

รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า

เรื่อง

การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการ
บูรณปฏิสังขรณ์พระปาละไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

SYNTHESIS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION IN THE REIGN OF
KING RAMA IV THROUGH PARTICIPATION PROCESS
IN THE RESTORATION OF PHRA PA LELAI
SUPHANBURI PROVINCE

โดย

พระครูโสภณวิธานูวัตร (เกตุคง) ผศ. ดร.

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCURS

รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า

เรื่อง

การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการ
บูรณปฏิสังขรณ์พระปาละไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

SYNTHESIS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION IN THE REIGN OF
KING RAMA IV THROUGH PARTICIPATION PROCESS
IN THE RESTORATION OF PHRA PA LELAI
SUPHANBURI PROVINCE

โดย

พระครูโสภณวีรานุวัตร (เกตุคง) ผศ. ดร.

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCURS

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Progress Research Report

Research Program

Synthesis of the Public Administration In the Reign of King Rama IV
Through Participation Process in the Restoration of
Phra Pa Le Lai SuphanBuri Province

By

Phrakru Sophonveeranuwat, Asst. Prof. Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Suphanburi Buddhist College

C.E. 2023

Research Project Funded

by (Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

MCURS

การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์
พระปาล์ไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

SYNTHESIS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION IN THE REIGN OF
KING RAMA IV THROUGH PARTICIPATION PROCESS
IN THE RESTORATION OF PHRA PA LELAI
SUPHANBURI PROVINCE

โดย

พระครูโสภณวีรานูวัตร (เกตุคง) ผศ. ดร.
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
จังหวัดสุพรรณบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCURS

Synthesis of the Public Administration In the Reign of King Rama IV
Through Participation Process in the Restoration of
Phra Pa Le Lai SuphanBuri Province

By

Phrakru Sophonveeranuwat, Asst. Prof. Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Suphanburi Buddhist College

C.E. 2023

Research Project Funded by

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

สารบัญ (ชั่วคราว)

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฌ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ ข้อตกลงเบื้องต้น	๗
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๙
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ ประวัติการสร้างพระพุทธรูปศิลา	๑๐
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม	๑๖
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี	๕๕
๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร	๕๗
๒.๕ แนวคิดการบริหารงานแผ่นดินสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔	๕๙
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับ คติชนวิทยา	๗๓
๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับเอกสาร การปริวรรตอักษรและการคัดถ่ายถอด	
เอกสารโบราณ	๘๐
๒.๘ แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม	๑๐๓
๒.๙ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐๕

	๒.๑๐ กรอบการวิจัย	๑๐๗
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐๙
	๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๐๙
	๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสนทนากลุ่มเฉพาะ	๑๑๐
	๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๑๑
	๓.๔ การรวบรวมเก็บข้อมูล	๑๑๒
	๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๑๔
	๓.๖ การพิทักษ์สิทธิและจรรยาบรรณในการวิจัย	๑๑๕
	๓.๗ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย (Research Flowchart) แบ่งเป็น ๓ ระยะ	๑๑๕
บทที่ ๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๒๐
	๔.๑ ผลการปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๑๒๐	
	๔.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ “จดหมายเหตุ” จากเอกสารโบราณในสมัยรัชกาลที่ ๔	๒๒๒
	๔.๓ องค์กรความรู้จากการวิจัย	
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	
	๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	
	๕.๓ ข้อเสนอแนะ	

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

- ภาคผนวก ก. บทความวิชาการ
- ภาคผนวก ข. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์
- ภาคผนวก ค. ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการมาแลผลที่ได้รับของโครงการ
- ภาคผนวก ง. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ภาคผนวก จ. หนังสือยินยอม เข้าร่วมการวิจัย
- ภาคผนวก ฉ.. รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ภาคผนวก ช. ใบขอจริยธรรม
- ภาคผนวก ซ. รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ญ. แบบสรุปโครงการวิจัย

ภาคผนวก ฎ. ประวัติคณะผู้วิจัย

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

สารบัญภาพ

แผนภาพที่

หน้า

๒.๑

๒.๒

๒.๓

๒.๔

๒.๕

๓.๗

๔.๑

หน้า

แผนภาพที่

- ๔.๒๕ แสดงการเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพระหว่างก่อนการจัดกิจกรรมเสวนา กับหลัง
เสวนาของ “วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม” ๑๑๕
- ๔.๒๖ แสดงการเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพระหว่างก่อนการจัดกิจกรรมเสวนา กับหลัง
เสวนาของ “ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กล้วยสุพรรณบุรี” ๑๑๕
- ๔.๒๗ แสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ๑๒๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ แห่งพระราชวงศ์จักรีทรงได้รับถวายพระราชสมัญญาว่า “พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช”^๑ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งในวิชาการหลายแขนง ทรงสนพระราชหฤทัยใฝ่ศึกษาวิทยาการของประเทศตะวันตกและทรงนำความรู้มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับนานาชาติ อันก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์^๒ เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ (จ.ศ.๑๒๑๓) ชาวต่างประเทศนิยมเรียกกันว่า “คิงส์มังกู”^๓

ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ มากมาย ทั้งด้านการปกครอง ด้านการทหาร ด้านวรรณคดี ด้านการศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ด้านการคลังและด้านศาสนา เช่น พระราชกรณียกิจในการบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงให้กำเนิดธรรมยุติกนิกาย มีการสร้างพระอารามหลวง ได้แก่ วัดบวรนิเวศ วัดโสมมณีสถิตวิหาร วัดปทุมนาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม^๔ และยังมีพระราชประสงค์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานอีกหลายแห่ง ดังปรากฏในเอกสารโบราณ เลขที่ ๔๑ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณ ให้เกณฑ์เลขา กองหลวงแก้วทำวัด กับให้ยกเครื่องพระปาเลไลย เนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

“...เจ้าพระยาจักรีแจ่มมายังกรมการเมืองสุพรรณ และอ้างถึงเนื้อความในใบบอกจากกรมการเมืองสุพรรณ ว่า เมื่อคราวที่เจ้าพระยานิกรบดินทร์ยังไม่ถึงแก่อนิจกรรมนั้น ได้ให้ขุนสกลวิชิตเกณฑ์เลขา กองหลวงแก้วที่ยังค้างส่วยเข้ามาทำการพระปาเลไลยเพิ่มเติมแต่หลังจากเจ้าพระยานิกรบดินทร์ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ไม่มีผู้ได้รับหักส่วยหลวงให้กองหลวงแก้ว กองหลวงแก้วจึงขอเดลาเข้าเดือนทำการวัดพระปาเลไลยแต่ยังคงเลกโยมสงฆ์ไว้ผลัดเปลี่ยนจำนวนหนึ่งและความคืบหน้าการบูรณะวัดพระปาเลไลยนั้น วิหารได้ก่อผนังเสร็จแล้วทางกรมการเมืองได้จัดเตรียมทำเครื่องบนไว้แล้วและขอพระราชทานพระฤกษ์ยกเครื่องบน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบว่า เป็นวัดเก่าโบราณ ได้พระราชทานเงิน

^๑ ประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ แห่งพระราชวงศ์จักรี ๒๕๖๒

^๒ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๔๘ : ๑๙)

^๓ พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกษัตริย์สยามฯ ผู้เปิดประตูสู่อารยประเทศ, <https://digital.lib.kmutt.ac.th/king4/index.html>

^๔ พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว <https://docs.google.com/document/d/>

หลายสิบซั้ง และมอบหมายให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ ซึ่งการบูรณะก็ใกล้เสร็จแล้ว แต่เจ้าพระยานิกรบดินทร์ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน ทรงโปรดให้กรมการการเมืองสุพรรณจดจำนวนเลกกองส่วยหลวงแก้วและจะหักส่วยหลวงให้ภายหลัง และทรงให้โทรหลวงคำนวณหาฤกษ์ยกเครื่องบนไว้สองฤกษ์ ให้ขุนสกลวิจิตรถือตรามาแจ้งยังกรมการเมืองเพื่อปรึกษากับเจ้าอธิการทำการยกเครื่องบนต่อไปให้ถูกต้องตามเวลาฤกษ์ที่ให้มา และเร่งให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ให้เสร็จโดยเร็ว ให้แจ้งความคืบหน้าและความต้องการเข้ามายังกรุงเทพ จะจัดส่งไปให้”สารตรา มา ณ วัน ๕ ๖๕ คำปีชวด ฅก ๑๔ จ.ศ. ๑๒๒๖...” ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗^๕...

จากข้อความที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เลขที่ ๔๑ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณ ดังกล่าว จะพบว่า พระองค์ท่านทรงใฝ่พระราชหฤทัยและให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาและศาสนสถานเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อกล่าวถึง“พระป่าเลไลยก์” หรือ “พระป่าเลไลย” หรือ “หลวงพ่อดโต” จังหวัดสุพรรณบุรี ในมุมมองของบุคคลทั่วไปที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจะหมายถึงพระศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองของสุพรรณบุรีและคู่สังคมาอย่างยาวนาน หลายทศวรรษ ในทุกๆวันหรือทุกเทศกาลจะมีสาธุชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจำนวนมากเดินทางมานมัสการขอพรให้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ชีวิตปลอดภัย มีความเจริญรุ่งเรืองในการประกอบสัมมาชีพ หากเป็นมุมมองของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในส่วนของหลวงพ่อดโตและพระวิหารนั้น นับเป็นทรัพยากรหรือสินทรัพย์ที่มีมูลค่าและคุณค่าซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและทางวิชาการในบริบทการศึกษาค้นคว้าทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของเมืองสุพรรณบุรี แต่นับเนื่องจากอดีตที่ผ่านมาเรื่องราวเกี่ยวกับพระวิหารพระป่าเลไลยก์ ยังไม่พบหลักฐานใดที่ระบุถึงช่วงเวลาการสร้าง การบูรณะไว้อย่างชัดเจนแน่นอน นอกจากข้อสันนิษฐานของนักวิชาการที่ใช้การสันนิษฐานจากสถาปัตยกรรม ทั้งนี้อาจมีข้อจำกัดในด้านโครงสร้างวิศวกรรมส่วนฐานรากหากมีการจุดเจาะอาจเกิดความเสียหายได้ กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นการทำลายนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดียิ่งนัก

หลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารและพระป่าเลไลยก์เริ่มปรากฏชัดเจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารพระป่าเลไลยก์ขึ้น มีหลักฐานบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่เป็นเอกสารทางราชการซึ่งเรียกว่าจดหมายเหตุ ร่างตราสารหรือเอกสารชั้นต้น (Primary sources) นับเป็นทรัพยากรหรือสินทรัพย์ที่มีมูลค่าและคุณค่าซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและทางวิชาการในการศึกษา

^๕ รายงานการประชุม ครั้งที่ ๒ โครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับ การบูรณะวัดป่าเลไลยก์” วันเสาร์ที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ เวลา ๙.๐๐ น.- ๑๗.๐๐น. กุฎิขรัวตาจู่ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, หน้า ๔.

ค้นคว้าทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของเมืองสุพรรณบุรี โดยเฉพาะการศึกษาสารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุที่เล่าเรื่องราวการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย สามารถนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงได้

ในช่วงบูรพภาค ผู้วิจัยได้ร่วมมือกับชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ^๖ จัดทำโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวกับการบูรณะวัดปาเลไลยวรวิหาร (ศึกษาเพิ่มเติมภาคผนวก) รวบรวมนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญหรือชำนาญการพิเศษมารวมกันปฏิบัติการแบบสหวิชาการ จำนวน ๑๖ รูป/คน เพื่อร่วมกันศึกษา ชำระและจัดทำคำถ่ายถอดเอกสารตั้งแต่เลขที่ ๑๖๕ วันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ ปีมะแม เอกศก จ.ศ.๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๓ เรื่อง ร่างตราถ้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ถึงเจ้าเมืองและกรมการ ถึงเอกสารเลขที่ ๕๕ วันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๐๘ จดหมายเหตุ:ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ รวมทั้งสิ้น ๑๒ ฉบับ ผู้วิจัยฐานะกรรมการในชุดดังกล่าวจึงมีแนวคิดที่ต้องการศึกษา ลักษณะและกระบวนการการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เป็นอย่างไร เพราะจากข้อมูลที่ได้เก็บเกี่ยวผลิต (Output) ผลกระทบ (Impact) และผลลัพธ์ (Outcome) จากการคัดถ่ายถอดที่เป็นแหล่งข้อมูลเอกสารชั้นต้น การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการอภิปรายในห้องประชุม บทวิเคราะห์ การถกเถียงเชิงวิชาการ รวมถึงบทสรุปรายงานการประชุม การคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ ของคณะกรรมการทั้ง ๕ ครั้ง และได้รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Second sources) พร้อมทั้งเอกสาร รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นข้อมูลเพิ่มเติม เช่น จากเอกสารวัดปาเลไลยก์วรวิหาร เอกสารจังหวัดสุพรรณบุรีและเอกสารกองทัพอศิลป์ กรมศิลปากร เป็นต้น นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำเสนอสารัตถะที่ได้ค้นพบจากเอกสารโบราณจำนวน ๑๒ ฉบับ แล้วทำการคัดเลือกเอกสารโบราณที่บอกเฉพาะเรื่องราวในประเด็น ด้านการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยในรัชกาลที่ ๔ โดยดำเนินการปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบันเพื่อสะดวกในการอ่าน แต่ในบางคำหรือบางประโยคผู้วิจัยจะคงไว้และใช้ศัพทานุกรมอธิบายขยายความจากรายงานการประชุมของคณะกรรมการโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย”

การบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารและพระปาเลไลย มีหลักฐานปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๔ จากการศึกษาเอกสารโบราณจำนวน ๑๒ ฉบับ พบว่า มีการบริหารราชการแผ่นดินอย่างเป็นระบบ มีทั้งด้านการปกครอง ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มวิชานโยบายสาธารณะ ในสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ เช่น มีการวางแผน การบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์สำหรับก่อสร้าง การลงมือปฏิบัติการกำกับติดตามงานและประเมินผล และการรายงานผล พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการบูรณปฏิสังขรณ์

^๖ ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, [ออนไลน์] สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/groups/supphanhistory> [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖]

เช่น รายงานการบูรณปฏิสังขรณ์ จากเอกสารโบราณ เลขที่ ๑๖๕ ร่างทราน้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ถึงเจ้าเมืองและกรมการ สารระโดยสังเขป^๗ ดังนี้

“...เจ้าพระยานิกรบดินทร์แจ้งกรมการเมืองสุพรรณว่ายังไม่สามารถมาเมืองสุพรรณด้วยตนเองได้ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยังอยู่ระหว่างการเสด็จประพาสอ่างศิลา เมืองชลบุรี ถ้าจะรอจนเสด็จกลับกรุงเทพฯ เกรงว่าการบูรณะพระป่าเลไลยก์ อาจล่าช้า เจ้าพระยานิกรบดินทร์จึงได้ส่งข้าราชการจากส่วนกลาง หลวงเพชฌฆาตและขุนมหาวินิไช (คำคัดถ่ายถอด) มาเมืองสุพรรณก่อน **เพื่อทำการเตรียมการร่วมกับกรมการเมืองสุพรรณ และจัดเตรียมหาเสาไม้และทำบังเงาขึ้นไว้พลางๆ ก่อน** หนังสือมา ณ วันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ ปีมะแม เอกศก จ.ศ.๑๒๒๑ ...”(ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๓)

ความน่าสนใจของเอกสารโบราณสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ คุณค่าของเอกสารราชการที่มีไปมาระหว่างกรุงเทพมหานครกับเมืองสุพรรณบุรีที่มีลักษณะการใช้งานเป็นร่างตรา ร่างสารตรา ใบบอก และจดหมายเหตุ ซึ่งเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สะท้อนถึงการใฝ่พระราชหฤทัยมุ่งมั่นจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญ มั่นคง สืบไป

อย่างไรก็ตาม เอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ยังไม่เคยเผยแพร่ และยังไม่มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อความในเอกสารดังกล่าวจากนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ นักสถาปัตยกรรม หรือกุมนักวิชาการอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม เป็นเพียงเอกสารที่จัดเก็บเป็นกลุ่มหนังสือตัวเขียน และจารึกของสำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลปฐมภูมิเพราะเป็นเอกสารที่มีอายุมากหลายร้อยปีและบางฉบับอาจชำรุดฉีกขาดหรือลบเลือนรางไปบ้าง ดังนั้น กระบวนการคัดถ่ายถอดและปริวรรตอักษรเอกสารโบราณจึงเป็นอนุรักษ์และการเผยแพร่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ชาติไทย เป็นอเนกอนันต์

จากความสำคัญและคุณค่าของเอกสารดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือการวิเคราะห์ สังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ เฉพาะประเด็นด้านการปกครอง เพื่อจัดทำเป็นสารสนเทศเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชนและเป็นประโยชน์แก่การศึกษา อย่างไรก็ตามทั้งในปัจจุบันและอนาคตข้างหน้าต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ การปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน เป็นอย่างไร

^๗อ้างแล้ว, รายงานการประชุม “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับบูรณะวัดป่าเลไลยก์” ครั้งที่ ๑ หน้า ๔

๑.๒.๒ การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นอย่างไร

๑.๒.๓ การนำผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย ไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะในระดับพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี อย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน

๑.๓.๒ เพื่อสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๓.๓ เพื่อนำผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย ไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะในระดับพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัย เรื่อง การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mix Method Research) ระหว่างการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) การวิจัยคุณภาพ Qualitative Research) และการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ที่มุ่งศึกษาจากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยกระบวนการคัด ถ่าย ทอด และสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านการมีส่วนร่วม ได้แบ่งขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาทฤษฎีการมีส่วนร่วมของของ Cohen.^๔ จากกรอบความคิดในประเด็นกระบวนการมีส่วนร่วม ๔ ด้าน ประกอบด้วย (๑) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ (๒) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการปฏิบัติงาน (๓) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการรับผลประโยชน์ และ (๔) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล นำไปสังเคราะห์กับกรณีการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จำนวน ๑๒ ฉบับ^๕ ดังแสดงในตารางที่ ๑.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๑.๑ แสดงรายการเอกสารโบราณเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระปาเลไลยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปมาระหว่างกรุงเทพมหานครกับเมืองสุพรรณบุรี

เลขที่	จุลศักราช (จ.ศ.)	พ.ศ.	ชื่อเรื่อง
๑๖๔	วันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ ปี มะแม เอกศก จ.ศ.๑๒๒๑	๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓	จดหมายเหตุ: ร่างตราถ่ายของเจ้าพระยานิกร บดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรมการ
๒๑๖	วันอังคาร แรม ๙ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอกนักษัตรโทศก ^๖ จ.ศ.๑๒๒๒	๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓	จดหมายเหตุ: ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่องบอกส่ง ปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง
๒๑๔	วันจันทร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีวอกโทศก ^๖ จ.ศ. ๑๒๒๒	๒๔ กันยายน ๒๔๐๓	จดหมายเหตุ :ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่อง บอกส่ง ปูนผงกองส่วย
๒๘	วันอังคาร แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปี วอกโทศก ^๖ จ.ศ.๑๒๒๒	๓๐ ตุลาคม ๒๔๐๓	จดหมายเหตุ: ใบบอกเมืองสุพรรณบอกปฏิสังขรณ์ วัดปาเลไลย ^๖
๑๘	วันศุกร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีวอก โทศก ^๖ จ.ศ.๑๒๐๒	๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๐๓	จดหมายเหตุ : ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบ เมืองสุพรรณ
๒๑๕	วันเสาร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือนอ้าย ปี วอกนักษัตรโทศก ^๖ จ.ศ.๑๒๒๒	๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๐๓	จดหมายเหตุ:ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่องบอกส่ง ปูนผงกองส่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)
๖๑	วันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอก โทศก ^๖ จ.ศ. ๑๒๒๒	๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๔	จดหมายเหตุ:ร่างตราถึงเมืองสุพรรณพันเอกท่เลกคง เมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัดพระปาเลไล

^๔ Cohen, S.L.. *Mobilizing Communities for Participation and Empowerment*. In Servaes, J., Jacobson, T.L., & White, S.A. (eds). *Participatory Communication for Social Change*. New Delhi: Sage .1996

^๕ วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, *จดหมายเหตุพระปาเลไลย*, โครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับบูรณะวัดปาเลไลยก์, สุพรรณบุรี, หจก.สามลดา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๖๖, หน้า ๓๒-๑๑๔

^๖ นางสาววรุณี ไอสถารมย์ คำคัด *จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ใบบอกเมืองสุพรรณบอกปฏิสังขรณ์วัดปาเลไลย* (ผู้เข้าร่วมศึกษาในโครงการฯ มีมติเห็นชอบให้นำ “คำคัด” ของนางสาววรุณี ไอสถารมย์ ที่คัดจากต้นฉบับหนังสือสมุดไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ มาใช้ในการศึกษาแทน)

๑๐	วันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปี กุน เบญจศก ^{๑๑} จ.ศ. ๑๒๒๕	๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗	จดหมายเหตุ:ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์แลกส่วย ทำ พระวิหารวัดป่าเลไลยก์
๒๒	วันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปี ชวด ยังเป็นเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕	๑๒ เมษายน พ.ศ.๒๔๐๗ ^{๑๑}	หมายรับสั่ง รัชกาลที่ ๔
๔๑	วันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปี ชวด ฉศก ^{๑๔} จ.ศ. ๑๒๒๖	๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗	จดหมายเหตุ: ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์แลก กองหลวงแก้วทำวัด กับให้ยกเครื่องวัดป่าเลไลยก์
๑๒	วันศุกร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖	๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๐๗	จดหมายเหตุ:ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำ วัดป่าเลไลยก์
๕๕	วันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗	๒๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๐๘	จดหมายเหตุ:ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการ พิเศษ ในด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี ด้านปติมากรรม ด้านสถาปัตยกรรม ด้านวรรณกรรม ด้านภาษาศาสตร์ นักการศึกษาและนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จากสถาบันต่าง ๆ เช่น สำนักไทยคดีศึกษา กรมศิลปากร สำนักงานศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี สำนักหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชมรมนักโบราณคดีสมัครเล่นเมืองสุพรรณ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เป็นต้น จำนวน ๑๘ ราย

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย ประกอบด้วย

(๑) พื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

(๒) พื้นที่บางส่วนของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่จังหวัดนครปฐม (เฉพาะพื้นที่ที่สัมพันธ์กับเอกสารโบราณเรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔)

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านเวลา

เริ่มศึกษา ตั้งแต่เดือนเมษายน ๒๕๖๖ ถึง มีนาคม ๒๕๖๗ รวมเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕. ข้อตกลงเบื้องต้น

๑.๕.๑. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษา “เอกสารประเภท ร่างสารตรา ร่างตรา ใบบอก และจดหมายเหตุด้านการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นเอกสารในสมัย

^{๑๑} เอกสารฉบับนี้จัดทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ อ้างถึงใน วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์ , โครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะวัดป่าเลไลยก์, สุพรรณบุรี, หจก.สามลดา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๖๖, หน้า ๙๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับงานวิจัยฉบับนี้จะเรียกว่า “เอกสารโบราณ” จำแนกเป็น ชนิดเอกสารตัวเขียนหมวดจดหมายเหตุของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติใน หมวดเอกสารจดหมายเหตุ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

(๑) หนังสือหรือเอกสารที่มีลักษณะแจ้งข้อราชการที่มาจากหัวเมืองหรือการรายงาน จากหัวเมืองถึงเจ้านายเรียกว่า “ใบบอกเมือง”

(๒) หนังสือหรือเอกสารที่มีลักษณะแจ้งราชการที่มาจากเจ้านายไปยังหัวเมือง เป็น เอกสารชั้นต้น (Primary sources) เรียกว่า สารตรา เป็นหนังสือราชการประเภทหนึ่งมักถูกเรียกรวม กับหนังสือราชการประเภทอื่น ๆ ที่ใช้ติดต่อสื่อสารภายในราชอาณาจักร ว่า “หนังสือประทับตรา”

(๓) ในเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย เป็นการร่างข้อความที่มีการปรับแก้ หลายขั้นตอนจนกว่าข้อความนั้นจะถูกต้องสมบูรณ์ตามพระประสงค์จะให้มีสารตราตอบเสนาบดีจะ ดำเนินการร่างสารตรา ตรวจทาน จากนั้นให้เสมียนพนักงานคัดลอกร่างสารตราลงในกระดาษเพลามี ลักษณะคล้ายกระดาษสาในปัจจุบัน ซึ่งสารตราที่คัดลอกลงกระดาษเพลานี้คือสารตราฉบับจริงจากนั้น ประทับตราประจำตำแหน่งแล้วส่งไปยังหัวเมืองเป็นลำดับต่อไป

(๔) หนังสือหรือเอกสารที่จดบันทึกข้อมูล เหตุการณ์สำคัญ เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญ ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งบันทึกประวัติการของชาติบันทึกไว้ในเอกสารโบราณ ใช้รูปอักษรและอักขรวิธีที่ใช้ ในเอกสารโบราณในสมัยนั้นๆ เรียกว่า จดหมายเหตุ^{๑๒}

๑.๕.๒ ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลและศึกษาเฉพาะ การบูรณปฏิสังขรณ์พระปา เลไลย ที่บันทึกด้วยอักษรโบราณในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔

๑.๕.๓ ในส่วนของชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อเรียก สิ่งของ ชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ รวมทั้งตัวเลขที่ ปรากฏในคำ คัด ถ่าย ถอด ผู้วิจัยจะคงรูปคำตามอักขรวิธีเดิมในเอกสารต้นฉบับ

๑.๕.๔ ในการอ้างอิงรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากมีข้อจำกัดที่มีรายงานการวิจัย เอกสารโบราณจำนวนน้อย จึงมีความจำเป็นต้องใช้การอ้างอิงรายงานการวิจัยที่มีระยะเวลามากกว่า ๕ ปี

^{๑๒} นางสาวเอมอร เขาวนสวน ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเอกสารโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, รายงานการประชุมคณะกรรมการโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์ วัดป่าเลไลยก์” ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๖ ณ ห้องประชุมชรัวตาวุ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัด สุพรรณบุรี

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ เอกสารโบราณ หมายถึง เอกสารที่มีลักษณะตามการใช้งาน ได้แก่ ใบบอกเมือง, สารตรา, ร่างสารตราและจดหมายเหตุ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๖.๒ การปริวรรต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงรูปอักษรจากที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๒ ฉบับ ในรัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน โดยใช้หลักการปริวรรตแบบเทียบอักษร และปรับอักขรวิธีหรือคำบางคำเพื่อให้บุคคลทั่วไปที่สนใจสามารถอ่านและเข้าใจได้ แต่ยังคงรักษาอรรถรสของภาษาดั้งเดิมอยู่

๑.๖.๓ การคัด ถ่าย ถอด หมายถึง การคัด การถ่าย และการถอดอักษรที่เขียนไว้ในเอกสารโบราณในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ประเภท ร่างสารตรา ร่างตรา ใบบอก และจดหมายเหตุเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยการคัดแต่ละบรรทัด ถ่ายข้อความของแต่ละบรรทัดควบคู่กับแถวที่คัดเป็นคำอ่านในภาษาไทยปัจจุบันแล้วถอดความสรุปสาระดีความเป็นความเรียงในแต่ละฉบับ

๑.๖.๔ การสังเคราะห์ หมายถึงการรวบรวมข้อความ เนื้อหา ใจความ ที่ปรากฏในเอกสารโบราณเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย เฉพาะด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มาจัดเป็นเป็นกระบวนการตามแนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

๑.๖.๕ การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนจังหวัดสุพรรณบุรี ที่ได้แสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม มีความสนใจร่วมคิด ร่วมทำในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยและพระวิหารให้มีความสมบูรณ์เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันให้ เป็นสถานที่บูชากราบไหว้ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้มุ่งกุศลแก่พุทธศาสนิกชน

๑.๖.๖ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๔ หมายถึง ช่วงระยะเวลาการดำเนินบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย ระหว่าง จ.ศ. ๑๒๒๑- ๑๒๒๖ (พ.ศ.๒๔๐๓-พ.ศ.๒๔๐๗)

๑.๖.๗ การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ หมายถึง ลักษณะการจัดโครงสร้างหน่วยงานราชการ รวมถึงการจัดสรรอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ เป็นแบบกรม เป็นหน่วยการปกครองที่ไม่มีการแบ่งงาน ทุกกรมทำหน้าที่การปกครองที่คล้ายคลึงกัน มีการแบ่งเขตปกครองออกเป็นเขตเมืองหลวง เมืองพระยามหานคร เมืองเอก เมืองโท เมืองตรีเมืองจัตวาและหัวเมืองประเทศราช

๑.๖.๘ การปกครองในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ หมายถึง รูปแบบและวิธีการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองและมีสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ แบ่งการปกครองเป็นเขตต่าง ๆ เช่น หัวเมืองสุพรรณบุรีที่ปรากฏในเอกสารโบราณทางด้านการอนุรักษ์ปฏิสังขรณ์วิหารพระปาเลไลย

๑.๖.๘ การบูรณปฏิสังขรณ์ หมายถึง การซ่อมแซมพระวิหารและพระปาเลไลย ให้กลับคืนในสภาพที่ดี

๑.๖.๙ พระปาเลไลย หรือพระป่าเลไลยก์ หมายถึง หลวงพ่อโตปางป่าเลไลยก์ ซึ่งประดิษฐานในพระวิหารวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระปาเลไลยจากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๔ ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามลำดับเหตุการณ์ยิ่งขึ้น

๑.๗.๒ ส่งเสริมให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้าประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระปาเลไลยจากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๔ ในการเข้าถึงข้อมูลจากเอกสารกลุ่มหนังสือตัวเขียนได้อย่างสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

๑.๗.๓ ช่วยอนุรักษ์เอกสารต้นฉบับจากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๔ ให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติยาวนานยิ่งขึ้น

๑.๗.๔ ได้ชุดองค์ความรู้เพื่อให้บริการแทนเอกสารต้นฉบับ ทั้งเอกสารคำคัดถ่ายถอดและผลการศึกษาวิจัย ก่อให้เกิดความสะดวกในการอ่านเอกสารของผู้ศึกษาค้นคว้าและอนุรักษ์เอกสารต้นฉบับ

๑.๗.๕ ทำให้ทราบถึงการบริหารราชการแผ่นดินสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๔ ผ่านการมีส่วนร่วมและสามารถนำไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะ

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยสังเคราะห์จากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหาร การช่าง และ วิถีชีวิตชุมชนสุพรรณบุรี จากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารป่าเลไลยก์ และแนวคิดการคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ เพื่อนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย มีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของเมืองสุพรรณบุรี

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณะโบราณสถาน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับคติชนวิทยา

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

๒.๗. แนวคิดเกี่ยวกับเอกสาร การปริวรรตอักษรและการคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ

๒.๘. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๙. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑๐. กรอบการวิจัย

๒.๑ ความเป็นมาของเมืองสุพรรณบุรี

เมืองสุพรรณบุรี เป็นเมืองหนึ่งเป็นที่สนใจของนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และนักวิชาการจำนวนมาก มีศิลปวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมีความสำคัญทางด้านโบราณคดี ด้านประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยตัวเมืองเก่าตั้งอยู่รอบๆริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรีหรือแม่น้ำท่าจีน นิคม มุสิกคามะ^๑ ระบุว่า เมื่อทำการศึกษาอย่างละเอียดแล้วพบว่าสุพรรณบุรีมีหลักฐานโบราณคดีที่ระบุชัดเจนได้เริ่มตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ ๓,๕๐๐-๓,๘๐๐ ปีมาแล้ว และได้พัฒนาต่อเนื่องจนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของอาณาจักรทวารวดี

^๑ นิคม มุสิกคามะ, โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี, (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี, ห้างหุ้นส่วนจำกัด สารรังสรรค์,๒๕๔๒), หน้า คำนำ

จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางไปทางทิศตะวันตกของประเทศไทย ณ เส้นละติจูด (Latitude) ๑๔ องศา ๔ ลิปดา ถึง ๑๕ องศา ๕ ลิปดาเหนือ และเส้น ลองจิจูด (Longitude) ที่ ๙๙ องศา ๑๗ ลิปดาตะวันออก ตั้งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๓-๑๐ เมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๕,๓๕๘.๐๐๘ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๓,๓๔๘,๗๕๕ ไร่อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามเส้นทางหลวงหมายเลข ๓๔๐ ประมาณ ๑๐๗ กิโลเมตร โดยทางรถไฟประมาณ ๑๔๒ กิโลเมตร^๒

พัฒนาการของเมืองสุพรรณบุรี เขมชาติ เทพไท^๓ ได้สรุปว่า ในช่วงต้น ๆ พุทธศตวรรษของเมืองสุพรรณบุรีนั้น มีหลักฐานหลายอย่างที่ทำให้นักวิชาการหรือเชื่อว่า ดินแดนส่วนนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอัญมณี และธัญญาหารที่มากมาย เป็นสถานที่ที่นักเดินเรือต่างๆ ต้องการเดินทางมาทำการค้าขาย ขณะเดียวกันเป็นจุดสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในช่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชด้วย นอกจากนั้นก็มีความเชื่อทางฮินดูทั้งลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกายแพร่ขยายในช่วงหลังจากนั้นอีกด้วย เมืองสุพรรณบุรีมีการติดต่อการค้ากับจีนเช่นกัน การพบหลักฐานเหรียญจีนอู๋จู่ เหรียญโรมันเป็นรูปจักรพรรดิวิคโตรินุสที่มีการกำหนดอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๕-๙ นั้น แสดงว่าเมืองสุพรรณบุรีมีการติดต่อกับภายนอกอย่างต่อเนื่อง

การพบหลักฐานโบราณวัตถุที่เป็นพระพุทธรูปศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะและหลังคุปตะที่เมืองสุพรรณบุรีนั้น พบหลักฐานอยู่มากมายในบริเวณเมืองโบราณอุทุมพรแสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อเผยแพร่พระพุทธศาสนากับอินเดียอย่างกว้างขวาง

๒.๑.๑ ประวัติพระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี

๑ พระพุทธรูป คือ รูปเคารพหรือสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มูลเหตุที่จะมีการสร้างพระพุทธรูปนั้น สืบเนื่องจากพุทธศาสนิกชนระลึกถึงพระพุทธเจ้า และต้องการที่จะสักการบูชา จึงใช้ปูนยิวัตถุหรือปูนยีสถานแบบต่าง ๆ เป็นสื่อแทนพระพุทธเจ้า^๔ เพื่อเป็นสื่อเคารพและระลึกถึงโดยมีคติความเชื่อตามบริบทของพื้นที่ต่างกันโดยมีความเชื่อกันว่ามีจุดกำเนิดในแคว้นธรรารัฐ^๕ ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาศิลปะวัฒนธรรม รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่

^๒ คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒, หน้า ๑

^๓ เขมชาติ เทพไท, โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี, (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี, ห้างหุ้นส่วนจำกัด สารรังสรรค์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

^๔ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบพัฒนาการและความเชื่อของคนไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์สามพันห้าจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑.

^๕ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๓),.

พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา ทำให้ทราบถึงสิ่งสักการบูชาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในยุคที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป เช่น การใช้รอยพระพุทธรูปบาทหรือพระธรรมจักรและพุทธอาสน์ สมมติแทนพระพุทธรเจ้าในงานศิลปะลายจำหลักรูปภาพเรื่องพุทธประวัติซึ่งทำเป็นเครื่องประดับพระมหาธาตุเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูปมีวิวัฒนาการร่วมกับประวัติศาสตร์ศาสนา และประวัติศาสตร์ศิลปะของแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยตลอดเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้แทนภาพลักษณะของพระพุทธรเจ้าของศิลปะอินเดียโบราณ แทนสลูบ บัลลังก์เปล้า เสาไฟ เป็นต้น เซซฐ์ ดิงสัญชลี การสร้างพุทธรูปมีวัตถุประสงค์เพื่อการจรโลงพระพุทธรศาสนา บ่งบอกถึงความเจริญของพระพุทธรศาสนา ในพระพุทธรศาสนาได้กล่าวเจดีย์ ๔ ประการ)เจดีย์ ๑(สิ่งที่ก่อกั้น, เคารพบูชา, สิ่งทีเตือนใจให้ระลึกถึง, ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธรเจ้าหรือพระพุทธรศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือ พุทธเจดีย์ ๑) ธาตุเจดีย์ (เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒) บริโภคเจดีย์ (เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธรเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบหมายถึง ต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึงสังเวชนียสถาน ๔ตลอดจนสิ่งทั้งปวงที่พระพุทธรเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตรจีวร และบริวารอื่น ๆ เป็นต้น๓) ธรรมเจดีย์ (เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจสมุปบาท เป็นต้น และ๔) อุทเทสิกเจดีย์ (เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป)^๒(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๓)

๒ พระพุทธรูปสมัยพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลไม่มีการสร้างรูปเคารพหรือพระพุทธรูปแต่อย่างใด แต่มีความศรัทธาในพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เท่านั้น ต่อมาเมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็มีการก่อพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอรหันตธาตุขึ้นกราบไหว้บูชา ในสมัยพระเจ้าอโศกได้เริ่มมีการสร้างสิ่งที่ระลึกถึงพระพุทธรเจ้า เช่น ธรรมจักร เป็นต้น การสร้างพระพุทธรูปในยุคแรกอาศัยการสร้างโดยอาศัยเค้าโครงการบอกเล่าจากบันทึกและตำนานต่าง ๆ ของพุทธศาสนาเพื่อจรโลงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน พระพุทธรูปยุคนี้ยังมีได้แฝงแนวคิดปรัชญาลึกลับซึ่งพระพุทธรูปได้มีวิวัฒนาการตามสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมของศิลปินหรือผู้สร้างจะใส่นำแนวคิดอะไรลงไปอย่างไรบ้างเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ เพื่อประโยชน์ ในการละความชั่ว ทำความดี ทำใจให้บริสุทธิ์ ทั้งตัวผู้สร้างเองและผู้พบเห็นให้สำเร็จประโยชน์ดังกล่าวมานี้

๓ ประวัติการสร้างหลวงพ่อดโต (พระป่าเลไลยก์) หลวงพ่อดโต

^๒ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๓)

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ภาพ ได้ทรงพระวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่อง “พระโต” อย่างน่าพิจารณาไว้ ดังต่อไปนี้^๗

“อันพระพุทธรูปสร้างขนาดใหญ่อย่างเรียกกันว่า “พระโต” นั้น จะสร้างเป็นพระนั่งขัดสมาธิอย่าง “พระเจ้าพนัญเชิง” ที่พระนครศรีอยุธยาที่ดี เป็นพระนั่งห้อยพระบาทอย่าง “พระป่าเลไลยก์” ที่เมืองสุพรรณบุรี หรือจะเป็นพระนอนอย่าง “พระนอนจักรศรี” ที่เมืองสิงห์บุรีก็ดี ไม่ว่าจะสร้างในประเทศ ไทยแม้จนประเทศญี่ปุ่น แต่โบราณเขาย่อมสร้างไว้กลางแจ้งอย่างเดียวกับพระเจดีย์ หากทำวิหารปิดบังองค์พระไม่ การสร้างวิหารปกคลุมพระโต เป็นความคิดเกิดขึ้นแต่ชั้นหลัง ข้อ นี้จะพึงคิดเห็นได้ เช่นพระเจ้าพนัญเชิงก็ดี หรือ พระนอนใหญ่ ที่ไหล่เขามไหศวรรย์ เมืองเพชรบุรีก็ดี เมื่อยังไม่มีการคดแลเห็นองค์พระพุทธรูปงามเด่นแต่ไกล ที่ทำวิหารบังองค์พาให้เสียงามไป แม้พระโตซึ่งคิดประกอบกับแบบวิหารที่สร้างพร้อม กัน เช่น พระโตกัลยาณมิตร และพระนอน วัดพระเชตุพนฯ ในกรุงเทพฯ เมื่อเข้าไปในวิหารก็ไม่เห็นองค์พระเหมาะตา เพราะเอาวัตถุที่ช่างโบราณเขาคิดสำหรับทำอย่างหนึ่ง มาทำเป็นอย่างอื่นจึงพาให้เสียงาม พระโตที่สร้างไว้กลางแจ้ง เดียวนี้ก็มีทั้งในเมืองไทยและเมืองพม่า แต่ที่เมืองพม่าดูเหมือนจะพึงคิดสร้างวิหาร เช่น พระนอนที่เมืองหงสาวดี และพระนั่งที่เมืองแปรนี้ บางทีจะสร้างที่อื่นอีก แต่ฉันไม่เห็น สังเกตดูที่พม่า เอาเสาเหล็กโปร่งอย่างฝรั่งมาทำเสาวิหาร แม้บังองค์พระน้อยกว่าเสาก่ออิฐถือปูน ดูก็ยิ่งขัดตาอยู่นั่นเอง แต่ก็ยังเป็นประโยชน์สำหรับรักษาองค์พระ จะติว่าการทำวิหารครอบพระโตไม่ดีเลยทีเดียวก็ว่าได้”

พระองค์ยังได้กล่าวถึงโดยเฉพาะหลวงพ่อโต วัดป่าเลไลยก์วรวิหารนี้ไว้อีกว่า^๘

^๗ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมสมเด็จ ๒๕๗๙ ฉบับวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๗๙ เล่าเรื่องเที่ยวเมืองพม่า ตอนที่ ๙ เที่ยวเมืองแปร หน้า ๑๒๖.

^๘ สารานุกรมสมเด็จ ภาค ๕ ฉบับวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๘๐ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา).

“พระนั่งห้อยพระบาทประทานเทศนา เช่น (องค์ซึ่งมา เรียกกันภายหลังว่า พระป่าเลไล) ฌ เมืองสุพรรณกัณฑ์ ดูสร้างด้วยเจตนาจะให้อยู่กลางแจ้ง เช่นเดียวกับพระสถูปเจดีย์ทั้งหลาย (ที่เมืองพม่าก็ยังมีอยู่หลายองค์) ในเมืองเรา พระป่าเลไลที่เมืองสุพรรณทำแปลกอย่างหนึ่ง เพราะองค์พระสูงกว่า ส่วนกว้าง เขาเกรงจะล้ม จึงก่อเป็นซุ้มติดกับองค์พระ ดูเหมือนพระนั่งในซุ้มห้อยพระบาทออกมาข้างนอก เห็นได้ว่า แต่เดิมสร้างไว้กลางแจ้ง เพราะฉะนั้น บรรดาพระโตไม่เลือกอย่างใด คนภายหลังไปสร้างวิหารครอบ จึงเสียงามหมดทุกองค์ การสร้างพระอีกอย่างหนึ่งนั้น เขาสร้างขนาดย่อมลงมา ด้วยเจตนาจะตั้งเป็นพระประธานในวิหาร เขาคิดแบบวิหาร ด้วยกันกับแบบองค์พระ เช่น พระพุทธชินราช ฌ พิชณุโลก จึงดูสง่างาม เพราะทำวิหารประกอบกับองค์พระ”

๑.โบราณวัตถุ

กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ ได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัด ป่าเลไลยก์ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี (สมัยก่อนนั้น เป็นอำเภอท่าพี่เลี้ยง ตำบลรั้วใหญ่) เป็นโบราณสถานแห่งชาติ ฌ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ ตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ภาค ๑ พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๓๗๑๐-๓๗๑๒

ต่อมา จึงมีประกาศเรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานฉบับพิเศษ ดังสำเนาต่อไปนี้

๑).ระฆังหน้าวิหาร ตั้งอยู่ด้านขวาทางเข้าพระวิหารหลวงพ้อโต มีจารึกเป็นอักษรไทย (ยกเว้นคำแรกขึ้นต้นเป็นภาษาขอม ที่ถอดอักษรเป็นบาลีไทยว่า นมัตถุ ซึ่งแปลว่า ขอความนอบน้อมจงมี) ว่า

“นมัตถุ พระพุทธศาสนะการเปรอดิภาค หลวง ๒๔๔๑ พรรษา ปัตยบันจิตร มาศ ชุณหะหิปักษเดือน ๕๗๕ ค่ำ ปิจ สำริชฐีสึก สุรัตนโกสินทรศก ๑๑๗ ในแพรดิน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุลาลงกร พระ จุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว พระครูพ วัชประตุสารกับ หลวงรักษาบุรีแยมบารในสวนกล้วย เมืองสุพรรณเปรภุจัตการ ปารองพอมตอยพระพี่ สุธสังเจาอะติการ และสัประตุทั้งปวงเรียไรกันจากนายบัว ล่อระคังไวไน พระพุทศาสนา เป็นมูลหาจางเป็นเงินตรา ขอให้เปนปตใจแก่พระนิพารโนนเทษ”

ถอดเป็นใจความว่า พระพุทธศาสนา เป็นอดีตภาคล่วง (แล้ว) ๒๔๔๑ พรรษา ปัจจุบัน เดือนจิตรมาศ ชุณหะหิปักษ วันพฤษ์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปิจอ สัมฤทธิศก สุรัตนโกสินทรศก ๑๑๗ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุลาลงกร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระครูพ วัตประตุสาร กับหลวงรักษาบุรี แยมบ้าน ในสวนกล้วย เมืองสุพรรณ เป็นผู้จัดการเป่าร้อง พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เจ้าอธิการ และสับุรุษทั้งปวง เรียไรกันจากนายบัว ล่อระคังไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นมูลค่าจ้างเป็นเงินตรา ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานโนนเทอญ

๒) พระเจ้าแผ่นดินเสด็จมานมัสการ

๑. รัชกาลที่ ๔ ขณะผนวชเป็นพระภิกษุ ได้เดินทางจุดธูปมานมัสการหลวงพ่โต วัดป่าเลไลยก์ ต่อมาทรงโปรดให้อัญเชิญตราพระมหามงกุฎประจำรัชกาลของพระองค์ขึ้นประดิษฐานไว้ที่หน้าบันพระวิหารหลวงพ่โต หลังจากทำการบูรณะพระวิหารแล้ว ปัจจุบันวัดป่าเลไลยก์ ถือเอาตราพระพิชัยมงกุฎเป็น ตราประจำวัด มีพระพุทธรูป “โต สมมติ เมธคา” ล้อมเป็นวงใต้ฐาน เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันชื่อวัดป่าเลไลยก์ ว่ามาจากพระพุทธรูปปางปาลิไลย หรือเป็นพระพุทธรูปประจำวันพุทธกลางคืน (พระราหู)

๒. รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช ได้เสด็จมาสุพรรณหลายครั้ง โดยเฉพาะที่บ้านเจ้าพระยายมราช ซึ่งตั้งอยู่ข้างสะพานอาชาสีหมอก ปัจจุบัน เช่น คราวหนึ่งเสด็จประพาสต้น เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) ปรากฏตามบันทึกของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในจดหมายฉบับที่ ๙ ว่า^๙ “วันที่ ๕ เสด็จทอดพระเนตรที่ว่าการเมือง วัดมหาธาตุหลักเมือง และวัดพระป่าเลไลย เวลาบ่ายออกกระบวนล่องลงมาประทับแรมที่บางปลาหมอ ถึงยังวันอยู่ จึงทรงเรือพระที่นั่ง เล็กล่องมาประพาสข้างใต้ ประทับเสวยเย็นที่วัดบางยี่หน”

ในจดหมายเหตรายวัน ก็มีบันทึกไว้เช่นกันว่า^{๑๐}

“วัน ๙ ๆ ๘ ค่ำ ปีมะโรง ๑๒๙๙ วันที่ ๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก เวลาเช้าเสด็จขึ้นทอดพระเนตรที่ว่าการ แลสถานที่ต่าง ๆ แล้วเสด็จทอดพระเนตรวัดพระธาตุเทวส-ถาน แลวัดต่างๆ แล้วเสด็จขึ้นไปทรงนมัสการพระป่าเลไลยก์ แล้วเสด็จกลับเวลาบ่ายเรือพระที่นั่งออกจากเมืองสุพรรณบุรีมา ประทับแรมบางปลาหมอ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จต่อไปถึงวัด บางยี่หน แล้วเสด็จกลับมายังที่ประทับแรม”

๓. รัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระประพาสจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีพระธรรมดิลก (ปุ่น ปุณณสิริมหาเถร) เจ้าคณะตรวจการภาค ๗ (ต่อมา ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ถวายการต้อนรับเสด็จ ภายในพระวิหารหลวง พ่โต เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ดังปรากฏหลักฐานชัดเจน ในบันทึกหอสมุดเหตุแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี ว่า “เมื่อทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ได้ทรงมีปฐมพระบรมราชโองการว่า เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

^๙ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรม, เสด็จประพาสต้น, (กรุงเทพฯ : บริษัทแอ็คคิวเรท เพรส จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖.

^{๑๐} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน, (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘๓.

พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานับการ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของพสกนิกรให้ ดีขึ้น เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวโลก โดยเสด็จเยี่ยมพสกนิกรทั่วทั้งประเทศ รวมทั้งจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งล้นเกล้าล้นกระหม่อมทั้งสองพระองค์ และพระราชโอรส พระราชธิดา ได้มีพระมหากษัตริย์คุณเสด็จเยี่ยมราษฎร และทรงประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ รวม ๗ ครั้งด้วยกัน ดังต่อไปนี้

ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๘ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นครั้งแรกที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จฯ จังหวัดสุพรรณบุรี ทรงเยี่ยมราษฎร และทอดพระเนตรสถานที่สำคัญๆ นับเป็นโอกาสอันดีที่พสกนิกรชาวสุพรรณบุรี ได้เฝ้าชมพระบารมีอย่างใกล้ชิดและยัง ความปลาบปลื้มปีติเป็นล้นพ้น พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจในครั้งนี้ คือ

วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๙๘ เวลา ๑๐.๕๗ น. ทรงรถยนต์พระที่นั่ง นำเสด็จพระราชดำเนินจากจังหวัดนครปฐม ถึงชุมรับเสด็จฯ ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี ที่อำเภออู่ทอง และประทับในปราสาทที่ประทับ นายพินิจ โพธิพันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดฯ กราบบังคมทูลในนามของข้าราชการและราษฎรจังหวัดสุพรรณบุรี แสดงความสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณที่ได้เสด็จฯ มาเยี่ยมเยียน

หลังจากนั้น ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จไปยังพระวิหารวัดป่าเลไลยก์ ทรงนมัสการพระประธานหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ และทรงชักผ้าห่มถวายพระประธาน.....”

๓) สัตส่วนพระป่าเลไลยก์

เป็นที่ยอมรับกันว่า ตัววิหารที่ประทับอยู่ของหลวงพ่อดำที่ปรากฏให้เห็นในทุกวันนี้ สร้างขึ้นภายหลัง แต่เดิมเพียงทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง อยู่ในคฤหา ต่อมาเพื่อต้องการกันแดดกันฝนให้คงทนต่อสภาพดินฟ้า อากาศ และเพื่อความมั่นคงสภาพขององค์หลวงพ่อดำพระประธานใหญ่ จึงมีการสร้างพระวิหารต่อจากตัวคฤหาขึ้นครอบไว้ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า “คงเป็นในสมัย กรุงศรีอยุธยาตอนต้น” ซึ่งตรงกับยุคที่เจ้าขุนหลวงพะงั่ว พี่พระมหะสีของพระเจ้าอู่ทอง ลงไปเป็นในยุคสมเด็จพระอินทราชา ซึ่งมีสายสัมพันธ์โดยตรงในฐานะเป็นสายเลือดแท้ ของวงศ์สุพรรณภูมิโดยตรง

ต่อไปนี้เป็นสัดส่วนของวิหารและองค์หลวงพ่อดำ

ตัวพระวิหาร สูง ๓๘ เมตร ๓๘ เซนติเมตร กว้าง ๓๑ เมตร ๑๐ เซนติเมตร ยาว ๓๙ เมตร - เซนติเมตร

เพดาน สูง ๒๘ เมตร ๕๐ เซนติเมตร

ช่อ ยาว ๙ เมตร ๘๙ เซนติเมตร กว้าง ๒๓ เมตร ๓๐ เซนติเมตร

มีช่องประตู หน้าต่าง หน้าบัน ด้านหลัง ๓ ช่อง ด้านข้างๆ ละ ๙ ด้านหน้ามีประตู
เข้า ๓ ประตู ส่วนประตูใหญ่ กว้าง ๓ เมตร ๑๕ เซนติเมตร สูง ๕ เมตร ๔๔ เซนติเมตร

องค์หลวงพ่อด มีส่วนสัดส่วนต่างๆ ดังนี้ องค์หลวงพ่อด สูง ๒๓.๔๘ เมตร

๔) ผู้สร้างองค์หลวงพ่อด

ข้อความต่อไปนี้ เป็นบันทึกลายมือเขียน ของพระวิสุทธิสารเถร (หลวงพ่อดิ) อดีตเจ้า
อาวาสวัดป่าเลไลยก์ (พ.ศ. ๒๕๕๔ - ๒๕๖๗) เป็นสำนวนเขียนลงในสมุดของหลวงพ่อดิเอง
สันนิษฐานว่า เก็บความมาจากพงศาวดารเหนือบ้าง จากตำนานพื้นเมืองบ้าง จากมุขปาฐะบ้าง จึงขอ
นำมาลงไว้เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา ดังต่อไปนี้

หลวงพ่อดิพระป่าเลไลยก์ ซึ่งประดิษฐานประทับนั่งห้อยพระบาทอยู่ในพระวิหารใหญ่นั้น
สมเด็จพระเจ้าสุวรินทราบรมมหาจักรพรรดิ ครองเมืองข้างฝั่งลำน้ำจรเข้สามพัน เรียกว่า ห้วย
คะไชย มีสระใหญ่เรียกว่าสระอนาคต เมืองอุทอง เป็นผู้สร้าง มีคำกล่าวที่ว่า เจ้าสุวรินทราบรมมหา
พระชนมายุ ๑๙ พรรษา เมื่อพระราชบิดาพระยา อุทองทิววงศ์แล้ว พระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติ
แทนพระราชบิดา เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๓๓๙ บางแห่งว่า พ.ศ. ๑๓๔๙

พระองค์มีพระราชศรัทธา ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงบูรณะวัดวา
อารามที่พระราชบิดาทรงสร้างไว้ในบริเวณใกล้เคียงกับเขตพระราชวังให้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระองค์
มีพระกมลหฤทัยมุ่งหมายจะเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวาง เป็นหลักชัยสืบไปในอนาคต สิ้น
กาลช้านาน จึงทรงโปรดเกล้าให้นายช่าง ไปทำการก่อสร้างพระมหาธาตุ สวนไม้ตะเคียน ที่
พระพุทธเจ้าประทับนั่ง และสร้างพระอาราม พระอุโบสถ ที่พระธรรมศาลา พระพุทธรูป พระ
ปฏิมากรสถานให้เป็นทานไว้ (ที่วัดป่าเลไลยก์) ปัจจุบันนี้

เหตุใด สมเด็จพระเจ้าสุวรินทราบรมมหาจักรพรรดิ จึงทรงโปรดเกล้าให้มาสร้างในระยะไกลจากเมืองจรเข้
สามพัน ถึงวัดป่าเลไลยก์ ระยะห่างประมาณ ๓๙ กิโลเมตรเศษ หรือเนื่องจากพระอัยกาพระชนกทรง
สร้างไว้ก่อน แต่ยังไม่สำเร็จ จึงทรงโปรดให้สร้าง เพื่อให้สมบูรณ์แบบ

ประการหนึ่ง พระองค์จักทรงเผยแพร่พระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอนให้แพร่หลาย
สร้างไว้เป็นหลักชัยและเป็นสถานที่ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจการปกครอง เช่นดังสมเด็จพระเจ้าศรีธรรม
มาโคกราชผู้ครองกรุงปาตลีบุตร

ประการสอง เพื่อขยายอาณาเขตบ้านเมืองให้กว้างขวาง เวลานั้นชื่อและเมืองสุพรรณยังไม่
ปรากฏก็เป็นได้ หรือว่าพื้นที่ในถิ่นนี้ยัง ตกอยู่ในเขตของเมืองอุทอง

ประการสาม เมืองจรเข้สามพันอาศัยลำน้ำน้อย ซึ่งไหลบ่ามาแผ่นดินจะสูงขึ้นทุกวัน ด้าน
ตะวันออกเป็นที่ลุ่ม ถึงหน้าน้ำเมืองจรเข้สามพันก็เหมือนนอนอยู่บนเกาะน้อย ป้องกันศึกศัตรูได้ยาก ด้าน
ตะวันออกเฉียงเหนือ มีลำน้ำท่าว่า กับลำน้ำสุพรรณ ส่วนลำน้ำท่าว่าก็ ไหลผ่านไปทางเมืองอุทอง

นับว่าเป็นต้นน้ำ เป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การ เพาะปลูกและเหมาะสมแก่การจัดขยายเมืองในอนาคต หรือเป็นการป้องกันศึกศัตรูในภายหลัง จึงได้วางหลักชัยแห่งพระพุทธศาสนาไว้ก่อนเห็น สมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิราช โปรดให้ช่างสร้างองค์พระปฏิมากร คราวนั้น คงไม่ใหญ่โตนัก คงเป็นปางปฐมเทศนา ซึ่งเป็นที่นิยมกันในชั้นแรก ท่านผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เริ่มสอนแก่ประชาชน ใหม่ๆ จักต้องนำพระธรรมอันเป็นปฐมเทศนามาชี้แจงก่อน เพื่อให้ ว่าพระพุทธองค์สั่งสอนแก่ประชาชนสนใจในองค์พระพุทธเจ้าพระปัญจวัคคีย์ ทรงมีพระอิริยาบถเป็นอย่างนั้น ประกอบกับหลักฐาน จะได้เกิดศรัทธา ความเชื่อ พระพุทธศาสนาไหลเข้าสู่แหลมทอง คือ ภาคสุวรรณภูมิมาหลายชั่วศตวรรษแล้ว พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก อาราธนาให้พระสงฆ์ทำสังคายนา ครั้งที่ ๓ เรียกร้อยแล้ว พระองค์ก็ได้ส่งพระโสณะกับพระอุตตระ พร้อมด้วยพระสงฆ์ผู้เป็นพระอรหันต์ มาประกาศพระศาสนา ได้อาศัยเรือสำเภามาขึ้นที่ท่าสุวรรณภูมิ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘

คำว่า "สุวรรณภูมิ" ไทย มอญ พม่า เขมร ขอม เขาก็ว่าเมืองเขาเป็นสุวรรณภูมิทั้งนั้น หากนับถอยหลังไปจากนี้ประมาณ ๔,๐๐๐ ปีเศษ คำว่า สุวรรณภูมิก็มีมาแล้ว ได้ครอบเมืองของชนชาติเหล่านั้นอยู่ ทั้งหมด ทางทิศใต้จดถึงอ่าวตังเกี๋ย ไทยก็ว่าพระอรหันต์มาขึ้นที่นครปฐม มีสิมาธรรมจักรเป็นเครื่องหมาย ถ้าขึ้นที่นครปฐมจริงก็ต้อง เดินทางผ่านเมืองอู่ทอง เพราะเป็นทางสั้นดอน พระอรหันต์ใช้คำพูด เป็นภาษามคธ เรียกว่าสุวรรณภูมิ ประชาชนใช้คำพูดเป็นภาษาไทยว่า อู่ทอง เป็นภูมิถิ่นที่สมบูรณ์พูนสุข อู่ข้าว อู่น้ำ เช่น เมืองกาญจนบุรี อู่ทอง สุพรรณบุรี อ่างทอง มีพื้นที่ติดต่อกันเป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน การสร้างเมืองสมัยโบราณ ถ้าเป็นเมืองพ่อ ลูก พี่ น้อง เขาไม่สร้างให้ไกลกันนัก วางระยะเพียงเดินด้วยเท้าชิว ๒ - ๓ วันก็ถึง ถ้ามีเหตุเกิด ขึ้นจะได้ติดต่อกันได้ง่าย พระยามหากษัตริย์ ประชาชนพร้อมด้วยพระสงฆ์ คงได้รับพระธรรมจากพระอรหันต์มาหลายชั่วศตวรรษแล้ว แม้เชื้อพระวงศ์ของสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิราช ก็คงนับถือพระพุทธศาสนามาหลายชั่วศตวรรษเหมือนกัน พ่อค้าเรือสำเภาก็จะไปจอดที่ท่า เมืองไหน ก็ต้องมีประชาชนมากเกี่ยวแก่การส่งสินค้า พระอรหันต์เป็น ผู้อาศัยเรือมา เรือสำเภามาจอด **ที่ท่าพระยาจักร เมืองอู่ทอง** ก็ได้ เพราะนักโบราณคดีชาวอเมริกันบอกแก่ข้าพเจ้าว่า เมืองอู่ทองเกิดก่อน ๒ เพราะมีเขตติดต่อกับชาติมอญ พม่า เมืองอู่ทองมีชนหลายชาติมาทำการค้าขายและติดต่อกับต่างประเทศ **สมัยก่อนเมืองอู่ทองตั้งอยู่ชายทะเล** มีภูเขาเป็นที่ยึดมั่น ป้องกันข้าศึกศัตรู เช่นเดียวกับเมืองสุโขทัยเก่า ตั้งเมืองอยู่ชายเขากรุงศรีอยุธยาหลายชั่วศตวรรษเหมือนกัน

ยามใดบ้านเมืองเป็นปกติ ได้ทำการก่อสร้างวัดอุ้มเป็นหลักชัย ทางพระพุทธศาสนา คราวใดมีข้าศึกศัตรูมาเบียดเบียนบีฑา สู้เขาไม่ได้ ก็ต้องหนีอพยพไปอยู่ถิ่นอื่น พอมีกำลังเข้าก็กลับมา แก่แค้นเอาถิ่นของ ตัวคืนไป แม้เมืองอู่ทองก็คงมี จึงใช้คำว่า ทวารวดีเข้าสวมรอยอยู่ กว่าที่จะถึง พ.ศ. ๑๘๙๓ คงมีเจ้าต่างชาติเข้าปกครองเมืองอู่ทองอยู่ หลายชั่วแผ่นดินเหมือนกัน

สมเด็จพระเจ้าสุวรินนราธิวาส ผู้ครองเมืองฝ่งลำน้ำจรเข้สามพันเสวยราชสมบัติอยู่ถึง ๗๑ พรรษา เสด็จสวรรคตเมื่ออายุ ๘๘ ปี ประมาณ พ.ศ. ๑๔๓๗

ที่ว่า มะกะโท ผู้เป็นบุตรเขยของพระเจ้าขุนรามคำแหง เป็นผู้สร้างหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ นั้น พิจารณาแล้วต่างสมัยกันกับสมเด็จพระเจ้าสุวรินนราธิวาส เรื่องที่เกี่ยวกับมะกะโทอยู่ในราว พ.ศ. ๑๘๐๐ เศษ ห่างศตวรรษกันมาก มะกะโทออกจากกรุงสุโขทัย มุ่งไปเมืองเมาะตะมะ เมืองอุทอง เมืองสุพรรณบุรีก็ห่างไกลกับเมืองเมาะตะมะ มะกะโทกลับไปเมืองของตัวก็ยุ่งไปด้วยการเมือง เห็นจะไม่มีเวลามา สร้างหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ เห็นจะจับเค้ามาจากเจ้ามอญน้อยสมัย พระเจ้ากาแต เมืองหงสาวดี

นัยหนึ่งที่ว่า มะกะโทผู้นี้เป็นคนไทย พ่อแม่ได้อพยพไปอยู่เมือง ก็เลยกลายเป็นมอญไป เหตุใดพระเจ้ากรุงสุโขทัย จึงโปรดปราน ชุบเลี้ยงยกย่องไว้ใจมะกะโท น่าจะทราบเงื่อนไขพื้นเพเดิมอยู่บ้าง จึงได้สนับสนุนให้ได้เป็นใหญ่โต ถึงคราวหน้าจะกริ้วก็กลายเป็นให้อภัย และมะกะโทก็เคารพนับถือพระเจ้ากรุงสุโขทัยนักหนา ภายหลังจาก การปราบปรามเสี้ยนหนามเรียบริ้วแล้ว มะกะโทคงทราบดี ว่าหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์มีความศักดิ์สิทธิ์ และตัวก็คงจะนับถืออยู่ก่อนแล้ว จึงได้มาขอขอมเจ้าบ้านผ่านเมืองอุทองที่เป็นเจ้าเมือง ได้เป็นผู้สนับสนุน พระพุทธศาสนาอยู่แล้ว คงจะอนุญาตให้ขอมแซม เพื่อเป็นที่เชิดชูเกียรติยศของพระพุทธศาสนาไว้ เรื่องการก่อสร้างของใหญ่ หรือหลักชัยนั้น ถ้าเจ้าของถิ่นเดิมยังมีอำนาจอยู่ เขาคงไม่ค่อยยอมให้ปลูกสร้างกัน เขากลัวว่าใครเห็นรู้เข้าจะเข้าใจว่าเป็นเมืองขึ้นของเขา

พระมหาเถระไหล่ลาย เป็นนายเช่นเชื้อษัตริย์ สืบเชื้อสายมา จากพระเจ้านครเทพ และเป็นเชื้อวงศ์ของพระยาศรีสิทธิไชย เมื่อยัง ไม่ได้บวช เป็นมหาดเล็กของพระเจ้ากรุงละโว้ กระทำกรรมมิชอบ มี ความสัมพันธ์ร่วมกับสนม จนจับได้ถูกสักไหล่เสียข้างหนึ่ง แล้วถูกขับไล่ออกจากเมือง ได้เดินทางร่วมกับพระมหาพุทธสาคร นำพระบรมสารีริกธาตุ ๘๕๐ พระองค์ พระศรีมหาโพธิ์ ๒ ต้น มาจากเกาะลังกาสิงห์ มาบรรจุไว้ในสถานที่ต่างๆ สถานที่ที่หลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ในวัดลานมะขวิด นอกแขวงเมืองพันธุมบุรี ๓๙ พระองค์ อันเป็นต้นรัชกาลของพระเจ้าสุวรินนราธิวาส ประมาณ พ.ศ. ๑๓๗๐ บางแห่งก็ว่า พ.ศ. ๑๔๓๒ พระยาศรีสิทธิไชยองค์นี้มาจากกรุงละโว้ มาสร้างเมืองนครไชยศรี ประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๐ พระมหาพุทธสาครเคยเป็น กษัตริย์สร้างเมืองวัดเดิมขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๓๕๐

ในพระราชพงศาวดารเหนือกล่าวว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๙ มีกษัตริย์องค์หนึ่ง นามว่า พระเจ้ากาแต (กะเต ผู้กระทำบุญกุศล) เป็นเชื้อสายพระนเรศวร มาแต่เมืองหงสาวดี ได้มาเสวยราชสมบัติ

พระเจ้ากาแตพระองค์นี้ เป็นกษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนามาก เมื่อพระองค์ได้ประทับอยู่เมืองพันธุมบุรี (ร้าง)

หลวงพ่อดำ สมัยพระเจ้ากาแต องค์พระพุทธรูปคงชำรุดมาก และคงเป็นปางปฐมเทศนา องค์พระคงไม่ใหญ่โตนักด้วย ขาดการบูรณะมาเป็นเวลานานปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นว่าชำรุดหักพังลงเสียไปหมด จึงให้บูรณะขึ้นใหม่เปลี่ยนเป็นปางป่าเลไลยก์ **เป็นการสะเดาะเคราะห์** เพราะพระองค์ได้ทำกรรมเวรในการรบราชศึกมานานแล้ว เป็นกาชำระบาปกันเสียที่ ฉะนั้น พระเจ้ากาแตคงจะบูรณะสร้างตามวันเกิดคือ **วันพุธกลางคืน**

ช่างผู้ทำการสร้าง คงเป็นฝีมือคนไทย จึงเป็นพระพักตร์อุ้มทอง สมัยทวารวดี ทรงสร้างไว้หลายอย่างให้ตรงกันกับปางป่าเลไลยก์ เช่น สร้างพระประธานวิหารของพระวินัยธรและพระธรรมธร ถึงสร้างวัดชุมนุมสงฆ์ มีโบสถ์ เจดีย์ มีสิ่งถาวรวัตถุทางศาสนาอีกหลายแห่ง ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน คนโบราณยังเรียกว่าวิหารมอญ เจดีย์มอญบ้าง

มีเรื่องในหนังสือกล่าวว่า พระเจ้ากาแตสืบเชื้อสายมาจากพระนเรศ เมืองหงสาวดี ได้มาเสวยราชสมบัติอยู่ที่เมืองพันธุมบุรี โปรดให้เจ้ามอญน้อย ผู้สืบเชื้อสายมาจากพระองค์ ออกไปสร้างวัดสนามชัย แล้วพระองค์มาบูรณะพระป่าเลไลยก์ ในวัดลานมะขวิด แขวงเมืองพันธุมบุรี พอบูรณะเสร็จแล้ว ข้าราชการชักชวนกันด้วยความศรัทธาพากันลาบวชสองพันคน จึงขนานนามเมืองพันธุมบุรีเสียใหม่ ให้ชื่อว่าเมืองสองพันบุรี พระเจ้ากาแตองค์นี้เสวยราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๙ อยู่ในราชสมบัติ ๔๐ ปี สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๙ หลวงพ่อพระป่าเลไลยก์สมัยพระเจ้ากาแตบูรณะนั้น ส่วนพระวรกายองค์พระคงชำรุดทรุดโทรมมาก

๕) สรุปตำนานองค์หลวงพ่อดำ วัดป่าเลไลยก์วิหาร

ขนาด สูง ๑๑ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว. ตามพระราชพงศาวดาร ว่าเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๓๙๙ สมเด็จพระเจ้าสุริยวงศา ครองเมืองลำน้ำจระเข้สามพัน (อุ้มทอง) ได้สร้างหลวงพ่อดำป่าเลไลยก์ไว้ที่เมืองพันธุมบุรี สามพันพระองค์มีพระชนมายุยืน ยาวนาน ทรงเสวยราชย์อยู่ ๗๑ พรรษา สิ้นพระชนม์เมื่ออายุ ๙๘ พรรษา ประมาณ พ.ศ. ๑๔๓๗

พุทธศักราชล่วงได้ ๑๔๓๒ พระมหาเถระไหล่ลาย สืบเชื้อสาย มาจากพระเจ้ารามเทพ กับพระมหาสาคร นำพระบรมสารีริกธาตุมาจากเกาะลังกาสิงผล ได้บรรจุไว้ในพระป่าเลไลยก์ ในวัดลานมะขวิด นอก แขวงเมืองพันธุมบุรี ๓๙ องค์ บางแห่งกล่าวว่า พระมหาเถระไหล่ลาย นำเอาพระบรมสารีริกธาตุ มาบรรจุไว้เมื่อพุทธศักราช ๑๓๗๐

พุทธศักราชล่วงได้ ๑๗๐๙ พระเจ้ากาแต สืบเชื้อสายมาจากหงสาวดี โปรดให้เจ้ามอญน้อย ออกไปสร้างวัดสนามชัย แล้วมาบูรณะ พระป่าเลไลยก์ (วัดลานมะขวิด) แขวงเมืองพันธุมบุรี พอซ่อมเสร็จแล้วข้าราชการลาบวชสิ้นสองพันคน จึงขนานนามเมืองใหม่ให้ชื่อว่าเมือง สองพันบุรี

บางแห่งกล่าวว่า สมัยพระเจ้ากาแต จุลศักราชล่วงได้ ๕๙๕ ปีชาล เบญจศก พระองค์เสวยราชย์อยู่ถึง ๔๐ ปี สวรรคตเมื่อพุทธศักราช ๑๗๔๙ ปี^{๑๑} บันทึกลายมือเขียนของหลวงพ่อดิร จบลึงเพียงนี้แล

ต่อมา สมัยอยุธยาตอนต้น ขุนหลวงพะงั่ว ได้บูรณะองค์หลวงพ่อดิรเป็นการใหญ่ และให้พระยาสีหราชเดโชชัย ดำเนินการสร้างคฤหาศรอบองค์หลวงพ่อดิร

หลักฐานเอกสารปรากฏชัดเจน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอินทรบดินทร์ สมุหนายก เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์องค์หลวงพ่อดิรและพระวิหาร ร่วมกับหลวงพ่อกลา อติตเจ้า อาวาสรูปแรกของวัดป่าเลไลยก์ และโปรดให้อัญเชิญเศวตฉัตรพระมหาพิชัยมงกุฎขึ้นประดิษฐานบนหน้าบันพระวิหาร

ต่อมาเมื่อปี ๒๕๔๒ พระธรรมมหาวีรานุวัตร เจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร (พ.ศ. ๒๕๒๗-ปัจจุบัน) ได้ทำการบูรณะพระวิหาร และปิดทององค์หลวงพ่อดิร ปรับภูมิทัศน์และสร้างพระวิหารคด พร้อมกับดำเนินการให้วาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อเป็นหลักที่คนศึกษาทั้ง ทางด้านโบราณคดี และทางวรรณคดีเรื่องขุนช้าง ขุนแผน จนมีสภาพ สวยงาม น่าเที่ยว น่าอยู่ น่าดู น่าชม ดังที่เห็นในปัจจุบัน

บันทึกเรื่องพระปาเลไล เมืองสุพรรณบุรี วัดพระปาเลไลที่เมืองสุพรรณบุรี มีพระพุทธรูปใหญ่หนึ่ง ห้อยพระบาทเป็นประธานอยู่องค์ ๑ จึงนับถือกันว่าเป็นมหาเจดีย์สถานมาแต่โบราณ สังเกตดูลักษณะพระปาเลไลองค์นั้น ดวงพระพักตร์เป็นแบบทวารวดี และทำนงห้อยพระบาทเหมือนอย่างแบบพระทวารวดีที่พระปฐมเจดีย์ จึงเกิดความสันนิษฐาน ๒ ข้อ คือ

ข้อ ๑ สร้างในสมัยเมื่อนับถือแบบทวารวดี และของเดิม คงทำเป็นพระปางปฐมเทศนา คือจีบพระหัตถ์ข้างหนึ่งหรือทั้งสองข้าง ที่ตรงพระอุระเหมือนอย่างพระประธานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ เพราะสมัยนั้นยังไม่มีแบบพระพุทธรูปปางปาเลไลเช่นเรานับถือกัน ชั้นหลังมีรูปข้างและรูปลึง ของเดิมที่วัดพระปาเลไลที่เมืองสุพรรณบุรีก็ไม่มี แต่พระพุทธรูปองค์เดิมนั้นทิ้งชำรุดมาช้านานจนพระกรและพระหัตถ์หักพังหายไป ผู้ไปปฏิสังขรณ์ทีหลังไม่รู้ว่าพระหัตถ์ ของเดิมเป็นอย่างไร จึงทำใหม่แปลงเป็นอย่างปางพระปาเลไล สมัยขึ้นหลัง

ข้อ ๒ แบบพระพุทธรูปโบราณพบที่พระปฐมเจดีย์ และพบที่เมืองอุททอง ชอบทำแบบทวารวดีอย่างเดียวกัน เพราะชาวเมืองนครปฐมแต่โบราณเป็นผู้มาตั้งเมืองอุททอง จึงสันนิษฐานว่า พระปาเลไลที่เมืองสุพรรณบุรี คงจะสร้างในสมัยเมื่อเมืองอุททองเป็นราชธานี แต่เหตุใดจึงมาสร้างที่ตรงเมืองสุพรรณบุรี สันนิษฐานว่าในเวลานั้นคงเป็นเมืองขึ้นของเมืองอุททอง แต่จะเรียกชื่อว่าเมืองอะไรไม่รู้

^{๑๑} บันทึกลายมือเขียนของหลวงพ่อดิร เป็นพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาที่ พระวิสุทธิสารเถร มีเกียรติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น..เมื่อ วันที่ 5 ธันวาคม 2521.

ไม่ได้ เพราะเมืองอุทงก็เรียกชื่อตามภาษามคธว่า สุพรรณภูมิ ถ้าจะเรียกเมืองขึ้นว่า สุพรรณบุรี ชื่อก็จะพ้องกับราชธานี จึงเห็นว่าคงมีชื่ออื่น แต่ตัว เมืองในสมัยนั้นคงอยู่ที่ตรงวัดพระปาเลไลเป็นชายฝั่งแม่น้ำ

ครั้งเมื่อพระเจ้าอุทง อพยพทั้งเมืองอุทงมาตั้งกรุงศรีอยุธยา ทางเมืองเดิมให้เจ้าพะแก้วผู้เป็นพี่พระมหเสือกอยู่ ปกครองเจ้าพะแก้วเห็นว่า ที่เมืองตอนไปเสียเพราะตลิ่งงอกออกมามาก จึงย้ายเมืองมาตั้งริมน้ำที่ตรงเมืองสุพรรณบุรี เดียวนี้ ชื่อเมืองสุพรรณบุรีจะเกิดขึ้นในตอนนี้ วัดพระปาเลไลจึงกลายเป็นอยู่นอกเมืองทางด้านตะวันตก

ส่วนองค์พระปาเลไลนั้น ของเดิมไม่มีวิหาร ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งในคฤหา ตัวคฤหาชั้นยังอยู่จนทุกวันนี้ ถ้าสังเกต ดูจะเห็นได้ ทีหลังมีผู้ศรัทธาสรางวิหารต่อออกจากคฤหา ยังสังเกตเห็นที่ต่อได้เหมือนกัน จะต่อเมื่อครั้งใดไม่ทราบ สันนิษฐานว่าคงเป็นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่เมื่อมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วิหารชำรุดทรุดโทรม พระพุทธรูปเอง พระกรที่สร้างแปลงใหม่ก็พังไปเสียอีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ที่สมุหนายก เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์ทั้งพระวิหารและองค์พระพุทธรูป ดังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

แต่เดิมดูเหมือนจะเป็นวัดพุทธาวาส ไม่มีพระสงฆ์ แต่มีพระสงฆ์ไปอยู่บ้างเป็นครั้งเป็นคราวที่มาสร้างเป็นวัดสังฆาราม มีพระอุโบสถมั่นคง เป็นของสร้างเมื่อในรัชกาลที่ ๙ กรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง

๖) การเดินทางในสมัยโบราณ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ คราวเสด็จประพาสต้นลำน้ำมะขามเฒ่า (ร.ศ. ๑๒๗ พ.ศ. ๒๔๕๒) ว่า “ไปทางคลองวัดป่าเลไลย เมื่อคราวก่อนไปทางถนนคราวนี้ถนนน้ำท่วม คลองวัดป่าเลไลยนี้เป็นลักษณะคลองลอด วัดป่าเลไลยเอง เป็นลักษณะภูเขาทองกรุงเก่า หรือภูเขาทองกรุงเทพฯ ซึ่งเอาอย่างกัน เป็นที่ชุมนุมไหว้พระ...”

๗) ก่อนและหลังบูรณปฏิสังขรณ์

เสมียนมี แต่งไว้ในรัชกาลที่ ๓ ก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์องค์ หลวงพ่อโต ว่า

“พระวัดป่าเลไลยนี้ใครสร้าง	ดูกรร้างโรยราน่าสงสาร
เป็นพระปั้นปิดทองของบูรณ	เห็นนานนักหนากว่าร้อยปี
พระพาหาขวาช้ายหลายหัก	องค์พระพักตร์ทองหมองไม่ส่องศรี
ห้อยพระซงฆ์ลงเรียบระเปียบตี	แล้วก็มีลิงข้างข้างละตัว
ข้างหมอบม้วนวงจ้วงจอบอยู่	ลิงก็ซุกรวงฝั่งขึ้นท่วมหัว”

สอ รักษศรี ได้เขียนกลอนแก้ไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ หลังจากการ บูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร และปิดทององค์หลวงพ่อโต วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ไว้ว่า

“พระวัดป่าเลไลยก์สมัยนี้   เพล่งรังชิงงามสง่าน่าเลื่อมใส
 ทิวห้องค้ปิดทองผ่องอำไพ   ประทับในวิหารตระการตา
 ปีสองห้าสี่สองต่องบันทึก   จดจารึกเป็นประวัติของวัดป่าฯ
 ซ่อมวิหาร - หลวงพ่อโตงามโสภา   เจริญตาเจริญใจเมื่อได้ยล”

๒.๑.๒ ประวัติวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี

วัดเลไลยก์, วัดป่าเลไลยก์, วัดเลไลยก์, วัดป่าเลไลยก์, วัด ลีไลยก์ หรือ วัดปาลีไลยก์ ชื่อใดชื่อหนึ่ง ในสมัยก่อนเคยใช้กันมาบ้าง ทำให้มองเห็นได้ว่าเป็นช่วงก่อนจะพัฒนาเปลี่ยนเป็นชื่อวัด ป่าเลไลยก์ ทั้งสิ้น หลักฐานที่เก่าแก่มากที่สุด คือ นิราศสุพรรณ แต่งโดยเสมียนมี เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๗ หลังจากทีสุนทรภู่แต่งโคลงนิราศสุพรรณเพียง ๔ ปี เท่านั้น ดังเนื้อความตอนหนึ่งที่ว่า^{๑๒}

“พระวัดป่าเลไลยก์นี้ใครสร้าง   ดูรกร้างโรยรอนาสงสาร
 เป็นพระปั้นปิดทองของบูรณ   เห็นนานนักหนากว่าร้อยปี
 พระพาหาขวยช้ายหลายหัก   องค์พระพักตร์ทองหมองไม่ผ่องศรี
 ห้อยพระขงฆ์ลงเรียบระเปียบดี   แล้วก็มีลิงข้างข้างละตัว
 ข้างหมอบม้วนงวงจ้วงจอบอยู่   ลิงก็ชูรวงฝั่งขึ้นทวมหัว”

แม้ในเอกสารเรื่องพระเจดีย์วิหาร ที่ทรงสถาปนาในรัชกาลที่ ๔ ใช้คำว่า “วัดพระป่าเลไลยก์” ดังเนื้อความที่ว่า^{๑๓}

วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่เลขที่ ๒๔๙ หมู่ที่ ๒ ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ทางฝั่งด้านทิศตะวันตกของ แม่น้ำสุพรรณ หรือ “แม่น้ำท่าจีน” ซึ่งอยู่ห่างจากวัดเพียงประมาณ ๒ กิโลเมตร

แรกตั้งเป็นวัดเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่จากการสันนิษฐานโบราณวัตถุสำคัญของวัด คือ พระปางปาลีไลยกะ ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “หลวงพ่โต” กะประมาณอายุอย่างต่ำสุด สร้างก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (ก่อน พ.ศ. ๑๘๘๓) อย่างสูงสุด ยุคทวารวดีตอนต้น (พ.ศ. ๑๒๐๐) มีอายุจนถึงทุกวันนี้ ระหว่าง ๙๕๐-๑๓๐๐ ปี

^{๑๒} ศิลปกรรม, นิราศสุพรรณ โคลงนิราศทริภุญชัย และโคลงทวาทศมาส (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.ท. สะอาด ธรรมสโรช, ๒๔๙๗), หน้า ๒๒.

^{๑๓} ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๕ (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๕-๒๗) เรื่องพระเจดีย์วิหารที่ ทรงสถาปนาในรัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๔๓.

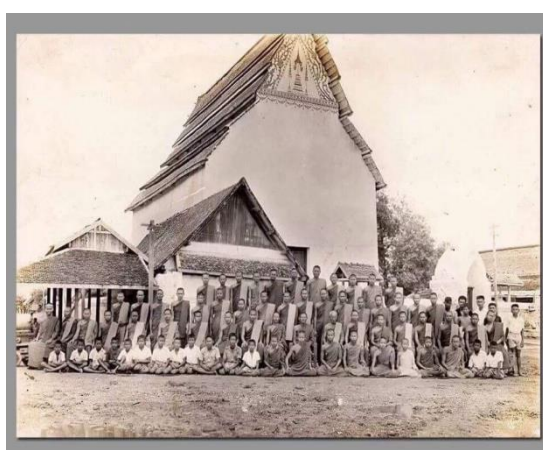
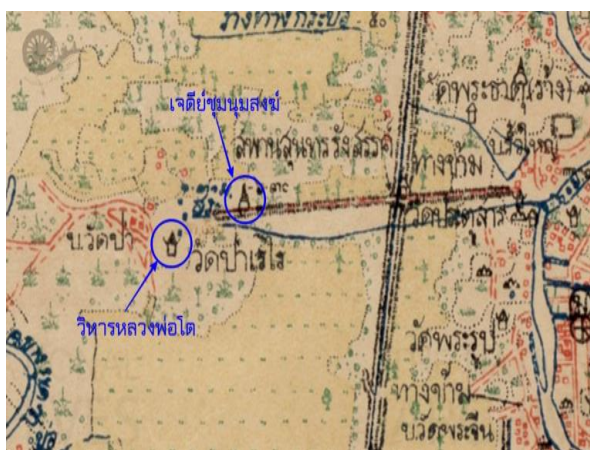
วัดได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในสมัยรัชกาลที่ ๙ เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๒^{๙๔} ต่อมาได้ก่อสร้างพระอุโบสถขึ้นหลังหนึ่ง โดยความร่วมมือของชาวบ้านพระสงฆ์นำโดย พระครูโพธาภิ-รัต (หลวงพ่อสอน) และผู้ว่าราชการจังหวัดพร้อมด้วยข้าราชการ (บวร - บ้าน วัด รัฐ) จึงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ที่หน้าบันของพระอุโบสถมีตัวอักษรจารึกเขียนไว้ว่า (สร้างเสร็จ) เมื่อปีฉลู สัตตศก พ.ศ. ๒๔๙๘ รัตนโกสินทรศก ๑๔๔

๑ เขตที่ตั้งและอุปการวัด

เขตที่ตั้งวัดตามหน้าโฉนดที่ดินปัจจุบัน มีเนื้อที่ ๘๒ ไร่ ๒ งาน ๑๙ ตารางวา โดยที่เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้ถูกเวนคืน ให้กับการรถไฟแห่งประเทศไทย เป็นเนื้อที่ดินตามสัญญา ๑ ไร่ ๒ งาน ๙๐ ตารางวา ฉะนั้น จึงมีเนื้อที่คงเหลือเพียง ๘๐ ไร่ ๓ งาน ๕๙ ตารางวา

อย่างไรก็ตาม ตามแถลงการณ์คณะสงฆ์ ปี ๒๔๗๙ ได้บันทึก ประวัติวัดนี้ไว้ว่า^{๙๕} “เนื้อที่ส่วนกว้างแต่ตะวันออกไปถึงตะวันตก ๑๐ เส้น เศษส่วนยาวแต่ด้านเหนือถึงด้านใต้ ๑๕ เส้นเศษ ที่อุปการรอบๆ วัด ส่วนมากเป็นราษฎร” ทำให้ทราบว่า เนื้อที่ของวัดในอดีตนั้น มีถึง ๒๐๐ วา x ๓๐๐ วา ซึ่งเท่ากับเนื้อที่ประมาณ ๑๕๐ ไร่ โดยมีอุปการวัดดังนี้

ทิศเหนือ	จรดคลองวัดฝั่ง (ต้นเขินแล้ว) มีถนนวัดป่าเลไลยก์อยู่ในเขตวัด
ทิศใต้	จรดที่นาราชกูร และเขตรถไฟหลวง
ทิศตะวันออก	จรดวัดชุมชนสงฆ์ (วัดร้าง) เป็นที่ศาสนสมบัติ ติดต่อกับทางรถไฟหลวง ซึ่งอยู่ในเขตวัด
ทิศตะวันตก	จรดบ้านเรือนราษฎร ซึ่งเป็นหมู่บ้านคลองชลประทานและสนามบิน

^{๙๔} พระวิสุทธินิสารเถร, ประวัติวัดป่าเลไลยก์ (สุพรรณบุรี : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๗

^{๙๕} แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๑, ปี ๒๔๗๖, ประวัติวัดป่าเลไล, หน้า ๓๑๑

๒.๑.๓. นามเดิมและหลักฐาน

ชื่อวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร พุดและเขียนกันย่อๆ ว่า วัดป่าบ้าง วัดป่าเลไลยก์บ้าง วัดหลวง พ่อโตบ้าง ชื่อที่ถูกต้องตามเอกสารราชการใน ปัจจุบันนี้คือ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร

นอกจากนี้ ในเอกสารโบราณดั้งเดิม อาจจะปรากฏในชื่อที่แตกต่างกันไปบ้าง สืบเนื่องมาจากชื่อวัดนี้ มีรากศัพท์เป็นภาษาบาลี ซึ่งได้ผ่านการพัฒนามาตามเหตุผลด้านภาษาศาสตร์ ศัพท์บาลีเดิมเขียนว่า *ปาริเลย-ยก* อ่านว่า ปาโรเลยยกะ หรือ ปาโรไลยกะ ซึ่งเป็นชื่อบ้าน ชื่อช่าง และชื่อป่าในยุคสมัยครั้งพุทธกาล และยังมีการแปลง ริ เป็น ลิ จึงเป็น **ปาลีเลยยกะ, ปาลีไลยกะ** บ้าง, แปลง อิ เป็น เอ สำเร็จรูป เป็น **ปาเลไลยกะ** และเพื่อสะดวกกับลิ้นของชาวไทยในการเรียกชื่อ จึงได้ใส่ไม้วรรณยุกต์ที่ **ปา** เป็น **ป่า** สะกดเสียงที่ท้ายสุดศัพท์ให้สั้นเข้า จึงกลายเป็นป่าเลไลยก์ ซึ่งเป็นทั้งชื่อวัด ทั้งชื่อหลวงพ่อพระประธานในพระวิหาร เขียนเต็มรูปเป็น วัดป่าเลไลยก์บ้าง วัดพระป่าเลไลยก์บ้าง ดังจะนำเอกสารที่เกี่ยวข้องกันมานำเสนอไว้ดังต่อไปนี้

๑. วัดลานมะขวิด ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารเหนือ ว่า^{๑๖} “ขณะนั้น พระเจ้ากาแต เป็นเชื้อสายมาแต่เนเรศวรหงสาวดี ได้มาเสวยราชสมบัติ แล้วมาบูรณะวัดโปรดสัตว์หนึ่ง วัดภูเขาทองวัดหนึ่ง วัดใหญ่วัดหนึ่ง สามวัดนี้แล้ว จึงให้มอญน้อยเป็นเชื้อมาแต่พระองค์ออกไปสร้างวัดสนามไชย แล้วมาบูรณะวัดพระป่าเลไลยก์ ในวัดลานมะขวิด แขวงเมืองพันธุมบุรีนั้น ข้าราชการบูรณะวัดแล้ว ก็ชวนกันบวชเสียสิ้นสองพันคน จึงขนานนามเมืองใหม่ชื่อว่า เมืองสองพันบุรี แล้วพระองค์จึงยกนาเป็นส่วนสัดวัดไว้ พระองค์อยู่ในศิริราชสมบัติ ๔๐ ปี จึงสวรรคต จุลศักราช ๕๙๕ ขาลเบญจศก”

จากหลักฐานชิ้นนี้ ทำให้มองเห็นได้ว่า หลวงพ่อพระโตนั้น มีชื่อเรียกเป็นชื่อวัดพระปางป่าเลไลยกะมานานแล้ว

หากพิจารณาหลักฐานของเขตแดนอุปจารวัดในยุครัตนโกสินทร์ด้วย จะเห็นอีกว่า วัดนี้ทั้งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกลุ่มเครือข่ายของวัดอื่นๆ เช่น วัดชุมชนสงฆ์ วัดผึ้ง วัดกุฎีสงฆ์ วัดกระไกร เป็นต้น และยังมีผู้ยืนยันแน่ชัดว่า ดินแดนแห่งนี้มีต้นมะขวิดมากมายเป็นกลุ่ม สัญลักษณ์

สรุปได้ว่า จากพงศาวดารนี้ ได้บ่งบอกถึงอายุวัด ก่อนที่จะมาบูรณปฏิสังขรณ์ว่า ต้องมากกว่าก่อนพุทธศักราช ๑๗๔๙ (จ.ศ. ๕๙๕) ที่ซ่อมองค์พระประธานตามตำนานที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น

^{๑๖} กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑**, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๖๓ และดูพระบริหารเทพธานี, **ประวัติศาสตร์ชาติไทย เล่ม ๒**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗-๔๘.

พระวิสุทธิสารเถร (หลวงพ่อดิ) อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร (พ.ศ.๒๔๙๔-๒๕๒๗) สมัยก่อนโน้น ได้ลงข้อสันนิษฐานไว้ว่า^{๑๗} “วัดป่านี้เดิมมีชื่อว่า “วัดลานมะขวิด” หมู่บ้านตรงนั้น เรียกว่า “บ้านลานมะขวิด” ที่นำเอาชื่อหมู่บ้านมาเป็นชื่อวัดนี้ แสดงว่า เดิมคงมีต้นมะขวิดมากเป็นที่ดอนเป็นเนินรอบบริเวณเป็นที่ลุ่มเนื้อที่เหมาะสมแก่การสร้างวัด จึงได้ปลูกสร้างกันในดงต้นมะขวิดหรืออาจสร้างด้วยความพร้อมเพรียงของชาวบ้านหมู่นั้นเป็นสำคัญ จึงเรียกนามติดปากกันมาว่า “ลานมะขวิด” ตามพงศาวดารเหนือก็เรียกวัดลานมะขวิด เหมือนกัน วัดนี้เป็นวัดสำคัญคู่เมืองสุพรรณวัดหนึ่ง”

๒. วัดเรไร หรือวัดป่าเรไร ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นักปราชญ์สำคัญผู้หนึ่งของเมืองสยาม ได้กล่าวไว้ว่า^{๑๘} “ชื่อพระป่าเลไลนั้นก็สงสัยที่ว่ากันว่า “ปาไลยก” นั้น เกรงว่าจะเป็นลากเอาเข้าไปสู่บาลีด้วยขอไปที คำ “ปาไลยก” นั้น ก็เป็นแต่ชื่อข้าง จะเอามาเป็นชื่อพระก็หาควรไม่ ที่วัดป่าเลไล สุพรรณบุรีมีรูปข้างก็มาปั้นแบนๆ ไว้ที่เสา ทั้งเห็นได้ว่าเป็นของทำใหม่คนละรุ่น เดิมที่องค์พระไม่มีข้าง เชื่อว่าท่านตั้งใจจะทำปางปฐมเทศนา อย่างที่พระปฐมเจดีย์ หรือวัดหน้าพระเมรุกรุงเก่า ฉะนั้นพระปางเก่าๆ ซึ่งมีรูปข้างติดอยู่ด้วย ก็มีแต่ปางปล่อยช้างนาฬาคีรี หามี่ข้างถวายคนโหน้ำไม่

อนึ่ง ชื่อ “เลไล” ก็ได้เคยมาพบสูญญาณ จะเป็นเรื่องอะไรก็ลืมเสียแล้ว มีชื่อพระมหาเถรไล หรือเลไล หรือไลลาย อะไรอย่างหนึ่ง กับวัดพระทางเมืองเขมรในแขวงสุตฺรนิคมก็มี เรียกว่าวัดโลเลยเป็นเสียงเขมร ถ้าเขียนหนังสือจะเป็นวัดลโลเลย ได้ถามศาสตราจารย์เซเดส์ว่าแปลว่าอะไร ก็ติดแปลไม่ออก เกรงว่าชื่อพระป่าเลไลจะเป็นชื่ออื่น ไม่ใช่ “ปาไลยก” แต่จะเป็นชื่อมาแต่อะไรยังคิดไม่เห็น ที่เมืองสุพรรณบุรีก็เรียกว่าวัดป่า สงสัยจะเป็นสองคำคือ ป่าคำหนึ่ง เลไลคำหนึ่ง แต่อาจเป็นเรียกตัดให้สั้นก็ได้ หรือจะเป็นวัดป่าเรไร

เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติกันบ้างแล้วเกี่ยวกับวัดป่า^{๑๙} เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า อย่างน้อยในช่วงก่อนปี ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ.๒๔๔๗) มีการใช้ชื่อวัดป่าเรไรกันบ้างแล้ว คงจะเนื่องมาจากป้ายชื่อวัดคงจะยังไม่ได้จัดทำขึ้นอย่างเป็นทางการ และการใช้สลับกัน ระหว่างตัวอักษร ล และ ร พร้อมกับความนิยมใช้สำเนียงเสียงพูดเป็น หลักเกณฑ์ของยุคสมัยนั้นๆ

^{๑๗} พระวิสุทธิสารเถร, **ประวัติวัดป่าเลไลยก์**, (สุพรรณบุรี : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒), หน้า ๒

^{๑๘} **สารานุกรมศิลปคดี ๕** ฉบับวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๐, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลัง วิทยา), หน้า ๔๘-๔๙.

^{๑๙} พระมหาชนะ ภมรพล, **ประวัติการพระศาสนาเมืองสุพรรณ ภาคผนวก ๓**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘-๓๑.

หลักฐานในวรรณคดี ที่สนับสนุนชื่อดังกล่าวนี้อีกชิ้นหนึ่ง คือ ใน “โคลงนิราศสุพรรณ” (กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่) ของพระสุนทรโวหาร (ภู่) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ (สมัยรัชกาลที่ ๓)^{๒๐} ตอนที่สุนทรภู่ บวชเป็นบรรพชิตได้เดินทางมาสุพรรณเพื่อหาแร่แปรธาตุ ล่องเรือขึ้นมาตามลำแม่น้ำสุพรรณ โดยได้แวะขึ้นมาไหว้พระป่าเลไลยก์ ประารณาพบพระศรีอาริย์ในอนาคตกาล ดังโคลงสี่ที่ว่า

นอนค้างข้างคู้งัด	วัดกระไกร
ครั้นรุ่งมุ่งเดินไพร	พรั่งพร้อม
ไหว้พระป่าเรไร	ร่มรื่น ชื่นเอย
ริมรอบขอบเขื่อนล้อม	สะล่ำไม้ไพรพนมา
น้อยน้อยพลอยขึ้นชี	ชมไพร
ครีมีครีกพฤษาไสว	แว่นแคว้น
ผลิตดอกออกผลไบ	רבัดชื่น สิ้นเอย
รอกกระแตแลแหลั่น	โสดเด่นแผ่นดิน
แจ้วแจ้วจักกระจันจำ	จับใจ
หรีงหรีงเรื้อนเรไร	ร่ำร้อง
แข่งแซวส่งเสียงไส	ทราบโสท
แห่งหนึ่งนิกนุชน้อง	นึ่มเนื่อนวลนางฯ
ขึ้นโขดโบศเก่ากัม	กราบยุคน
พระป่าเรไรยน	อย่างยิ้ม
ยอกรหย่อนบาทบน	บงกช แก้วเอย
ปลั่งเปล่งเพ่งพิศพริ้ม	พระหนึ่งดั่งองค์ฯ
เทียรทูปบุพชาติบ้าง	บุชานีกพระเสด็จมายับยั้ง
ลึงเผือกเลือกสมอพวา	ถายไว้ ไกล้แฮ
ข้างเผือกเลือกพืงทั้ง	กึ่งไม้ไหว้วายฯ
ขอเดชะพระพุทเจ้า	จงเหน
อดสำมาเข้าเย็น	ยากไร้

^{๒๐} สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, (กรุงเทพฯ : อมรรการพิมพ์, ๒๕๑๙), หน้า ๒๖๑, ๒๖๓-๒๖๔.

ปราศนาว่าจะเป็น	ปัจเจกพุท ธะภูม เอย
บุญช่วยด้วยให้ได้	ดุจข้าอาวอรา
ยังไปไม่พ้นภพ	สงสาร
ขอปะพระศรีอาร	อีกเหล่า
กราบถึงซึ่งพระนิพาน	ฝ่ายภาค หน้าเอย
ขอศุขทุกข์โศกเศร้า	สิ่งร้ายหายสุรา

พระป่าเรไร ในโคลงบทที่ ๑๔๐ และโคลงบทที่ ๑๔๙ เป็นชื่อเดียวกันกับพระปางปาเลไลยก์ จึงน่าจะวินิจฉัยได้ว่า สุนทรภู่อเองเขียนชื่อที่ว่ามัตถิรคัพพมาจากชื่อพระปางปารีเลยกะ

๓. วัดเลไล หรือวัดปาเลไล ในเอกสารเก่าๆ ดังจะเห็นได้จาก แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๑ ปี ๒๔๗๙ ประวัติวัดปาเลไล หน้า ๓๐๙ - ๓๒๓ ชื่อวัดปาเลไลเป็นอีกชื่อหนึ่งที่ปรากฏอย่างเป็นทางการในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากประวัติวัดนี้ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เรียบเรียงโดยนายกี มอวย มะลิทอง แห่งกรมธรรมการ (ปัจจุบันนี้ คือ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ) เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ หลังจากที่ได้รับมติวินิจฉัยจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ ยาดำรงราชานุภาพที่ได้พระราชทานบันทึกเรื่องพระปาเลไล เมืองสุพรรณบุรี ให้ไว้เป็นลายพระหัตถ์ เป็นเวลาปีเศษ ดังมีสำเนาจากเลขานุการ (ต้นฉบับจากกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัด สุพรรณบุรี) ดังนี้

๒.๑.๔ หลักฐานวัดพระป่าเลไลยก์ในจดหมายเหตุ“สารตรา”

ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๐ ซึ่งตรงกับพุทธศักราช ๒๔๐๑ ทำให้ทราบได้แน่ชัดว่าวิหารพร้อมองค์หลวงพ่อดโต ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ดั่งเนื้อความในจดหมายเหตุที่ว่า

“สารตรา ท่านเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสุพรรณ พระปลัด กรมการ ด้วยบอกเข้าไปแล้วว่า ได้เกณฑ์เลขโยมสงฆ์ เมืองสุพรรณ ขอแรงขุนหมื่นในกรมการ ผลัดเปลี่ยนกันทำวัด พระป่าเลไลยก์เดือนละ ๔ ผลัด เป็นคน ๒๐ คน ได้ปลูกทำร่มพระและก่อปั้นต่อพระกร ตั้งแต่พระอังสะจนถึงฝ่าพระหัตถ์ที่ ชำรุดแตกพังเสร็จแล้ว ยังแต่พระรัศมี ยังไม่มีไม้ขอนสักจะทำ ได้ลงรักพระปฏิมากร ๒ ครั้ง ยังแต่จะลงรักน้ำเกลี้ยงต่อไป ได้ปลูกศาลา ๒ หลัง จ้างจีนชุดสระๆ หนึ่ง ได้รื้อผนังด้านเหนือด้านใต้ แต่ผนังด้านหน้ายังไม่ได้ซื้อ ถ้ารื้อเสร็จแล้วไป ขอเลข ๑๒๐ คน ผลัดเปลี่ยนกันมาทำวัดนั้น ได้ทำหนังสือบอกขึ้นกราบบังคมทูลแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบได้ฝ่าละอองแล้ว มีพระบรมราชโองการดำรัส เหนือเกล้าว่า วัดพระป่าเลไลยก์เป็นวัดเก่าโบราณ พระพุทธ ปฏิมากรชำรุดแตกหักมาก ได้โปรดให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ออกมาดูการสิ่งใดชำรุด ได้บัญชาให้พระยาสุพรรณ กรมการเร่งจัดทำขึ้นนั้นชอบดีอยู่แล้ว และพระยาสุพรรณ กรมการ บอกขอเลข ขอไม้ยอดพระรัศมี ขอไม้ขอนสัก ไม้เสาใช้สอย เป็นการวัดพระป่าเลไลยก์นั้น ก็ให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ดูแล อย่าให้ขัด

สน พระยาสุพรรณ กรมการ จะได้เร่งรัดทำต่อไป เจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ กราบบังคมทูลพระกรุณา
 ยอดพระรัศมีก็ได้ให้แต่งตั้งใหม่อยู่ทุกวัน เสาไม้ก็ได้ให้ขุนหมื่นคุมเงินไปจัดซื้ออยู่ แล้วจะส่งไม้ออกไป
 ภายหลัง แต่เลขเมืองสุพรรณนั้นให้พระยาสุพรรณ กรมการเกณฑ์ขอแรงพลัดเปลี่ยนกันมาทำวัดป่าเล
 ไลยกก็ตามบอกขอเข้าไปเถิด และการรื้อต่อผนังกับของสิ่งใดที่ควรจะต้องทำก็ให้พระยาสุพรรณ
 กรมการ เร่งรัดทำไปพลางๆ สุดแต่อย่าให้ของค้าง อย่าให้คนว่างเปล่า ได้เป็นอันขาดทีเดียว กับให้จัด
 เรือและคนรับเงินปูนผงจาก พวกด่านเขมร เข้าไปส่ง ณ กรุงเทพฯ จงเนื่องๆ ด้วย ได้ลงมือทำสิ่งใด
 แล้วไปก็ส่วน ยังส่วนจะต้องการของสิ่งใดบ้าง ให้พระยาสุพรรณ กรมการ บอกรายการเข้าไปจงเนื่องๆ
 จะได้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สารตรามา ณ วันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ
 เดือนอ้าย โทศก”

ในด้านวรรณคดี บทเสภาอมตะเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ฉบับดั้งเดิม เขียนว่า “วัดป่าเลไลยก์”
 และบทที่จะอ้างต่อไปนี้ ถือกันว่าเป็นบทกลอน เสภาที่ไพเราะมากที่สุดบทหนึ่ง แสดงให้เห็น
 วัฒนธรรมประเพณีวันขึ้น ปี่ใหม่ รวมทั้งอาหารจานเด็ดของชุมชนชาวสุพรรณ ดังนี้^{๒๑}

ที่นี่จะกล่าวเรื่องเมืองสุพรรณ	ยามสงกรานต์คนนั้นก็พร้อมหน้า
จะทำบุญให้ทานการศรัทธา	ต่างมาที่วัดป่าเลไลยก์
หญิงชายน้อยใหญ่ไปแออัด	ชนทรายเข้าวัดอยู่ชวักไขว่
ก่อพระเจดีย์ทรายเรียรายไป	จะเลี้ยงพระกะไว้ในพรรษา
นิมนต์สงฆ์สวดมนต์เวลาบ่าย	ต่างฉลองพระทรายอยู่อิงมี
แล้วกลับบ้านเตรียมการเลี้ยงเจ้าซี	ปิ้งจีสารพัดจัดแจงไว้
ทำน้ำยาแกงขมต้มแกง	ผ้าฟักจักแพงพะแนงไก่
บ้างห่อหมกปกปิดไว้	ต้มไข่ผัดปลาแห้งทั้งแกงบวน
บ้างก็ทำวันชามาคู	ข้าวเหนียวหน้าหมูไว้ถั่วถ่าน
หน้าเตียงเรียงเล็ดข้าวเม่ากวน	ของสวนส้มลูกทั้งลูกไม้
มะปรางกลางสาตลูกหวายหว่า	ส้มโอส้มซ่าทั้งกล้วยไข่
ทุกบ้านอลหม่านกันทั่วไป	จนตึกดินลับไหลไปฉับพลัน
ครั้นรุ่งแจ้งแสงทองส่องฟ้า	ต่างตกแต่งกายาขมิ้มขมัน
หนุ่มสาวเฒ่าแก่มาแจจัน	พร้อมกันที่วัดป่าเลไลยก์

^{๒๑} กรมศิลปากร, วรรณคดีไทย เสภาขุนช้าง ขุนแผน ตอนที่ ๓, (กรุงเทพฯ:คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า

หลักฐานวรรณคดีอีกชิ้นหนึ่ง ที่แสดงถึงการเสด็จจรดงค์ของหม่อมเจ้าพระสมเด็จจุฑาจารย์ (ทัต) องค์อดีตเจ้าอาวาสวัดพระ เขตุนพนา องค์ที่ ๙ ซึ่งพระองค์ได้ทรงนิพนธ์พระลิลิตเกี่ยวกับหลวงพ่อดโต วัดป่าเลไลยก์ โดยใช้คำว่า “วัดป่าลีโลย” ซึ่งเป็นการเล่นอักษร คือ เอา อี หรือ อี เป็น เอ ได้ โดยได้ทรงนิพนธ์ไว้เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๒๗ ว่า^{๒๒}

เข้ากิจสงฆ์เสร็จสิ้น	รีบมา
สิบเอ็ดถึงวัดป่า	บ้ายแล้ว
พร้อมสงฆ์นมัสวันทา	รูปพระ พุทธนอน
เทียนรูปสักการแผ้ว	ผ่องได้สมประสงค์ ฯ
พระ พุทธรูปแบบตั้ง	เปรียบองค์
ป่า ที่อาศัยทรง	อยู่ได้
ลี ลาสยั้งามยง	เลิศโลก สามแฮ
โลย ประเทศชลิให้	อุทกฝั่งของฉัน

การใช้ภรณ์ที่ท้ายศัพท์ เป็น “วัดป่าเลไลยก์” นั้น จะเห็นได้เมื่อพิจารณาเอกสารโบราณประกอบ เช่น เอกสารจากกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติเกี่ยวกับ “ถนนวัดป่าเลไลยก์” และมีพระราชกระแสจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “อนุโมทนา ชื่อถนนนั้นดี แล้ว” เป็นต้น ก็เริ่มมีใช้กันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว แต่มาเปลี่ยน เป็นชื่อวัดป่าเลไล ในยุคช่วงเปลี่ยนการปกครองปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และคง เป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว จึงได้เปลี่ยนเป็นชื่อ วัดป่าเลไลยก์ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ที่ ๒ แล้ว

เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ศัพท์ว่า ปาลีโลยก์ ไม่ได้ถูก เก็บไว้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ทั้งๆ ที่ใน พจนานุกรม ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๐ ซึ่งได้รวบรวมศัพท์มาตั้งแต่ ร.ศ. ๑๐๓ (พ.ศ. ๒๔๒๗) ได้นิยามไว้ดังต่อไปนี้^{๒๓}

ปาลีโลยก์ [-ไล] ม.น. ชื่อป่าแห่งหนึ่งที่พระพุทธเจ้า เสด็จอาศัยอยู่, และเป็นชื่อช้างซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย เรียก พระพุทธรูปปางหนึ่ง มีรูปช้างและลิงอยู่ด้วย เรียกว่าพระปาลีโลยก์” ๕ **วัด (พระมหาเถระ) ไหล่ลาย** ชื่อสุดท้ายนี้ เป็นตำนาน เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ เพราะมีเรื่องเล่าว่า ยังมีพระมหาเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่ง มีชื่อว่า ไหล่ลาย เป็นเชื้อกษัตริย์สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้ารามเทพ และเป็นเชื้อวงศ์ของพระยาศรีสิทธิไชย เมื่อยังไม่ได้บวช เป็นมหาดเล็กของพระเจ้ากรุงละโว้ กระทำกรรม

^{๒๒} ลิลิต หม่อมเจ้าพระสมเด็จจุฑาจารย์ (ทัต) เสด็จจรดงค์, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔.

^{๒๓} กรมตำรากระทรวงธรรมการ. พจนานุกรม ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๐, หน้า ๔๕๗.

มิชอบ มีความสัมพันธ์กับนางสนมจนถูกจับได้ จึงถูกสีกไหลเสียดข้างหนึ่ง แล้วถูกขับไล่ออกจากเมือง ได้เดินทางร่วมกับพระมหาพุทธสาคร นำพระบรมสารีริกธาตุ จำนวน ๙๕๐ พระองค์ พร้อมกับต้นโพธิ์ ๒ ต้น จากเกาะลังกาสิงห์ นำมาบรรจุไว้ในสถานที่ต่างๆ โดยบรรจุไว้ในพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมก นั้น ๓๙ พระองค์ และในพระปาเลไล หรือพระหลวงพ่โต นอกเมืองพันธุมบุรีนั้นอีก ๓๙ พระองค์

เมื่อได้ตรวจหลักฐานที่วัดป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง ก็มีหลักฐานเป็นที่ น่าเชื่อถือได้ว่า กล่าวไว้ตรงกัน เพราะมีจารึกบอกไว้ที่ ป้ายวัดว่า “วัดป่าโมกและพระพุทธรูปไสยาสน์ป่า โมก มีมาตั้งแต่สมัย ครั้งสุโขทัย มหาเถรไถลอายุอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ๓๙ พระองค์มา ประดิษฐานไว้ในองค์พระพุทธรูป-ไสยาสน์”

จึงสันนิษฐานได้อีกนัยหนึ่งว่า ชื่อวัดอาจจะเป็นชื่อเดียวกับชื่อ พระมหาเถระรูปนี้ก็ไม่ได้ แต่อาจจะชื่อเรียกแตกต่างกันไป เป็นไถลอายุบ้าง ไหล่ลายบ้าง ที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือเป็นการ แสดงถึง ประวัติความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุ ที่นำมาบรรจุไว้ในองค์หลวงพ่โต เพื่อเน้นให้ เห็นความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

เรื่องการนำพระบรมธาตุมาบรรจุตามที่ต่างๆ นี้ ตกอยู่ในช่วง พุทธศักราช ๑๔๓๒ เพราะมีหลักฐานอ้างอิงในวรรณคดีเรื่องตำนานพระปฐมเจดีย์และพระประโทณเจดีย์ ว่าด้วยเรื่องพระ มหาเถระไหล่ลาย^{๒๔}

สรุปว่า จังหวัดสุพรรณบุรีมีพระอารามหลวงสำคัญอยู่แห่งหนึ่ง คือ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของแม่น้ำสุพรรณ หรือแม่น้ำท่าจีน ปุชนิยมวัตถุที่สำคัญมากที่สุดคือหลวงพ่โต ที่มี ขนาดใหญ่โตมาก สูง ๒๓.๔๘ เมตร เทียบเท่ากับตึก ๘ ชั้น (พระศรีวิชัยเมธี (บรรณธิการ), ๒๕๕๑) มี อายุเกิน ๗๐๐ปีขึ้นไป

ตามหลักฐานเดิมสันนิษฐานกันว่า มีอายุในราวสมัยอยู่ทองมีอายุเป็นพันปีขึ้นไปพระปาเล ไลยก์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพระพุทธรูปโบราณอีกองค์ หนึ่งของโลกซึ่งสร้างมาแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙) (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ๒๕๔๕) นับเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างมาแต่สมัยใดแต่มีข้อความในหนังสือ พงศาวดาร กล่าวถึงการสร้างวัดนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า “ขณะนั้นพระเจ้ากาแต เป็นเชื้อสายพระนเรศวร หงสาวดี เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้วทรงแล้วมาบูรณะวัดป่าเลไลยก์ (พระศรีวิชัยเมธี(ชนะ), ๒๕๔๕) วัด ลานมะขวิดแขวงเมืองพันธุมบุรี” เมืองพันธุมบุรีก็คือ ชื่อเดิมชื่อหนึ่งของเมืองสุพรรณบุรี จากหลักฐาน นี้พอสันนิษฐานได้ว่าเดิมวัดป่าเลไลยก์มีชื่อว่า วัดลานมะขวิด แล้วมาบูรณะใหม่เปลี่ยนชื่อ เป็นวัดป่าเล ไลยก์ ตามนามพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ที่เป็นพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ นั่นเอง

^{๒๔} ดูไมเคิล ไรท์, ฝรั่งเศสสยาม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ ๕, เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔-๕๕.

วัดป่าเลไลยก์ มีความเกี่ยวข้องกับวรรณคดีอันลือชื่อของไทย คือ เสภาขุนช้างขุนแผน นิราศเมืองสุพรรณของสุนทรภู่ ปัจจุบัน วัดป่าเลไลยก์ มีสถานะเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร

ภาพเขียนเรื่องราว ขุนช้าง-ขุนแผน รอบๆ วิหารของหลวงพ่โต มีจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องราวของขุนช้าง-ขุนแผน ตั้งแต่เริ่มเรื่อง จนถึงตอนสุดท้าย เป็นภาพที่สวยงาม และได้ความรู้ ชมภาพบางส่วนได้ที่ นิทาน ขุนช้าง-ขุนแผน

เรือนขุนช้าง เป็นเรือนไทยแบบโบราณ ตั้งอยู่ในบริเวณวัดป่าเลไลยก์ สร้างเป็นเรือนไทยไม้สักหลังใหญ่กว้างขวาง ตามเรือนของขุนช้างในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ขึ้นไปบนเรือนจะเห็นภาพวาดตัวละครขุนช้าง นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายรูปเป็นที่ระลึก แต่ละห้องจะมีภาพบรรยายเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน มีการจัดแสดงเครื่องใช้ต่างๆ ในสมัยก่อน มีการตกแต่งบริเวณโดยรอบสวยงามน่าเที่ยวชม

ตลาดต้องชม ภายในบริเวณวัด เป็นศูนย์รวมจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองของดีเมืองสุพรรณ ปลาสดตอนกำยาน ปลาแม่น้ำ ปลาแดดเดียว พืชผักผลไม้ และน้ำพริกก็มีให้เลือกหลากหลายชนิด ราคาถูก

เสภาขุนช้างขุนแผน เมื่อนางทองประศรี พาพลายแก้วไปอยู่เมืองกาญจน์เก็บหอมรอมริบจนกระทั่งมีฐานะเป็นเศรษฐี และเมื่อพลายแก้วเติบโตก็ได้บรรพชาเป็นสามเณรและได้มาเรียนคาถาอาคม พร้อมกับเทศน์มหาชาติ กับสมภารมีแห่งวัดป่าเลไลยก์ เพื่อเป็นการอนุรักษ์เรื่องราวดีๆ ทางวัดป่าเลไลยก์ได้จัดให้มีเทศน์มหาชาติขึ้นเป็นประจำทุกปี และสร้างเรือนขุนช้าง เป็นเรือนไทย ไม้สัก เพื่อให้ลูกหลานได้ทัศนศึกษาสืบต่อไป ^{๒๕}

^{๒๕} ที่มาของภาพและข้อมูล : <http://www.suphan.biz/Watpalalai.htm>

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณะโบราณสถาน

แนวความคิดในเรื่องการบูรณะโบราณสถานไม่ใช่แนวคิดในสังคมไทยแต่มีพื้นฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงในยุโรปตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ จนถึง ๑๙ โดยเฉพาะในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในฝรั่งเศส เมื่อเกิดการปฏิวัติที่ยกเลิกลัทธิอำนาจระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งก่อให้เกิดรัฐชาติขึ้นซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองครั้งใหญ่ ซึ่งในยุคเดียวกันนี้อังกฤษก็เกิดความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ซึ่งทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีเทคโนโลยีใหม่ๆ ขึ้นในการอุตสาหกรรมกลไกกรรม และการแพทย์ นำไปสู่การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในพื้นที่ชุมชนเมือง ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบของเมืองการคมนาคมและความสัมพันธ์แบบใหม่กับอาคารยุคเก่าที่หลงเหลือจากยุคกลาง ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม และแนวคิดในเรื่องพระเจ้าที่เริ่มมีความคิดในเชิงเหตุผล ธรรมชาติ และความเป็นมนุษย์เข้ามาโต้แย้งคัดค้านกัน ซึ่งแนวคิดในเชิงมนุษย์นิยมนี้เกิดการยอมรับความแตกต่างของธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในแต่ละชาติ เพราะฉะนั้นการรักษา ปกป้องและคุ้มครอง โบราณสถานและโบราณวัตถุจึงเป็นการคงไว้ซึ่งสิ่งที่พิสูจน์ ยืนยันตัวตนของความเป็นชาติและลักษณะทางกายภาพของวัฒนธรรมของชนในชาตินั้นเอง เนื่องจากการกำเนิดของรัฐชาติสมัยใหม่ขึ้นมา ความสำคัญของโบราณสถานในฐานะอนุสาวรีย์ความสง่างามและตัวแทน ความสำเร็จของชาติจึงมีมากขึ้น โดยในระยะแรกนั้นเป็นการบูรณะ (Restoration) ซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นในอังกฤษ และประสยกับโบราณสถาน ที่สร้างในยุคกลางโดยมีหลักเหตุผลเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรูปแบบเฉพาะ (Stylistic Unity) ของศิลปะวิทยาการของชาตินั้นๆ ซึ่งแนวคิดนี้ได้เป็นประเด็นหลักในการดูแลโบราณสถานและอนุสาวรีย์ของฝรั่งเศสโดย Service des monuments historiques of France เช่นกัน แต่โดยในขณะเดียวกันก็เกิดกระแสความคิดที่ต่อต้านความคิดนี้ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมด้วย ตลอดจนการต่อต้านแนวคิดจากยุคแสงสว่าง (Enlightenment) ที่มีเหตุผลและวิทยาศาสตร์ที่ อธิบายธรรมชาติ โดยที่กระแสความคิดแบบนี้ถูกเรียกว่า Romanticism ซึ่งมีผลต่อการซ่อมแซมดูแลรักษา โบราณสถานในยุคกลางที่ได้รับจากอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาคริสต์สูง โดยเน้นย้ำถึงการกลับไปหาพระเจ้า อีกครั้งและการเคารพธรรมชาติซึ่งถูกมองเป็นตัวแทนของพระเจ้าอีกด้วย

แนวคิดนี้ยังได้ต่อต้านการบูรณะ โบราณสถาน ที่เน้นรูปแบบเฉพาะ (Stylistic Restoration) ซึ่งพยายามในการซ่อมแซมโบราณสถานให้กลับไปสู่สภาพสมบูรณ์โดยเน้นลักษณะเด่นของรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมนั้นๆ โดยไม่คำนึงถึงความจริงทาง ประวัติศาสตร์ซึ่งอาจมีการผสมผสานของรูปแบบศิลปะอื่นๆ เข้ามาก่อนถึงสภาพที่เป็นในปัจจุบัน

๒.๒.๑ แนวคิดการบูรณะ (Restoration)

เกิดขึ้นโดยทั่วไปในยุโรปแต่มีกระแสความเคลื่อนไหวมากในฝรั่งเศส โดย Eugene Emmanuel Viollet le Duc (๑๘๑๔-๑๘๗๙) ซึ่งเป็นสถาปนิกและนักทฤษฎีชาวฝรั่งเศส ซึ่งสภาพฝรั่งเศสหลังจากการปฏิวัติในทศวรรษที่ ๑๗๙๐s จนถึง ทศวรรษที่ ๑๘๓๐s นั้นมีโบราณสถานที่เป็นของศาสนจักร ได้ถูกทำลายจากการปฏิวัติมากและมีความล่าหลังประเทศเพื่อนบ้านในการพัฒนาเมืองตามรูปแบบสมัยใหม่ที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม จึงมีกระแสความเคลื่อนไหวมากทั้งจากทางการเมืองและกลุ่มชนชั้นกลางและเมื่อ นโปเลียน โบนาปาท ขึ้นเป็นจักรพรรดิ การรื้อฟื้นความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิฝรั่งเศสได้เป็นประเด็นหลัก และต่อมา เมื่อหลุยส์นโปเลียนสามารถขึ้นเป็นประธานาธิบดี (ค.ศ.๑๘๔๘-๑๘๕๒) และสถาปนาตัวเองเป็นจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ (Napoleon r. ๑๘๔๘-๑๘๗๒) นั้นการบูรณะปฏิสังขรณ์และนโยบายพัฒนาเมืองได้รับความสนใจ โดยมี การรื้ออาคารในยุคกลางที่แออัดออกเพื่อสร้างถนนขนาดใหญ่ (Boulevard) ที่ถือเป็นสาธารณูปโภคและความทันสมัยในเมืองโดยบารอน เฮาสแมนน์^{๒๖} (Georges-Eugene Haussmann) และในเวลาใกล้เคียงกัน สถาปัตยกรรมแบบโกธิคได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเป็นจุดเด่นของอารยธรรมของชาติฝรั่งเศส โดย วิโอลา เลอ ดุค (Viollet le Duc) ซึ่งเขาได้ให้คำนิยามของการบูรณะไว้ว่า “ไม่ใช่การอนุรักษ์ สงวนรักษาหรือทำใหม่แต่อย่างใดแต่เป็นการฟื้นฟูสถานะของโบราณสถานให้กลับไปสู่สภาพสมบูรณ์ ซึ่งอาจไม่เคยมีอยู่จริงไม่ว่าในเวลาใด” ซึ่งแนวคิดนี้ได้ถูกต่อต้านอย่างหนักจากนักอนุรักษ์และนักปรัชญาอย่าง จอห์น รัสกิน (John Ruskin ๑๘๑๙-๑๙๐๐) ซึ่งเป็นชาวอังกฤษโดยที่ จอห์น รัสกิน นั้นเป็นนักคิดคนสำคัญในการอนุรักษ์ (Conservation) สงวนรักษา (Maintenance) และคุ้มครอง (Protection) โบราณสถาน

งานเขียนของจอห์น รัสกิน สะท้อนอิทธิพลของแนวคิดแบบ Romanticism เป็นอย่างมาก โดย รัสกินเน้นความสำคัญของการประดับประดาที่เป็นรูปแบบธรรมชาติในสถาปัตยกรรมแบบโกธิคคือการกลับไปหา พระเจ้านั่นเอง งานสถาปัตยกรรมที่ดีมีคุณค่าต้องไม่ต่อต้านแต่เชิดชูธรรมชาติ งานสถาปัตยกรรมโบราณจึงควรแสดงถึงสัจจะของธรรมชาติและประวัติศาสตร์ด้วย เพราะฉะนั้นการบูรณะที่ต่อเติมสมบูรณ์โดยไม่คำนึงถึง สัจจะในประวัติศาสตร์จึงเท่ากับเป็นการทำลายคุณค่าของโบราณสถาน แนวคิดของ จอห์น รัสกิน ได้ถูกยอมรับ อย่างกว้างขวางในอังกฤษจนเกิดการก่อตั้งสมาคมอนุรักษ์โบราณสถาน ขึ้น คือ Society for Protection of Ancient Buildings (SPAB) ในปี ค.ศ. ๑๘๗๗ โดยวิลเลียม มอริส (William Morris) ซึ่งเป็นสาวกผู้สนับสนุนรัสกิน และนักทรงค่อนุรักษ์โบราณสถานคนสำคัญ สมาคมอนุรักษ์นี้ได้มีบทบาทต่อมาในการเผยแพร่การอนุรักษ์ ไปทั่วยุโรป โดยต่อต้านการบูรณะที่เน้นรูปแบบพิเศษ (Stylistic Restoration) ว่าเป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์ และเชิดชูการอนุรักษ์สงวนรักษาโดยไม่เข้าไปรบกวนสภาพดั้งเดิมของ

^{๒๖} บารอน เฮาสแมนน์ ได้รับการว่าจ้างจากจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๕๒ ให้ทำการปรับปรุงเมืองปารีสใหม่ โดยเน้นการทำถนนกว้างขวาง ปลอดภัย มีตะเกียงส่องสว่างข้างถนน ที่อยู่อาศัยที่มีระบบสุขาภิบาลที่ดีและย่านธุรกิจการค้าที่ น่าเดินมีการอำนวยความสะดวกในการช้อปปิ้ง

โบราณสถาน (Preserve in situ) โดยเน้น ที่เนื้อแท้ของวัสดุ (Authenticity) ไม่ให้ความสำคัญพิเศษกับรูปแบบศิลปะแบบใดแบบหนึ่งเป็นพิเศษ (Specific style) แต่ปกป้องคุ้มครองต้นกำเนิดของศิลปะจริง (Authenticity) เท่านั้น การซ่อมแซมมีเพื่อมิให้วัสดุเสื่อมสูญ สลายลงเท่านั้น ไม่ทำการบูรณะหรือต่อเติมให้ดูสมบูรณ์ เพราะเท่ากับเป็นการทำลายคุณค่าที่แท้จริงของ โบราณสถานไป และทำให้ของจริงกลายเป็นของปลอม อิทธิพลอันหนึ่งของแนวคิดแบบ Romanticism ในการอนุรักษ์ก็คือการเคารพการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาโดยธรรมชาติที่ทำให้โบราณสถานคู่มืออายุ การซ่อมแซม รักษาต้องไม่ทำลายความเก่าซึ่งเกิดโดยธรรมชาติไปด้วยเช่นกัน จนในหลายๆ แห่งการบูรณะ (Restoration) โบราณสถานได้มีการคำนึงถึงการอนุรักษ์เป็นพื้นฐานและการค้นคว้าข้อมูลทางโบราณคดีที่ชัดเจนก่อนทำการ บูรณะ เช่น เซอร์ จอร์จ กิลเบิร์ต สก็อต (Sir George Gilbert Scott มีชีวิตระหว่าง ค.ศ. ๑๘๑๑ - ๑๘๗๘) ซึ่งเป็นสถาปนิกนักบูรณะโบสถ์ที่มีชื่อเสียงของอังกฤษ ในที่สุดได้พยายามผสมผสานหลักการอนุรักษ์เข้ากับการทำงาน บูรณะจนเรียกได้ว่าเป็นการบูรณะเชิงอนุรักษ์นิยม (Conservative Restoration) โดยที่งานเขียนบทความในปี ค.ศ. ๑๘๕๐ ของ เซอร์ จอร์จ กิลเบิร์ต สก็อต พยายามแยกแยะโบราณสถานออกเป็น ๒ กรณีใหญ่ๆ

๑) โบราณสถานหรือซากโบราณที่สูญเสียการใช้งานซึ่งเป็นเพียงแค่หลักฐานทางประวัติศาสตร์

๒) โบสถ์ วิหารโบราณที่ยังมีการใช้งานอยู่และมีความหมายในเชิงเป็นที่สถิตของพระเจ้าซึ่งต้องปรากฏ ภายในรูปแบบที่ดีที่สุด

เซอร์ จอร์จ กิลเบิร์ต สก็อต เองมองการซ่อมแซมโบสถ์ว่าถ้าโบสถ์เป็นเพียงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมก็สามารถอนุรักษ์โดยไม่เปลี่ยนแปลงบริบทของพื้นที่ได้ อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาถึงความจริงที่โบสถ์นั้นต้องมีการใช้งานที่เหมาะสม จึงมีความถูกต้องที่สามารถจะมีทางเลือกที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต ซึ่งการซ่อมแซมบูรณะนั้นก็ยากที่จะรับประกันว่าเป็นการปฏิบัติที่เหมาะสมหรือไม่ เมื่อมีการใส่การใช้ ศาสนาแบบใหม่เข้ามาด้วยเพื่อให้อาคารทางศาสนายังคงอยู่ได้ Scott ยังได้มองถึงประวัติศาสตร์ของโบสถ์ในลักษณะเป็นความต่อเนื่องที่ตัวอย่างอาคารในแต่ละแบบสภาพสามารถเชื่อมต่อกันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของศิลปะในศาสนาคริสต์และประกอบกันเป็นสมบัติของคริสต์ศาสนาด้วย โดยที่ สก็อต ให้น้ำหนักและเคารพ

ต้นกำเนิดของงานออกแบบมากกว่าความแท้และความสมบูรณ์ในประวัติศาสตร์ การบูรณะจะทำต่อเมื่อมีการ อนุรักษ์ในเบื้องต้นและมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่ สก็อต ได้ทำงาน โดยที่ไม่ได้ยึดถือหลักเกณฑ์ที่ตัวเองตั้งและมีความคล้อยลึงกับแนวทางของ Viollet le Duc ซึ่งคิดว่างานสถาปัตยกรรมนั้นไม่ใช่งานศิลปะที่ทำซ้ำ แต่เป็นผลงานของมนุษย์ที่ค้นหารูปแบบที่เหมาะสมกับบริบททาง วัฒนธรรมของตนเอง โบราณสถานในบริบทของสังคมยุคกลางในยุโรปนั้นบ่อยครั้งที่อาคารหลังหนึ่งสร้างเสร็จในรูปแบบศิลปะเดียวแต่จะสะสมหลายรูปแบบตามกาลเวลาและสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งมีวัฒนธรรมและตรรกที่ไม่เหมือนกัน เมื่อบูรณะ

โบราณสถานจึงเลือกที่จะเสริมเติมเต็มในรูปแบบที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดในขณะที่รูปแบบ ศิลปะอื่นที่มีเหตุผลน้อยกว่า เหมาะสมน้อยกว่า ถูกเปลี่ยนให้เข้ากับรูปแบบหลัก ซึ่งความขัดแย้งในแนวคิดของการอนุรักษ์ (Conservation) และการบูรณะ (Restoration) นี้ ได้กลายเป็นประเด็นถกเถียงในการรักษาโบราณสถานในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไป โดยที่การอนุรักษ์โบราณสถานได้กลายเป็นหลักการสำคัญในการกำหนดนโยบายของชาติเพื่อปกป้องคุ้มครองโบราณสถานจากการบูรณะที่ขาดการค้นคว้าข้อมูลทีละเอียดและได้รับการยอมรับอย่างชัดเจน ซึ่งในกรณี ของการดูแลโบราณสถานในยุโรปนั้น งานส่วนใหญ่ก็คือ โบสถ์ในคริสตศาสนานั่นเอง ซึ่งในช่วงศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ นั้น ผู้ที่มีบทบาทในการซ่อมแซมดูแลโบราณสถาน เหล่านี้ไม่ใช่บุคคลของศาสนจักร ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเอกชน ซึ่งพบมากในอังกฤษ แต่ในฝรั่งเศสกลับเป็น หน่วยงานรัฐ โดยที่โบราณสถานเหล่านี้กลายเป็นตัวแทนของแต่ละชาติไปแล้ว เนื่องจากการที่ศาสนจักรได้ถูก ลดทอนอำนาจลงอย่างมาก ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในหลายๆทางทั้งสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เช่น การฉ้อโกงในระบบบริหารของคริสตจักรโรมันคาทอลิกนำมาซึ่งการแบ่งแยกศาสนาคริสต์นิกายใหม่ๆ และ นำไปสู่ความรุนแรงจนก่อให้เกิดแนวคิดที่ปฏิเสธการครอบงำของศาสนาโดยเฉพาะการปกครองของคริสตจักรโรมันคาทอลิกและการล้มเหลวของระบบปกครองศักดินาจนเกิดรัฐชาติที่มีรัฐบาลแห่งเหตุผลและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมหนุนหลัง เกิดกลุ่มเศรษฐกิจผู้ร่ำรวยจากโรงงานอุตสาหกรรมและกรรมกรในสลัมรอบๆโรงงาน ซึ่งนำมาซึ่งการขยายตัวของเมืองในรูปแบบใหม่และในบางประเทศเกิดการล่มสลายของระบบการเมือง โดยที่สังคมอุตสาหกรรมและความแออัดของเมืองส่งผลต่อสภาพแวดล้อมที่เสื่อมทรามลง ซึ่งมีผลอย่างมากต่อเมืองใหญ่ๆ ในอังกฤษ ในขณะที่การปกครองระบอบเก่าล้มเหลวในฝรั่งเศสจนเกิดการล่มสลายของ สังคมศักดินาและสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปฏิวัติชนชั้นที่ทำให้เกิดการทำลายโบราณสถานของศาสนจักร และขุนนางผู้ปกครอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทั้งสองนี้มีผลต่อการดูแลโบราณสถานซึ่งอยู่ภายใต้กระแสความคิดที่ มองว่าเป็นสิ่งที่ใกล้จะสูญสลายไป ซึ่งเห็นได้จากการที่โบราณสถานเมืองในยุคกลาง (Medieval Period) ที่ถูกแทนที่ด้วยเมืองในยุคใหม่ (Modern) ซึ่งโบราณสถานเหล่านี้เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในชาติด้วย การที่โบราณสถานถูกทำลายหรือถูกบูรณะโดยวัสดุของแท้ถูกแทนที่ด้วยของใหม่ก็ถูกมองว่าเป็นการสูญสลาย เช่นกัน ถ้าอารยธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติและเป็นมรดกของชาติที่ยืนยันความเป็นชาติสลายหายไปก็ทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชนในชาติอ่อนแอลง ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ส่งอิทธิพลต่อการดูแลโบราณสถาน ในไทยไม่มากนักน้อย ดังเช่นคำอธิบายภารกิจของกรมศิลปากร ได้อธิบายถึงกำเนิดของกรมศิลปากร” ที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริจัดตั้ง เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔ ได้ระบุถึงพระองค์ ทรงเล็งเห็นความสำคัญของ “มรดกศิลปวัฒนธรรม” แต่ในราชกิจจานุเบกษาตั้งกรมศิลปากร ยังไม่ได้ระบุถึงคำว่าวัฒนธรรมของชาติ แต่ระบุถึงงานประณีตศิลป์และกรมพิพิธภัณฑ์ จนกระทั่งคำว่า วัฒนธรรม ได้ถูกบัญญัติขึ้นในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งต่อมาจนถึงปัจจุบันความสำคัญในการ

รักษาสम्บัติ มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้นได้ถูกระบุถึงว่าเป็นหน้าที่หลักของกรมศิลปากร ที่แสดงออกถึงความคิดในเรื่องการ สูญสลายของวัฒนธรรมเดิมในอดีต (Lost Past) ซึ่งสะท้อนถึง กระแสความคิดในเรื่องการอนุรักษ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรุนแรงใน ยุโรป ตลอดจนงานพิพิธภัณฑสถานซึ่งก็คือการเก็บรวบรวม โบราณวัตถุในฐานะสมบัติของชาตินั้นเอง

จึงเป็นที่มาของคำถามพื้นฐานว่า ประเทศไทยนั้นมิได้มีเหตุการณ์และปัจจัยทางสังคมที่ ก่อให้เกิด กระแสการบูรณะและอนุรักษ์โบราณสถานเหมือนในยุโรป แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากการล่า อาณานิคมและกระแส การสร้างชาติสมัยใหม่ซึ่งเข้ามาในช่วงรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรุนแรงขึ้น ในสมัยจอมพล ป. โดยมีลักษณะของความคิดชาตินิยมที่แตกต่างกันบ้าง ต่อเนื่องมาเรื่อยจนถึง ปัจจุบัน การนำเอาปรัชญาการอนุรักษ์มาใช้ใน ประเทศไทยนั้น อะไรคือความเหมาะสมในการบังคับ ใช้ และโบราณสถานประเภทใดที่ยังมีการใช้งานอยู่นั้นในประเทศไทยมีความเหมาะสมแค่ไหนกับ ลักษณะการที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสมบัติของชาติ โดยที่ บทความนี้จะเริ่มจากสถานะและ บทบาทของวัดตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ แนวคิดแบบตะวันตก ในการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในกลุ่มผู้นำของรัฐซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาจนถึง ปัจจุบันที่การสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมีความขัดแย้งระหว่างชุมชน พระสงฆ์ และรัฐมากขึ้นทุกที ซึ่งเกิดผลกระทบขึ้นจากความขัดแย้งจากความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวบ้านผู้ใช้สอยวัดใน ชีวิตประจำวันกับแนวความคิดของการดูแลวัดที่รัฐชาติสมัยใหม่ได้รับมาปฏิบัติ เช่น ความแตกต่าง ระหว่างการอนุรักษ์วัดหลวงหลายแห่งให้เป็นเสมือนโบราณสถานที่มีฐานะเป็นพิพิธภัณฑสถานเก็บรวบรวม อารยธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ซึ่งต้องมีการดูแลและการใช้งานกับการประกอบพิธีกรรมทาง ศาสนาและบูรณะปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์เพื่อทำนุบำรุงศาสนาให้รุ่งเรืองโดยมีคติความเชื่อเรื่องการ ทำบุญเข้ามาเกี่ยวข้อง

๒.๒.๒ บริบทของการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลวงก่อนการปฏิรูปการปกครองใน สมัยรัชกาลที่ ๕

การสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงในอดีตซึ่งในที่นี้ขอยกตัวอย่างในสมัยการสร้าง กรุงเทมหานคร หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสร้างและบูรณะวัดนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการ ปกครองอย่างมากและเป็นพื้นที่ตัวกลางในการติดต่อระหว่างรัฐกับผู้ถูกปกครองที่ ชัดเจน เนื่องจากวัดหลวงใน สมัยก่อนมีความเชื่อมโยงกับระบบแลกไพร่ในสังคมกึ่งศักดินา โดยที่วัด หลวงนั้น ได้รับไพร่จากรัฐเรียกว่า เลกวัด และในการสร้างเมืองหรือฟื้นฟูเมืองขึ้นมาใหม่นั้น การ บูรณะปฏิสังขรณ์วัดถือเป็นกลยุทธ์สำคัญอันหนึ่งที่จะรวบรวมเอกไพร่ที่กระจัดกระจายเข้ามาอยู่ใน ระบบได้ การสร้างเมืองโดยสร้างหรือบูรณะวัดในเมืองนั้น เป็น โอกาสในการชักชวนไพร่ให้เข้ามาเป็น เลกวัดซึ่งดูแลวัดและมิงานไม่หนักมาก เมื่อเทียบกับไพร่แบบอื่นๆ ซึ่งมี ตัวอย่างให้เห็นใน ประวัติศาสตร์มากมาย เช่น การตั้งหัวเมืองพัทลุงในสมัยพระเพทราชา หลังจากที่ถูกโจรสลัด ชาว มาเลย์เข้าทำลาย โดยเชิญพระเถระผู้ใหญ่ เข้ามาบูรณะวัดเพื่อชักจูงคนที่หนีภัยกลับเข้าเมืองโดยที่วัด

ได้รับ เลกวัดจากรัฐเพื่อเป็นการตอบแทนในการสร้างเมือง^{๒๗} และการบูรณะวัดอย่างมากมายในตัวเมืองเชียงใหม่ สมัยเจ้ากาวิละ เพื่อชักชวนราษฎรกลับเข้าพระนครและระดมคนสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาใหม่เพื่อต่อสู้กับกองทัพ พม่าโดยที่ทางกรุงเทพฯ ได้ให้การสนับสนุนจนในที่สุดก็สามารถขับไล่พม่าสำเร็จ และเจ้ากาวิละได้ปกครอง เชียงใหม่ต่อมา แม้กระทั่งการสร้างวัดในกรุงเทพฯ สมัยสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีนัยยะนี้อยู่เมื่อมีการสร้างนั้น วัดเก่าๆ ภายในเขตกำแพงเมืองได้ถูกบูรณะขึ้นมาใหม่ พร้อมกับการสังคายนาพระไตรปิฎกซึ่งได้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างบ้านเมืองซึ่งจากประวัติศาสตร์เห็นได้ว่าพระไตรปิฎกได้ถูกเรียบเรียงก่อนที่จะมี กฎหมายตราสามดวง^{๒๘} และในกฎหมายตราสามดวงยังได้ระบุถึงการสร้างพระไตรปิฎกว่าเป็นหลักโลก และการ ตรากฎหมายตราสามดวงมีนัยยะ เป็นการสร้างความสมบูรณ์ให้กับหลักโลก^{๒๙} วัดซึ่งเป็นที่สังคายนาพระไตรปิฎก และเก็บพระไตรปิฎกเป็นเสมือนหนึ่งสัญลักษณ์ของศูนย์กลางของอาณาจักรและความมั่นคงของสังคม ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ การสังคายนาพระไตรปิฎกได้จัดขึ้นที่วัดสลัก ซึ่งได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยกรมพระราชวัง บวรมหาสุรสีหนาทและอยู่ติดวังหน้า โดยที่มีการเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ หลังจากสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว ซึ่งเป็นการใช้ชื่อวัดที่เป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอยุธยา ในช่วงเวลาเดียวกัน วัดโพธิ์ ซึ่งเป็นวัดเก่าอยู่ติดพระบรมมหาราชวังได้ถูกบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างใหญ่โต มีแผนผังเป็นแนวแกนที่สะท้อนความเป็น ศูนย์กลางตามแบบผังภูมิจักรวาลอย่างชัดเจน โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ และมีการสร้าง เจดีย์ใหญ่ประจำวัดโดยนำเอาซากปรักหักพังของพระพุทธรูปยืนพระศรีสรรเพชญ์มาไว้ในวัด ซึ่งในตอนแรกมีความคิดที่จะหล่อประกอบพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่ด้วยซ้ำ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่ามีความพยายามสร้างความ ศักดิ์สิทธิ์ให้กับวัดโพธิ์ ในลักษณะคล้ายกันกับวัดสลักซึ่งต่อมา ได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นวัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองทุกยุคทุกสมัย และวัดโพธิ์ ได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระเชตุพนซึ่งมาจากชื่อเชตุวัน ที่เป็นวัดแห่งแรกในสมัยพุทธกาล ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าการสร้างและบูรณะวัดในสมัยเริ่มแรกของกรุงเทพฯ นั้นมีการแสดงถึงเจตนาของกลุ่มผู้ปกครองในการสร้างความเป็นศูนย์กลางของเมือง ความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมให้กับผู้นำ รูปแบบการวางผังและลักษณะสถาปัตยกรรมยังสามารถสะท้อนถึงการสร้างบารมีและการแข่งขันกันสร้างความชอบธรรมในสายตาของผู้ถูกปกครองเช่นกันในกรณีของวัดโพธิ์ และวัด

^{๒๗} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, **ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาคที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, พ.ศ. ๒๕๑๐) และ กรมศิลปากร, “พงศาวดารเมืองพัทลุง” ใน**ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๕ เล่มที่ ๑๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, พ.ศ. ๒๕๐๖)

^{๒๘} การสังคายนาพระไตรปิฎกนั้นเริ่มประมาณในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ แต่กฎหมายตราสามดวงได้ตราขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๓๔

^{๒๙} โรลังค์ แลงการ์ต, **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พิมพ์ตามฉบับหลวง จุลศักราช ๑๑๖๖ ตราสามดวง เล่มที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๒๙), ๓

สลักที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะปฏิสังขรณ์ เช่น การฉลองวัด หลังจากเสร็จสิ้นการก่อสร้างยังเป็นเหมือน หนึ่งการจัดการสวัสดิการให้แก่ผู้ปกครอง ซึ่งในการฉลองวัดนั้นมีการทำบุญในรูปแบบต่างๆ มากมาย เช่น การตักบาตร การตั้งโรงทาน และการโปรยทานโดยมีการชักชวนให้กลุ่มผู้ปกครองเช่น เหล่าขุนนางและเชื้อพระวงศ์ เข้าร่วมทำบุญ ซึ่งเท่ากับเป็นการดึงเอาส่วนเกินจากผลผลิตที่ผู้ปกครองเก็บจากภาษีกลับคืนสู่ชาวบ้าน และ ชุมชน และเป็น การกระตุ้นเศรษฐกิจเนื่องจากกิจกรรมพระราชพิธีและงานก่อสร้างต้องใช้สิ่งเหล่านี้ ซึ่งในงานฉลองวัดโพธิ์นั้นยาวนานถึง ๗ วัน ๗ คืน ค่าใช้จ่ายเพื่อการทำบุญนั้นมีจำนวนถึง ๑,๙๓๐ ชั่ง ๔ ตำลึง ในขณะที่ค่าก่อสร้างเป็นจำนวน ๓,๗๘๕ ชั่ง ๖ ตำลึงนับได้ว่าค่าใช้จ่ายในการทำบุญนั้นเกือบจะเป็น ครึ่งหนึ่งของมูลค่าก่อสร้าง และในงานสมโภชน์นี้เอง ได้มีพระราชประกาศถึงการครองราชย์ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นมีได้เพื่อราชบัลลังค์แต่เพื่อให้ผู้คนได้พ้นทุกข์^{๓๐} ซึ่งนับว่า วัดเป็นเสมือนที่แสดงเจตนาของผู้ปกครองด้วย เช่นกัน ในการบูรณะวัดต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นระยะเวลาแห่งความรุ่งเรืองเนื่องจากการค้าสำเภากับ จีน การบูรณะวัดได้ทำอย่างใหญ่โต วัด หลวงสำคัญที่ได้สร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ บางแห่ง ได้เริ่มชำระตุรุดโทรม จนต้อง ได้รับการบูรณะนั้นไม่เพียงแต่ซ่อมแซมหรือปรับปรุงแต่ถูกรื้อและสร้างใหม่ให้ใหญ่ กว่าเดิมเช่น พระ อุโบสถวัดโพธิ์ ซึ่งได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่โดยขยายให้ใหญ่ขึ้นในขณะที่เขตสังฆาวาสซึ่ง เป็นที่ อยู่ของพระสงฆ์นั้นได้ถูกรื้อจากโครงสร้างไม้เป็นตึกอิฐถือปูน วัดหลายๆ วัดที่บูรณะจากของเดิมที่ทำ ใน รัชกาลที่ ๑ นั้น จะมีลักษณะคล้ายกันคือ ถูกขยายให้ใหญ่ขึ้น หรือสร้างพระระเบียงล้อมรอบพระ อุโบสถหรือพระวิหารในรูปแบบไทยที่มีการใช้ระเบียงคดแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลเขมร ซึ่ง เห็นได้ชัดกับความพยายามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ที่ทรงพยายามสืบต่อรูปแบบ การสร้างวัดของรัชกาลที่ ๑ ซึ่งในเรื่อง สัญลักษณ์ทางการเมืองเท่ากับเป็นการแสดงออกถึงความชอบ ธรรมในการสืบต่อบัลลังค์ของพระองค์ ซึ่งการสร้างวัดนั้นสัมพันธ์กับสถานภาพความเป็นปึกแผ่น ของบ้านเมือง กรณีของวัดโพธิ์ที่ได้มีการสร้างพระเจดีย์องค์ ใหม่แต่มีความผิดพลาดทำให้ยอดพระ เจดีย์องค์ใหม่เอียงรัชกาลที่ ๓ ถึงกับทรงพระประชวรและเรียกพระยาศรีพิพัฒน์ซึ่งไปรบที่หัวเมือง ตอนใต้กลับมาดำเนินการแก้ไข^{๓๑} โดยที่ยอดเจดีย์ที่เอียงนั้นแสดงถึงการเสวยพระ เกียรติยศของ พระองค์และอาณาจักร ในขณะที่วัดที่สร้างใหม่โดยขุนนาง เชื้อพระวงศ์ รวมถึงรัชกาลที่ ๓ กลับมี รูปแบบสถาปัตยกรรมและการตกแต่งจะลวดลายแบบจีน ซึ่งแสดงถึงนโยบายและความสำเร็จของ พระองค์เอง ในการค้ากับจีนและการขึ้นมาอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มขุนนางพ่อค้า เชื้อสายจีน และนอกจากนี้ วัดใหม่จะมีศาลาการเปรียญที่เข้ามามีบทบาทในยังเขตพุทธาวาสข้าง

^{๓๐} นิยะดา เหล่าสุนทร, “จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ ๑” ใน **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, (กรุงเทพมหานคร อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป, พ.ศ. ๒๕๔๔), ๕๓

^{๓๑} กาญจนาคพันธ์, **ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์** (กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น, พ.ศ. ๒๕๑๖), ๓๒-๓๓

องค์ประธานของผังซึ่งสะท้อนนโยบายอันหนึ่งของพระองค์ในการสนับสนุนการเรียนปริยัติธรรมและสอบเปรียญธรรม

ลักษณะการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดของพระองค์ที่พยายามสร้างสถาปัตยกรรมให้มีความยิ่งใหญ่ทั้งแบบ ไทยและจีน แสดงให้เห็นถึงนโยบายทางการเมืองของพระองค์ที่พยายามสานต่อให้กรุงเทพฯ มีความยิ่งใหญ่ เทียบเท่าอยุธยาในอดีต^{๓๒} ซึ่งยิ่งเสริมภาพลักษณ์กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของพระองค์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการกลบปม ด้อยของพระองค์ที่ไม่ได้เป็นผู้สืบบัลลังก์โดยตรงเมื่อเทียบกับพระอนุชาเจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งมีฐานะสูงกว่าแต่ไม่มีฐาน สนับสนุนทางการเมือง ซึ่งเมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ได้เสวยราชบัลลังก์ต่อมา นโยบายการสร้างบูรณะวัดของพระองค์มี ความแตกต่างและขัดแย้งอย่างสิ้นเชิงกับการบูรณะวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ เนื่องจากพระองค์ทรงบวชเป็น พระสงฆ์นานถึง ๒๘ ปี และเป็นผู้นำของกลุ่มธรรมยุติกนิกายที่มีระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์ มหานิกายโดยทั่วไป การปฏิบัติของพระองค์จึงสะท้อนออกมาในรูปของการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดของพระองค์ อย่างชัดเจน พระองค์ทรงปฏิเสธการสร้างวัดแบบขยายวัดให้ใหญ่ขึ้นอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นแนวทางของพระ เชษฐารัชกาลที่ ๓ ถึงกับทรงมีพระราชประกาศถึงการสร้างวัดที่ใหญ่โต ว่าเป็นการสร้างศัตรูให้พระศาสนา โดยให้เหตุผลว่าวัดใหญ่ๆ มีพระเณรมาก เจ้าอาวาสดูแลได้ไม่ทั่วถึง เท่ากับเป็นการทำให้พระศาสนาเสื่อมเนื่องจาก

ควบคุมพระไม่ได้ จึงมีพระราชดำริให้สร้างแต่วัดที่มีพระไม่เกิน ๓๐ รูป^{๓๓} ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติของ พระองค์ที่เคร่งครัด แต่เมื่อมองในอีกแง่มุมหนึ่ง พระราชนโยบายของพระองค์เป็นการปฏิเสธความยิ่งใหญ่และ ภาพลักษณ์ความเป็นธรรมราชาของพระเชษฐาของพระองค์ วัดในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงมีขนาดเล็ก และไม่นิยม ในการบูรณะแบบขยายเพิ่มเติมโดยเฉพาะพระอุโบสถที่กลับมามีขนาดเล็กกว่าพระวิหาร แต่มีการสร้างพระเจดีย์ลังกาทรงกลมใหญ่เป็นองค์ประธานในยังเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สอดคล้องกับกลุ่มแนวทาง ธรรมยุติกที่ยึดถือเอาวัตรปฏิบัติของพระมอญและลังกาเข้ามาใช้ ตัวอย่างสำคัญ เช่น พระเจดีย์บรมบรรพต ใน วัดสระเกศ ซึ่งพระเชษฐารัชกาลที่ ๓ สร้างขึ้นในรูปแบบพระปราสาทแต่ไม่สำเร็จ ได้แค่ฐานก็ทรุดร้าว จนสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รับสั่งให้สร้างเป็นเจดีย์ทรงลังกาบนฐานภูเขาจำลอง ซึ่งพระเจดีย์บรมบรรพต ที่มีนัยยะสำคัญคือ เป็นสถานที่ที่รัชกาลที่ ๓ ไม่สามารถสร้างให้เสร็จได้ แต่พระองค์ทรงสร้างจนสำเร็จ นับว่าเป็นสถานที่ประกาศถึง ความสามารถของพระองค์เหนือพระเชษฐาธิราช ในขณะที่การบูรณะพระปฐมเจดีย์ซึ่ง

^{๓๒} ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา, **มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : กรมอุทกศาสตร์, พ.ศ. ๒๔๙๙)

^{๓๓} “๓๒๑ ประกาศว่าด้วยเงินซ่อมแซมวัดส่วนพระองค์” ใน **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๔๑๑**, (กรุงเทพมหานคร : ศรุสภา, พ.ศ. ๒๔๙๙)

พระองค์ทรงค้นพบที่โบราณสถานและทรงสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์แห่งแรกที่สถาปนาขึ้นในภูมิภาค มีนัยยะถึงการที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำพุทธศาสนากลับสู่ความบริสุทธิ์อันเป็นรากฐานดั้งเดิมเมื่อครั้งพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในภูมิภาคนี้ จะเห็นได้ว่าการสร้างและบูรณะวัดนั้นตั้งแต่สมัยเริ่มต้นสร้างกรุงเทพมหานครนั้นมีนัยยะที่สำคัญคือ

๑. การสร้างและบูรณะวัดหลวงนั้นมีบทบาทต่อการสร้างระบบควบคุมแรงงานไพร่ในระยะแรกตั้งเมือง และการรักษาเสถียรภาพของระบบเอาไว้ เพื่อความมั่นคงของอาณาจักรในเวลาต่อมา เพราะวัดหลวงที่มีเลกวัดเป็นจำนวนมากเป็นตัวแปรในการเปลี่ยนสถานะของเลกไพร่ ดังนั้นการรักษาและมีระบบดูแลบำรุงวัด โดยอาศัยเลกวัดที่ติดต่อจนถึงการจัดการไพร่ที่ดีของรัฐเช่นกัน

๒. วัดหลวงโดยเฉพาะวัดที่มีพระธาตุ และสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนา ย่อมมีภาพลักษณ์ของการเป็นศูนย์กลาง การเมืองในเชิงนามธรรมของความศักดิ์สิทธิ์ และในเชิงกฎหมายวัดเป็นที่เก็บพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นแกนกลาง ของระบบกฎหมายในสังคมไทย ซึ่งการบูรณะรักษาวัดสะท้อนถึงความชอบธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ในแต่ละยุคสมัย

๓. รูปแบบและวิธีการบูรณะวัดนั้น จะเห็นได้ว่าผูกพันกับการดำเนินงานการเมืองของผู้ปกครองที่ชัดเจนเรื่องการสร้างวัด เท่ากับเป็นการประกาศถึงนโยบายและแนวความคิดทางการเมืองของผู้ปกครองในการสร้าง ความเจริญและมั่นคงให้แก่อาณาจักรโดยอาศัยหลักการทางพุทธศาสนาในการโน้มน้าวจิตใจของชาวบ้าน และการสร้างพันธมิตรกลุ่มการเมืองดังในกรณีของสถาปัตยกรรมแบบจีนในสมัยรัชกาลที่ ๓ ของกลุ่มขุนนางพ่อค้าจีน และสถาปัตยกรรมแบบที่ใช้สัญลักษณ์มงกุฎของกลุ่มขุนนางขุนนางในช่วงเวลาก่อนขึ้น ครองราชย์ของรัชกาลที่ ๔

๔. การสร้างวัดโดยมีที่เก็บพระไตรปิฎก พระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปสำคัญๆ นั้นเห็นได้ชัดว่าเป็น การทำให้กรุงเทพฯ นั้น เป็นส่วนหนึ่งบนแผนที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา (sacred geography) ซึ่งเป็นการ สร้างความมีลักษณะร่วมกันของชุมชนทางศาสนา (religious community) ของอาณาจักร ตั้งแต่อดีต เช่น เมืองทวารวดี สุโขทัย อโยธยา และลังกา โดยเห็นได้จากความพยายามในการสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์วัด ในรัชกาลที่ ๑ ถึง ๓ และอ้างถึงกรุงเทพฯ ให้มีความยิ่งใหญ่ เทียบเท่าอโยธยาและในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่สถาปัตยกรรมของวัดหลวงสะท้อนถึงสุโขทัย และศรีลังกา ซึ่งเน้นความบริสุทธิ์ของการบูรณะวัดซึ่งเป็น แกนกลางของการสร้างชุมชนในจินตนาการแบบหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ร่วมกันกับชีวิตของชุมชนและการเมืองของอาณาจักรโดยตรง

จึงเห็นได้ชัดว่าการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นแตกต่างจากอนุรักษ โบราณสถานตามแนวคิดของกลุ่มนักอนุรักษที่ยึดแนวทางของ John Ruskin ซึ่งเป็นแนวทางหลักในโลก ตะวันตกอย่างสิ้นเชิงเพราะไม่ใช่อารอนุรักษที่เน้นความแท้ของตัววัสดุ (old age materials) หรือลักษณะทาง กายภาพที่จับต้องได้ซึ่งกลายเป็นมรดกหรือสมบัติ (tangible heritage) ของส่วนรวมซึ่งในที่นี้คือรัฐชาติสมัยใหม่ หรือชุมชนภายใต้กรอบของรัฐชาติสมัยใหม่ โบราณสถานและโบราณวัตถุจึงเป็นสิ่งเชื่อมโยงรัฐชาติสมัยใหม่และชุมชนเข้าด้วยกันโดยมีองค์ความรู้ทาง

ประวัติศาสตร์ของชาติเป็นเครื่องมือแต่สิ่งที่พยายามรักษาไว้ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้คือความเชื่อและอุดมคติของชนชั้นผู้ปกครองในเรื่องการสืบต่อความชอบธรรมทั้งทางศาสนาและการเมืองในการใช้อำนาจรัฐในชื่ออยุธยา คือจินตภาพของ ความรุ่งเรืองในอดีตของอาณาจักรอยุธยา และการสืบต่อพระพุทธศาสนาต่างหากซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมและสมบัติที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นได้ (intangible heritage) แต่การบูรณะวัดในบริบทนี้จึงเป็น เครื่องมือสื่อการสร้างความสำเร็จของผู้คนให้กับผู้ปกครองมากกว่าที่เป็นมรดกของส่วนรวมของชุมชนในอาณาจักร ที่มีการก่อร่างสร้างตัวใหม่หรือถ้ามองถึงความเป็นสมบัติของชุมชนแล้ววัดอาจมีความเป็นสมบัติสาธารณะอยู่บ้างในเงื่อนไขของการให้ซึ่งผู้ปกครองนั้นบ่งบอกถึงเจตนาในการบูรณะวัดเสมอว่าเป็นการให้แก่พระพุทธศาสนาและเพื่อความเป็นปึกแผ่นร่วมเย็นพันทุกข์ของผู้คน โดยที่เป็นการสร้างพื้นที่เพื่อการทำบุญของกลุ่มผู้ปกครองซึ่งเป็นการสร้างโอกาสในการทำประโยชน์สาธารณะแก่ชุมชนที่อยู่ภายใต้การปกครองซึ่งมีนโยบายแอบแฝงในการ สร้างความชอบธรรมให้ตนเองและผลประโยชน์ในกลุ่มของตนซึ่งน่าจะมี ความใกล้เคียงกับแนวทางการบูรณะของ วิโอเลา เลอ ดุค (Viollet le Duc) ซึ่งมีบริบทของความ ต้องการในการกอบกู้สถานการณ์วิกฤตและเรียกศรัทธาจากประชาชนในยุคที่ฝรั่งเศสเพิ่งผ่านพ้นความวุ่นวาย ขนานใหญ่และมีความไม่แน่นอนทางทิศทางในสังคมซึ่งจำเป็นต้องรื้อฟื้นสร้างความยิ่งใหญ่ของ จักรวรรดิ อย่างไรก็ตามสถานการณ์ในช่วงเวลาที่การบูรณะของ วิโอเลา เลอ ดุค เป็นที่กล่าวขวัญ นั้นศาสนจักรของฝรั่งเศสได้ถูกทำลายจากการปฏิวัติของประชาชนไปแล้วการบูรณะจึงเป็นบริบทของ รัฐแต่ฝ่ายเดียว แต่พุทธศาสนาไทยนั้นไม่ได้ถูกทำลายจากชนในชาติเดียวกัน จึงยังคงมีความสำคัญ และยิ่งถูกสร้างให้ยังมีอิทธิพลมากขึ้นในสังคมด้วยซ้ำ

๒.๒.๓ บริบทของการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงในช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕

เงื่อนไขและบริบทเหล่านี้เริ่มเปลี่ยนในตอนต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าที่ สถานการณ์ การเมืองและเศรษฐกิจฝืน ระบบการค้าที่พึ่งความสัมพันธ์ในการส่งบรรณาการแก่ จีน ที่สั้นคลอน ขาดทุน เนื่องจากสถานการณ์การเมืองในจีนที่ไร้เสถียรภาพจากกบฏซางนาและส่งผล ให้มีโจรสลัดในย่านทะเล จีนใต้ เมื่อการค้าซึ่งเคยเป็นแหล่งรายได้เริ่มมีปัญหา ในขณะที่การค้ากับ ชาวตะวันตกเริ่มมีความเจริญขึ้น ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนเพื่อตอบสนองกิจกรรมทางการค้าในระบบ เสรีใหม่ที่การค้า การสื่อสารและการคมนาคมขนส่งที่เชื่อถือได้มีความสำคัญต่อความมั่นคงเชิง เศรษฐกิจของอาณาจักรและพระนครมากกว่าความศักดิ์สิทธิ์และความดีใน กรอบของพุทธศาสนา กฎหมายซึ่งเป็นหลักของการอยู่ร่วมกันในสังคมในกรอบความคิดทางพุทธที่สั้นคลอน เนื่องจาก ชาวตะวันตกมองเห็นว่าป่าเถื่อนและต้องมีการแก้ไข โดยใช้หลักกฎหมายสากลเข้ามา ระบบไพร่ซึ่งไม่เคยฟื้นตัวอย่างสมบูรณ์นับตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาก็ยังอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมและล่มสลายลงจนพึ่งพา

แรงงานไม่ได้ แม้กระทั่งเลกวัตดูแลวัดราชบพิศสถิตมหาสีมารามหนึ่^{๓๔} แล้วทางการยังไม่สามารถติดตามกลับมาลงโทษได้^{๓๕}

ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เพิ่มมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง นำมาซึ่งการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจากความเป็นอาณาจักรที่มีการปกครองผ่านมุลนายน้อยใหญ่ตามหัว เมืองซึ่งมีสภาพกึ่งอิสระในการเก็บภาษีและปกครองท้องถิ่นสู่ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีโครงสร้าง บริบท จินตภาพของชุมชนในรัฐ และวาทกรรมของชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งกลุ่มผู้นำและผู้ปกครองรัฐในสมัยนั้นก็มี ความเข้าใจความเป็นชาติสมัยใหม่จากการที่ได้ศึกษากับชาวต่างชาติตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เช่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงศึกษาถึงการรวมชาติของเยอรมันและการล่มสลายของจักรวรรดิ ฝรั่งเศส รวมถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯที่ทรงเยี่ยมรัฐอารักขาของอังกฤษ เช่น สิงคโปร์ มาเลเซีย และ ปัตตาเวีย ซึ่งอยู่ในการปกครองของดัทช์ในปี ๑๘๗๐ และอินเดียในปี ๑๘๗๕ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรง ศึกษาเปรียบเทียบการปกครองของอังกฤษระหว่างที่ร่วมงานฉลองครองราชย์ ๕๐ ปี ของพระนางเจ้าวิคตอเรียในปี ๑๘๘๗ นโยบายต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการวัดและการบูรณะวัดในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นสะท้อนถึงการที่กลุ่ม ผู้นำเปลี่ยนแปลงความคิดไปสู่ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน วัดจึงมีสถานภาพที่เปลี่ยนไปจากการที่ผู้นำมองการสร้างชาติสมัยใหม่ซึ่งองค์ประกอบและบริบทของวัดและชุมชนนั้นเปลี่ยนไปจากเดิมในการสร้างจินตนาการร่วมกัน

รัฐชาติสมัยใหม่ (modern-nation state) นั่นก็คือชุมชนในจินตนาการแบบหนึ่ง (imagined community) แต่มีองค์ประกอบที่แตกต่างจากอาณาจักรและจักรวรรดิ (kingdom and empire) ซึ่งเป็นชุมชนที่มี ส่วนร่วมและจุดยืนในความเชื่อ เชื้อทางศาสนา (religious community) ซึ่งในยุโรปนั้นเริ่มล่มสลายในช่วงปลาย ศตวรรษที่ ๑๙ ต่อเนื่องจนมาถึงศตวรรษที่ ๒๐ โดยมีสาเหตุและปัจจัยหลักๆ อยู่ที่การเติบโตของกลุ่มชนชั้นกลาง พ่อค้าและนายทุนย่อยที่ต้องการและแย่งชิงพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในการครอบครองของกลุ่มศักดินาและโบสถ์ คริสตจักรที่มีอำนาจและก้าวร้าว อำนาจของผู้ปกครองเพื่อให้เกิดสภาพที่เป็นกลางยุติธรรมจนในที่สุดเกิดการแบ่งแยกอำนาจที่ชัดเจนระหว่างศาสนาและรัฐ

การเกิดแนวคิดในยุคแสงสว่าง (Enlightenment) ที่ทำให้ความสำคัญแก่นมนุษย์และความคิดแนว มนุษยนิยม และการพัฒนาระบบการพิมพ์หนังสือที่แพร่หลายจนทำให้ภาษาท้องถิ่นถูกตีพิมพ์แทนที่การใช้ภาษา ศักดิ์สิทธิ์สำหรับพระศาสนาเช่น ภาษาละตินในคัมภีร์ไบเบิลหรือภาษาเขมรและบาลีในพระไตรปิฎกในกรณีของสยามซึ่งทำให้ความศักดิ์สิทธิ์สำหรับพระศาสนาในการรวมตัวเป็นอาณาจักรด้อยค่าลงไป การเกิดแนวความคิด ทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่ที่มีลักษณะเป็นการพัฒนา

^{๓๔} หจข. ร. ๕ ศ. ๒๙/๑, จดหมาย วันที่ ๒๖ ธันวาคม ร.ศ.๑๑๘ จากพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์

^{๓๕} หจข. ร. ๕ น. ๔๐.๔/๘๐, ๒๐ หน้าแรก

จากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต (Linear progression) ที่ ดีกว่า มากกว่าประวัติศาสตร์ที่เป็นวัฏจักร เช่นการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เจื่อนไขเหล่านี้ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของ ชุมชนในยุโรปขึ้นมาใหม่ ในกรอบความคิดแนวรัฐชาติ ในขณะที่ศาสนากลายเป็นอดีตของการเป็นอาณาจักร แบบเก่า ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าความคิดในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์นั้นหมดไปไปด้วยเช่นกัน ซึ่งในกรอบความคิดของรัฐชาตินั้น ศาสนาและพื้นที่ตลอดจนรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาสนาไม่ใช่แกนกลางของสังคมที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมด้วยกัน แต่เป็นภาษา สิ่งพิมพ์ ประวัติศาสตร์ และความเป็นชาติ ซึ่งวัดกลายเป็นส่วนหนึ่งของ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมร่วมกันในอดีตของคนในชุมชนเท่านั้น กลุ่มผู้ปกครองสยามซึ่งอาศัยความชอบธรรมจากศาสนาในการปกครองเบ็ดเสร็จแต่ก่อนก็ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่เน้นความเป็นมนุษย์มากขึ้นเพราะ กลุ่มชาวตะวันตกเรียกร้องสิทธิที่เสมอภาคในการค้าซึ่งมีนัยยะปราศจากการครอบงำของศาสนาใดๆ (secularization) ซึ่งเจื่อนไขและกรอบความคิดของรัฐชาติสมัยใหม่นั้น มีผลในการเปลี่ยนแปลงของนโยบาย เกี่ยวกับพุทธศาสนากับการบูรณะวัดของกลุ่มผู้ปกครองในกรุงเทพฯ เช่นกันโดยพุทธศาสนาไม่ใช่แกนกลางของ สังคมแต่กลายเป็นเพียงเครื่องมือของการสร้างชาติ เช่นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นั้น ทรงโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกอีกครั้งซึ่งมีความแตกต่างจากเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ ๑ เพราะในครั้งนี้ได้มีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย แทนที่ภาษาเขมรซึ่งเดิมใช้เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นการพยายามในการเผยแพร่ภาษาไทยไปพร้อมกับการศาสนาเพื่อสร้างชาติ

นอกจากนี้นโยบายของพระองค์ในการยกเลิกความเชื่อเรื่องอายุของพระพุทธรูปศาสนาที่ สิ้นสุดที่ห้าพันปี ซึ่งเป็นการมองประวัติศาสตร์แบบวัฏจักรที่มีการเวียนว่ายตายเกิดโดยห้ามพระสงฆ์ เทศน์ด้วยการอ้างถึงปีที่ สิ้นสุดพระพุทธรูปซึ่งมาจากคำสอนของพระพุทธรุโกษาของลังกาซึ่งเป็น พระเถระสำคัญ^{๓๖} และในจารึกสีมา กัลยาณีของพระธรรมเจดีย์กษัตริย์มอญ^{๓๗} รัชกาลที่ ๕ ยังสร้าง แนวความคิดว่าพุทธศาสนาจะเจริญพัฒนาต่อไป จนไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งนับว่าเป็นการปฏิรูปความคิดและ ดำเนินทางพุทธศาสนาให้เข้ากับประวัติศาสตร์ที่เป็นสากลการสร้างงานสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาล ที่ ๕ มีการจ้างสถาปนิกวิศวกรชาวต่างชาติมากโดยในระยะครึ่งหลังรัชสมัยจากที่พระองค์ได้มีอำนาจ เด็ดขาดและทรงประพาสยุโรปนั้น สถาปนิกวิศวกรและนายช่างส่วนใหญ่ เป็น ชาวอิตาเลียน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าช่างส่วนใหญ่มาจากเมืองตูริน ซึ่งถ้าสังเกตในประวัติศาสตร์การสร้างชาติ อิตาลีขึ้นเป็น รัฐชาติสมัยใหม่จากการรวบรวมนครรัฐต่างๆ รวมถึงรัฐวาติกันที่เป็นศูนย์กลางของคริสตจักร โรมันคาทอลิกนั้น นครตูรินเป็นแหล่งต้นกำเนิดของการรวมชาติอิตาลี และเป็นที่ตั้งของราชวงศ์เฟีย

^{๓๖} Craig J. Reynolds, "The Buddhist Monkhhood in Nineteenth Century Thailand," (Ph.D. Dissertation, Cornell University, ๑๙๗๒), ๑๓๕.

^{๓๗} Archaeological Survey of India, *The Kalyani Inscriptions erected by King Dhammaceti at Pegu in ๑๔๗๖ A.D. Text and translation*, (Rangoon: the Superintendent, Government Printing, ๑๘๙๒).

คอมอนต์ ซาดี เนียร์ (Piedmont – Sardinia) ซึ่งเป็นวงศ์กษัตริย์ของประเทศอิตาลีสมัยใหม่ ซึ่งต่อมาเมื่อยึดโรมได้จากนครรัฐ วาติกัน จึงย้ายเมืองหลวงไปยังโรม ซึ่งเป็นจุดที่น่าสนใจว่านายช่างอิตาลีเหล่านี้ น่าจะถูกหล่อหลอมความคิด ของการสร้างชาติสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน และน่าจะมีการแลกเปลี่ยนความคิดทางการออกแบบอาคารที่มีความหมายถึงรัฐชาติสมัยใหม่สู่บรรดาช่างไทยและเจ้านายไม่มากนัก ซึ่งเห็นได้ชัดจากแนวความคิดของกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในเรื่องการบูรณะโบราณสถาน นั้นมีความสนใจในความเก่าของโบราณสถานและวัดมากขึ้น เมื่อมีการจัดระบบความช่วยเหลือและแบ่งวัดหลวงเป็นลำดับชั้นนั้น เนื่องมาจากปัญหาเลกวัดหนีและจัดเก็บรายได้ไม่ได้ นั่น ข้อกำหนดปัจจัยหลักในการแบ่งลำดับวัดหลวงนอกจากการมีพระธาตุและความสัมพันธ์ถึงผู้เป็น เจ้าภาพปฏิสังขรณ์ คือ กษัตริย์หรือเชื้อพระวงศ์แล้ว ยังมีการให้คุณค่าวัดในเชิงความสง่างามของพระนคร^{๓๘} ซึ่งในอดีตไม่มีการพูดถึงความสำคัญของวัดในบริบทนี้มาก่อน ซึ่งการมองวัดว่าเป็นองค์ประกอบของความงามของพื้นที่เมืองน่าจะมาจากความคิดทางตะวันตกที่มองเห็นสถาปัตยกรรมของศาสนาไปในเชิงสัญลักษณ์ของเมืองและชาติ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างและบูรณะวัดของพระองค์มีทั้งเป็นการสร้าง วัดใหม่ซึ่งยังใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลของพระบิดา เช่น วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ในขณะที่การ บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนั้นเริ่มมีความคิดที่มองเห็นวัดเป็นส่วนหนึ่งของอดีตในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเข้ามา เช่น การบูรณะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหรือวัดโพธิ์นั้น กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทูลเสนอวิธีบูรณะ ว่าไม่ควรทำให้เหมือนใหม่แต่ให้มีความเก่าและคงทน^{๓๙} ซึ่งเป็นวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานที่ได้รับอิทธิพลจาก ทฤษฎีทางตะวันตกในเรื่องของสัจจะของวัสดุและความแท้ (Authenticity) ในขณะที่วัดบางวัดที่ไม่ได้มี ความสำคัญในระดับชาติ เช่น วัดแหลมซึ่งถูกรื้อเพราะพระองค์ทรงสร้างพระราชวังสวนดุสิต การสร้างวัด เบญจมบพิตรขึ้นแทนที่วัดหลวงก็ไม่มี การคำนึงถึงรูปแบบเก่าของวัดแหลม และออกแบบใหม่โดยกรมพระยานริศฯ ในรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างการใช้วัสดุหินอ่อนจากอิตาลีในขณะที่สถาปัตยกรรมมีลักษณะที่มีองค์ประกอบสัดส่วนไปทางเขมร ซึ่งอาคารในยุคนี้ที่ออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้น มีลักษณะของสถาปัตยกรรมนครวัดมากขึ้น อีกกรณีหนึ่งก็คือการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดราชาธิวาส ซึ่งจากจดหมายโต้ตอบในการบูรณะวัดราชาธิวาสของรัชกาลที่ ๕ และผู้เกี่ยวข้องนั้น ได้มีการตรวจสอบอายุของการบูรณะใน ครั้งก่อนและอ้างถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมและฝีมือการสร้างซึ่งได้มีการระบุว่าพระอุโบสถมี

^{๓๘} หจข. ร. ๕ ศ. ๒๘.๒/๒๖, จดหมาย วันที่ ๔ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕ จากเจ้าพระยาวิฑูริย์วงศ์อมรินทรและกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^{๓๙} หจข. ร. ๕ ศ. ๖/๑๑ (พ), ๓๓/๘๕, วัดพระเชตุพน (๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙ - ๓๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๙) จดหมาย วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ.๑๒๐ จาก กรมหมื่นนริศรานุวัดติวงศ์ถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความเก่าไม่เกิน ๘๐ ปี และมีมือช่างเป็นแบบจีนที่ไม่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมมากนัก^{๔๐} ซึ่งการสร้างและบูรณะวัดในสมัยก่อนหน้านี้ ดังที่กล่าวมาแล้ว การบูรณะวัดนั้นเป็นเพื่อนสร้างศรัทธาในพระศาสนา เพื่อขจัดความเศร้าหมองของพระ ศาสนาและเพื่อสร้างบุญบารมีความชอบธรรมของผู้ปกครองไม่มีการกล่าวถึงความเก่าของอาคารและมือช่างของสถาปัตยกรรมแต่อย่างใดเมื่อทำการบูรณะ ซึ่งการอ้างถึงคุณสมบัติทางสถาปัตยกรรม และความเก่าของวัสดุจะเป็นแนวทางอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามาถึงผู้ปกครอง ซึ่งในที่สุดก็ได้มีการรื้ออุโบสถวราชาติวาสและสร้างใหม่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลขอมแทนแสดงให้เห็นว่าการบูรณะในเงื่อนไขเก่ายังคงมีความสำคัญกว่าแนวคิดอนุรักษ์แบบใหม่ ซึ่งเป็นจุดที่น่าสนใจอย่างยิ่งเพราะการกลับมาใช้รูปแบบของขอมอีกครั้งนั้น มีนัยยะสำคัญของการสร้างชาติสมัยใหม่ที่มีความรู้สึกโหยหาอดีตหรือประวัติศาสตร์ที่สูญหายโดยเฉพาะเมื่อรัฐสยามสมัยนั้นได้สูญเสียประเทศราชที่สำคัญคือเขมร ให้แก่ฝรั่งเศสไปนั้น โดยที่วัดหลวง ได้ถูก บูรณะในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเขมร ซึ่งยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกสูญเสียเขมรซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรม ภายใต้อำนาจของรัฐสยาม โดยเฉพาะกรมพระยาดำรงฯ เองเคยมีพระนิพนธ์เอาไว้ในนิราศนครวัด ตลอดจนการสร้างพื้นที่บริเวณวัดให้สามารถเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อแสดงออกถึงอารยธรรมและวัฒนธรรมในชาติ ตลอดจนการสะสมพระพุทธรูปจากประเทศต่างๆ ทั่วโลก ที่กลุ่มผู้ปกครองได้มีประสบการณ์จากการเดินทางไปยังประเทศยุโรปและอาณานิคมต่างๆ ซึ่งวัดเบญจมบพิตร และวัดราชาธิวาส สะท้อนถึงความคิดนี้ได้อย่างชัดเจน โดยที่วัดเบญจมบพิตรนั้นได้มีการสร้างระเบียงคตโอบล้อมที่ว่างหลังพระอุโบสถ แต่พระพุทธรูปตามพระระเบียงนั้น แทนที่จะนำเอาพระพุทธรูปเก่าจากวัดร้างมาซ่อมใหม่ดังเช่นการสร้างวัดในสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ กลับนำเอา พระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงและพระพุทธรูปจำลองหล่อขึ้นใหม่จากต้นแบบพระพุทธรูปสำคัญวัดทั่วโลกที่กลุ่ม ผู้ปกครองได้เคยไปเยี่ยมเยียนมา ในขณะที่วัดราชาธิวาสนั้น พระอุโบสถสร้างขึ้นใหม่ และพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นได้ นำพระพุทธรูปจากชวาและเขมรมาในซุ้มทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งเป็นการนำเอาพุทธศิลปะที่แตกต่างกันมาบรรจรวมกัน ในขณะที่การบูรณะวัดเก่าต่างๆ นี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในการจัดการหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาดูแลจากเดิมที่ เป็นหน้าที่ของกรมธรรมการและเจ้ากรมวัด สั่งการ ในการดูแลบูรณะเบื้องต้น และเชื้อพระวงศ์และขุนนางชั้น ผู้ใหญ่ดูแลในการบูรณะครั้งใหญ่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากมีการตั้งรัฐบาล กระทรวง กรมแบบใหม่หลังจากนั้นงานก่อสร้างของวัดหลวงขนาดใหญ่ เช่น วัดโพธิ์ถูกย้ายมาให้กระทรวงโยธาธิการซึ่งรับผิดชอบสร้างถนนและสาธารณูปโภค เป็นผู้รับผิดชอบแทนกระทรวงธรรมการ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดในฐานะสาธารณูปโภค และความงามของเมือง แทนความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักรและความชอบธรรมของผู้ปกครอง นอกจากนี้ เงื่อนไขการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงถูกเปลี่ยนเป็นศรัทธาส่วน พระองค์ของพระมหากษัตริย์ไม่ใช่เรื่องความรุ่งเรืองของบ้านเมืองอีกต่อไป

^{๔๐} จดหมาย วันที่ ๑๒-๑๙ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗ จาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส จาก ประวัติวัดราชาธิวาส (กรุงเทพมหานคร, พ.ศ. ๒๕๔๓)

๒.๒.๔ แนวคิดในเรื่องของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์สอดคล้องกับการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อเก็บและจัดแสดงโบราณวัตถุและพระราชสมบัติส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โดยมีชื่อเรียกว่า มิวเซียมหลวงที่หอ คองคองเตีย หรือศาลาสหทัยสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ หลังจากทีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเสด็จกลับจากการประพาสหัวเมืองเพื่อนบ้านที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษและของดัตช์ ซึ่งพระองค์ทรงตั้งอดีตเจ้าหน้าที่กงสุลอังกฤษเฮนรี อลาบาสเตอร์เป็นผู้อำนวยการจัดแสดง ซึ่งเป็นที่น่าสนใจมากกว่านี้ ก่อนหน้าที่จะมีการจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์เป็นทางการในรัชสมัยนี้นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยโปรดเกล้าให้สร้างพระที่นั่ง ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นที่จัดตั้งแสดงศิลปะวัตถุที่พระองค์รวบรวมไว้ เรียกว่า “ประพาสพิพิธภัณฑ์” ซึ่งมีความหมายไม่ต่างไปกับการมีการเก็บของสะสมของกลุ่มผู้ปกครองอาณานิคมที่นิยมสะสมของมีค่าที่ได้จากการ ท่องเที่ยวผจญภัยไปยังอาณานิคมของตัวเอง ซึ่งวัดหลวงสำคัญๆ หลายแห่งก็ได้รับอิทธิพลของการเป็น พิพิธภัณฑ์มิวเซียมไปในการบูรณะปฏิสังขรณ์ เช่น วัดโพธิ์ หรือ แม้กระทั่งสร้างใหม่เช่น วัดเบญจมบพิตร ซึ่ง ความคิดในเชิงอนุรักษ์และรักษาวัดในลักษณะเป็นสมบัติของชาติในบริบทของรัชชาติสมัยใหม่นั้นยังได้รับแรงกระตุ้นทางอ้อมจากการล่าอาณานิคมในประเทศเพื่อนบ้านเช่นเดียวกัน เพราะทำให้เกิดการล่มสลายของ อาณาจักรพุทธโดยรอบ เช่น พม่า ศรีลังกา และ ความถดถอยของพุทธศาสนาในลาว เขมร ซึ่งการสร้างบูรณะ วัดในสมัยนี้ยังผนวกเอาการพัฒนาการศึกษาทางพุทธศาสนาและการศึกษาสมัยใหม่เข้าไปในวัดด้วย ซึ่งรวมถึงการเป็นพิพิธภัณฑ์และห้องสมุดในพื้นที่วัดหลวง ตลอดจนประสบการณ์ของกลุ่มผู้ปกครองที่ได้เห็น ความสำคัญของการเก็บรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานในประเทศต่างๆ เพื่อสร้างพื้นฐานความชอบธรรมใน การรวมเป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่ร่วมกัน โดยสนับสนุนกิจกรรมและความคิดในการอนุรักษ์และป้องกันการ สูญหายของอดีต และอารยธรรมนั้นได้เริ่มต้นโดยมีชาวต่างชาติเข้าร่วมด้วย เช่นการตั้งสยามสมาคม ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ โดยมีการนำของนายทหารชาวอิตาลีเยน Colonel G.E. Gerini การตั้งโบราณคดีสโมสรในปี ๒๔๕๐ ก็มี การจัดพิธี และงานเฉลิมฉลองอย่างมโหฬารในวโรกาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เทียบเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในขณะที่กรุงเทพฯ เองก็มีการสร้างวัง ที่ทำการรัฐ อาคาร และตึกแถวใหม่ๆ ในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมากมาย ซึ่งเป็นนโยบายของผู้ปกครองเอง เห็นได้ชัดว่ามีการ แยกโบราณสถานของไทย ออกจากปัจจุบันซึ่งหันมาใช้สถาปัตยกรรมตะวันตก ซึ่งความคิดในเรื่องอดีตและ สถาปัตยกรรมไทย ที่ใกล้จะสูญหาย (Lost past) จึงน่าจะมีความขึ้นในรัชกาลที่๖

กรมศิลปากรได้ถูกตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๕๔ โดยรวบรวมหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานช่างศิลป์แขนง ต่างๆเข้าด้วยกันเช่นช่างหลวงจากหลายกรมกองและพิพิธภัณฑ์หลวงเป็นที่น่าสนใจว่าในปีนี้นงานบูรณะวัดโพธิ์ ซึ่งในอดีตเป็นงานของกระทรวงโยธาธิการได้ถูกย้ายมาเป็นงานของกรมศิลปากรในขณะที่กรมพระอารามซึ่งมี หน้าที่ดูแลซ่อมแซมวัดในอดีตได้กลายมาเป็นหน่วยงานสร้างตึกแถวเพื่อเก็บค่าเช่าบนที่วัดแทนนอกจากนี้ยังมี หน้าที่เก็บเงินค่าเช่าซึ่งคือเงินกลบนาผลของวัดจน

ในที่สุดได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมกัลปนาโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสและเก็บผลประโยชน์จากค่าเช่าที่วัดอย่างเดียว ช่างต่างๆที่เคยอยู่ในกรมพระอารามก็ถูกรวบรวมไว้ในกรมธรรมการส่วนกลางซึ่งหมายความว่าวัดหลวงมีหน่วยงานดูแลงานก่อสร้างในวัดถึง ๒ หน่วยงานซึ่งมีเป้าหมายในการทำงานที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง

อีก ๑๒ ปีต่อมา หน่วยงานโบราณคดีก็ได้ตั้งขึ้นในหอสมุดวชิรญาณ ซึ่งหอสมุดวชิรญาณนี้ก็มีต้น กำเนิดมาจากมิวเซียมหลวง เช่นกัน แต่ย้ายออกมาเป็นส่วนหอสมุด ในขณะที่มิวเซียมหลวงใช้พื้นที่ของวังหน้า เติม ซึ่งสาเหตุหลักที่มีหน่วยโบราณคดีก็มาจากการวิพากษ์วิจารณ์ของรัฐมนตรีฝรั่งเศสที่มองชาติไม่มีการดูแลอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นประเทศที่ล้ำหลัง^{๔๑} การตั้งกรมศิลปากรจึงเป็นการยืนยันถึงความคิด ของผู้ปกครองสยามได้ชัดเจนว่า ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในการจัดการมรดกของชาติ และแน่นอนเมื่อรัฐให้ กรมศิลปากรดูแลวัดหลวงสำคัญ ต่อมาจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความขัดแย้งในเชิงปฏิบัติ การดูแลรักษาวัดหลวงซึ่ง เคยอยู่ในอำนาจของรัฐในระบบศักดินาผ่านกรมกองต่างๆ ก็ถูกผลักร้างไปให้วัดในรัชกาลนี้ โดยการออก พระราชบัญญัติสงฆ์ ร.ศ. ๑๑๒ และข้อบังคับเงินกัลปนา ซึ่งได้ให้อำนาจเจ้าอาวาส และตั้งมรรคทายกขึ้นมาคาน อำนาจเจ้าอาวาสแทนรัฐ ทำให้การดูแลวัดเบื้องต้น และการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวัดอาจเกิดขึ้นโดยที่ ไม่มีรัฐเข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีความต่อเนื่องในการบูรณะปฏิสังขรณ์ ซึ่งเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองไปสู่รัฐชาติสมัยใหม่ จึงทำให้มีการยกเลิกกระบวนระเบียบและวิธีการดูแลวัดแบบเดิมไปด้วย ซึ่งกรมศิลปากรได้ถูกตั้งมาตามบริบทของชาติตะวันตกที่ปกป้อง รักษาสมบัติและอดีตที่ใกล้สูญหายไป ในขณะที่ผู้ใช้ สอยวัด คณะสงฆ์เอง มีอิสระมากขึ้นในการบริหารวัดและมีเป้าหมายในการบริหารวัดเพื่อศาสนสมบัติที่ยั่งยืน ผู้ ที่มาวัดยังคงเป็นพุทธศาสนิกชนชาวไทย ชาวบ้านในชุมชนที่ยังพึ่งวัดยามยากเป็นส่วนใหญ่

เหตุการณ์อีกครั้งหนึ่งที่ยืนยันความคิดในเรื่องการปกป้องอนุรักษ์วัดในฐานะสมบัติที่ใกล้สูญสลาย คือ รัชสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในการเขียนแบบ นวกรรม^{๔๒} ซึ่งเป็นการลอกแบบงานสถาปัตยกรรมของวัดหลวงสำคัญๆ ในกรุงเทพฯ เพื่อเป็นแบบอย่างให้วัดในต่างจังหวัดทำเมื่อมีการบูรณะวัด ในบทนำของแบบมาตรฐานที่ได้มีรับสั่งของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ระบุถึงสาเหตุของการจัดทำว่า จากประสบการณ์การตรวจการณทั่วเมืองของท่านพบว่า วัดตามหัวเมืองไม่มีลักษณะ ไทย และช่างพื้นเมืองกลายเป็นคนจีนไปหมด นานไปช่างจีนจะทำให้ลักษณะไทยอย่าง ซ้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ กลายเป็นมังกรไปหมด ซึ่งในความเป็นจริงนั้น วัดหลวงสำคัญๆ ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองที่ถูกบูรณะในรัชกาล ต่างๆ ตั้งแต่รัชกาล

^{๔๑} Walter F Vella, *Chaiyo! King Vajiravudh and the Origins of Thai Nationalism* (Honolulu: University of Hawaii Press, ๑๙๗๘), ๓๑๑-๒

^{๔๒} พระนवरธรรมโกวิท โดยรับสั่งของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า, *แบบนวกรรม*, (กรุงเทพมหานคร, ๒๔๖๒)

ที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๔ ก็มีงานช่างที่สวยงามทั้งที่มีหลักฐานมากมายว่าวัสดุอุปกรณ์ตลอดจนช่าง
 แรงงานเหล่านั้นเป็นคนจีน และรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลวงหลายแห่งก็เป็นรูปแบบผสมผสานไทย
 จีนจน สวยงามแปลกตาเป็นตัวอย่างเฉพาะไปอีก จึงเกิดข้อคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอิทธิพลของอุดมคติ
 แบบตะวันตกที่กลุ่มผู้ปกครองรับมาในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม เพราะรัชกาลที่ ๖ เองก็ทรง
 ปลุกฝังแนวคิดการสร้างชาติด้วยการ รับเอาอิทธิพลจากตะวันตกอย่างมาก เพราะพระองค์ทรงศึกษา
 ที่ประเทศอังกฤษตั้งแต่ทรงพระเยาว์ การสร้าง องค์ประกอบของชาติโดยยึดหลัก ชาติ ศาสนา
 พระมหากษัตริย์ ซึ่งคล้ายคลึงกับ God Queen and Empire ของจักรวรรดิอังกฤษ และทรงต่อต้าน
 ชาวจีน โดยเปรียบชาวจีนว่าเป็น ผิวแห่งบูรพาทิศ ที่เป็นเพียงเครื่องมือในการ สร้างชาติ โดยสร้าง
 ศัตรูของชาติขึ้นมาเพื่อกระตุ้นให้เกิดความรักชาติ ซึ่งบทบาทในนวรรรมมีนัยยะไปในทาง เดียวกัน
 อย่งไรก็ตามแบบนวรรรมได้มีการพิมพ์เพียง ๑,๐๐๐ ฉบับให้กับกรมธรรมการ และไม่มีข้อมูลการ
 นำเอา ไปใช้แต่อย่างใด แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความคิดที่มองวัดหลวงเป็นสมบัติที่ใกล้สูญสลาย (Lost
 Past) ของ ผู้ปกครองสยามได้ชัดเจน และยังใช้เพื่อสร้างชาติจากศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ สู่หัวเมืองและ
 ทำให้คนจีนกลายเป็น ผู้ร้ายในการดูแลรักษาวัฒนธรรมไทยโดยจะเห็นได้ว่า กระบวนการสร้าง บูรณะ
 และปฏิสังขรณ์วัดนั้นได้มีการ เปลี่ยนแปลงอย่างมากในช่วงรัชสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งการใช้งานของวัดก็ได้ เปลี่ยนแปลงเช่นกัน การสร้างและบูรณะวัดต่อมาได้
 ชะงักงันเนื่องมาจากในสมัยรัชกาลที่ ๖ นั้นไม่มีนโยบายใน การสร้างวัดใหม่และสนับสนุนการบูรณะ
 วัดที่ยิ่งใหญ่ วัดในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีความสำคัญในฐานะของความ สง่างามของเมืองและการศึกษา
 สมัยใหม่ จึงหมดความสำคัญลงเมื่อ รัชกาลที่ ๖ ทรงให้ความสำคัญกับการ ออกแบบอนุสาวรีย์และ
 สร้างโรงเรียนแยกห่างจากวัด เช่น โรงเรียนวชิราวุธ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำ โดยเห็นว่า ค่าเท่ากับวัด
 แต่โรงเรียนประจำไม่ได้มีความเป็นสาธารณะที่เปิดให้ประชาชนเข้าไปใช้ได้เหมือนกับวัดที่แม้เป็นวัด
 หลวงแต่ประชาชนก็สามารถเข้าไปใช้ได้เพื่อประกอบกิจทางศาสนา จนถึงในรัชกาลที่ ๗ นั้น ปัญหา
 เศรษฐกิจ ตกต่ำกลายเป็นประเด็นหลักของรัฐจนการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดไม่ได้รับการสนับสนุนใดๆ
 จากรัฐในช่วงนี้ แม้กระทั่งวัดหลวงในระดับชั้นเอกและมีขนาดใหญ่ยังต้องให้พระหาเงินบูรณะวัดเอง
 โดยการเรียไร งานทำบุญและจัดงานเทศกาลต่างๆ

ในรัชกาลนี้ หน่วยงานของกรมศิลปากรก็ถูกยุบรวมกับหอสมุดวชิรญาณเป็น
 ราชบัณฑิตยสถาน จนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี ๒๔๗๕ รัฐบาลซึ่งนำโดย
 คณะราษฎรนั้นได้ตั้งกรมศิลปากร ขึ้นมาอีก แต่ มิได้เข้าใจในการอนุรักษ์วัดหลวง ในขณะเดียวกัน
 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ซึ่ง ส่วนมากเป็นพิธีในวัดหลวงได้ถูกห้าม ซึ่งเป็นไปได้มาก ว่า
 เพราะคณะราษฎรต้องการลดอำนาจและบทบาทของพระมหากษัตริย์ ซึ่งยิ่งทำให้วัดถูกตัดขาดมาก
 ขึ้นจากสายตาของสังคม เมื่อไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐในการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ วัดหลวงซึ่งขาด
 การดูแลตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ ที่มีสภาพที่ทรุดโทรมมากอยู่แล้ว ก็ตกอยู่ในภาวะ ย่ำแย่ ในขณะที่รัฐไม่มี
 นโยบายที่ชัดเจนในการช่วยเหลือวัด แต่กลับมีแนวความคิดที่จะใช้ประโยชน์จากวัด ซึ่งมีราคาดี โดย

ไม่แม้แต่คำนึงถึงกิจกรรมและบริบทของชุมชนรอบข้างวัด ดังจะเห็นได้จากจดหมายของพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่ขอใช้เงินรายได้ของ วัดเพื่อการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ตอบกลับว่า ทางสงฆ์นั้นได้ช่วยเหลือเรื่องการศึกษามานาน อยู่แล้ว ส่วนเงินรายได้ของวัดที่จัดเก็บไว้หรือเงินศาสนสมบัตินั้นไม่ได้มีมาก อีกทั้งยังขาดการจัดเก็บที่มีประสิทธิภาพและยังไม่เพียงพอกับรายจ่ายในกิจการทางศาสนา รัฐมนตรีฯ จึงได้เสนอว่า รายได้ศาสนสมบัติกลาง ควรเพิ่มขึ้นได้มาก และรัฐจะได้ลดเงินช่วยเหลือพระพุทธรูปศาสนาซึ่งทางรัฐมนตรีได้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปศาสนาเหมือนเด็กเล็กที่ยังต้องให้รัฐอุ้มเงินศาสนสมบัติควรจะเพิ่มพูนให้มากโดยรัฐควรเข้ามาดูแล เพราะการบริหารจัดการที่ของวัดนั้นยังไม่ได้ทำเต็มที่ วัดบางแห่งมีที่มีค่าดังเพชร อยู่ในย่านธุรกิจ ควรยกเลิก และหาประโยชน์เพราะสภาพแวดล้อมของย่านธุรกิจไม่เอื้ออำนวยให้พระสามารถปฏิบัติธรรมได้ คงไว้เฉพาะ อุโบสถที่มีความสำคัญเฉพาะทำพิธีกรรมในวันสำคัญ เช่น โบสถ์คริสต์ในต่างประเทศ^{๔๓}

รัฐในยุคนี้ (ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๙๑) ถึงแม้ว่าได้รื้อฟื้นการอนุรักษ์และกรมศิลปากร แต่ไม่ดูแลวัดหลวง และปล่อยให้ข้าราชการทรุมนั้นน่าจะมีสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก รัฐบาลคณะราษฎรนั้นต้องการ ที่จะลดบทบาทของกษัตริย์อยู่แล้ว วัดหลวงนั้นตั้งแต่อดีตเป็นเครื่องหมายแสดงความชอบธรรมของผู้ปกครองรวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเพื่อสร้างบารมีให้แก่ผู้ปกครองในระบอบเก่า การบูรณปฏิสังขรณ์วัดจึงถูก มองข้ามไป ประการที่สอง ความสับสนที่เกิดจากความไร้เสถียรภาพของรัฐ โบราณสถานหลายแห่งถูกทำลาย โดยที่รัฐสนับสนุนเพื่อการตั้งถิ่นฐานเช่น รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ยอมให้มีการขายอิฐเก่าจาก โบราณสถานในเกาะอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้รัฐบาลของจอมพล ป. ได้ออกกฎหมาย ว่าด้วย การอนุรักษ์โบราณสถานและได้ขึ้นทะเบียนอยุธยาไว้ จนกระทั่งเมื่อจอมพล ป. ได้กลับเข้ามาบริหารประเทศอีกครั้งหนึ่ง และได้พยายามสนับสนุนการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเป็นจำนวนมาก ซึ่งผิดกับเมื่อจอมพล ป. เป็นผู้นำรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ซึ่งเงื่อนไขทางการเมืองในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ๒๔๙๑นั้นแตกต่างจากยุคแรกที่ฐานะของผู้นำต้องมา จากการเลือกตั้งไม่ใช่แค่กุมอำนาจทางทหารอย่างเดียวการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมีความเกื้อหนุนต่อการสร้างภาพของผู้นำอย่างมากเพราะยังต้องการเสียงและความนิยมจากประชาชน การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเท่ากับเป็น การสร้างความชอบธรรมแบบเดียวกับกษัตริย์ในสายตาของประชาชน ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ผู้นำรัฐซึ่งเป็นบุคคล ธรรมดาและเป็นผู้นำรัฐชาติสมัยใหม่ซึ่งเน้นรัฐในบริบทของความเป็นสาธารณรัฐ ในที่สุดกลับมาใช้การ บูรณะปฏิสังขรณ์วัดเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมไม่ต่างไปจากกษัตริย์ที่ตนเองได้ล้มล้างอำนาจมา ความ น่าสนใจของการใช้อำนาจรัฐในบทบาทรัฐสมัยใหม่เข้ามาในพื้นที่วัดในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้อยู่ที่รัฐ โดย

^{๔๓} หจข. ศธ. ๐๒๐๑.๑๐/๓๐, จดหมาย วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จากพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและจดหมาย วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ถึงพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา

กรมศิลปากรมีมุมมองที่วัดเป็นสมบัติของชาติแต่ไม่มีการอนุรักษ์วัดใดๆเลยในระยะแรกเพราะในขณะนั้น ประชาชนยังมองว่าวัดหลวงนั้นเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับสถานะของพระมหากษัตริย์และความชอบธรรมของพระองค์ ถ้ารัฐซึ่งผู้นำในขณะนั้น คือ สามัญชนส่งเสริมอนุรักษ์วัดหลวงก็เท่ากับว่าสร้างความชอบธรรมให้ กษัตริย์ซึ่งพวกตนล้มล้างมาแต่ต่อมาเมื่อต้องมีการเลือกตั้งขึ้นในที่สุด รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ต้อง กลับมาบูรณะวัดอย่างมากมาย ซึ่งแสดง ๑ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการแสวงหาความชอบธรรมในรูปแบบเก่าของความเป็นอาณาจักรที่ยังคงอยู่ในบริบทของราชอาณาจักรสมัยใหม่นอกจากนี้พื้นที่วัดยังถูกใช้เพื่อแสดงสัญลักษณ์ของชาติ สมัยใหม่อีกหลายรูปแบบ ดังเช่น การที่รัฐบาลในสมัยจอมพล ป. มีคำร้องไปยังคณะสงฆ์ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ให้วัด ทุกวัดจัดหาที่ตั้งธงชาติ^{๔๔} ซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลได้รณรงค์ให้ใช้ธงชาติและเคารพธงชาติอย่างแพร่หลาย ซึ่งคณะสงฆ์ก็ได้มีการตอบรับที่ชัดเจนในการปฏิบัติตามที่รัฐขอความร่วมมือ เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดในสมัยก่อนนั้นย่อม มิได้มีการใช้ธงซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนชาติประดับในวัด แต่ตัวแทนของรัฐซึ่งคือกษัตริย์ก็ได้มีสัญลักษณ์แสดงอยู่แล้วในรูปแบบของลวดลายหน้าบันและการประดับที่ต่างๆ แทน เห็นได้ชัดว่ามีการพยายามใช้พื้นที่ของวัดเพื่อ แสดงออกถึงความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านธงชาติ ก่อนหน้านั้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ รัฐบาลก็ได้ให้กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ออกแบบมาตรฐานสำหรับอุโบสถในต่างจังหวัด และได้ให้กระทรวงธรรมการและคณะสงฆ์แจกจ่ายให้กับพระและวัดในทุกจังหวัด ซึ่งแบบมาตรฐานนี้มีลักษณะของการลดทอนรายละเอียดจากอุโบสถ ใหญ่ๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งแบ่งเป็น ๓ แบบตามงบประมาณและขนาด แบบมาตรฐานเหล่านี้มีการระบุถึงสาเหตุของ การจัดทำไว้อย่างน่าสนใจ โดยจดหมายจากกระทรวงธรรมการถึงคณะสงฆ์ระบุว่าวัดในหัวเมืองไม่มีความสวยงามและสัดส่วนที่ถูกต้องซึ่งไม่เหมาะสมกับการเป็นตัวแทนวัฒนธรรมของชาติ^{๔๕} ซึ่งการออกแบบแบบ มาตรฐานอุโบสถนั้นได้ทำให้วัดหลวงในกรุงเทพฯ ที่เป็นต้นแบบมีความสำคัญมากขึ้น ยิ่งทำให้ภาพลักษณ์ของ วัดหลวงเป็นสัญลักษณ์โดยรวมทางวัฒนธรรมของชาติ ทั้งๆ ที่วัดในหัวเมืองที่เป็นวัดเก่าแก่มีความสวยงามและ รายละเอียดที่แตกต่างกลับไม่มีการนำมาใช้ในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งแบบมาตรฐานนี้ไม่ต่างไปจากความพยายามของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ในการจัดพิมพ์แบบนวัตรกรรมโดยเน้นย้ำให้วัดหลวงในภาคกลางเป็นสัญลักษณ์ สำคัญที่เป็นแบบอย่างให้กับวัดในพื้นที่อื่นๆ ได้เอาอย่าง ทำให้เกิดความเป็นเนื้อเดียวกันของคนในชาติไม่ว่าจะ อยู่ภูมิภาคใดๆ ในประเทศ เพราะฉะนั้นพื้นที่ในวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์จึงกลายเป็นพื้นที่เพื่อการแสดงคล้ายพิพิธภัณฑที่แสดงมรดกของชาติมิใช่พื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวันของชาวพุทธในชุมชนรอบข้าง เมื่อจอมพล ป.กลับมาเป็นรัฐบาลอีกนั้น นโยบายการอนุรักษ์โบราณสถานมีความชัดเจนมากกว่าเมื่อสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ

^{๔๔} เอกสารหมายเลข ร.๑๕/๒๔๘๕-๑ ประมวลมติคณะสังฆมนตรีตั้งแต่ปีที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึงปีที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๔๘๘ ของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๔๙๙), ๑๘.

^{๔๕} กรมธรรมการ, *แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ ๒๘ พุทธศักราช ๒๔๘๓*, ๑๐๘๐. จดหมายจาก อธิบดีกรมการศาสนา ถึง คณะสงฆ์

ซึ่งแทบไม่มีข้อมูลใดๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์วัดให้คงความนอกจากการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน (ซึ่งส่วนใหญ่คือวัด) อย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนี้ คือ การขาดแคลนช่างฝีมือต่างๆ ในกรมศิลปากร เนื่องจากการขาดช่วงงานอนุรักษ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๗ เมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและ ประกอบกับผู้เข้ามาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรต่อมาในยุคหลังจากกรมพระนเรศวรฤทธิ์ซึ่งเป็นผู้บัญชาการของหน่วยงานคนแรกนั้น ไม่ใช่ผู้มีความสามารถในเชิงช่างฝีมือต่างๆ ที่เกี่ยวกับการก่อสร้างและประณีตศิลป์ทางสถาปัตยกรรม^{๕๖} ทั้งที่จุดมุ่งหมายของการตั้งกรมศิลปากรส่วนหนึ่ง และเป็นงานที่มีขนาดใหญ่) คือการอนุรักษ์โบราณสถานซึ่งทำให้ต้องรวบรวมงานและช่างฝีมือจากกรมกองต่างๆ มาไว้ในกรมนี้เมื่อครั้ง รัชกาลที่ ๖ และเมื่อกรมศิลปากรถูกยุบรวมเข้ากับราชบัณฑิตยสภาในสมัยรัชกาลที่ ๗^{๕๗} นั้นบรรดาช่างต่างๆ ได้ เกษียณรับบำนาญออกไปหมดซึ่ง ทำให้การดำเนินงานอนุรักษ์ที่ริเริ่มในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. ทำได้ยากเพราะขาดแคลนช่างฝีมือและน่าจะทำให้ความรู้สึกโหยหาถึงอดีตที่สูญสลาย (Lost Past) รุนแรงขึ้นซึ่งได้เป็นที่มาของการเปิดเรียนการสอนสถาปัตยกรรมไทยขึ้นในโรงเรียนช่างสิบหมู่และต่อมาส่วนหนึ่ง ได้สถาปนาเป็นคณะสถาปัตยกรรมไทยขึ้นในมหาวิทยาลัยศิลปากรโดยตั้งอยู่ในบริเวณวังท่าพระของเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระยา บำราบปรปักษ์และพลเรือโทพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์กรมหมื่นบำราบปรปักษ์ เจ้ากรมช่างสิบหมู่ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๘ แต่ต่อมาได้มีการแก้ไขหลักสูตรให้เป็นสากลกลายเป็นคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งทำให้การขาดแคลนบุคลากรทางช่างสถาปัตยกรรมไทยและการอนุรักษ์อย่างลึกซึ้งไม่ได้แก้ไขและยังมีอยู่จนปัจจุบัน ในขณะที่ความต้องการอนุรักษ์มีมากขึ้นเนื่องจากรัฐบาลจอมพล ป. พยายามแสวงหาความชอบธรรมผ่านการบูรณะวัด โดยเฉพาะในปี พ.ศ.๒๔๙๔ และ พ.ศ.๒๔๙๙ นั้นรัฐบาลของจอมพล ป. ได้บูรณะวัดถึง ๑,๑๑๗ วัด และ ๑,๒๓๙ วัดตามลำดับ^{๕๘} ซึ่งทั้ง ๒ ปีนี้เป็นปีที่ จอมพล ป. ประสบปัญหาทางกรเมืองอย่างมาก ทำให้วัดเริ่มมีบทบาทในระดับชาติ กรปรกกับการที่พระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จกลับพระนครและเริ่มเสด็จเยี่ยมวัดหลวงต่างๆ และเมื่อมีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานแห่งชาติ ซึ่งส่วนใหญ่คือวัดหลวง) ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๗ (ซึ่งเป็นปีที่พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติออกใช้) ทำให้วัดหลวงที่มีการใช้งานอยู่ในชุมชนมีบทบาทเป็นทางการในฐานะสมบัติของชาติมากขึ้น

การอนุรักษ์เริ่มมีบทบาทมากขึ้นอีกส่วนหนึ่งมาจากความพยายามของรัฐในการขุดสำรวจโบราณสถานที่เป็นวัดร้างสำคัญในสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๖ และ พ.ศ.๒๔๙๘ โดยใช้เงินรายได้

^{๕๖} สัมภาษณ์ อาจารย์ประเวศ ลิ้มปะรังษี ศิลปินแห่งชาติสาขาสถาปัตยกรรม

^{๕๗} ประกาศยุบเลิกกรมศิลปากร ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ หน้า ๑๐๑

^{๕๘} Thak Chaloeartiana, " The Sarit Regime, ๑๙๕๗-๑๙๖๓: The Formative Years of Modern Thai Politics" (Ph.D. Dissertation, Cornell University, ๑๙๗๔) ๑๒๘.

จากกองสลากกินแบ่งมาสนับสนุน^{๔๙} เมื่อจอมพล ป.หมดอำนาจและจอมพลสฤษดิ์ได้ขึ้นมาเป็นผู้นำรัฐเผด็จการที่ยกเลิกการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จออกเยี่ยมวัดหลวงต่างๆ และมีงานพระราชพิธีที่ออกสู่สาธารณะมาก ยิ่งขึ้นในขณะที่การวางแผนอนุรักษ์โบราณสถานในสุโขทัยและอยุธยาได้รับการอนุมัติในปี พ.ศ.๒๕๐๗^{๕๐} และปี พ.ศ.๒๕๑๒^{๕๑} ในขณะที่ UNESCO เริ่มส่งผู้เชี่ยวชาญด้านอนุรักษ์มาในปี พ.ศ.๒๕๑๑^{๕๒} และมีการสนับสนุนให้เป็น อุทยานประวัติศาสตร์โดยเริ่มมีการบริจาคเงินช่วยเหลือผ่าน UNESCO ด้วย การวางแผนอนุรักษ์และปรับปรุงสุโขทัยและอยุธยาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมากขึ้นด้วยซึ่งการท่องเที่ยวก็เป็นผลงานที่สำคัญของจอมพลสฤษดิ์และมีผลกระทบต่อการวางแผนอนุรักษ์โบราณสถานอย่างมากในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

วัดในฐานะสมบัติของพระพุทธศาสนา

วัดหลวงต่างๆ ที่เป็นโบราณสถานของชาติได้รับการขึ้นทะเบียนไว้ตามกฎหมายนั้น ก็ต้องมีการปกป้องเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรู้ว่าเป็นสมบัติของชาติ ห้ามทำลาย และได้รับการคุ้มครองจากรัฐ การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงโบราณสถานโดยมิได้รับอนุญาตเป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย การซ่อมแซมใดๆ ก็ต้องได้รับการศึกษาถึงประวัติศาสตร์และรูปแบบศิลปะที่ถูกต้อง แต่ในความเป็นจริงช่างทางสถาปัตยกรรมที่มีความรู้และการอนุรักษ์ที่ ถูกต้องนั้นขาดแคลน ในขณะที่วัดก็กลายเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวเช่นกัน รายได้จากการบริจาคและ นักท่องเที่ยวก็เพิ่มขึ้น มีโอกาสและการสนับสนุนทางการเงินที่จะซ่อมแซม ก็เกิดความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน จริงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อย้อนกลับไปศึกษาในการเปลี่ยนแปลงการบริหารงานของ คณะสงฆ์และวัด ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ พบว่า วัดนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการให้การสนับสนุนในการซ่อมแซมวัด ซึ่งวัดหลวงนั้นรัฐมีการให้แรงงาน เลกไพร่ มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุง

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี

หลวงพ่อดโต วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพระพุทธรูปที่สร้างจากความศรัทธา จนเป็นศูนย์รวมอำนาจการปกครองหลวงพ่อดโตกับคนสุพรรณบุรีกันตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ที่มีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ คุณค่าเชิงจริยธรรม และคุณค่าการธำรงรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างหลวงพ่อดโตวัดป่าเลไลยก์วรวิหารวรวิหาร ที่ปรากฏชัดในองค์หลวงพ่อดโต มี ๓พุทธเจดีย์

^{๔๙} Maurizio Peleggi, *The Politics of Ruins and the Business of Nostalgia* (Bangkok: White Lotus Press, ๒๐๐๒) ๓๙.

^{๕๐} Ibid., ๔๐.

^{๕๑} Ibid., ๔๔.

^{๕๒} Ibid., ๔๐.

ประกอบด้วย ธาตุเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุเทสิกเจดีย์ ^{๕๓}การเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็เลยสร้างองค์พระพุทธรูปประดิษฐานเพื่อให้เป็นที่กราบไหว้สมัย^{๕๔} หลวงพ่อโตเป็นองค์พุทธเจ้าเป็นเครื่องเตือนตัวเองว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาดีจริงถ้าไม่ดีจริงๆพระพุทธศาสนาคงไม่ยืนยาวมาถึง ๒ พันกว่าปีปัจจัยที่ทำให้ศาสนาอยู่มายาวนานหลวงพ่โตอยู่มายาวนานเหตุปัจจัยสำคัญจริงๆก็คือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีรูปหลวงพ่โตเป็นองค์แทน หลวงพ่โตคือทำให้คนมีสติขึ้น ทำให้คนอยากมีใจอยู่ในพระมีใจใกล้ชิดพระพุทธศาสนาสร้างหลวงพ่โตพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์เพื่อเป็นอนุสรณ์เหตุการณ์พระสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพิตะทะเลาะกันครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดครั้งแรกในสมัยพุทธกาล เมื่อครั้งพุทธกาล ภิกษุเมืองโกสัมพิตะคือพระวินัยธร พวกนิติศาสตร์ กับพระธรรมธราชพวก รัฐศาสตร์ อยู่ร่วมสำนักเดียวกัน วันหนึ่งจะเกิดการทะเลาะวิวาทเถียงกัน เรื่องความผิดความถูกพระวินัยเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกกันพระพุทธเจ้า^{๕๕} ทำให้มีการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างกว้างขวางเป็นการสานต่อพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคง ผู้ที่เข้ามาสักการะสามารถนำแบบอย่างที่ได้พบได้เห็นได้ปฏิบัติ นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันที่บ้านของตนเองได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร สร้างในสมัยอุทอง เดิมสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ว่า น่าจะสร้างขึ้นในสมัยอุทองเป็นราชธานี เพราะมีพระพุทธรูปปางประทานปฐมเทศนาแบบทวารวดี เหมือนพระประธานองค์ที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ภายหลังมาแปลงเป็นปางป่าเลไลยก์ก่ออิฐถือปูน ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า หลวงพ่โต หรือ หลวงพ่โตวัดป่า พระพุทธรูปองค์นี้ กว้าง ๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว สูง ๑๑ วา ๑ ศอก ส่วนวิหารเดิมเป็นรูปมณฑปครอบเฉพาะองค์พระเท่านั้น

ต่อมาในสมัยอยุธยาโปรดให้พระยาสีหราช เดโชย สร้างเสริมวิหาร สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีการกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนขึ้นเสวยราชสมบัติได้เสด็จมาที่วัด ซึ่งไม่มีหลักฐานบันทึกชัดเจนถึงการเสด็จพระราชดำเนินและเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วโปรดให้พระยานิกรบดินทรไปสร้างซ่อมแซม สร้างหลังคา ทำฝาดนั้งรอบนอกกรมหลังคาพระวิหารแล้วซ่อมองค์หลวงพ่โตสร้างพระพุทธรูปในวิหาร ๒ องค์ และมีการติดตรามงกุฎพระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๔ ที่หน้าบันพระวิหาร

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระธรรมพุทธิมงคล, (สอิ่ง สิรินนโท), ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, ๑๐ มค๒๕๖๓

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระครูโสภณวีรานูวัตร (นิคม ฌนฐวโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส, ๑๐ มค ๒๕๖๓.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์ (ประไพ ปุณญโกโม),รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๐ มค ๒๕๖๓.

วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร พระอารามหลวงแห่งแรกในจังหวัดสุพรรณบุรี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จางวางเอก เสนาบดี ลงประกาศแจ้งความยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๒

ในองค์หลวงพ่โตมีพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ๓๙ องค์ พงศาวดารเหนือกล่าวไว้ว่า “พระมหาเถรไลยลายองค์หนึ่ง เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพมาก่อน ได้พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ๙๕๐ พระองค์ กับทั้งพระศรีมหาโพธิ์สองต้นมาแต่เมืองลังกาสิหล...” “...จึงเชิญพระบรมธาตุบรรจุไว้ด้วย ๓๙ พระองค์ จึงให้ชื่อวัดพระศรีมหาโพธิ์ลังกา แล้วจึงบรรจุไว้พระเจดีย์บ้าง ในพระพุทธรูปใหญ่บ้างในพระปรารค์บ้าง เป็นพระบรมธาตุ ๓๙ พระองค์ด้วยกัน แล้วบรรจุไว้ในพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมกข์นั้น ๓๙ พระองค์ ในพระป่าเลไลยก์เมืองพันธุมบุรีนั้น ๓๙ พระองค์” ^{๕๖}

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัดป่าเลไลยก์วรวิหารเป็นโบราณสถานในเขตสำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะมาหลายครั้ง และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี จัดสรรงบประมาณบูรณะซ่อมแซมภายในวิหารหลวงพ่โตอีกครั้งหนึ่งทุกๆ ปี จะมีการจัดงานไหว้พระปิดทองหลวงพ่โตมาแต่โบราณกาลปีละ ๒ ครั้ง ทางจันทคติ โดยนับตาม คติการโคจรของดวงจันทร์ ครั้งแรกจัดขึ้นในเดือน ๕ ขึ้น ๕-๙-๗-๘-๙ ค่ำ ซึ่งตรงกับช่วงปลายเดือนมีนาคมถึง ต้นเดือนเมษายน และครั้งที่ ๒ จัดขึ้นในเดือน ๑๒ ขึ้น ๕-๙-๗-๘-๙ ค่ำ ตรงกับช่วงเดือนตุลาคม และในช่วงเทศกาลสงกรานต์จะมีประเพณีที่สำคัญอีกอย่างที่ยึดถือกันมาตลอดคือการสงน้ำ “หลวงพ่โตทองคำ” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองอันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

๒.๔.๑ ความหมายของการบริหาร

คำศัพท์ที่ใช้ในความหมายของการบริหาร มีอยู่สองคำคือ "การบริหาร" (Administration) และ "การจัดการ" (management) การบริหาร มักจะใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะหรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า การจัดการ ใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน เราจึงเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยงานราชการว่า "ผู้บริหาร" ในขณะที่บริษัท ห้างร้าน ใช้เรียกตำแหน่งเป็น "ผู้จัดการ" เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ และจัดเป็นส่วนงาน

^{๕๖} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ จากประชุมพงศาวดาร ภาค ๑, พ.ศ. ๒๔๕๗), หน้า

ของทางราชการ จึงใช้เรียกชื่อผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า "ผู้บริหารการศึกษา" หากปฏิบัติงานเป็นหัวหน้าในสถานศึกษา เรียกว่า "ผู้บริหารสถานศึกษา"

ได้มีผู้ให้คำจำกัดความหมายของ "การบริหาร" ในฐานะที่เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ดังต่อไปนี้

๑. Peter F. Drucker : การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

๒. Harold koontz : การบริหาร คือ การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นปัจจัยในการปฏิบัติงาน

๓. Herbert A. simon : การบริหาร คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมมือกัน ดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน

๔. วิจิตร ศรีสอานและคณะได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารไว้ดังนี้

๔.๑ การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

๔.๒ ร่วมมือกันทำกิจกรรม

๔.๓ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

๔.๔ โดยการใช้กระบวนการ และทรัพยากรที่เหมาะสม

สำหรับการบริหารในฐานะที่เป็นวิชาการสาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นศาสตร์โดย สมบูรณ์ เช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบของการศึกษา มีองค์แห่งความรู้หลักการ และทฤษฎี ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้า เชิงวิทยาศาสตร์ การบริหารจึงเป็นสิ่งที่นำมาศึกษาเล่าเรียนกันได้โดยนำไปประยุกต์ใช้ สู่การปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสบการณ์ และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารแต่ละคน

จึงสรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์ของบุคคลตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมหรืองานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการ และทรัพยากรทางการบริหารเป็นปัจจัยอย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์ สูงสุด ผู้บริหารจะบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหาร เพื่อจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อม จึงพูดได้ว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้ที่สามารถประยุกต์เอาศาสตร์การบริหาร ไปใช้ได้อย่างมีศิลปะนั่นเอง

๒.๔.๒ ปัจจัยการบริหาร

ปัจจัยการบริหารที่สำคัญ คือ (๔Ms)

๑) คน (Man) ๒) เงิน (Money)

๓) วัสดุหรือวัตถุดิบ (Material)

๔) วิธีปฏิบัติงาน (Method ^{๕๗})

๒.๔.๓ ความสำคัญของการบริหาร

สังคมของมนุษย์ เป็นสังคมที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่ม หมู่เหล่า เป็นชุมชนขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล เมือง และประเทศ จึงต้องมีการจัดระบบระเบียบของสังคม เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อความอยู่รอดสงบสุข และบังเกิดความก้าวหน้าในชุมชนเหล่านั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิด "สถาบันสังคม" และ "การบริหาร" ขึ้นมา สถาบันสังคมที่จัดตั้งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด โรงเรียน และองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน จึงต้องอำนวยความสะดวกหรือบริการเพื่อประโยชน์สุขของสมาชิก และความเจริญของสังคม โดยดำเนินภารกิจตามที่สังคมมอบหมาย ด้วยการจัดตั้ง "องค์การบริหาร" ที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรมนั้น ๆ ดังนั้น สังคมกับองค์การบริหาร จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังเช่น ศาสตราจารย์วิลเลียม ชิฟฟิน (William S. Siffin) ได้กล่าวไว้ว่า "หากปราศจากองค์การบริหารแล้วสังคมก็จะมี หากปราศจากสังคมแล้วมนุษย์ก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้"^{๕๘}

๒.๔.๔ ทักษะการบริหาร

๑. ทักษะ หมายถึง ความสามารถในการทำงานได้อย่างคล่องแคล่ว ว่องไว รวดเร็ว ถูกต้อง แม่นยำ และความชำนาญในการปฏิบัติงานเป็นที่เชื่อถือและยอมรับของบุคคลทั่วไป

๒. การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากองค์กร โดยใช้ทรัพยากรบุคคลและอื่นๆ ที่มีอยู่ โดยผ่านกระบวนการทางการบริหารอย่างมีระบบเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. ทักษะการบริหาร หมายถึง ความสามารถในการบริหารงานของผู้บริหารตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากองค์กรอย่างรวดเร็วและถูกต้อง โดยใช้ทรัพยากรบุคคลและอื่นๆ ที่มีอยู่ โดยผ่านกระบวนการทางการบริหารอย่างมีระบบ เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ทักษะบริหารตามแนวคิดของแคทซ์ แบ่งออกเป็น ๓ ด้าน คือ ทักษะด้านความคิดรวบยอด ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านเทคนิค

๔. ทักษะด้านความคิดรวบยอด (Conceptual Skills) หมายถึง ความสามารถในการมองเห็นภาพรวมของกระบวนการทำงาน และความสัมพันธ์ของงานในโรงเรียนตลอดจนสามารถคาดคะเนผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโรงเรียน

^{๕๗} ที่มา : <http://www.logisticscorner.com/๓๐/๙/๒๕๖๖>

^{๕๘} วิจิตร ศรีสอาน และคณะ, การบริหารโรงเรียนและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๔.

๕. ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Skills) หมายถึง ความสามารถในการเข้าใจธรรมชาติของคน เข้าใจพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานและเหตุผลในการกระทำของบุคคลเหล่านั้น สามารถที่จะใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ผู้ร่วมงานเพื่อชักจูงใจให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติหรืองดเว้นการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ผู้นำต้องการ

๖. ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skills) หมายถึง ความสามารถด้านการทำงาน มีความรู้ความเข้าใจในงาน จัดเป็นความสามารถด้านปฏิบัติงานเฉพาะอย่าง que ผู้นำในหน่วยงานจะต้องรู้ แม้จะไม่ได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ทักษะหรือความสามารถในด้านนี้หาได้ด้วยการศึกษาอบรม การฝึกงาน หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรงของตนเอง ^{๕๙}

๒.๕ แนวคิดการบริหารงานแผ่นดินสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

๒.๕.๑ รูปแบบการบริหารด้านต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยแรกของการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองเพื่อความทันสมัยจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลสืบเนื่องที่ต้องการเน้นให้เห็นว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอารยธรรมและเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ การเปลี่ยนแปลงเพื่อความทันสมัยต้องทำไปอย่างรวดเร็วสิ่งใดที่ชาติตะวันตกทำมาเป็นร้อย ๆ ปี ประเทศไทยต้องทำให้ได้ในระยะเวลาเร็วกว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักว่าประเทศไทยต้องยกเลิกการแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวอย่างที่เคยทำมา ต้องยอมทำการค้ากับต่างประเทศและรับความคิดเห็นใหม่แบบตะวันตก ต้องแก้ไขปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ภายนอกประเทศ รวมทั้งแก้ไขเปลี่ยนแปลงประเพณีล้าสมัย แต่ต้องพิจารณาความเหมาะสมต่าง ๆ ด้วย ทรงใช้พระบรมราชาบายเป็นสายกลางผสมผสานระหว่างตะวันตกและตะวันออกตั้งพระราชดำริที่ว่า "อย่าติดของเก่า อย่าตื่นของใหม่ จงค้นหาดีในของเก่า"

^{๕๙} นางสาว สุมา อีสสาหาก เขียน: ๗ ปีที่แล้ว /๓๐/๙/๒๕๖๖

และของใหม่"^{๖๐} ตลอดระยะเวลา ๑๗ ปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ได้ทรงปกครองประเทศ ด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงเป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและผู้นำคณะก้าวหน้าทำให้พระองค์ทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นหนึ่งในบรรดาคนไทยที่มีความคิดเห็นก้าวหน้าทันสมัยในกลุ่มชาวต่างประเทศต่าง ๆ นิยมเรียกขานพระองค์ว่า"คิงมังกู" พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ทรงบริหารแผ่นดิน บำเพ็ญพระราชกรณียกิจใหญ่น้อย ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นล้นพ้น อาทิ เช่น ทรงเปิดสัมพันธ์ภาพทางการทูตกับประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์กโปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียมและอิตาลีตามลำดับนับว่าในรัชสมัย ของพระองค์ประเทศไทยได้เป็นไมตรีกับประเทศที่สำคัญ ในทวีปยุโรปและอเมริกาเกือบทั้งหมด โปรดเกล้าฯให้แก้ไข หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้า โดยให้ความ สะดวกทางการค้าแก่ชาวต่างประเทศมากขึ้นกว่าเดิม ทรง ยกเลิก ค่าธรรมเนียมปากเรือโดยให้เสียภาษีขาเข้าและขาออกแทน โปรดเกล้าฯให้นำข้าวสารไปขายต่างประเทศได้โปรดเกล้าฯให้ใช้ธรรมเนียมจับมืออย่างชาติตะวันตก ทรงเริ่มใช้ธรรมเนียมฝรั่ง โดยพระราชทานพระหัตถ์ให้แก่ผู้มาเข้าเฝ้าจับเป็นครั้งแรก และถือเป็นขนบธรรมเนียมสืบเนื่องใช้ มาจนทุกวันนี้ทรงยกเลิกประเพณีให้ชาวต่างประเทศหมอบคลาน โปรดเกล้าฯให้ชาวต่างประเทศยืนเฝ้าฯได้ ในท้องพระโรง และมีพระบรมราชานุญาตให้ตีเครื่องตี และสูบบุหรี่ได้ต่อหน้าพระพักตร์ระหว่าง ปฏิสันถาร โปรดเกล้าฯให้ข้าราชการของไทยชักธงประจำตำแหน่ง แบบกงสุลต่างประเทศเมื่อทรงทราบว่าพระมหากษัตริย์ชาวยุโรปมีประเพณีประดับเครื่องหมายแสดงพระเกียรติยศที่ฉลองพระองค์ จึงโปรดให้ทำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สร้างเครื่องหมายแทนองค์พระมหากษัตริย์โดยทรงบัญญัติศัพท์ว่า "ดารา" แทนคำว่า Star ซึ่งเป็นภาษาต่างประเทศและใช้คำนี้ในการเรียกส่วนประกอบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับชั้น ๒ ขึ้นไปจนถึงชั้นสายสะพายและเรียกกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับ ดร.คาสเวลล์ (Caswell) หมอบลัดเล (Bradley) และหมอเฮาส์ (House) ได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเชี่ยวชาญภาษาต่างประเทศ ทรงใช้ภาษาอังกฤษศึกษาคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์และวิทยาการแขนงอื่น ๆ อีกทั้งส่งเสริมให้พระราชโอรส พระราชธิดา เจ้านายฝ่ายหน้าและฝ่ายในเรียนภาษาอังกฤษด้วย มีการบริหารงาน หลักๆ เช่น ด้านการเมืองการปกครอง โปรดเกล้าฯให้ยกเลิกประเพณีบังคับราษฎรให้ปิดประตูหน้าต่างบ้านเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่าน ยกเลิกประเพณีห้ามมอง ห้ามดูพระเจ้าแผ่นดิน โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน ทรงกำหนดวันเวลาขึ้นให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกากับพระองค์เอง เป็นโอกาสได้พบปะได้รับรู้ปัญหาและความทุกข์ของราษฎร โปรดเกล้าฯให้มีการเลือกสรรข้าราชการตุลาการชั้นสูงโปรดให้ส่งชื่อเพื่อคัดเลือกแทนการประกาศแต่งตั้ง จากพระองค์เป็นการใช้ความเห็นของคนหมู่มากโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาตีพิมพ์ข่าวสารราชการจากท้องตราและ หมายที่

^{๖๐} <https://digital.lib.kmutt.ac.th/king&/index.html>

ออกอากาศไป รวมเป็นเล่มแจกผู้ที่เกี่ยวข้องกับราชการอ่านให้เข้าใจในคำสั่งราชการ โปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนทำมาหาเลี้ยงชีพให้เป็นหลักฐาน โดยทรงเปิดระบบการค้าเสรีให้นำข้าวส่งออกได้ ทรงแนะนำให้ราษฎรทำนาตามช่วงเวลาที่กำหนดให้ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเกษตรแก่ราษฎร ทรงประกาศตักเตือนราษฎรให้รอบคอบในการทำนิติกรรม ซึ่งต้องลงชื่อทำสัญญาต่างๆ เช่น กรรมธรรม์ ชายตัวเป็นทาสชายหรือจ่านองที่ดิน โปรดให้ร่างประกาศเกี่ยวกับทาสว่าเจ้าของทาสต้องยอมรับเงินจากทาสที่ต้องการไถ่ถอนตัวเองเป็นอิสระ ทรงตราพระราชบัญญัติทรัพย์สินเดิมและสินสมรส และทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติลักพา ซึ่งควรถือว่าเป็นเอกสารเชิดชูสิทธิสตรีฉบับแรกของไทยทรงแก้ไขธรรมเนียมเก่า ทรงประกาศให้นางในถวายกราบบังคมลาออกไปมีสามีข้างนอกได้ ยกเว้นแต่นางในที่เป็นเจ้าจอมมารดาที่มีพระราชโอรส พระราชธิดา ทรงยอมลดพระราชอำนาจที่เป็นสิทธิ์ขาดของพระมหากษัตริย์ ไม่ทรงถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินในพระราชอาณาจักรแต่ผู้เดียว โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยราคาที่ดิน ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โดยทรงตั้งสัจจะว่าจะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและการบริหารงานด้านถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา ทรงบูรณะให้สมบูรณ์มากกว่าที่จะทรงสร้างใหม่นอกจากจะทรงสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียสถานแล้ว ทรงสร้างและจำลองพระพุทธรูปและสิ่งสมณทูตไปลังกาเพื่อรวบรวมหลักฐานทางพระพุทธศาสนามาซ่อมพระไตรปิฎกที่ขาดไปให้ครบบริบูรณ์ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างพระไตรปิฎกฉบับลอกขาดและปิดทองขึ้น อีกทั้งทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงนำพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องในการพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมใช้แต่พิธีทางพราหมณ์ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระองค์ทรงพระราชทานความสนับสนุนแก่ศาสนาอื่น ๆ ในพระราชอาณาจักร เช่น ทรงพระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาหรือลัทธินิกายตามความสมัครใจซึ่งไม่ผิดต่อ กฎหมายบ้านเมือง

๑ ด้านการเมืองการปกครอง โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกประเพณีบังคับราษฎรให้ปิดประตูหน้าต่างบ้านเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่าน ยกเลิกประเพณีห้ามมอง ห้ามดูพระเจ้าแผ่นดิน โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน ทรงกำหนดวันเวลาขึ้นให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกากับพระองค์เอง เป็นโอกาสได้พบปะได้รับรู้ปัญหาและความทุกข์ของราษฎร โปรดเกล้าฯ ให้มีการเลือกสรรข้าราชการตุลาการชั้นสูงโปรดให้ส่งชื่อเพื่อคัดเลือกแทนการประกาศแต่งตั้ง จากพระองค์เป็นการใช้ความเห็นของคนหมู่มาก โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาตีพิมพ์ข่าวสารราชการจากท้องตราและหมายที่ออกอากาศไป รวมเป็นเล่มแจกผู้ที่เกี่ยวข้องกับราชการอ่านให้เข้าใจในคำสั่งราชการ โปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนทำมาหาเลี้ยงชีพให้เป็นหลักฐาน โดยทรงเปิดระบบการค้าเสรีให้นำข้าวส่งออกได้ ทรงแนะนำให้ราษฎรทำนาตามช่วงเวลาที่กำหนดให้ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเกษตรแก่ราษฎร ทรงประกาศตักเตือนราษฎรให้รอบคอบในการทำนิติกรรม ซึ่งต้องลงชื่อทำสัญญาต่างๆ เช่น กรรมธรรม์ ชายตัวเป็นทาสชายหรือจ่านองที่ดิน โปรดให้ร่างประกาศเกี่ยวกับทาสว่าเจ้าของทาสต้องยอมรับเงินจากทาสที่ต้องการไถ่ถอนตัวเองเป็นอิสระ ทรงตราพระราชบัญญัติ

ทรัพย์สินเดิมและสินสมรส และทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติลักพา ซึ่งควรถือว่าเป็นเอกสารเชิดชูสิทธิสตรีฉบับแรกของไทยทรงแก้ไขธรรมเนียมเก่า ทรงประกาศให้นำนางในถวายกราบบังคมลาออกไปมีสามีข้างนอกได้ ยกเว้นแต่นางในที่เป็นเจ้าจอมมารดาที่มีพระราชโอรส พระราชธิดา ทรงยอมลดพระราชอำนาจที่เป็นสิทธิ์ขาดของพระมหากษัตริย์ ไม่ทรงถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินในพระราชอาณาจักรแต่ผู้เดียว โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยราคาที่ดิน ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โดยทรงตั้งสัจจะว่าจะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ

๒ ด้านการศาสนา ขณะทรงผนวชอยู่ทรงตั้งลัทธิสมณวงศ์ใหม่เรียกว่า "ธรรมยุติกนิกาย" ให้ถือปฏิบัติเอาแต่สิ่งที่ถูกตามพระวินัย "นิกายธรรมยุติ" ตั้งขึ้นมาเพื่อปฏิรูปพระพุทธศาสนาฟื้นฟูด้านวัตรปฏิบัติของสงฆ์ทรงริเริ่มวางระเบียบแบบแผนดังนี้ ทรงตั้งธรรมเนียมนมัสการพระเจ้าคำที่เรียกว่า ทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ทรงปฏิรูปการเทศน์และการอธิบายธรรมทรงเริ่มการเทศนาด้วยผีพระโอบุษฐ์ชวนให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายและเกิดศรัทธาทรงเพิ่มบทสวดมนต์ภาษาไทยทรงกำหนดวันมาฆบูชาเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวางระเบียบในการเดินเวียนเทียน และสดับธรรมเทศนา ทรงแก้ไขการรับผ้ากฐินให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ คือเริ่มตั้งแต่ การซัก ตัด เย็บ ย้อม ให้เสร็จภายในวันเดียวกัน ทรงแก้ไขการขอบรรพชาและการสวดกรรมวาจาในการอุปสมบท ทรงวางระเบียบการครองผ้าของภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติไปตามหลักเสขียวัตถ์ในพระวินัย พระองค์ทรงออกประกาศว่าด้วยการทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ประกาศห้ามมิให้พระสงฆ์บอกให้แหงหวยและประพาดอนาจาร ประกาศห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรคบผู้หญิงมาพูดที่กุฎิ ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องพระสงฆ์ สามเณรลักเพศ ทรงเห็นความสำคัญในการศึกษาหาความรู้สาขาอื่น ๆ ของพระสงฆ์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เข้าศึกษาภาษาอังกฤษกับหมอแอสเวลล์ ทำให้มีการสืบสานการเข้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมของพระสงฆ์มาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา เช่น วัดวาอาราม ทรงบูรณะให้สมบูรณ์มากกว่าที่จะทรงสร้างใหม่นอกจากจะทรงสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียสถานแล้ว ทรงสร้างและจำลองพระพุทธรูปและส่งสมณทูตไปลังกาเพื่อรวบรวมหลักฐานทางพระพุทธศาสนามาซ่อมพระไตรปิฎกที่ขาดไปให้ครบบริบูรณ์ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างพระไตรปิฎกฉบับล่องชาดและปิดทองขึ้น อีกทั้งทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงนำพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องในการพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมใช้แต่พิธีทางพราหมณ์ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระองค์ทรงพระราชทานความสนับสนุนแก่ศาสนาอื่น ๆ ในพระราชอาณาจักร เช่น ทรงพระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาหรือลัทธินิกายตามความสมัครใจซึ่งไม่ผิดต่อ กฎหมายบ้านเมือง

นอกจากนั้นยังทรงพระราชทานเงิน ที่ดินและวัตถุในการก่อสร้างสุเหร่าในศาสนาอิสลาม และโบสถ์ ในศาสนาคริสต์ เรื่องเงินตราสยาม - เหรียญแบบและธนบัตร พระบาทสมเด็จพระจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่โปรดให้ปฏิรูปเงินตราไทย ทรงริเริ่มสร้างเงินแบนหรือเงินแป้นใช้แลกแทนเงินกลมหรือเงินพดด้วง โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงงานผลิตเงินเหรียญแบบสากลนิยมโดยใช้เครื่องจักรทำงานแทนแรงคนและพระราชทานนามโรงงานผลิตเงินเหรียญว่า "โรงกษาปณ์สิทธิการ" นอกจากนี้เงินตราสยามที่สร้างเป็นเงินเหรียญแล้วยังโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เงินกระดาษหรือธนบัตรซึ่งเรียกว่า "หมาย" ขึ้น

๓ ด้านการแพทย์ สาธารณะสุขและสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงยอมรับความเจริญทางการแพทย์ โปรดให้ใช้วิธีการรักษาพยาบาลและใช้ยาทั้งแบบไทยและแบบตะวันตก ในด้านการสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นและประโยชน์ของการรักษาความสะอาดของที่อยู่อาศัย และถนนหนทาง ไม่โปรดเรื่องการทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลอง นอกจากพระองค์ทรงกวาดชั้นเรื่องความสะอาดของบ้านเรือนแล้ว ยังทรงประกาศให้ราษฎรของพระองค์ระมัดระวังเรื่องไฟไหม้บ้าน ทรงวางรากฐานการคมนาคมและการสื่อสารสมัยใหม่ พระองค์ทรงทราบว่า การคมนาคมเป็นสิ่งจำเป็นต่อความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองและอำนวยความสะดวกในการเดินทางสัญจรและติดต่อค้าขายการคมนาคมทางบก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนแบบชาติตะวันตก ได้แก่ ถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง เพ็ญนคร และถนนสีลม การคมนาคมทางน้ำ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองผดุงเกษม คลองวังลำพอง (ต่อมาเรียกหัวลำโพง) คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก นอกจากการสร้างถนนขุดคลองแล้วโปรดเกล้าฯ ให้บอกบุญพระราชวงศ์และข้าราชการสร้างสะพาน เช่น สะพานหัน สะพานดำรงสถิต สะพานพิทยเสถียร สะพานข้ามปลายคลองบางรัก สะพานข้ามคลองวัดยานนาวา ฯลฯ ส่วนเรื่องการสื่อสารได้พระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้เจ้าหน้าที่อังกฤษสร้างสายโทรเลขจากประเทศพม่าผ่านประเทศไทยลงไปยังสิงคโปร์ความยาว ๙๕๐ ไมล์ ซึ่งถือว่าเป็นการเริ่มแรกของการวางสายการสื่อสารกับต่างประเทศ

๔. ด้านการทหาร ทรงเห็นความสำคัญของแสนยานุภาพทางการทหาร ทรงปรับปรุงการทหารของประเทศให้มีประสิทธิภาพและทันสมัยไม่ว่าจะเป็นการจัดกำลัง การจัดหาอาวุธ การฝึกและการยุทธวิธี ทรงปรับปรุงกองทัพบกให้เป็นหน่วยทหารแบบตะวันตก ส่วนทหารราบโปรดเกล้าฯ ให้จ้านายทหารชาวอังกฤษฝึกทหารให้จัดเป็นกองร้อย หมวด และหมู่ ซึ่งได้ถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองทหารรักษาพระองค์เพื่อเป็นพระเกียรติยศสำหรับพระมหากษัตริย์ ในส่วนพระองค์ทรงสนพระทัยในเรื่องปืนใหญ่ ทรงให้จัดซื้อปืนใหญ่มาไว้เช่น พระแสงปืนทรงสวัสดิ์ พระแสงปืนพระสุบินบันดาล ปืนใหญ่เผาลิงปิด ปืนเหล็กตรามงกุฏ ฯลฯ

๕. ด้านการทหารเรือ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ต่อเรือกลไฟหลวง โดยเริ่มเปลี่ยนแปลงเรือรบจากกำปั่นรบใช้ใบมาเป็นกำปั่นรบกลไฟและเรือรบกลไฟชนิดใช้จักรข้างและจักรท้ายเช่น เรือสยาม อรสมุพล เรือศรีอยุธยาเดช เรือมหาพิไชย เรือราญรุกไพบรี เรือสงครามครรชิต เรือศักดิ์สิทธิ์อาวุธ เรือยงยศอโยธมยาและเรือสยามูประสัดัมภ์เทพ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าลูกยาเธอเสด็จไป

ทอดพระเนตรกิจการต่างประเทศเพื่อศึกษากิจการของกองทัพเรือ ท่าจอดเรือ อุ่ต่อและซ่อมเรือรบ เรือสินค้าและกิจการอื่น ๆ เพื่อปรับปรุงกองทัพเรือให้ทันสมัย นอกจากกิจการด้านการทหารแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโปลิศ ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย ภายในพระนคร ปฏิบัติคล้ายหน้าที่ของตำรวจที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

พระปรีชาญาณที่ควรจะกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ทรงเป็นนักศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทรงศึกษาค้นหาวินิจฉัย เปรียบเทียบตรวจสอบหลักฐานทั้งหมดที่มีอยู่ และเพื่อให้เป็นหลักฐานทรงพระราชนิพนธ์บทความ วิจัยประวัติศาสตร์ไว้และทรงมีรับสั่งให้จัดพิมพ์พระราช

พงศาวดารสยามเก็บไว้ให้ศึกษา ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือข้อสังเกตุย่อ ๆ เกี่ยวกับพระราชพงศาวดารสยามเป็นภาษาอังกฤษ ข้อสังเกตุต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีหรือขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาที่ต้องการศึกษาค้นคว้า ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยจึงเจริญแพร่หลาย แม้ทุกวันนี้ใครที่จะศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีก็ยังสามารถอาศัยพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ไว้แทบทุกคน ในระหว่างเสด็จจุดงค์ทรงค้นพบหลักศิลาจารึกที่สุโขทัยเป็นหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงและทรงค้นพบพระแท่นมนังคศิลาที่พ่อขุนรามคำแหงทรงใช้เป็นประทับและได้ทรงนำมาไว้ที่กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ได้ใช้พระแท่นนี้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกทุกครั้ง

๖. ด้านการพิพิธภัณฑ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงเริ่มจัดให้มีพิพิธภัณฑสถานขึ้นในประเทศไทย จากการรวบรวมวัตถุโบราณที่ทรงพบเก็บสะสมไว้ครั้งแรกจัดแสดงไว้ ที่พระที่นั่งราชฤดีต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปจัดแสดงที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑซึ่งได้รับการออกแบบอาคารตามลักษณะพระราชวังในยุโรป พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑหรือรอยัลมิวเซียม คือพิพิธภัณฑส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดแสดงเครื่องมงคลบรรณาการและโบราณวัตถุ จากที่จัดแสดงในประเทศไทยพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำสิ่งของไปร่วมจัดแสดงในงานพิพิธภัณฑนานาชาติ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และงานพิพิธภัณฑนานาชาติ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส นับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยได้ส่งศิลปวัตถุโบราณของชาติไปแสดงถึงทวีปยุโรป

๗. ในด้านศิลปะ และสถาปัตยกรรม ได้หันความนิยมไปสู่แบบตะวันตก ศิลปะช่างยุโรปได้แพร่หลายออกสู่วัดและวังเจ้านายจนกล่าวได้ว่ารัชสมัยของรัชกาลที่ ๔ เป็นสมัยแรกของศิลปะตะวันตกในยุครัตนโกสินทร์เป็นสถาปัตยกรรมแบบโกธิกใช้ซุ้มโค้งครึ่งวงกลมและใช้เสาแบบคลาสสิกโปรดให้นำมาประยุกต์ให้กลมกลืนกับของไทย อาทิ เช่น พระที่นั่งไชยชุมพล พระอภิเนาวนิเวศน์ พระที่นั่งอภรณ์พิโมกขปราสาท ฯลฯ

นอกจากโปรดเกล้าให้สร้างพระอารามขึ้นใหม่ยังทรงปฏิสังขรณ์พระอารามทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โปรดเกล้าให้สร้างและปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปเจดีย์ โปรดเกล้าให้ สร้างป้อมขึ้นรอบ พระมหाराชาวัง ป้อมรอบเขตพระนครชั้นนอกและป้อมรอบพระนครคีรี โปรดเกล้าให้สร้างวัง พระราชวังสำหรับเป็นที่ประทับและเสด็จประพาสต่างจังหวัด

การยอมรับอิทธิพลตะวันตกมาปรับปรุงประเทศมีผลกระทบต่อประติมากรรม ซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงและปรับปรุง เช่น การปั้นรูปภาพราชานุสรณ์แบบเหมือนจริง ช่างประติมากรรม ตะวันตกปั้นเลียนแบบจากพระบรมฉายาลักษณ์ จึงปั้นพระบรมรูปทรงพวงพื้อมีกล้ำพระมิ่งสาแบบ ชาติดะวันตกไม่เหมือนพระองค์ จึงโปรดเกล้าให้ช่างไทยทดลองปั้นถวายเลียนแบบพระองค์จริง พระบรมรูปองค์นี้นับเป็นการเปิดศักราชของวงการประติมากรรมไทย โดยการปั้นรูปราชานุสรณ์ แทนการสร้างพระพุทธรูปหรือเทวรูป มาสู่การปั้นราชานุสรณ์แบบเหมือนจริงเช่นปัจจุบัน และถือได้ว่าเป็นการ ปั้นพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ไทยที่ยังทรงดำรงพระชนม์อยู่เป็นครั้งแรกในวงการประติมากรรมไทย

งานประติมากรรมด้านปั้นหล่อพระพุทธรูปในรัชกาลที่ ๔ นิยมปั้นหล่อพระประธานเป็น พระพุทธรูปขนาดเล็ก พุทธลักษณะพระพุทธรูปเป็นแบบเฉพาะมีลักษณะโดยรวมใกล้เคียงความเป็น มนุษย์มากขึ้น พระพุทธรูปที่ดังงามในรัชกาลนี้คือ พระพุทธรูปนิรันตราย พระพุทธรูปศิหิงค์ นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมที่สำคัญอีกคือ องค์พระสยามเทวาธิราช เป็นเทวรูปประทับยืนขนาดเล็ก

๗. จิตรกรรมไทย ในสมัยรัชกาลนี้ได้นำวิธีเขียนภาพแบบตะวันตกมาผสมผสานโดยใช้ กฎ เกณฑ์ทัศนียภาพมีระยะใกล้ - ไกลแสดงความลึกในแบบ ๓ มิติ ตลอดจนการจัดองค์ประกอบให้ บรรยากาศและสีสันประสานสัมพันธ์กับรูปแบบตัวภาพเป็นจิตรกรรมไทยแนวใหม่แสดงลักษณะ ศิลปะแบบอุดมคติและศิลปะแบบเรียลลิสต์ จิตรกรเอกในสมัย

รัชกาลนี้คือ พระอาจารย์อินโข่งหรือชรัอินโข่ง ผู้นำเอาจิตรกรรมแบบตะวันตกที่เกี่ยวกับการ จัดองค์ประกอบ ผู้คน การแต่งกาย ตึก บ้านเมือง ทิวทัศน์ การใช้สี แสงเงาบรรยากาศที่ให้ความรู้สึกลงในระยะและความลึก มาใช้อย่างสอดคล้องกับเรื่องที่ชี้แสดงออกเกี่ยวกับคติและปรีศนา ธรรม งานจิตรกรรมลักษณะนี้ศึกษาได้ที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศน์วิหาร หอราชกรมานุสรณ์ หอราช พงศานุสร นอกจากนี้ยังมีงานจิตรกรรมอื่น ๆ เช่น ภาพช้าง ตระกูล ต่าง ๆ ในหิมพานต์ที่หอไตรวัด พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ภาพชีวิตชาวบ้านที่พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ภาพสาว มอญ จิตรกรรมบนบานหน้าต่างอุโบสถวัดบางน้ำผึ้งนอก พระประแดง

๘. ด้านการละคร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมรา ชานุญาต ให้หัดละครได้โดยทั่วไป การที่ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใครก็มีละคร ผู้หญิงได้ การแสดงละครชายจริงหญิงแท้จึงเริ่มมีครั้งแรกในสมัยของพระองค์นี้ เมื่อการละคร แพร่หลายเจ้าของละครได้รับประโยชน์มากขึ้นจากการรับงานละครไว้มาก

พระองค์ทรงตั้งภาษาจีน - ละคร เพื่อให้เจ้าของละครได้ช่วยเหลือแผ่นดินบ้างเรียกว่า "ภาษาโรงละคร" พระองค์พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทพระราชนิพนธ์ไปเล่นละครได้ การเล่นละครได้อย่างเสรีทำให้ละครแพร่หลายเจ้าของละครต่างแสวงหาเรื่องเล่นละครให้แปลกใหม่กว่าโรงละครอื่นเพื่อดึงดูดลูกค้า จึงทำให้เกิดบทละครขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก วิวัฒนาการละครในรัชกาลนี้กล่าวได้ว่าเฟื่องฟูและนับได้ว่าเป็นยุคทองของศิลปะที่เป็นผลสืบเนื่องมากระทั่งทุกวันนี้

ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวทางของภาษาและหนังสือมีการเปลี่ยนแปลงภาษาไทยเริ่มได้รับอิทธิพลจากภาษาต่างประเทศเป็นจุดเริ่มต้นการปฏิรูปภาษาเข้าสู่ยุคใหม่ของประเทศไทย คำภาษาต่างประเทศเริ่มเข้ามาปะปนกับภาษาไทย แม้ว่าพระองค์ทรงเห็นความสำคัญและทรงศึกษาภาษาต่างประเทศ แต่พระองค์ยังทรงฝึกฝนพระราชหฤทัยในภาษาไทยและทรงกวดขันเรื่องการใช้อ้อยคำที่จะใช้เป็นภาษาเขียนของภาษาไทย ทรงใส่พระทัยในเรื่องการใช้ภาษาไทยของคนไทยได้พระราชทานพระราชกระแสทั้ท้วง แนะนำตักเตือนคนทุกระดับชั้นตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ จนถึงราษฎร ในเรื่องการเขียน การอ่าน การพูดและการใช้ภาษาไทย หากเป็นมีความรู้มากจะยิ่งทรงกวดขันเป็นพิเศษ เนื่องจากคนเหล่านี้จะเป็นตัวอย่างแก่คนอื่น ๆ ต่อไป ผู้ใช้ภาษาไทยผิด ๆ ทรงมีวิธีลงโทษเพื่อให้จดจำได้ เช่น ทรงแข่งไว้ว่าให้ศรีษะคนนั้นล้านเหมือนหลวงตาในวันโกนเป็นนิจนิรันดร์ไป โปรดให้อาลักษณ์ปรับคำละเฟื้อง แม้กระทั่งทรงทำโทษให้กวาดขานหมากและล้างน้ำหมาก ทั้งในทั้งนอกท้องพระโรงพระบรมมหาราชวัง พระองค์ทรงพยายามดัดแปลงตัวอักษรและวิธีการเขียนหนังสือไทยเพื่อให้เหมือนอักษรของชาวยุโรป คือ สระและพยัญชนะ อยู่บรรทัดเดียวกันเรียงสระไว้หลังพยัญชนะ ตัวอักษรทรงดัดแปลงปรับปรุงแก้ไขนี้เรียกว่า "อักษรอริยกะ" พระองค์โปรดให้ทดลองใช้กับพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติแต่ไม่เป็นที่นิยม

พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่ยอมรับทั่วไปเพราะตราบทุกวันนี้ หนังสือหลักภาษาไทยยังบรรจุการสอนเรื่องกับ แต่ แต่ ต่อ ซึ่งนำมาจากพระบรมราชาธิบายของพระองค์ท่าน

๙. ด้านวรรณกรรม ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือไว้มากมาย พระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้วมากกว่าร้อยกรอง พระราชนิพนธ์ร้อยแก้ววรรณกรรมที่สำคัญคือ ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวบรวมวิชาการสาขาต่าง ๆ ไว้ ๔ หมวด คือหมวดวรรณคดี หมวดโบราณคดี หมวดธรรมคดีและหมวดตำรา พระราชนิพนธ์ร้อยกรองที่สำคัญคือ พระราชนิพนธ์มหาชาติ ได้แก่ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์วนปเวสน์ และกัณฑ์มหาพน บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง พระรามเข้าสวนพิราบ บทเบิกโรงเรื่องพระนารายณ์ปราบหนทุก บทรำเบิกต้นไม้ทองเงิน บทร้อยกรองจอมตรีภ เป็นที่ยอมรับกันว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งดาราศาสตร์ ทรงมีความเชี่ยวชาญทางด้านดาราศาสตร์เทียบเท่ากับนักดาราศาสตร์สากล พระองค์ทรงนำความรู้

ทางวิทยาศาสตร์แบบใหม่และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ตัดแปลงให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ของประเทศ แม้ไม่ทรงได้เคยรู้มาก่อนก็ทรงตั้งพระทัยติดตามศึกษาหาความรู้ด้วยน้ำพระทัยของนักวิทยาศาสตร์ พระองค์ทรงได้รับการยกย่องจากวงการวิทยาศาสตร์ของชาติมหาอำนาจ โดยพระองค์ทรงได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายพระเกียรติให้ทรงเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสัตววิทยาสมาคมแห่งสหราชอาณาจักร เซอร์จอห์น เบาริง ราชทูตแห่งสหราชอาณาจักร เล่าไว้ว่า ห้องส่วนพระองค์เป็นห้องที่มีเครื่องมือวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกับห้องนักปราชญ์ราชบัณฑิตชาติตะวันตก และได้ถวายกล้องโทรทรรศน์ที่เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชบรรณาการแล้ว เซอร์จอห์น เบาริง ได้บันทึกว่า "กล้องที่นำมาถวายมีคุณภาพต่ำกว่ากล้องโทรทรรศน์ที่ทรงมีอยู่แล้ว" พระปรีชาสามารถทางวิทยาศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการวางพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ของประเทศไทย งานวิจัยหลักในสาขาดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ การสถาปนาเวลามาตรฐานและการคำนวณการเกิดสุริยุปราคา ทรงพระปรีชาสามารถในการคำนวณสถานที่ที่จะดูและเวลาสุริยุปราคาหมดดวงได้อย่างถูกต้องและไม่คลาดเคลื่อนเลย พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องวิทยาศาสตร์ เป็นที่ยอมรับและปรากฏเด่นชัดแก่บรรดานักปราชญ์นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลก ในปี ๒๕๒๕ ประเทศไทยได้ประกาศยกย่องว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มประชวรด้วยไข้มาเลเรีย หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับจากทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หัวก้าว แพทย์หลวงพยายามถวายการรักษา แต่พระอาการทรุดลง ทรงทราบด้วยพระองค์เองว่า การประชวรครั้งนี้เป็นที่สุดแห่งพระชนมายุสังขาร ทรงพระราชนิพนธ์คำมาและลาพระสงฆ์เป็นภาษาบาลี ทรงกำหนดกาลอวสานแห่งพระชนมายุเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๑ ตรงกับเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๓๐

๒.๕.๒ รูปแบบบูรณาการการบริหารจัดการสาธารณูปการของสงฆ์ด้วยการบริหารจัดการสร้างขึ้นจากการสังเคราะห์

การบูรณาการการบริหารจัดการสาธารณูปการของสงฆ์ด้วยการบริหารจัดการก สาธารณูปการ นั้น มีตัวแปรเพื่อบูรณาการการบริหารจัดการตามหลักการที่ยอมรับได้ทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านการวางแผน(Planning) ๒. ด้านการจัดการองค์การ (Organizing) ๓. ด้านภาวะผู้นำ (Leader) ๔. ด้านการติดตามและประเมินผล (Follow & Evaluation) บูรณาการกับทักษะการบริหารสมัยใหม่ ๓ ด้าน คือ

๑. ทักษะเชิงเทคนิค การจัดการเพื่อพัฒนาวัดด้านนิเวศวิทยาแวนวลีก
๒. ทักษะเชิงมนุษย์ มนุษย์สัมพันธ์เพื่อการพัฒนาคนในวัดด้วย กิจกรรม ๕ ส และ ๓. ทักษะเชิงมโนคติ เพื่อการพัฒนาวัดและชุมชนทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งสามารถสร้างเป็นรูปแบบ

บูรณาการการบริหารเป็นทฤษฎี PSDHMODEL ได้แก่ Population คนหรือมนุษย์ System ระบบองค์ความรู้เพื่อที่ทุกคนทุกฝ่าย Doing ลงมือกระทำ ด้วยความรู้ความสามารถพร้อมกับการพัฒนาองค์ความรู้แต่ละหน้าที่ภาระงาน Harmonyความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกลมเกลียว เพื่อนำไปสู่บูรณาการการบริหารจัดการสาธารณูปการของคณะสงฆ์ด้วยการบริหารจัดการสาธารณูปการสมัยใหม่การวางแผน (planning) เป็นการเชื่อมโยงตัวเราจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการจะไปถึง การวางแผนจึงเป็นกระบวนการวิเคราะห์ เพื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยมีการคาดคะเนปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นและทำการพัฒนาหาวิธีการแก้ไขเอาไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้จะต้องมีการคิดพิจารณารายละเอียดสิ่งที่จะต้องทำว่า ต้องทำอะไร เมื่อไรพร้อมกับระบุผลสำเร็จต่าง ๆ ที่ต้องการจะนำกิจกรรมไปสู่วัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งเอาไว้การจัดองค์การ (Organization) แสดงให้เห็นถึงระบบของการดำเนินงาน ความรับผิดชอบหรือกำหนดขอบเขตมีอำนาจหน้าที่และภารกิจต่าง ๆ ความเข้มแข็งในการประสานหน้าที่ต่าง ๆ จัดกลุ่มงานที่มีคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กันอยู่ในหน่วยงาน ความรับผิดชอบเดียวกัน จะช่วยป้องกันการทำงานหรือภาระงานที่ซ้ำซ้อนกันอีกทั้งยังช่วยลดข้อขัดแย้งและสร้างความสามัคคีในองค์กรให้ดียิ่งขึ้นด้านภาวะผู้นำเป็นลักษณะความสัมพันธ์ในระหว่างคนในกลุ่มรูปแบบหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหนึ่งหรือหลายคนเข้าด้วยกัน โดยผู้นำสามารถชักจูงให้ผู้รับผิดชอบในสายงานต่าง ๆ การมีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการบริหารจัดการซึ่งจะทำให้เกิดความร่วมมือและร่วมใจดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายที่ผู้นำตั้งเป้าหมายขององค์กรไว้ได้หรืออีกนัยหนึ่งที่ว่า ผู้นำหมายถึงผู้ที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นและมีความสามารถในการตัดสินใจ การแก้ปัญหา มีความสามารถในการสั่งการ ประสานงาน การขอรับการสนับสนุนหรือขอรับความช่วยเหลือโดยชักจูงใจให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินงานไปสู่เป้าหมายด้านการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดประโยชน์ในต่อประสิทธิภาพของงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดของแผนงาน และเพื่อเป็นการหาทางป้องกันและแนวทางแก้ไขปัญหาจากผลการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และเพื่อหาข้อเท็จจริงในปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ เช่นปัญหาการดำเนินงานขององค์กร สภาพบริบทที่มีอยู่ ข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็นของประชาชนเป็นการวิเคราะห์องค์กร อันมีแนวโน้มของการที่จะเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม สภาพปัญหาของการเมืองโดยรับฟังข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของบุคลากรในวัดหรือชุมชนในพื้นที่บริการ ที่จะกระทบถึงหรือจะมองอีกลักษณะหนึ่งที่ว่าขั้นตอนการประเมินผลนั้น ทำให้สามารถทราบถึงจุดยืนขององค์กร ผู้ที่ทำการวางแผนต้องมีความรู้ ความเข้าใจบริบทในภาพลักษณ์หรือสถานะขององค์กรตั้งแต่ภูมิหลังจนถึงปัจจุบันอย่างถ่องแท้ไม่ว่า จะเป็นจุดอ่อน (Weaknesses) จุดแข็ง (Strengths) โอกาส (Opportunities) และอุปสรรค (Threats) อีกทั้งต้องเข้าใจในสถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างดี

๒.๕.๓ การบริหารด้านการช่าง (สถาปัตยกรรม) กรมช่างสิบหมู่ เป็นกรมที่มีหน้าที่ทำราชการจำเพาะด้านการช่างที่เกี่ยวข้องกับ งานศิลปกรรมต่างๆ ทั้งในด้านวิจิตรศิลป์และประณีตศิลป์ภายในพระบรมราชูปถัมภ์มาตั้งแต่โบราณ กรมช่างสิบหมู่และข้าราชการซึ่งเป็นช่างต่างๆในกรมนี้

แม้ว่ามีหน้าที่โดยตรงคือรับราชการสนองพระราชประสงค์ ในส่วนองค์พระมหากษัตริย์ก็ดี แต่ไม่ได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์จะทรงสงวนไว้ทรงใช้สอยทำการ แต่ในส่วนพระองค์เท่านั้น กรมการช่างสิบหมู่เป็นกราชช่างที่ทรงพระมหากรุณาให้รวบรวมผู้คนที่ฝีมือ เข้าใจ และสามารถทำการช่างต่างๆ ขึ้นเป็นหมู่เป็นกรมเพื่อจะได้เป็นกำลังในกิจการก่อสร้างที่เป็นงานศิลปกรรมต่างๆ เป็นต้นว่า พระราชวัง วัดวาอาราม สาธารณะต่างๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงถือว่าเป็นพระราชภาระกิจในพระบรมราชูปถัมภ์โดยตรง เพื่อยังให้ศักดิ์ศรีแก่บ้านเมือง เป็นการบำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรือง ส่งเสริมพระเกียรติยศให้ปรากฏในแผ่นดินและช่วยผดุงการช่างศิลป์ต่างๆ สำหรับบ้านเมืองให้เจริญและดำรงอยู่ได้

ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการรวมหน่วยงานราชการ ๓ หน่วยงาน คือ กองหัตถศิลป์ กองสถาปัตยกรรม และวิทยาลัยช่างศิลป์ ให้เป็นหน่วยงานเดียวกันใช้ชื่อว่า สถาบันศิลปกรรม เมื่อกรมศิลปากรย้ายมาสังกัดในกระทรวงวัฒนธรรม ในพ.ศ. ๒๕๔๕ สำนักสถาปัตยกรรมได้เปลี่ยนชื่อเป็น "สำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์" จน พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการแบ่งส่วนราชการใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๘ ยกเลิกสำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ และกำหนดสำนักใหม่ขึ้นแทน ๒ สำนัก คือ สำนักช่างสิบหมู่ และสำนักสถาปัตยกรรม ในปัจจุบันภารกิจในความรับผิดชอบ

หน้าที่ความรับผิดชอบ สำนักช่างสิบหมู่

ช่างสิบหมู่ หรือ ช่างหลวง เป็นคำไทย ภาษาอังกฤษคือ Ten Essential Traditional Craftsmanship นำหน้าที่ราชการจำเพาะด้านการช่างที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้าน วิจิตรศิลป์และประณีตศิลป์ภายในพระบรมราชูปถัมภ์มาแต่โบราณ แต่เดิมกรมช่างสิบหมู่และข้าราชการซึ่งเป็นช่างต่าง ๆ ในกรมมีหน้าที่รับสนองพระราชประสงค์ในองค์พระมหากษัตริย์รวมถึงทำหน้าที่รวบรวมช่างฝีมือเพื่อเป็นกำลังในกิจการงานศิลปกรรมรุ่นต่อ ๆ ไปด้วย

อิสริยา เลหาตีรานนท์ โดยสำนักงานราชบัณฑิตยสภา ได้อธิบายถึง “กรมช่างสิบหมู่” ไว้ว่า “ช่างสิบหมู่ คือหน่วยงานที่รวมช่างประณีตศิลป์ไว้เพื่อปฏิบัติงานถวายพระมหากษัตริย์หรืองานราชการ เดิมงานเหล่านี้กระจัดกระจายสังกัดในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ปัจจุบันเป็นหน่วยงานระดับสำนักในกรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรม”^{๖๑}

ช่างสิบหมู่ในสมัยโบราณนั้นอยู่ในกำกับดูแลของราชสำนัก ทำงานก่อสร้างและตกแต่งเหล่าปราสาทราชมนเฑียร ตำหนัก เรือนหลวง วัดวาอาราม และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เพื่อสร้างความ

^{๖๑} อิสริยา เลหาตีรานนท์, องค์ความรู้ ภาษา-วัฒนธรรม โดยสำนักงานราชบัณฑิตยสภา : กรมช่างสิบหมู่(๑). (เดลินิวส์, ๒๑ มิ.ย. ๒๕๖๑) (ออนไลน์)เผยแพร่ในระบบออนไลน์ครั้งแรกเมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๕๖๖

งดงามทางศิลปกรรมตามพระราชประสงค์ ทั้งนี้ การทำงานของช่างสิบหมู่จะประสานงานกับช่างมหาดเล็กและช่างทหารในพระบรมราชูปถัมภ์ด้วย

สำหรับสำนักช่างสิบหมู่ในสมัยใหม่ (ปัจจุบัน) ประกอบด้วยหมู่ช่างผู้เชี่ยวชาญงานช่างแขนงต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ช่างเขียน (Drawing and Painting) เขียนลายและภาพทั้ง ๔ หมวด ได้แก่ “กนก นารี กระจับปี่ และคชะ” เรียงตามลำดับคือ “ตัวกนก” แบบต่าง ๆ ภาพมนุษย์ชาย-หญิง เทวดา-นางฟ้า ภาพวานร อมนุษย์ อสูร และภาพสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์หิมพานต์และสัตว์ตามธรรมชาติ โดยยึดหลัก “คดให้โค้ง ตรงให้ได้เส้น”

๒. ช่างแกะ (Carving) ทั้งงานแกะตรา แกะลาย และแกะภาพหรือเรียกรวมกันว่า “แกะสลัก” เริ่มต้นจากการแกะชุดหรือการแรเส้นโดยใช้สิ่วขนาดเล็ก ขุดเส้นดินบนแผ่นไม้เรียบ หรืองานแกะแร้วสดที่เป็นโลหะ เงิน-ทอง ช่างผู้เชี่ยวชาญงานโลหะแต่ละประเภทจะทำงานร่วมกับช่างแกะด้วย

๓. ช่างสลัก (Engraving) หรือ “ช่างฉลัก” มีหน้าที่ประดับสถานที่สลักเสาให้สวยงาม แบ่งเป็น ช่างสลักกระดาศสำหรับใช้ประดับสิ่งก่อสร้างชั่วคราว เช่น พลับเพลา พระเมรุ ฯลฯ และช่างสลักของอ่อนที่เรียกว่า “เครื่องสด” เช่น การสลักเผือก ไม้ พักทอง ฯลฯ

๔. ช่างกลึง (Turning) งานกลึงเป็นงานสลักเสลาเกลาแต่งที่ต้องใช้ความประณีต โดยมากใช้กับงานไม้และงาช้าง เครื่องมือกลึงจะต้องคมกลีบตลอดเวลา หากกลึงสิ่งของใหญ่ ๆ จะใช้ “กงหมุน” หากเป็นสิ่งของขนาดย่อมและไม่ประณีตจะใช้เครื่องกลึง “คานตัด”

๕. ช่างหล่อ (Casting) เกี่ยวข้องกับการหล่อโลหะ เช่น การหล่อกลองมโหระทึก หล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่ การหล่อพระพุทธรูปโลหะทำได้โดยการใช้ขี้ผึ้งทำเป็นหุ่นแล้วละลายขี้ผึ้งจนเกิดที่ว่างในแม่พิมพ์ แล้วจึงเทโลหะหรือทองที่กำลังหลอมละลายเข้าแทนที่ จะได้เป็นรูปหล่อโลหะสำเร็จ เรียกวิธีนี้ว่า “ไล้ขี้ผึ้ง”

๖. ช่างปั้น (Molding and Sculpting) ทำงานด้านการปั้นพระพุทธรูปเสียเป็นส่วนใหญ่ อาจใช้ดินเหนียวอย่างเดียว ปั้นด้วยดินแล้วติดกระดาศทับเพื่อรักษาเนื้อดิน หรือแม้แต่ปั้นด้วยกระดาศโดยมีลวดตาข่ายเป็นโครงภายใน

๗. ช่างหุ่น (Model Building) “หุ่น” ในที่นี้คือ “ตัว” หรือ “รูปร่าง” คือการประกอบสร้างรูปของคน สัตว์ หรือสิ่งของที่ต้องทำเป็นรูปร่าง ดังนั้น ช่างหล่อ ช่างปั้น และช่างหุ่นจึงมีงานสัมพันธ์กันและอาจสร้างงานด้วยคน ๆ เดียวกัน

๘. ช่างรัก (Lacquering) ประกอบด้วย ช่างผสมรัก ลงรักพื้น ช่างปิดทอง ช่างประดับกระจก และช่างมุก เพื่อการทำลวดลายประดับมุก “รัก” คือยางไม้ที่ได้จากต้นรักนั่นเอง ซึ่งสามารถนำมาใช้งานทางศิลปกรรมได้ โดยเฉพาะงานปิดทองในการทำ “ลายรดน้ำ”

๙. ช่างบุ (Metel Beating) “บุ” คือการตีแผ่ให้แบน ทั้งเป็นแผ่นเรียบ ๆ และเป็นรูปร่างต่าง ๆ ช่างบุต้องชำนาญด้านงานโลหะทุกชนิด เช่น ทองแดง เงิน นาก และทองคำ อุปกรณ์คือ ทั้งและค้อนเหล็ก ซึ่งมีหลายขนาดและรูปร่างต่างกันไป

๑๐. ช่างปูน (Plastering) งานปูนจะมีทั้งงานซ่อมและสร้าง แบ่งเป็น หมู่ปูนก่อ เป็นเพียงการเรียงอิฐ ไม่ต้องประณีต หมู่ปูนฉาบ คือการตกแต่งอิฐที่ก่อให้เรียบงาม และหมู่ปูนปั้น หมู่นี้จะสร้างงานให้มีความงดงามทางศิลปะ ลายปูนปั้นต้องทำตอนปูนยังไม่แข็งตัว

พาลีสิงนางมณฑิตจากทศกัณฐ์ (ภาพลายรดน้ำจากหนังสือ “รามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ” กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๕)

ความเป็นมาแต่โบราณ ของ “ช่างสิบหมู่”

การมีอยู่ของช่างสิบหมู่ปรากฏเป็นหลักฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว โดยมีอยู่ในทำเนียบศักดินาพลเรือนและทหารในกฎหมายเก่า (กฎหมายตราสามดวง) ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) สันนิษฐานว่าตระกูลช่างในสมัยอยุธยาน่าจะมีมากกว่า ๑๐ หมู่

อย่างไรก็ตาม งานประณีตศิลป์สาขาต่าง ๆ ที่เจริญก้าวหน้าในสมัยอยุธยาตอนปลายต้องสลายตัวไปหลังการเสียกรุงฯ ครั้งที่ ๒ เพราะช่างฝีมือบางส่วนถูกกวาดต้อนไป ส่วนที่เหลือมีการรวบรวมขึ้นใหม่ในสมัยกรุงธนบุรีและจัดตั้งเป็นสำนักช่างอย่างเป็นทางการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ช่างเหล่านี้สร้างสรรค์ปราสาทและพุทธสถานในกรุงเทพฯ ให้วิจิตรงดงามเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา

สำนักช่างสิบหมู่ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ยังแบ่งออกเป็นสำนักช่างประจำ “วังหลวง” และ “วังหน้า” คือเป็นคนละสังกัดกัน ต่อมาหมู่ช่างในสังกัดวังหน้าได้ถูกยกเลิกในสมัยรัชกาลที่ ๕ พร้อมการประกาศยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวร หรือตำแหน่งพระมหากษัตริย์ (วังหน้า) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ยังเป็นช่วงเวลาที่มีการแบ่งสำนักช่างสิบหมู่เป็นกรมอย่างเช่นเจนว่ามีประเภทใดบ้าง ซึ่ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงตรัสประทานแก่ พระยาอนุমানราชชน ไว้วว่า

“ช่างสิบหมู่เป็นแต่ชื่อกรมที่รวบรวมช่างไว้ มีสิบหมู่ด้วยกัน ไม่ใช่ช่างในบ้านเมืองมีแต่สิบอย่างเท่านั้น พระวรวงศ์เธอพระเจ้าประดิษฐ์วรการ ผู้ซึ่งได้ควบคุมช่างสิบหมู่เมื่อรัชกาลที่ ๕ ได้แต่งโคลงบอกชื่อช่างที่ท่านได้ควบคุมไว้ มีดังนี้

‘เขียนกระดาษแกะหุ่นปั้น ปูนรัก บุษบา กลิ้งหล่อไม้สูงสลัก ช่างไม้’

จำนวนหมู่ช่างในโคลงนี้ นับได้ ๑๓ หมู่ เกินกว่าชื่อไปสามหมู่ คิดว่าจะเพิ่มขึ้นทีหลัง”

จากโคลงดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า “ช่างสิบหมู่” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แท้จริงมีถึง ๑๓ หมู่ ซึ่งยังไม่รวมหมู่ช่างที่เป็นช่างมหาดเล็กและช่างทหารในฯ จากโคลงจะพบหมู่ช่าง ได้แก่ ๑. ช่างเขียน ๒. ช่างกระดาษ ๓. ช่างแกะ ๔. ช่างหุ่น ๕. ช่างปั้น ๖. ช่างปูน ๗. ช่างรัก ๘. ช่างบุ ๙. ช่างกลิ้ง ๑๐. ช่างหล่อ ๑๑. ช่างไม้สูง ๑๒. ช่างสลัก และ ๑๓. ช่างไม้

สมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อศิลปวัฒนธรรมยุโรป หลั่งไหลเข้ามาในสยามอย่างและมีอิทธิพลต่อรูปแบบงานก่อสร้างและสถาปัตยกรรมราชสำนักอย่างสูง งานศิลปกรรมแบบไทยในวัดวาอารามจึงประสบภาวะซบเซาจนทำให้ความสำคัญของช่างสิบหมู่ค่อย ๆ ถูกลดทอนลงจนถูกโยกไปรวมกับ “กรมช่างมหรสพ”

ภายหลังมีการก่อตั้ง “กรมศิลปากร” ช่างสิบหมู่จึงถูกโยกมาอยู่ในสังกัดกรมศิลปากร กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๘๑ มีการจัดตั้ง “กองสถาปัตยกรรม” ขึ้นในสังกัดกรมศิลปากร ซึ่งกองนี้ทำหน้าที่ของงานช่างสิบหมู่

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๕ – ๒๕๑๘ ช่างสิบหมู่ในสังกัดกรมศิลปากรถูกโยกย้ายไป-มา ระหว่างกระทรวงวัฒนธรรมกับกระทรวงศึกษาธิการตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ กระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ กรมศิลปากร (พร้อมด้วยสำนักช่างสิบหมู่) จึงมาอยู่กับกระทรวงวัฒนธรรมอย่างถาวรจวบจนปัจจุบัน

ภาระหน้าที่หน้าที่หลักของสำนักช่างสิบหมู่คือการรักษาและสืบทอดศิลปวิทยาการและเป็นศูนย์ข้อมูลด้านศิลปกรรมแห่งชาติ คำนคว้า พัฒนา ดำเนินการบูรณะ ซ่อมแซม เพื่อการอนุรักษ์งานศิลปกรรม โดยแบ่งฝ่ายงานรับผิดชอบเป็น ๖ ฝ่ายด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฝ่ายบริหารทั่วไป ๒. กลุ่มประณีตศิลป์ ๓. กลุ่มประติมากรรม ๔. กลุ่มจิตรกรรม ๕. กลุ่มศิลปประยุกต์และเครื่องเคลือบดินเผา และ ๖. ศูนย์ศิลปะและการช่างไทย อธิบดีกรมศิลปากร ตรวจติดตามการจัดเตรียมเครื่องประกอบเพื่อใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ สำนักช่างสิบหมู่

งานช่างสิบหมู่นับเป็นงานช่างที่สะท้อนความเป็นไทยแบบจารีตได้เป็นอย่างดี มีทั้งความละเอียด ปราณีต และเอกลักษณ์โดดเด่นสะท้อนวัฒนธรรมไทยที่สั่งสมมานานหลายศตวรรษ อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นว่าลักษณะงานของช่างสิบหมู่นั้นไม่อาจแยกขาดจากกันได้อย่างชัดเจน ผู้เป็นช่างต้องมีความรอบรู้ในแขนงอื่น ๆ ด้วย^{๖๒}

^{๖๒} กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม : สำนักช่างสิบหมู่ ประวัติและบทบาทหน้าที่. (ออนไลน์) ๑ มิย.

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับ คติชนวิทยา

คติชนวิทยาเป็นวิชาที่ได้รับความสนใจเมื่อร้อยกว่าปีมานี้เอง โดยในระยะแรกของการศึกษามุ่งศึกษาความสนใจของมนุษย์ที่มีต่อวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะข้อมูลทางคติชนวิทยาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชาติ ยิ่งชาติที่มีกำเนิดใหม่ๆยิ่งอยากรู้เรื่องราวครั้งโบราณของตนเองโดยบางชาติรัฐบาลได้สนับสนุนนักคติชนวิทยาได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง เช่น ฟินแลนด์และไอร์แลนด์^{๖๓} แต่วิธีการศึกษายังไม่เป็นวิธีทางวิทยาศาสตร์และยังไม่สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปสัมพันธ์กับเรื่องอื่นๆ ได้ แต่นับว่าได้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในระยะหลังเป็นอย่างมาก

เนื้อหาของคติชนวิทยานั้นกว้างขวาง ยากที่จะศึกษาได้ครบถ้วน ผู้ศึกษามักแยกศึกษาตามแนวที่ตนถนัดและสนใจ นักภาษาและวรรณคดีสนใจด้านวรรณกรรม มีความรู้ด้านวรรณกรรมมักศึกษาเรื่องมุขปาฐะ เพราะ “คติชนวิทยาเป็นวิชาที่อยู่ระหว่างวรรณคดีและมานุษยวิทยา มีเนื้อหาใหญ่เกินกว่าที่จะกลืนอยู่ในวิชาใดวิชาหนึ่งได้ ที่สำคัญคือ แม้ข้อมูลประเภทใช้ถ้อยคำเป็นส่วนที่กว้างขวางมาก มีทั้งนิทาน ภาษิต ปริศนา คาพังเพยและบทเพลงเหล่านี้มีคุณค่าทางวรรณศิลป์อยู่มากบ้างน้อยบ้าง ฉะนั้นการศึกษาคติชนประเภทดังกล่าวจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับการศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะในกระบวนการวิจัยและวิจักษ์คุณค่า^{๖๔}

๒.๖.๑ ความหมายของคติชนวิทยา

คติ หมายถึง แนวทาง วิถีทาง (เช่น กฎว่า คติโลก คติธรรม)

ชน หมายถึง คนในกลุ่มหนึ่ง หรือในชาติหนึ่ง

วิทยา หมายถึง ความรู้

จากรูปศัพท์ดังกล่าว คติชนวิทยา จึงหมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งคำว่า คติชน คือ ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่คติชนวิทยาสนใจนำมาศึกษา ส่วนคำว่า คติชนวิทยานั้น ดร.กิ่งแก้ว อรรถาการ ให้คำจำกัดความว่า คำว่า^{๖๕} คติชนวิทยา คือ วิชาซึ่งว่าด้วยการศึกษาคติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้เป็นมรดกที่รับทอดกันมาทั้งภายในชนกลุ่มเดียวกัน และที่แพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่มด้วย “คติชนวิทยา” คติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตนี้จะเป็นมรดกที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมา ทั้งภายในกลุ่มชน

^{๖๓} เสน่ห์ บุญยรักษ์, เสน่ห์ บุญยรักษ์. ๒๕๒๗. คติชนวิทยา. พิษณุโลก : ภาควิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์และสังคมศาสตร์วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก. ๒๕๒๗ : ๒)

^{๖๔} ภริมา วิจิธาสถิตย์กุล*พระมหาจรรย์ จิระเมธี(โลวะลุน) งานวิจัย คติชนวิทยา: ความเชื่อกับสังคมไทย

^{๖๕} กิ่งแก้ว อรรถาการ. **คติชนวิทยา**. (กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศกรรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๒.

เดียวกันและแพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่ม โดยได้ให้เหตุผลของการใช้คำว่า คติชนวิทยา แทน คติชาวบ้านว่า คำว่า ชาวบ้าน อาจจะสร้างความเข้าใจผิดได้ว่าเกี่ยวข้องกับเฉพาะชาวชนบทหรือบางระดับเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว Folklore จะเกี่ยวข้องกับทุกคนทุกสถานภาพที่มีลักษณะร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งลักษณะ คติชาวบ้านจึงเป็นข้อมูลเพียงส่วนหนึ่งที่นักคติชนวิทยาสนใจที่จะศึกษา และในคำว่า คติชนวิทยา จะมีความหมายที่กว้างกว่าคติชาวบ้านด้วยตามศัพท์ Folkloreจะเป็นเรื่องที่ว่าด้วยวิถีชีวิตตามชนบประเพณีของกลุ่มชน

มัลลิกา คณานุรักษ์^{๖๖} ได้ให้ความหมายของ คติชนวิทยา ไว้ว่า คติชนวิทยาเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมที่มีวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้นปรากฏให้เห็นเด่นชัด ผู้ศึกษาด้านคติชนวิทยาจึงมุ่งความสนใจไปที่กลุ่มคนพื้นบ้านที่ความเจริญทางเทคโนโลยียังเข้าไม่ถึงในหมู่บ้าน คนพื้นบ้านจะมีลักษณะเด่นตรงที่มีการดำเนินชีวิต ที่คล้ายๆ กันแตกต่างจากคนในเมืองที่มีอาชีพต่างกัน ในขณะที่คนในเมืองจะอยู่แบบตัวใคร ตัวมัน

สำหรับการศึกษาคติชนวิทยาในประเทศไทย มักเป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะทางเท่านั้น เช่น การรวบรวมข้อมูลนิทานพื้นบ้าน สุภาษิต ปริศนาคำทาย เป็นต้น แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย จนกระทั่งในช่วงปี ๒๕๑๕- ๒๕๒๕ สถาบันการศึกษาส่วนภูมิภาคได้เริ่มสนใจที่จะเก็บรวบรวมนิทานพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นด้วยเกรงว่ามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะสูญหายไป อีกทั้งในช่วง ปี ๒๕๒๐ เกิดกระแสนิยมศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น สืบเนื่องจากวรรณคดีท้องถิ่นมีความหมายเกี่ยวข้องกับนิทานท้องถิ่นอยู่มาก จึงทำให้มีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณคดีท้องถิ่นกับนิทานท้องถิ่น^{๖๗}

ด้วยเหตุนี้ความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคติชนวิทยา จึงได้ขยายออกไปสู่นักวิชาการต่างๆ จนทำให้มีการศึกษาอย่างจริงจัง และเกิดเป็นสาขาวิชาคติชนวิทยาในสถาบันการศึกษา

สรุปได้ว่า วิชาคติชนวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตลอดจนผลผลิตหรือการสร้างสรรคต่างๆ จากอดีตมาจนปัจจุบันของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ

๒.๖.๒. ความเป็นมาของคติชนวิทยา

การศึกษาคติชนวิทยาเริ่มขึ้นตั้งแต่มนุษย์เริ่มสนใจในวัฒนธรรมรอบ ๆ ตัวต่าง ๆ กันไปเช่น ความเชื่อ โศกลาง และไสยศาสตร์ การละเล่นสิ่งที่ทำในยามว่าง เทพนิยาย เพลง นิทาน เรื่องเหล่านี้

^{๖๖} มัลลิกา คณานุรักษ์, *คติชนวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๖๗} ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, *ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย*. (กรุงเทพมหานคร : มติชน.๒๕๓๗), หน้า ๘.

ได้รับการยกย่องด้วยปากจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากพ่อแม่ถึงลูก กินเวลาหลายชั่วอายุคน แนวความคิดในการศึกษาคติชนวิทยาตอนต้นๆ มักเป็นการนำ าสเนอรูปแบบวัฒนธรรมที่ถูกลืมนำไป แล้ว วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในสมัยที่มนุษย์ยังมีความเชื่อเรื่องลัทธิ ผีสาง เทวดานักคติชนวิทยา ในสมัยแรกมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวอดีตในหลายๆ อย่าง เช่น เรื่องราวในอดีตส่องความเจริญของมนุษย์ในยุคป่าเถื่อน หรือชี้ให้เห็นวัฒนธรรมโบราณที่เจริญก่อนหน้าที่จะสลายตัว ทำให้นักคติชนวิทยาเกิดความประทับใจในความเก่าแก่โบราณ โดยมีความรู้สึกว่าจะสิ่งเก่า ๆ ในอดีตย่อมดีกว่าในปัจจุบัน ยุคทองย่อมเป็นยุคที่ผ่านมาแล้วในอดีต เขาจึงเรียกศตวรรษที่เขาศึกษารวบรวมนี้ว่า “ของโบราณของประชาชน” ด้วยเหตุนี้การศึกษาคติชนวิทยา ในศตวรรษที่ ๑๘-๑9 จึงถือว่าคติชนวิทยาเป็นเรื่องในอดีตที่ถูกหลงลืมไป^{๖๘} ต่อมานักคติชนวิทยา ได้ขยายขอบข่ายความสนใจไปยังเพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทายภาษิต คำพังเพย ซึ่งการศึกษานิทาน เพลง สุภาษิต ปริศนาคำทาย ได้นำ ไปสู่การศึกษาศิลปวัฒนธรรมในส่วนอื่นๆ ของวัฒนธรรมชาวบ้าน การศึกษาคติชนในระยะแรกจึงเป็นการศึกษาศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหรือในสังคมประเพณี^{๖๙} ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นักคติชนวิทยาในสหรัฐอเมริกาได้ขยายขอบข่ายการศึกษาออกไปโดยเห็นว่าการรวมกลุ่มของบุคคลตั้งแต่ ๒-๓ คนขึ้นไปก็จะมีเอกลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ซึ่งเอกลักษณ์นี้รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ของบุคคลกลุ่มนั้น จึงทำให้มีจุดร่วมทางวัฒนธรรมร่วมกัน และขอบข่ายการเก็บข้อมูลก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะชาวบ้านอีกต่อไป แต่จะรวมไปถึงชาวเมืองด้วย นั่นคือ วัฒนธรรมของครอบครัว^{๗๐} สำหรับประเทศไทย คติชนวิทยา โดยผู้ที่นำวิชาคติชนวิทยาเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยคือ ดร.กิ่งแก้ว อรรถากร ซึ่งจบการศึกษาทางด้านคติชนวิทยามาจากสหรัฐอเมริกา และชี้ให้เห็นความสำคัญของข้อมูลทางคติชน^{๗๑}ในการศึกษาคติชนวิทยาถือว่า ชาวบ้านไม่ได้ จำกัดว่า ต้องเป็นชาวบ้านในชนบทเท่านั้น แต่ควรเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการเลี้ยงดูตามธรรมเนียม ประเพณีแบบเดิม เพราะถ้ายึดแนวคิดเดิมแล้ว ชาวชนบทที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองหรือลูกหลานของชาวชนบทที่ถือกำเนิดในเมือง ก็ไม่จัดว่าเป็น “ชาวบ้าน” ในความหมายของคติชนวิทยา แต่ความจริงนั้นชาวเมืองที่อพยพมาจากชนบทหรือลูกหลานที่กำเนิดขึ้นในเมืองยังใช้ชีวิตตามปทัสสถานทางสังคม โลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ยังคงเป็นแบบเดิมอยู่ แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นมาจากสภาพสังคมสมัยใหม่ ที่ทำให้ชาวเมืองต้องพึ่งพาตนเองและมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้นแนวคิดการรวบรวมข้อมูลทางคติชนวิทยาของไทย ปรากฏเด่นชัดเมื่อได้เปิดสอนรายวิชาคติชนวิทยาขึ้นในระดับวิทยาลัยและ

^{๖๘} ธนะรัชต์ อนุกุล, กลองสะบัดชัยในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔.

^{๖๙} ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มติชน.๒๕๓๗), หน้า ๕-๖.

^{๗๐} อ่างแล้ว ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, ๒๕๓๗, หน้า ๖-๗.

^{๗๑} อ่างแล้ว ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, ๒๕๓๗, หน้า ๘.

มหาวิทยาลัย ประมาณปี พ.ศ.๒๕๐9 โดยมีผลงานของศาสตราจารย์กุลลาภ มัลลิกะมาส ชื่อ คติชาวบ้าน เขียนขึ้นเป็นครั้งแรกในวงการวรรณคดีไทยนับเป็นเล่มแรกที่มีการค้นคว้ารวบรวม แต่ยังมีได้วิเคราะห์ข้อมูลละเอียดมากนัก ในปี พ.ศ.๒๕๑๐ เสถียรโกเศศ ได้เขียน เรื่อง ชีวิตชาวไทย สมัยก่อนประคอง นิมมานเหมินทร์ ก็เขียนวรรณคดีท้องถิ่นเรื่องแรก ชื่อ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ด้วยผลงานการเปิดสอนวิชาคติชนวิทยาในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่างๆ ทำให้มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางคติชนวิทยามากขึ้น มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับคติชนวิทยาและ วรรณคดีท้องถิ่นเกิดขึ้นมากมายหลายเล่มในเวลาต่อมา มหาวิทยาลัยที่มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับคติชนวิทยาแห่งแรกคือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร ต่อมาในปีการศึกษา ๒๕๑๖ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เปิดสอนวิชาคติชนวิทยาระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท โดยมีดร.กิ่งแก้ว อรรถาการ เป็นผู้สอนมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การศึกษาด้านคติชนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๕ เป็นต้นมา ก็เพราะในช่วงนั้นเกิดปัญหาการวิพากษ์วิจารณ์ว่า แบบเรียนวรรณคดีไทยไม่เหมาะสมกับชีวิตจริงๆ ในปัจจุบัน จนต้องปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ และในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐบาลก็ให้ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษานูรุษและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม จัดให้มีโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย ที่สำคัญคือ จัดให้มีโครงการจัดตั้งศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ซึ่งโครงการเหล่านี้มีผลต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาคติชนวิทยาในสมัยต่อมา โดยเฉพาะศูนย์วัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ มีส่วนสนับสนุนค่อนข้างมาก

๒.๖.๓. ความสำคัญและบทบาทของคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการละเล่น เพลงพื้นบ้านต่างๆ ที่ได้รับการสืบทอดมาเป็นเวลานาน การศึกษาคติชนวิทยาเป็นการศึกษาการถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมนั้นๆ ได้อย่างชัดเจน และสามารถเข้าใจอดีตเพื่อจะได้เข้าใจปัจจุบันตลอดจนรู้จักวางแผนในอนาคตได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นคติชนวิทยาจึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าด้วยยังคงมีความสำคัญและประโยชน์หลายประการ คือ

๑) คติชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี เพราะคติชนวิทยาได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ได้ยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนเป็นแบบอย่างให้ชนรุ่นหลังให้จดจำและนำมาปฏิบัติ

๒) คติชนวิทยาเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่นมนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทจะให้อารมณ์ที่สนุกสนานเพลิดเพลิน เช่น นิทานพื้นบ้านจะเป็นความบันเทิงที่มีผู้ให้ความสนใจอยู่เสมอ โดยเฉพาะสังคมในอดีตที่เป็นสังคมของการฟังเพราะการเขียนหนังสือจะจำกัดอยู่ในแวดวงราชการและผู้อ่านเขียนในพระพุทศศาสนา เพลงพื้นบ้านซึ่งมีทั้งเพลงประกอบการละเล่น เพลงปฏิพากย์

เพลงร้องเล่นของเด็ก หรือแม่ในช่วงของการประกอบอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว สงฟาง ก็ยังมีเพลงที่ร้อง เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน

๓) คติชนวิทยาจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน ด้วยคติชนจะให้ความรู้หลายทางในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เรื่องยาสมุนไพร ความรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนความเชื่อ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังช่วยอบรมสั่งสอนคนในสังคมเช่น นิทานอีสป นิทานคติสอนใจ ที่ตอนท้ายของเรื่องจะจบลงที่ว่า นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า. หรือเพลงกล่อมเด็กที่จะช่วยสั่งสอนให้เป็นคนดี คติชนจึงเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม

๔) คติชนจะให้สติปัญญา ส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้ปัญญา เช่นการเล่นปริศนาคำทายซึ่งปริศนาคำทายนี้จะมีอยู่ทุกภาค เป็นการช่วยฝึกสมอง ทดสอบสติปัญญา และใช้ปฏิภาณไหวพริบด้วยปริศนาคำทายจะใช้ถ้อยคำที่กำกวม หรืออาจจะให้คำตอบคนละเรื่องกับตัวปริศนาซึ่งทำให้ผู้เล่นปริศนาคำ ทายต้องใช้ความคิดในการค้นหาคำตอบ และบางปริศนาคำ ทายยังช่วยสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้เล่นอีกด้วย

๕) คติชนวิทยาเป็นรากฐานของศาสตร์แขนงต่างๆ ด้วยคติชนมีเนื้อหาที่กว้างขวางครอบคลุมศาสตร์แขนงต่างๆ ที่ศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน เช่น สังคมศึกษาจะมีการศึกษาในเรื่องประเพณีความเชื่อ ภาษาศาสตร์จะมีการศึกษาในเรื่องภาษาถิ่น เกษตรศาสตร์จะมีการศึกษาเรื่องยาสมุนไพรและตำรายากลางบ้าน และวรรณคดีบางเรื่องจะมีที่มาจากวรรณกรรมท้องถิ่นหรือนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น จึงนับได้ว่าคติชนช่วยทำให้การศึกษาในสาขาวิชาต่างๆได้รับการพัฒนาและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

๖) คติชนวิทยาเป็นแหล่งรวมความสามัคคี ทั้งนี้เพราะวิถีการดำเนินชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการเล่นพื้นบ้านต่างๆจะเป็นลักษณะของการร่วมแรงร่วมใจ เช่นการลงแขกในการทำนา เป็นประเพณีที่ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจแลกเปลี่ยนกันทำงาน หรือในเทศกาลงานบุญต่างๆ ชาวบ้านก็จะมาร่วมช่วยกันทำบุญจัดงานรื่นเริงฉลองกัน เป็นต้น

๗) คติชนช่วยให้อารมณ์เก็บกดและความคับข้องใจคลี่คลายลง ด้วยชาวบ้านและวัฒนธรรมจะมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นคติชนจึงช่วยคลี่คลายความคับข้องใจของมนุษย์ซึ่งจะสังเกตได้จากนิทานพื้นบ้านไทยประเภทจักรวาลต่างๆที่ลูกเขยมักจะฆ่าพ่อตาตาย หรือพ่อตากับลูกเขยมักจะไม่ลงรอยกัน หรือความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยเมียหลวงในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะสังคมไทยในอดีตเป็นครอบครัวขยาย คนไทยจะแต่งลูกเขยเข้าบ้าน พ่อตากับลูกเขยมักไม่ค่อยลงรอยกัน นิทานจึงมีส่วนช่วยลดความตึงเครียดภายในครอบครัวลงได้

๘) คติชนช่วยควบคุมสังคม คติชนบางประเภทสามารถควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นที่ยอมรับ อีกทั้งให้กำลังใจแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดีที่สังคมกำหนด เช่น

สุภาชิต คาพังเพย คาคม สำนวนโวหารต่างๆ จะเป็นเครื่องเตือนใจให้คนในสังคมยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

๙) คติชนก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ๆ ในท้องถิ่น สังเกตได้จากในแต่ละท้องถิ่นจะมีเรื่องเล่าตำนาน นิยายที่อธิบายถึงประวัติความเป็นมาอันเป็นการสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของคนโบราณที่ต้องการจะอธิบายท้องถิ่นของตนหรือบางครั้งก็นำไปโยงกับสถานที่ในท้องถิ่นจนกลายเป็นนิยายประจำถิ่น^{๗๒} โดยถือว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ทุกคนเป็นเจ้าของซึ่งมรดกนี้ได้มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน อันก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจ

๑๐) คติชนเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ ด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นย่อมมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีการปลูกฝังให้ชนในกลุ่มได้เห็นความสำคัญและให้เกิดความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดทั้งได้ยึดถือปฏิบัติต่อกันมา ควรจะช่วยกันอนุรักษ์เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอด

คติชนวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการละเล่น เพลงพื้นบ้านต่าง ๆ จึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าด้วยความสำคัญหลายประการ ดังนี้

- ๑) คติชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี
- ๒) คติชนเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่มนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทให้อารมณ์สนุกสนานเพลิดเพลิน
- ๓) คติชนจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน
- ๔) คติชนจะใช้สติปัญญา ส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้ปัญญา
- ๕) คติชนเป็นรากฐานของศาสตร์ต่าง ๆ เนื้อหากว้าง
- ๖) คติชนเป็นแหล่งรวมความสามัคคี เพราะวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น จะเป็นลักษณะการร่วมแรงร่วมใจ
- ๗) คติชนช่วยให้อารมณ์เกิดกตและ ความคับข้องใจคลี่คลายลง
- ๘) คติชนช่วยควบคุมสังคม อีกทั้งให้กำลังแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดีที่สังคมกำหนด เช่น สุภาชิต คาพังเพย คาคม
- ๙) คติชนก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้เห็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้น

^{๗๒} ศิราพร รัฐะฐาน ณ ถลาง, ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๓๒-๓๓.

๑๐) คติชนเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติเพราะมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง

สรุปจะเห็นได้ว่าความเชื่อของคนในสังคมไทยมีการปรับเปลี่ยนไปจากความเชื่อดั้งเดิมพอควรทั้งนี้เพราะการได้ติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ทำให้ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่นๆ จนทำให้สภาพสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง เริ่มแรกนั้นความเชื่อของคนไทยแต่เดิมคงไม่ต่างจากชาติอื่นๆ คือเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นว่ามีอำนาจเหนือคนอาจบันดาลให้ทั้งคุณและโทษ ความเชื่อดังกล่าวเป็นการเชื่อถือผีสางเทวดา ต่อมาเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนเป็นการถาวรและมีการติดต่อไปมาระหว่างหมู่บ้านวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีหลักจึงเป็นการกรสกรวมกับศาสนา และเมื่อมีการยอมรับนับถือพุทธศาสนามากขึ้น ขณะที่คติความเชื่อดั้งเดิมยังคงมีอยู่ จึงเกิดการปรับปรุงแก้ไขคติความเชื่อให้เข้ากับจิตใจและสภาพแวดล้อม ความเชื่อของคนไทยโดยทั่วไปจึงเกิดเป็นรากฐานซ้อนกันหลายชั้น คือเชื่อคติผีสางเทวดาอยู่ส่วนลึก พุทธศาสนาอยู่พื้นผิวและมีลัทธิศาสนาฮินดูเข้ามาแทรกซ้อนอยู่ด้วยเห็นได้ชัดจากรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่บางครั้งมีการผสมผสานของพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และบัตร์พลีผีสางเทวดาด้วย การที่สังคมโดยรวมสรุปว่า คนที่เชื่อถือในเรื่องเครื่องรางของขลังนั้นนั่งมง่าย ไร้เหตุผล ย่อมไม่ถูกต้อง เพราะผู้ที่นับถือเครื่องรางของขลังนั้นก็ยังมีจิตใจระลึกถึงพระรัตนตรัยเป็นสำคัญ ส่วนการนับถือเครื่องรางของขลังในรูปแบบต่างๆ เช่น ปลัดขิก หรือตะกรุด เป็นต้นนั้นเป็นเพราะความผสมผสานกันทางวัฒนธรรมและความเชื่อของกลุ่มหลายกลุ่มความแตกต่างระหว่าง การยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง กับการยึดถือหลักเครื่องรางของขลังเป็นที่พึ่งนั้น อยู่ที่เราสามารถเข้าถึงพระรัตนตรัยได้ในระดับใด เพราะพระรัตนตรัยนั้นเป็นเครื่องระลึกให้เราดำรงชีวิตในลักษณะที่เราสามารถพัฒนากายและจิตใจของเราให้บริสุทธิ์และสะอาด แต่การยึดถือเครื่องรางของขลังเป็นที่พึ่งนั้น เราต้องยึดถือในความขลังและความศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก ต้องปฏิบัติตามหลักของเครื่องรางของขลังอย่างเคร่งครัด เป็นความหลงที่ทำให้เราติดอยู่กับสิ่งนั้น เป็นการยากที่เราจะสามารถพัฒนากายและจิตใจของเราให้สูงขึ้นได้ ดังนั้น เครื่องรางของขลังจึงไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง

๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับเอกสาร การปริวรรตอักษรและการคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานหลักในการจัดเก็บ ดูแลอนุรักษ์ เอกสารโบราณที่มีอายุนับ ๑๐๐ ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาอันล้ำค่าของบรรพชนไทยที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบันทึกข้อมูลวิทยาการสาขาต่างๆ เรื่องราวหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชาติไทยทั้งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นอารยธรรม และศิลปวัฒนธรรมที่วิวัฒนาการสืบทอดมานับตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับเอกสารโบราณที่มีมากที่สุดในประเทศไทย

๒.๗.๑ ความหมายของเอกสารโบราณ ซึ่งคำว่า “เอกสารโบราณ” เพนคำ ๓ คำ ที่นำมาเรียงต่อกันซึ่งมาจากภาษาบาลี ดังนี้

เอก (อานวา เอกะ) แปลว่า หนึ่ง

สาร (อานวา สาระ) แปลว่า แขนง แยก แยก

โบราณ (อานวา โบราณะ) แปลว่า เก่าแก่ หรือ เรื่องราวในอดีต

ดังนั้น คำนิยามของคำว่าเอกสารโบราณจึงหมายถึง การบันทึกเรื่องราวในอดีตที่กรอไป ด้วยสารประโยชน ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีศึกษา หมายถึง ตำนาน เป็นต้น ซึ่ง เป็นหลักฐาน สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์

๒.๗.๒ ประเภทของเอกสารโบราณ

เอกสารโบราณ แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ จารึก คัมภีร์ใบลาน หนังสือสมุดไทย กระดาษสา กระดาษเพลลา กระดาษฝรั่ง ที่เราจัด ประเภทแบบนี้เพื่อสะดวก ในการทำบัตร บรรณานุกรม และสะดวกในการศึกษาคนควา

นอกจากนี้ เรายังจัดกลุ่มของอักษรที่ใช้ในเอกสารนั้นๆ ได้แก่ อักษรปัลลวะ อักษรหลังปัลลวะ อักษรมอญโบราณ อักษรขอมโบราณ และ อักษรไทย ซึ่งอักษรไทยนี้ เรายังจำแนกออกไปได้แก่ อักษรไทยสุโขทัย อักษรไทยล้านนา อักษรไทยอยุธยา อักษรไทยอีสาน ซึ่งอักษรไทยอีสานนี้ยังแบ่ง ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

อักษรไทย อีสาน และอักษรไทยน้อย และนอกจากนี้ เรายังแบ่งออกเป็นอักษรธรรม ซึ่งมีอยู่ทางภาคเหนือ และภาคอีสานของประเทศไทย ทางภาคเหนือเรียกว่า อักษรธรรมล้านนาและทาง ภาคอีสานเรียกว่าอักษร ธรรมอีสาน เป็นต้น

นอกจากรูปอักษรแล้ว ยังมีภาษาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณ ได้แก่ ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี ภาษามอญโบราณ ภาษาขอมโบราณ ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า ภาษาเขมรโบราณ และ ภาษาไทยซึ่งภาษาต่างๆ ที่ใช้ในเอกสารโบราณเหล่านี้มีคำนิยามของการใช้เส้นอักษรที่แตกต่างกัน เช่น เอกสารโบราณประเภทจารึก หมายถึง รูปลักษณะอักษรที่จารึกให้ปรากฏบนแผ่นวัตถุ ได้แก่ แผ่นหิน แผ่นดินเผา แผ่นโลหะ ไม้ และกระดูกสัตว์ เป็นต้น

เอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลาน หมายถึง รูปลักษณะอักษรตัวจาร เป็นต้น ทั้งนี้ การ กำหนด แบบรูปลักษณะอักษรแต่ละประเภท ก็เพื่อความ สะดวกในการจัดหมวดหมู่ จัดทำทะเบียน ประวัติ และแบ่งประเภทของเอกสารโบราณ เช่น ศิลาจารึก พอชนรามคำแหง อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย เป็นต้น

นายประทีป กล่าวเพิ่มเติมว่า^{๗๓}สำหรับฐานข้อมูลจารึก คัมภีร์ใบลาน หนังสือสมุดไทย และตู้พระธรรม (เอกสารโบราณ) เป็นฐานข้อมูลสืบค้นเกี่ยวกับเอกสารโบราณ อยู่ในความรับผิดชอบของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลรักษา ลงทะเบียน จัดเก็บ และให้บริการ แบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑. จารึก จะใช้วัตถุประเภทแผ่นหิน แขน หิน ลานเงิน ลานทอง แผ่นดีบุก จะเรียกว่า เส้นจารึก ๒. จารึก คือ เอกสารประเภทที่มีรูปอักษรเป็นร่องรอยลึกลงในเนื้อวัตถุต่างๆ ซึ่งสำเร็จด้วยกรรมวิธีจารึก เช่น รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นศิลา เรียกว่า ศิลาจารึก รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นไม้ เรียกว่า จารึกบนแผ่นไม้ รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นโลหะมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นนาค เรียกว่า จารึกลานทอง จารึกลานเงิน จารึกลานนาค เป็นต้น ๓. คัมภีร์ใบลาน จะใช้เส้นจารซึ่งจะปรากฏ เฉพาะคัมภีร์ใบลานเท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีเส้นซุบ หมึก เส้นซุบทอง เส้นไหมทอ แต่จะปรากฏหลักฐาน ไม่มากนัก ลักษณะคัมภีร์ใบลานอีกประการหนึ่งคือ แบบฉบับต่างๆ เช่น ลองชาด ลองรัก ข้างลาย ทอง ทึบ ซาดทึบ เปนต้น ๓. หนังสือสมุดไทย เอกสารโบราณที่ทำจากเปลือกไม้ชนิดต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ทำเป็นกระดาษได้ เช่น เปลือกข่อย เปลือกปอ เปลือกสา เป็นต้น ทำให้หน้าพอสมควรและเป็นแผ่นยาวๆ ติดต่อกันพับกลับไปกลับมาได้ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขียนได้ทั้ง ๒ ด้าน และมี ๒ สี ได้แก่ หนังสือสมุดไทยดำ และหนังสือสมุดไทยขาว เรื่องราวที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทย จะเป็นตำราเวชศาสตร์ ตำราโหราศาสตร์ กฎหมาย และยังไม่สมุดภาพต่างๆ เช่น สมุดภาพสัตว์หิมพานต์ สมุดภาพโคลงฤๅษีตัดตน สมุดภาพปฤษณารธรรม เป็นต้น

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานหลักในการจัดเก็บ ดูแลอนุรักษ์ เอกสารโบราณที่มีอายุนับ ๑๐๐ ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาอันล้ำค่าของบรรพชนไทยที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบันทึกข้อมูลวิทยาการสาขาต่างๆ เรื่องราวหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชาติไทยทั้งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นอารยธรรม และศิลปวัฒนธรรมที่วิวัฒนาการสืบทอดมานับตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับเอกสารโบราณที่มีมากที่สุดในประเทศไทย

การสำรวจจารึกวัดราชคฤห์เกิดขึ้นจากกลุ่มงานภาษาโบราณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก กรมศิลปากร ได้รับการประสานงานจาก กองโบราณคดี กรมศิลปากร ว่าพบจารึกบริเวณด้านข้างของพระพุทธบาทจำลอง ณ บริเวณมณฑป บนเขามอ ของวัดราชคฤห์ แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพฯ จึงได้เดินทางไปดำเนินการตรวจสอบจารึกพระพุทธบาทจำลอง วัดราชคฤห์ เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๖๓

^{๗๓} นายประทีป เเพ็งตะโก, อธิบดีกรมศิลปากร กรมศิลปากร โดยสำนักหอสมุดแห่งชาติ “ประธานเปิดงาน “นิทรรศการวารสาร และนิทรรศการฉบับแรก” วันพุธที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

นอกจากนี้ ยังได้ดูแลรักษาและให้บริการตู้ไทยโบราณหรือตู้ลายทอง ซึ่งอาจเรียกว่า ตู้ลายรดน้ำหรือตู้พระธรรม ก็ได้ ลักษณะของตู้ไทยโบราณ เป็นตู้ทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ มีชั้นวางหนังสือเฉลี่ย ๒-๓ ชั้น

สำหรับเก็บรักษาพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะมีการตกแต่งตู้ด้วยลวดลายที่ประณีตงดงามทำให้มีการเรียกประเภทของตู้ไปตามลักษณะของการตกแต่งที่เกิดขึ้น เช่น ลายรดน้ำ เป็นต้น ลวดลายที่นิยมตกแต่ง เช่น ลายกนกเปลวเพลิง ลายกนกวงข้าว เป็นต้น รูปภาพที่ใช้เขียนบนตู้ลายทอง เช่น รูปรามเกียรติ์ รูปสัตว์หิมพานต์ รูปเทวดา หรือรูปเรื่องราวจากชาดกต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้ นอกจากตู้ไทยโบราณแล้ว ยังดูแลหีบพระธรรม หีบหนังสือสวด หรือหีบพระมาลัย และหีบหนังสือเทศน์ เพื่อให้บริการศึกษา ค้นคว้า ทางด้านศิลปะลายไทย และการประดิษฐ์ลายรดน้ำอีกด้วย

จารึก คือ เอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ที่มีรูปอักษรเป็นร่องรอยลึกลงในเนื้อวัตถุต่างๆ ซึ่งสำเร็จด้วยกรรมวิธีจารึก เช่น รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นศิลา เรียกว่าศิลาจารึก รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นไม้ เรียกว่า จารึกบนแผ่นไม้ รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นโลหะ ซึ่งมีลักษณะสี่เหลี่ยมคล้ายใบลาน เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นนาก เรียกว่า จารึกลานทอง จารึกลานทองแดง จารึกลานเงิน และจารึกลานนาก เป็นต้น

ความสำคัญของจารึก คนสมัยโบราณจะจารึกอักษรไว้บนวัตถุเนื้อแข็ง มีสภาพคงทนถาวร มีอายุการใช้งานได้นาน เช่น ผนังถ้ำ แผ่นศิลา แผ่นดินเผา แผ่นไม้ และแผ่นโลหะอื่นๆ ด้วยวัตถุที่แหลมคม ซึ่งเรียกว่า เหล็กจาร อักษรที่จารึกจะเป็นข้อความที่บ่งบอกให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของผู้ทำจารึก หรือประกาศเรื่องราวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ให้ผู้อื่นทราบ โดยไม่มีเจตนาที่บันทึกไว้เพื่ออ่านเอง ฉะนั้น จารึกจึงเป็นหลักฐานทางเอกสารที่สำคัญ ที่สะท้อนให้ประชาชนในปัจจุบันได้เห็นสภาพทางสังคมของบรรพชนแต่ละท้องถิ่นในอดีต แต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ภาพที่สะท้อนออกมาจากข้อความของจารึกมีทั้งด้านประวัติศาสตร์ ทัศนคติความเชื่อทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม อารยธรรม และธรรมเนียมประเพณีการดำรงชีวิตในสังคม เป็นต้น ซึ่งได้กลายเป็นมรดกตกทอดและพัฒนาามาจนถึงสังคมปัจจุบัน

อักษรจารึกที่พบในประเทศไทยเฉพาะที่สำคัญซึ่งมีอายุเก่าแก่ตามยุคสมัยที่พัฒนามาโดยลำดับ คือ ๒. อักษรปัลลวะ จากจารึกบ้านวังไผ่ เพชรบูรณ์ สันนิษฐานว่า พ.ศ.๒๐๙๓ อักษรปัลลวะ จากจารึกปราสาทเขาน้อย ปราจีนบุรี พ.ศ.๒๒๘๐ ๒. อักษรหลังปัลลวะ จากจารึกเนินสระบัว ปราจีนบุรี พ.ศ.๒๓๐๔ ๓. อักษรมอญโบราณ จากจารึกเสาแปดเหลี่ยม ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ๔. อักษรขอมโบราณ จากจารึกปราสาทตาเมือนธม พ.ศ.๒๔๒๒ ๕. อักษรไทยสุโขทัย จากจารึกพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ.๒๘๓๕ ๖. อักษรไทยสมัยอยุธยา จากจารึกแผ่นดินตึก พ.ศ.๒๙๒๗ ๗.

อักษรธรรมล้านนา จากจารึกลานทองคำ พ.ศ.๒๔๒๔ ๘. อักษรไทยล้านนา จากจารึกลำพูน ๙ พ.ศ. ๒๔๕๔ ๙. อักษรไทยอีสาน จากจารึกหนองคาย ๒ พ.ศ.๒๐๒๕

ภาษาที่ใช้ในจารึก เอกสารโบราณประเภทจารึกที่พบในประเทศไทย นอกจากจะมี รูปอักษรแบบต่างๆ แล้ว ยังจารึกเป็นภาษาต่างๆ ด้วย เมื่อจารึกมีอายุเก่าแก่มาก ประมาณ ๒,๕๐๐ ปีเป็นต้น ภาษาที่ใช้ในจารึกก็เก่าแก่เช่นกัน จึงเป็นการยากที่คนในปัจจุบันจะเข้าใจ ฉะนั้น นักภาษาโบราณซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาและอักษรโบราณจึงต้องถ่ายทอด หรือปริวรรตอักษรในจารึกเป็นอักษรไทยปัจจุบัน แล้วแปลภาษาที่ปรากฏในจารึกเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เพื่อเผยแพร่ข้อความในจารึกสมัยต่างๆ ให้ประชาชนคนปัจจุบันเข้าใจได้ ภาษาที่ปรากฏใช้ในจารึก มีดังนี้ ๑ ภาษาบาลี ๒. ภาษาสันสกฤต ๓. ภาษามอญ ๔. ภาษาเขมร ๕. ภาษาทมิฬ ๖. ภาษาพม่า ๗. ภาษาไทยใหญ่ ๘. ภาษาไทยโบราณ ๙. ภาษาไทยล้านนา ๑๐. ภาษาไทยอีสาน ๑๑. ภาษาอาหรับ ๑๒. ภาษามลายู ๑๓. ภาษาจีน ๑๔. ภาษาอื่นๆ

๒.๗.๓ ความเป็นมาของรูปอักษร

อักษรปัลลวะ ถือว่าเป็นรูปอักษรที่เก่าที่สุด เท่าที่พบจารึกในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำว่า ปัลลวะ เป็นชื่อของราชวงศ์หนึ่งซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองในภาคใต้ของอินเดีย อักษรที่ใช้ในสมัย ของราชวงศ์นี้ จึงเรียกว่า อักษรปัลลวะ

อินเดียสมัยโบราณ เป็นประเทศที่มีความเจริญสูงสุด เป็นประเทศมหาอำนาจในด้านอารยธรรม ได้เผยแพร่อิทธิพลทางอารยธรรมออกสู่ประเทศใกล้เคียงทั้งทางบกและทางน้ำ โดยมีนักบวชในศาสนาและพ่อค้าวาณิช เป็นผู้นำอารยธรรมไปเผยแพร่ในถิ่นที่เดินทางไปค้าขายในต่างแดน เมื่อถึงบ้านใด เมืองใด พวกพ่อค้าวาณิชเหล่านี้ ก็หยุดพักปฏิบัติภารกิจของตนเป็นระยะเวลาหนึ่ง ในขณะเดียวกันก็ได้นำอารยธรรมใหม่ๆ ที่ตนมีออกเผยแพร่ ถ่ายทอดแก่ชนพื้นเมืองในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย ทำให้สังคมท้องถิ่นนั้นๆ พัฒนาตนเองไปสู่ความเจริญตามอารยธรรมของอินเดีย ทั้งทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ลัทธิความเชื่อทางศาสนา อักษรและภาษา เป็นต้น เราพบจารึกบ้านวังไผ่ ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ จารึกวัดมเหยงค์ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกปากน้ำมูล ที่จังหวัดอุบลราชธานี จารึกกได้อัง ที่ประเทศกัมพูชา จารึกของพระเจ้าปुरुณวรรมัน ที่ประเทศอินโดนีเซีย จารึกพระเจ้ามหารนาวิกพุทธคุปตะ ที่ประเทศมาเลเซีย จารึกปยู ที่ประเทศพม่า และจารึกสฤปศิลา ที่ประเทศบรูไน เป็นต้น จารึกเหล่านี้เป็นอักษรปัลลวะ และเป็นจารึกที่มีอายุสมัยเก่าที่สุดของประเทศนั้นๆ นั้น หมายถึงว่าประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ได้รับอารยธรรมทางด้านอักษรจากอินเดีย สมัยราชวงศ์ปัลลวะ ที่เจริญรุ่งเรืองทางตอนใต้ของอินเดีย ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒

ในประเทศไทยเมื่อเราพบว่า จารึกอักษรปัลลวะ เป็นอักษรที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด นั้น หมายถึงว่า ดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมด้านอักษร จากประเทศอินเดียในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ จารึกบ้านวังไผ่ ซึ่งถือว่าเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุด เท่าที่พบในประเทศไทย

ในขณะนี้ คือประมาณ พ.ศ.๒๐๙๓ (สันนิษฐานจากข้อความจารึกที่ว่า “พระองค์(พระเจ้าภวรมันที่ ๒) ได้สร้างจารึกหลักนี้ในปีที่ขึ้นครองราชย์ของพระองค์ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๙๐๓”)

ฉะนั้น จึงถือว่าประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางด้านอักษรจากประเทศอินเดีย เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และอักษรปัลลวะนี้เอง ที่เป็นต้นแบบให้วิวัฒนาการเป็นอักษรต่างๆ เช่น อักษรขอมโบราณ อักษรมอญโบราณ และวิวัฒนาการต่อไป เป็นอักษรไทยโบราณ อักษรไทยล้านนา และอักษรไทยน้อย เป็นต้น ตามลำดับ

สำเนาจารึกจารึกที่พบในประเทศไทยมีมาก ถ้ารวมถึงจารึกที่ฐานพระพุทธรูปด้วยแล้ว มีมากกว่า ๒,๒๐๐ หลัก จารึกชิ้นเล็กๆ สามารถเคลื่อนย้ายไปเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ จารึกบางหลักเป็นศิลาก้อนใหญ่ ติดเป็นกรอบประตู หรือกรอบหน้าต่างปราสาทโบราณสถาน บางหลักจารึกที่ผนังถ้ำตามภูเขา จารึกเหล่านี้ ไม่สามารถทำการเคลื่อนย้ายนำไปรวมในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ และนักภาษาโบราณก็ไม่สามารถเดินทางเข้าไปอ่านแปลได้ ฉะนั้น จึงมีวิธีการทำสำเนาจารึกเพื่อคัดลอกตัวอักษรที่ปรากฏในจารึกเหล่านั้น รวบรวมไว้ที่หอสมุดแห่งชาติเป็นหลักฐานและข้อมูลให้นักภาษาโบราณได้อ่านแปล เพื่อพิมพ์เผยแพร่ข้อความที่ปรากฏในจารึกต่อไป

เมื่อพบหลักศิลาจารึก ผู้พบต้องสำรวจให้แน่นอนว่า มีอักษรกี่หน้าๆ ละกี่บรรทัด ก่อนทำการคัดลอกรูปอักษร ด้วยวิธีการทำสำเนาต้องทำความสะอาด ใช้น้ำล้างหลักศิลา ถูด้วยแปรง เพื่อให้เศษดินออกจากร่องของรูปอักษร หลังจากนั้น จึงนำกระดาษสามาตาบที่หน้าหลักศิลาที่มีรูปอักษร แล้วฉีดน้ำที่กระดาษให้เปียกทั่วทั้งหน้า ใช้แปรงตบกระดาษที่เปียกนั้น ให้จมลงในร่องอักษรจนแน่นสนิท อย่าให้มีฟองอากาศอยู่ภายในร่องอักษร เมื่อเห็นว่า กระดาษจมลงในร่องอักษรดีแล้ว ก็หยุดรอจนกว่ากระดาษจะแห้งเกือบสนิท เมื่อกระดาษแห้งพอสมควรแล้ว ขั้นตอนต่อไปใช้แปรงชุบหมึกทาที่ลูกประคบ เมื่อเห็นว่า หมึกซึมเกินไป ให้นำลูกประคบที่ชุบกระดาษอื่นซัก ๒-๒ ครั้งก่อนก็ได้ แล้วจึงนำลูกประคบไปลูบที่หน้ากระดาษเบาๆ ลูบจนทั่วหน้ากระดาษที่มีตัวอักษร กระดาษที่ถูกหมึกจะเป็นสีดำ ส่วนกระดาษที่หย่อนลงในร่องอักษร จะไม่ถูกหมึก จะเป็นสีขาว นั่นคือรูปอักษรที่ปรากฏในศิลาจารึก และเป็นอันเสร็จกรรมวิธีคัดลอกรูปอักษรด้วยการทำสำเนา

การคัดลอกด้วยการถ่ายภาพเป็นอีกกรรมวิธีหนึ่ง ที่จะคัดลอกรูปอักษรจารึกเพื่อส่งไปให้นักภาษาโบราณ อ่านแปล ก่อนอื่นต้องมีอุปกรณ์คือ กล้องถ่ายรูป พร้อมทั้งฟิล์ม และแปรงเม็ดเล็กๆ ที่ใช้สำหรับทาหน้าในสมัยโบราณ หลังจากชำระล้างหลักศิลาจารึกให้สะอาด ปราศจากเศษดินแล้ว เมื่อหลักศิลาแห้งแล้ว ใช้แปรงทาหน้าศิลาที่มีอักษรให้ทั่ว เพื่อให้แปรงตกลงในร่องอักษร หลังจากนั้น ใช้ผ้าสำลีชุบน้ำ บิดให้แห้งหมาดๆ แล้วลูบที่แปรงบนหน้าศิลาจารึก แปรงที่หน้าแผ่นศิลาจะหายไป เหลือแปรงที่ตกลงในร่องอักษรจะปรากฏเป็นรูปอักษรสีขาวที่ชัดเจน เหมาะแก่การถ่ายภาพ เมื่อจะถ่ายภาพครั้งที่สอง ให้ใช้ผ้าแห้งหมาดๆ ลูบอีกครั้ง รูปอักษรจะชัดเจนขึ้น เป็นอันเสร็จกรรมวิธีคัดลอกรูปอักษรจารึกด้วยการถ่ายภาพ

การอ่านศิลาจารึกดังได้กล่าวแล้วว่า ศิลาจารึกเป็นเอกสารโบราณ ที่มีอายุตั้งแต่ ๒๐๐-๒,๕๐๐ กว่าปี อักษรและภาษาที่ใช้จึงยากที่คนในปัจจุบันจะเข้าใจได้ ทั้งหลักศิลาจารึกและสำเนาจารึกก็ชำรุด รูปอักษรลบเลือนไม่ชัดเจน ยิ่งทำให้ยากต่อการอ่านแปลมากขึ้น ผู้ทำหน้าที่อ่านศิลาจารึกต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ ทั้งด้านรูปอักษร และภาษาโบราณนั้นๆ เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องเป็นผู้ที่มีอารมณ์สงบเยือกเย็น และมีใจรักในภาษาโบราณอย่างแท้จริง เพราะศิลาจารึกที่ชำรุดอักษรที่ลบเลือน ต้องใช้เวลาในการนั่งพิจารณานานๆ แม้เพียงคำเดียวอาจต้องใช้เวลาเป็นเดือน ถ้าอ่านไม่ได้จริงๆ ก็ต้องเก็บไว้ หันไปทำงานอื่นก่อน เมื่ออารมณ์ดีๆ ค่อยกลับมาพิจารณาใหม่ เป็นไปในลักษณะนี้ จนกว่าจะอ่านได้ทั้งหมด

อุปกรณ์ในการอ่านศิลาจารึกการอ่านศิลาจารึก ต้องมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์อันประกอบด้วย

๑. หลักศิลาจารึก หรือสำเนาศิลาจารึก หรือภาพถ่ายศิลาจารึก
๒. โคมไฟที่ให้แสงสว่างพอ
๓. แว่นส่องขยายรูปอักษร ใช้สำหรับอักษรจารึกที่ลบเลือน หรืออักษรที่เล็กมาก
๔. กระจกเงา สำหรับส่องรูปอักษรกลับ เพื่ออ่านจากเงาในกระจก
๕. ดินน้ำมันใช้ปั๊มรูปอักษรกลับให้เป็นรูปอักษรที่อ่านได้โดยตรงจากด้านหน้า
๖. แป้งเม็ดสำหรับอ่านอักษรจารึกจากหลักจารึก

การแปลจารึกจารึกที่เป็นอักษรและภาษาไทยโบราณ สามารถอ่านและถ่ายทอดรูปอักษรออกมาเป็นคำไทยปัจจุบันได้เลย โดยไม่ต้องแปลเป็นภาษาไทยอีก แต่ต้องอธิบายคำภาษาไทยโบราณให้คนปัจจุบันได้เข้าใจด้วย ส่วนจารึกที่เป็นภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาบาลี สันสกฤต มอญ เขมร พม่า เป็นต้น หลังจากถ่ายทอดคำจารึกเป็นอักษรไทยปัจจุบันแล้ว ผู้อ่านจารึกต้องแปลภาษาเหล่านั้นเป็นภาษาไทยปัจจุบันด้วย ซึ่งข้อความของในจารึกส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา โหราศาสตร์และดาราศาสตร์ เป็นต้น ฉะนั้น ผู้ที่จะแปลจารึกได้ดี ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับวิชาดังกล่าว และนำมาใช้วิเคราะห์จารึกได้อย่างเป็นสหวิทยาการ

การเรียบเรียงบทความจารึกศิลาจารึกทุกหลักที่อ่านแปลแล้ว ยังไม่ถือว่าเป็นการเสร็จสิ้นกรรมวิธีการอ่าน แปลจารึก เพราะต้องเรียบเรียงข้อความจารึกเหล่านั้น เป็นบทความออกเผยแพร่ เพื่อให้ประชาชนได้ทราบ และเข้าใจ ข้อความของศิลาจารึกหลักนั้นๆ ด้วย เนื้อหาของบทความต้องประกอบด้วย ชื่อของศิลาจารึก ชื่อผู้อ่านแปลจารึก ประวัติของจารึก อันประกอบด้วย

๑. เลขทะเบียนจารึก
๒. ชื่อผู้พบจารึก

๓. สถานที่พบจารึก
๔. วัน เดือน ปี ที่พบหลักศิลาจารึก
๕. ลักษณะรูปร่างของจารึก
๖. ขนาดความสูง ความกว้าง และความหนาของจารึก
๗. จำนวนด้าน-บรรทัดของอักษร และสถานที่เก็บรักษาจารึกในปัจจุบัน

เนื้อหาข้อความจารึกนอกเหนือจากที่อ่านแปลแล้ว ต้องนำข้อความที่สำคัญมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อความที่สัมพันธ์กับจารึกหลักอื่นๆ ทั้งที่พบในประเทศไทย เขมร ลาว และพม่า เพื่อเชื่อมประวัติศาสตร์ให้ต่อเนื่อง

ถ้าข้อความจารึกเป็นคำภาษาโบราณ ที่ยากต่อการแปลเป็นความหมายภาษาไทยในปัจจุบัน ผู้เรียบเรียงบทความ ต้องวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นว่า คำนั้นมีปรากฏในจารึกหลักใดบ้าง แต่ละหลักมีความหมายว่าอย่างไร

ถ้าข้อความจารึกปรากฏชื่อเฉพาะของพระราชา ผู้เรียบเรียงบทความ ต้องค้นชื่อเฉพาะของพระราชาพระองค์นั้น ที่ปรากฏในจารึกอื่นๆ ทุกหลัก ทั้งที่พบในประเทศไทย เขมร ลาว และพม่า มาเปรียบเทียบเรียงลำดับประวัติของพระองค์ว่า มีความสัมพันธ์กับโบราณสถานที่ยพบหลักศิลาจารึกนั้นอย่างไร เป็นต้น เมื่อได้บทความที่สมบูรณ์แล้ว เป็นอันเสร็จกระบวนการอ่านแปลจารึก

๒.๗.๔ ประโยชน์ของเอกสารโบราณ

๑. บงบอกถึงเรื่องราวในอดีต เช่น พระมหากษัตริย์ พระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์

กฎหมาย เป็นต้น รวมถึงเรื่องราวในอดีตต่างๆ ที่เป็นหลักฐานในการศึกษา ค้นคว้า วิชาการ ต่าง ๆ เช่น เรื่องพระมหากษัตริย์ ไตแก ขอความในจารึก หลักที่ ๑ จะรู้ว่าพอขุนรามคำแหง มหาราช มีบิดาชื่อศรีอินทราทิตย์ มีพี่น้อง ๕ คน เป็นต้น เรื่องพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องประวัติการสังคายนา พระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ เป็นต้น

๒. บงบอกถึงความเก่าแก่ของเอกสาร

โบราณ เช่น เอกสารโบราณประเภทจารึก อักษร ปลายะ พ.ศ. ๑๒๘๐ อักษรขอมโบราณ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อักษรมอญโบราณ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งปัจจุบันหลักฐานเหล่านี้ก็ได้ปรากฏให้เห็นถึงคุณค่า และเก็บรักษาไว้อย่างดี

๓. ได้ทราบถึงบุคคลสำคัญที่รวบรวม

เอกสารโบราณในประเทศไทยมีหลายพระองค์ได้แก่

- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

- ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เป็นผู้รวบรวมเอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ รวมถึงคัมภีร์ใบลานและตุไทย โบราณมาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ

๕) ประโยชน์ในลักษณะรูปแบบของตัวอักษร กลาวคือ

เราพบอักษร ก. ไก ในเอกสาร โบราณประเภทจารึกหลักหนึ่ง พ.ศ. ๑๘๓๕ และเราพบอักษร ก.ไก และอักษรวิธีที่เหมือนกันในจารึกอีกหลักหนึ่งไม่ปรากฏพุทธศักราช สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้เพื่อระบุอายุของเอกสารโบราณนั้นๆ ได้^{๗๔}

ประโยชน์ของศิลาจารึก ในอดีตกาลระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๙

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ยังไม่มีกระดาษสำหรับใช้จดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น บรรพชนจึงใช้ศิลาเป็นที่จดบันทึก เพื่อบอกให้ผู้อื่นทราบเหตุการณ์ดังกล่าว เราเรียกแผ่นศิลาที่จดบันทึกเหตุการณ์นั้นว่า ศิลาจารึก ฉะนั้น ประโยชน์ของศิลาจารึก คือ

๑. เป็นเอกสารอ้างอิงทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ อักษรวิทยา ศาสนา และสังคม
๒. ทำให้ทราบประวัติศาสตร์การก่อตั้ง การปกครองบ้านเมืองในอดีตกาล
๓. ทำให้ทราบประวัติของโบราณสถานที่มีอยู่ในประเทศไทยว่า ใครเป็นผู้สร้างและสร้างเพื่อวัตถุประสงค์ใด
๔. ทำให้ทราบประวัติของลัทธิศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน
๕. ทำให้ทราบว่า กลุ่มชนสมัยโบราณได้รับอิทธิพลทางการศึกษา วัฒนธรรม อารยธรรม ประเพณี อักษร และภาษามาจากประเทศอินเดีย
๖. ทำให้ทราบว่า อักษรที่ใช้ในดินแดนที่เป็นประเทศไทย เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒
๗. ทำให้ทราบว่า อักษรปัลลวะเป็นต้นกำเนิดวิวัฒนาการเป็นอักษรมอญ ขอม และไทย
๘. ทำให้ทราบว่า กลุ่มชนสมัยโบราณ ใช้ภาษาบาลี สันสกฤต มอญ เขมรและไทย
๙. ทำให้ทราบข้อมูลความเคลื่อนไหว โยกย้ายถิ่นของกลุ่มชนท้องถิ่นที่เป็นมอญ เขมร และไทย^{๗๕}

๖) เอกสารโบราณหนังสือสมุดไทย มรดกทางภูมิปัญญาของคนไทย

^{๗๔} เติม มีเต็ม ที่ปวฉวน ศรีวัชรวิชัย, ประสบการณ์ทำงาน และองค์ความรู้เรื่องเอกสารโบราณ, วารสาร วิชาการหอสมุดแห่งชาติ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๗๕} สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ ,(กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙ – ๒๔.

ในปัจจุบันหนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทยจัดว่าเป็นเอกสารโบราณ เป็นโบราณวัตถุซึ่งประเมินค่าไม่ได้ เป็นสิ่งของหายากและไม่ปรากฏว่ามีการผลิตวัสดุนี้ขึ้นใหม่มารองรับการเขียนอีก นับว่าเป็นเอกสารโบราณที่สำคัญ เป็นผลผลิตของคนไทยในสมัยโบราณที่มีคุณค่ายิ่ง ทั้งเนื้อหาสาระ รูปแบบของหนังสือสมุดไทย รวมทั้งงานศิลปกรรม ที่ปรากฏในแต่ละเล่ม^{๗๖}

หนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทย คือหนังสือที่มีรูปแบบไทย ลักษณะเป็นกระดาษพับ กลับไปกลับมา รูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตามแนวระนาบ เวลาเปิดต้องเปิดจากด้านล่างขึ้นไปหา ด้านบน ต่างกับ สมุดฝรั่ง ซึ่งมีรูปแบบและรูปแบบอย่างหนังสือที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เปิดจาก ด้านขวามือไปหาด้านซ้ายมือ เอกสารสมุดไทยใช้บันทึกความรู้สรรพตำราต่างๆ ในสมัยที่ยังไม่มีการ พิมพ์ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการพิมพ์หนังสือตามวิธีของ ชาวตะวันตกเป็นที่แพร่หลาย สมุดไทยหรือสมุดข่อยแบบโบราณจึงค่อยเสื่อมคลายความนิยมลงโดย ลำดับ แต่สรรพวิทยาการนานาสาขาที่บันทึกไว้เป็นหลักฐานในลักษณะของ “เอกสารโบราณ” ยังคงมีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต สังคม ศิลปะ และวัฒนธรรม

ความเป็นมาของหนังสือสมุดไทย หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือสมุดไทยซึ่งเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยนั้นมีอายุไม่เกินสมัยอยุธยา เช่น หนังสือเรื่องสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เรื่องนั้น โทปนันทสูตรคำหลวง เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระดาษมีความเสื่อมสลายเร็ว ฉีกขาด เปื่อย และ

^{๗๖} กรมศิลปากร สำนักหอสมุดแห่งชาติ. คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสาร โบราณ ประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย เลขหมู่ ๐๙๑ ศ๕๒๘ค. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๒).

ถูกทำลายง่ายกว่าเอกสารโบราณประเภทอื่น^{๗๗}

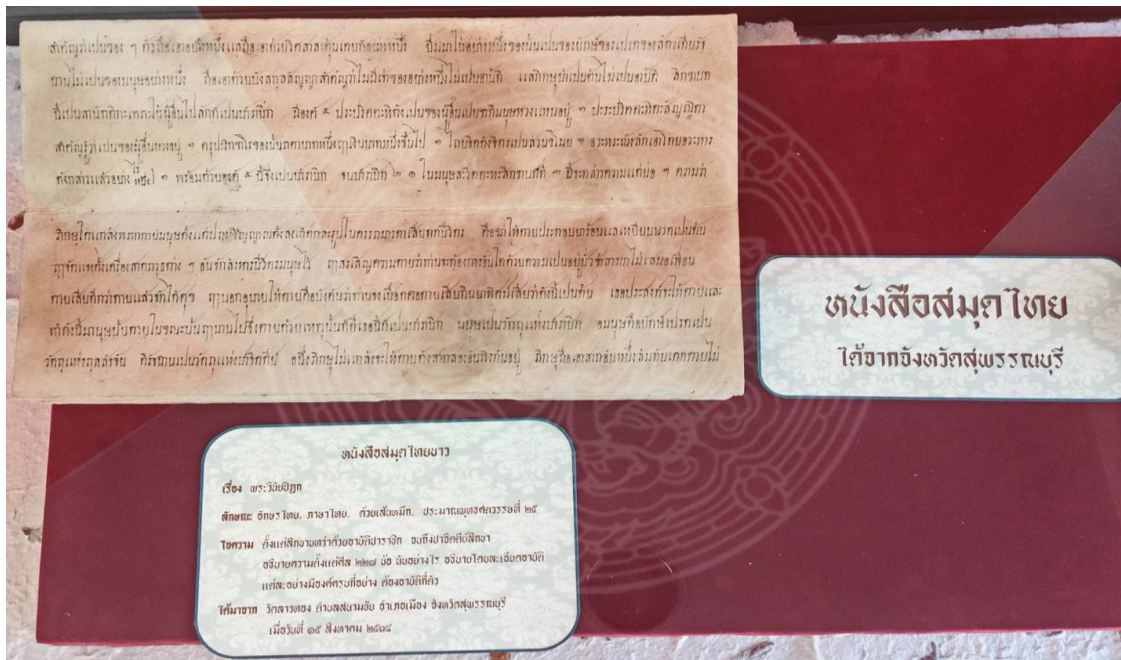
หนังสือสมุดไทยฉบับเก่าแก่ที่สุด ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกสำนักหอสมุดแห่งชาติ คือ หนังสือสมุดไทยดำ เรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๒๒๓

หนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์

ชนิดและขนาดของสมุดไทย สมุดไทยที่ทำขึ้นจากกระดาษข่อย จำแนกตามสีของกระดาษเป็น ๒ อย่าง คือ สมุดไทยขาว และ สมุดไทยดำ

^{๗๗} กรมศิลปากร สำนักหอสมุดแห่งชาติ. ความรู้ด้านการซ่อมอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย. เลขหมู่ ๐๙๐ ศ๕๒๘ค, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๔).

กระดาษข่อยที่ยังเป็นแผ่นยังไม่ได้พับเข้าเล่มเป็นสมุดไทยเรียกว่า “กระดาษเพลลา” เมื่อพับเข้าเล่มเป็นสมุดไทยแล้วหน้ากระดาษสมุดไม่มีเส้นบรรทัด เมื่อจะเขียนหนังสือต้องใช้แท่งตะกั่วกลมเหลาให้แหลม ชีตเส้นบรรทัดตามความยาวของหน้ากระดาษ และเขียนอักษรใต้เส้น จำนวนบรรทัดจึงไม่แน่นอน แล้วแต่ความประสงค์ของผู้เขียน แต่ที่พบเห็นโดยทั่วไปมักเขียนอักษรหน้าละ ๔ บรรทัด

พระยากสิการบัญชา (เล็ก บุรวาศ) อธิบายถึงชนิดและขนาดของสมุดไทยไว้ในปาฐกถา เรื่องการทำกระดาษข่อย (พระยากสิการบัญชา, ๒๔๗๗ : ๒๒-๒๓) ไว้ดังนี้

“ การที่จะทำเล่มสมุดนั้น เรียกหลายชนิด ที่เรียกกันว่าสมุด ๕๐ มาลัยตัด สมุด ๔๐ และสมุด ๔๐ ไขหน้า เส้นตอก และสมุด ๓๐ สมุดโหระ สมุดคืบ การเข้าเล่มสมุดนี้ ผู้ทำมีแบบทุกชนิด ที่เรียกสมุด ๕๐, ๔๐, ๓๐ เหล่านี้คือ สมุด ๕๐ กลิป ๔๐ กลิป ๓๐ กลิป หรือจะเรียกอีกอย่างว่า สมุด ๑๐๐ หน้า ๘๐ หน้า ๖๐ หน้า สมุดโหระคือสมุดที่โหระจดปฏิทิน และสมุดคืบคือสมุด ๑๑ กลิป แบบสมุดพระมาลัย กว้างราว ๑๓ ๑/๒ เซ็นต์ ยาวราวๆ ๖๕ เซ็นต์ สมุด ๔๐ ไขหน้า เส้นตอก กว้าง ๑๒ ๑/๒ เซ็นต์ ยาว ๓๕ เซ็นต์...”

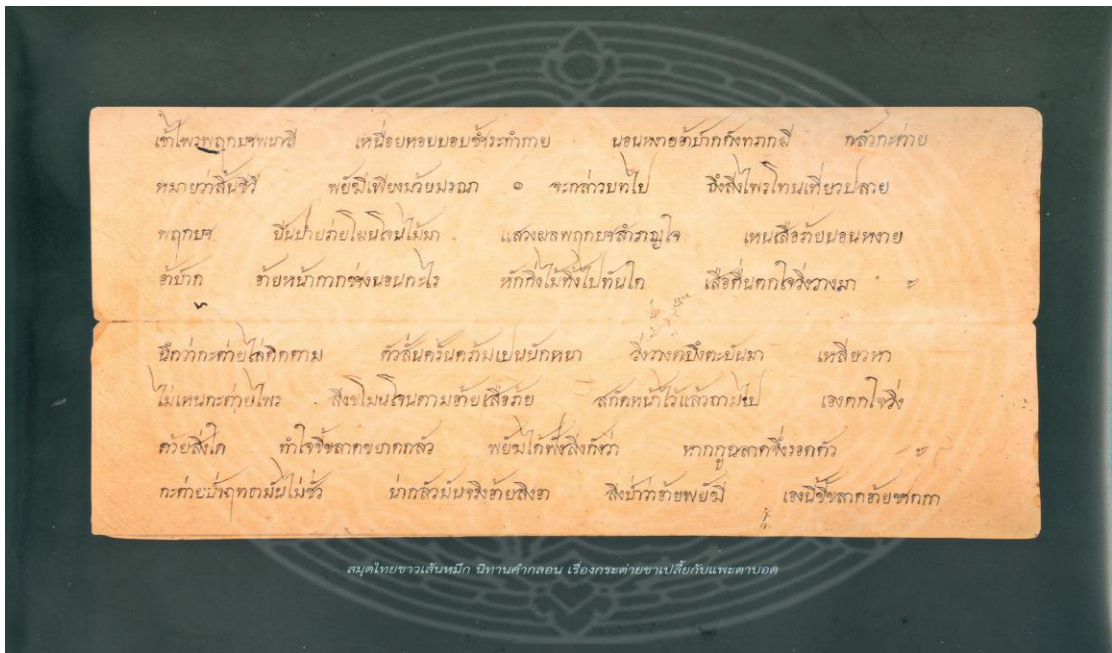
การบันทึกหนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทย เนื่องจากสมุดไทยแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ สมุดไทยขาวและสมุดไทยดำ การบันทึกตัวอักษรหรือภาพลงบนสมุดไทยแต่ละชนิด จึงต้องใช้วัสดุต่างกัน คือ ^{๗๘}

^{๗๘} กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. สมุดไทย : บันทึกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสยาม. เล่มหมู่ ๓๐๖.๐๙๕๓๓ ส๑๔๕๕, (กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๓),

สมุดไทยชาวเส้นหมึกดำ เขียนด้วยหมึกจีนหรือเขมาไฟผสมกับกาววางไม้ลงบนกระดาษขาวซึ่งส่วนมากเป็นสมุด ๔๐ ไขหน้า สมุดไทยชาวเส้นหมึกปรากฏหลักฐานแพร่กระจายอยู่ตามวัดวาอารามต่างๆ ทั้งในพระนครและหัวเมือง ส่วนมากเนื้อกระดาษข่อยคุณภาพไม่ดี มีทั้งหนังสือประเภทตำรายา เวทมนตร์คาถา วรรณกรรม และแบบเรียน เช่น ประถม ก กา ประถมมาลา เป็นต้น หนังสือสมุดไทยชาวเส้นหมึกยังพบว่ามีเส้นสีแดง เส้นสีเหลือง สอดแทรกเพิ่มเติมอยู่ในเส้นหมึกบางตอนด้วย

สมุดไทยชาวเส้นดินสอดำ เขียนด้วยดินสอดำซึ่งในสมัยโบราณทำมาจากผงขี้เถ้าเคลือบอัดเป็นแท่ง เนื่องจากวัสดุที่ใช้ไม่คงทนทำให้สมุดไทยชาวที่บันทึกด้วยดินสอดำชำรุดลบเลือนในเวลาอันรวดเร็ว จึงได้รับความนิยมน้อย

สมุดไทยดำเส้นทอง เป็นการบันทึกตัวอักษรลงในสมุดไทยดำที่ประดิษฐ์ตามด้วยการใช้ กาวที่ได้จากยางไม้เขียนตัวอักษรลงบนสมุดแล้วปิดทับด้วยทองคำเปลว ทำให้เส้นทองลวดลายเป็นสีทองอร่าม เช่น ต้นฉบับสมุดไทยบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่ง อาลักษณ์ในแผ่นดิน กรุงธนบุรีเป็นผู้ชุบเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๓

สมุดไทยดำเส้นมุก เป็นการใช้ผงเปลือกหอยมุกบดละเอียด ผสมกับรงเขียนตัวอักษรเป็นเส้นมุกแวววาว แล้วปิดทองคำเปลวทับ เช่น บางส่วนของต้นฉบับสมุดไทยหนังสือจินตตามณี

สมุดไทยดำเส้นหรรดาส หรรดาสเป็นวัตถุธาตุชนิดหนึ่ง มีสีเหลืองสด บางชนิดอมแดง ต้องนำมาบดให้ละเอียดตามกรรมวิธี แล้วผสมกับกาวยางมะขวิด นำไปเขียนตัวอักษรลงในสมุดไทยดำ เอกสารสมุดไทยของราชสำนักกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ที่อาลักษณ์เป็นผู้ชุบ ส่วนมากเป็นสมุดไทยดำเส้นหรรดาส

สมุดไทยดำเส้นรง รงเป็นยางไม้ชนิดหนึ่ง มีสีเหลืองอมเขียว นำมาบดละเอียดผสมกาวยางมะขวิด

สมุดไทยดำเส้นดินสอ ดินสอ หมายถึงดินขาว วัสดุที่นำมาทำเป็นดินสอสำหรับเขียนลงใสมุดไทยดำมีหลายชนิด เช่น ดินสอพอง ดินสอแก้ว และดินสอศิลาซึ่งเป็นศิลาเนื้ออ่อนชนิดหนึ่ง ตัวอักษรมีลักษณะคล้ายฝุ่นสีขาวหรือขาวอมเหลือง

หนังสือสมุดไทย จากหอสมุดแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติทั้งนี้ หอสมุดแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ ร่วมกับกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ และเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นพื้นที่รับผิดชอบ ๙ จังหวัด ได้แก่ สุพรรณบุรี นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี ลพบุรี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี และชัยนาท สำรวจและรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศประเภทเอกสารโบราณ รวมถึงการให้ความรู้ในด้านการจัดเก็บและการดูแล

อนุรักษ์เพื่อให้คงสภาพที่ดี ช่วยยืดอายุให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญของชาติ ในอนาคตต่อไป

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. สมุดไทย : บันทึกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสยาม. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๓. เลขหมู่ ๓๐๖.๐๙๕๙๓ สด ๔๕๕

๒.๗.๕ การคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ

การคัดถ่ายถอด หมายถึง การถ่ายถอดจากเอกสารโบราณที่บันทึกโดยลักษณะอักษรไว้ด้วยอักษรไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ไปเป็นอักษรไทยปัจจุบัน โดยใช้อักษรวิธีและเครื่องหมายการสะกดคำในภาษา ตามแบบที่ปรากฏในเอกสารโบราณทุกประการ

การคัดถ่ายถอดอักษรธรรมอีสาน

อักษรต่างๆ นับเป็นสื่ออันสำคัญยิ่งที่จะทำให้เราไขปัญหาในอดีตได้อย่างชัดเจน เช่น การได้พบอักษรพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทำให้เราทราบถึงรายละเอียดความเป็นมาของเมืองสุโขทัยในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีตในเมืองสุโขทัยและเมืองอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน

ฉะนั้น การได้เรียนรู้อักษรต่าง ๆ จึงเป็นประโยชน์ และเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี อักษรธรรมอีสาน เป็นอักษรโบราณอีกชนิดหนึ่ง ที่พบว่ามีการใช้อย่างแพร่หลาย และยาวนานกว่า ๕ ศตวรรษ บันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ทุกด้าน ทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรม ตลอดถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีต เช่น ตำรายา ตำรา โหราศาสตร์ ตำราสร้างบ้านแปลงเมือง ตำราผญาสุภาสิต และตำราข้อห้ามต่างๆ ในการประพฤติตัวในสังคม เป็นต้น

หนังสือคู่มือการอ่านถ่ายถอดเอกสารโบราณ : อักษรธรรมอีสานเล่มนี้ กรมศิลปากรได้จัดทำขึ้น เพื่อประโยชน์ดังกล่าวข้างต้น ได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับอักษรธรรมอีสาน วิธีการใช้อักษรธรรมอีสาน เทคนิคพิเศษในการเขียนการอ่านอักษรธรรมอีสาน ทั้งได้รวบรวมตัวอย่างพร้อมคำถ่ายถอด คำอ่าน และคำแปลไว้ให้ผู้สนใจได้ศึกษาฝึกหัดเป็นจำนวนมาก จึงหวังว่าหนังสือเล่มนี้จักเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจใฝ่หาความรู้โดยทั่วกัน

การคัดถ่ายถอดอักษรขอม

อักษรขอมเป็นอักษรโบราณของไทยแบบหนึ่งปรากฏใช้ในเอกสารโบราณทุกประเภท ทั้งจารึก หนังสือสมุดไทย และคัมภีร์ใบลาน โดยเฉพาะคัมภีร์ใบลานที่พบในภาคกลางของประเทศส่วนที่บันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา มักจารข้อความด้วยอักษรขอมเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากคนไทยแต่โบราณมีความเชื่อถือสืบต่อกันมาว่า อักษรขอมเป็นอักษรที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากใช้บันทึกข้อความใน

พระไตรปิฎกแล้ว ยังใช้จารหรือเขียนเป็นบทมนตร์คาถาและยันต์ต่างๆ ทั้งในตำราเวชศาสตร์ โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ อันเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณและยังคงมีใช้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

แบบเรียนหนังสือภาษาโบราณ

หนังสือภาษาโบราณที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นหนังสือที่คนในสมัยโบราณเคยใช้กันอย่างแพร่หลายมานานแล้ว จึงเป็นหลักฐานอันสำคัญยิ่งที่บ่งบอกถึงยุคสมัยแห่งอารยธรรมของบรรพชนซึ่งอาศัยอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ทั้งพระราชอาณาจักร อีกทั้งยังเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระในทางวิชาการอันสำคัญ แต่ปัจจุบันมีผู้อ่านอักษรและภาษาโบราณต่างๆ เหล่านั้นได้น้อยมาก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เห็นความจำเป็นเร่งด่วน จึงได้มอบหมายให้ผู้ที่มีความรู้ เชี่ยวชาญพิเศษในภาษาโบราณต่างๆ รวบรวมและเรียบเรียงเป็นหนังสือเรื่อง แบบเรียนหนังสือภาษาโบราณ และจัดพิมพ์ครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕

การอ่านและแปลภาษาโบราณ- ภาษาบาลี

เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ภาษาบาลี เป็นภาษาจารึกพระพุทธรวณะ หรือพระไตรปิฎกของพระพุทธรศาสนา ฝ่ายเถรวาทมาตั้งแต่เริ่มแรก โดยใช้อักษรของแต่ละประเทศที่มีพระพุทธรศาสนาฝ่ายนี้ในการเขียน ส่วนการอ่านออกเสียงอาจแตกต่างกันบ้าง แต่ก็สามารถสื่อสารเข้าใจกันได้ ดังนั้น ภาษาบาลี จึงเป็น ความเป็นความตายของพระพุทธรศาสนาฝ่ายเถรวาท เพราะตราบไต่ยังมีการศึกษาบาลีกัน ตราบนั้นพระพุทธรศาสนา ย่อมดำรงอยู่ได้ หากไม่แล้ว เห็นจะล่มสลายเป็นแน่แท้

หนังสือจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งบันทึกประวัติการของชาติไว้ในเอกสารโบราณ มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป รูปอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในเอกสารโบราณเหล่านั้น ย่อมแตกต่างไปจากปัจจุบันมาก แม้ว่าจะบันทึกไว้เป็นอักษรไทย ภาษาไทย ดังนั้น การพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้จึงใช้วิธีคัดถ่ายถอดอักษรจากต้นฉบับให้เป็นอักษรไทย ปัจจุบันโดยรักษารูปแบบอักษรวิธีเดิมไว้ เพื่อเน้นให้หนังสือจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ นี้ เป็นเอกสารชั้นต้น เพื่อประโยชน์ในการนำมาใช้เป็นหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แทนต้นฉบับ ซึ่งชำรุด และเส้นอักษรลบเลือนมากแล้ว การคัดลอกต้นฉบับจำเป็นต้องอนุโลมให้สะดวกในการ พิมพ์จึงขอเปลี่ยนแปลงรูปอักษรบางตัว ดังนี้

๑. รูปอักษรที่เขียนเป็นตัวเชื่อม แยกออกเป็นอักษรเดี่ยว เนื่องจากเครื่องพิมพ์ไม่มีแบบอักษรตัวเขียน ได้แก่อักษรต่อไปนี้

	เขียนใหม่ใช้	ชา
ห. ห	"	พร
พ	"	พญา
พญ	"	ปี
ช. ช. ช	"	ปี
ช. ช. ช	"	รักษา
รก	"	ธฐา
ฎ. ฎ. ฎ	"	ญา
ฎ. ฎ	"	หญ
ฏ. ฏ	"	ศก
ฏ	"	ฎีกา, ฎีกา
ฏ. ฏ. ฏ	"	ชา

๒. รูปร่างที่ใช้อักษรขอมประกอบเขียนเป็นตัวเชิง เปลี่ยนไปใช้ตัวเต็มของรูปอักษรไทย ทั้งนี้รวมถึงรูปอักษรอื่น ๆ ที่ใช้อักษรขอม ขอเปลี่ยนมาใช้อักษรไทยด้วย ได้แก่อักษรต่อไปนี้

เพช . เพช	เขียนใหม่ใช้	เพชญ
ก	"	ก
โรงเรียน	"	โรงเรียน
ก	"	ก็มี

๓. การคัดลอกต้นฉบับ ถ้าอักษรใดมีสระกล้ำเพื่อให้อ่านออกเสียงซ้ำพยัญชนะ แต่แยกสระจะคงรูปไว้เพื่อให้เห็นความวิจิตรของภาษาไทยในอดีต เช่น ไน้ ต้องอ่านว่า ไนนี่ แต่ต้องคงรูปไว้อย่างเดิมดังนี้ ไนนี่ เป็นต้น

๔. อักษรวิธีที่ปรากฏใช้ในเอกสารโบราณ มีรูปแบบที่แปลกไปจากปัจจุบัน ซึ่งจะขอเสนอไว้ให้เห็นแนวทางของอักษรวิธีของไทยโบราณ เพื่อใช้เป็นแบบอย่างในการอ่าน ดังต่อไปนี้

๔.๑ การสะกดคำที่ต้องการใช้กับตัวสะกดในแม่ กก กต กน กม และสระออ เพื่อต้องการให้ออกเสียงสั้น นิยมใช้เครื่องหมายพันหนุ กำกับไว้บนพยัญชนะตัวต้น และบางครั้ง จะอยู่ระหว่างพยัญชนะต้นและตัวสะกด เครื่องหมายพันหนุ ในที่นี้จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายบังคับหรือเครื่องหมายบอกให้สะกดคำ เสียงสั้น ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ศึก	อ่านว่า	ศก
นัก	”	นก
มนตรี	”	มนตรี
ออร์ไทย	”	อรทัย
ฮ่องหอ	”	ห้องหอ เป็นต้น

ในระหว่างพุทธศักราช ๒๓๐๐-๒๔๕๐ เครื่องหมายพินทุ “◌̣” ซึ่งใช้ในตำแหน่งบังคับให้เป็นเสียงสั้นนั้น กลับนำเครื่องหมายฝนทอง “◌̣” และเครื่องหมายนิคหิต “◌̣” มาใช้แทนในตำแหน่งดังกล่าวนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ต้น	อ่านว่า	ตน
ตำบล	”	ตำบล
ส้ม	”	สม
รจนา	”	รจนา
อังกาน	”	โองการ เป็นต้น

การใช้เครื่องหมายฝนทอง “◌̣” และเครื่องหมายนิคหิต “◌̣” ตามที่กล่าวนี้ ยังคงมีใช้ควบคู่ไปกับเครื่องหมายพินทุ ฉะนั้นในบางครั้งจะได้พบว่ามีการใช้เครื่องหมายทั้ง ๓ รูป คือ เครื่องหมาย “◌̣” พินทุ เครื่องหมายฝนทอง “◌̣” และเครื่องหมายนิคหิต “◌̣” ไปพร้อมๆ กันทุกๆ ที่เป็นคำซึ่งเขียนขึ้นในเอกสารสมัยเดียวกัน

อนึ่ง รูปแบบเครื่องหมายพินทุ “◌̣” และเครื่องหมายฝนทอง “◌̣” บางครั้งผู้เขียน ประดิษฐ์ให้สวยงาม โดยเขียนให้มีหัวเป็นปมเล็ก ๆ เหมือนลูกน้ำอย่างนี้ และ “เมื่อเขียน ประกอบรูปคำในภาษาแล้วมีรูปดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ตำบล	อ่านว่า	ตำบล
ต้นไม้	”	ต้นไม้
สุกรม	”	สุกรม เป็นต้น

๔.๒ การสะกดคำที่ต้องการใช้เป็นตัวควบกล้ำ ซึ่งต้องออกเสียง อะ ครึ่งเสียง หรือการสะกดคำที่ใช้รูปสระอะลดรูป ซึ่งต้องการให้ออกเสียงอะ แต่ไม่เขียนรูปสระอะ คำเหล่านี้นิยมใช้เครื่องหมายฝนทอง “◌̣” กำกับไว้บนพยัญชนะตัวที่ต้องการให้ออกเสียงอะครึ่งเสียงนั้นดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ฉับัง	อ่านว่า	ฉับัง
โต้นด	”	โตนด
แถ่ลง	”	แถลง
แสยง	”	แสยง เป็นต้น

การสะกดคำเช่นนี้ บางครั้งแม้จะมีเครื่องหมายฝนทอง "_" กำกับอยู่บนพยัญชนะนั้น แต่ก็ยังคงเขียนรูปสระอะไว้ด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

สน่าน	อ่านว่า	สนาน	
ฉะบัง	”	ฉับ	เป็นต้น

การสะกดคำเช่นนี้ บางครั้งเครื่องหมายฝนทอง "_" ก็หายไป คงใช้รูปสระอะเพียงอย่างเดียว แม้จะเป็นคำที่ต้องการออกเสียงสระอะเพียงครั้งเดียวก็ตาม ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ราชะศรี	อ่านว่า	ราชสีห์	
กั้นละยา	”	กัลยา	เป็นต้น

๔.๓ การสะกดคำที่ต้องการให้อ่านซ้ำ ๒ ครั้ง จะใส่เลข ๒ ไว้ข้างหลังคำนั้น แทนตำแหน่งของเครื่องหมายไม้ยมกในปัจจุบัน แต่นับจากพุทธศักราช ๒๓๐๐ เป็นต้นมา เริ่มมีเครื่องหมายไม้ยมกใช้และได้นำมาใช้แทนเลข ๒ ในตำแหน่งคำที่ต้องการให้อ่านนั้น

๔.๔ พยัญชนะที่สะกดกับสระไอ ไม้ม้วน บางครั้งมีพยัญชนะ ย ตามหลังด้วยดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ไผย	อ่านว่า	ไฟ	
สไบย	”	สไบ	เป็นต้น

๔.๕ พยัญชนะที่สะกดกับสระไอ ไม้มลาย บางครั้งมีพยัญชนะ ร หรือ ย ตามหลัง ด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ไมรติร	อ่านว่า	ไมตรี	
ไปย	”	ไป	
อรไทย	”	อรทัย	เป็นต้น

๔.๖ พยัญชนะที่สะกดกับสระอี หรือสระอื่นที่ต้องการเสียงอี บางครั้งมีพยัญชนะ ย หรือ ว ตามหลังด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ริฎฐี๊ว	อ่านว่า	ฤทธิ	
ทิว	”	ที่	
ใน็ย	”	ใน็นี้	เป็นต้น

๔.๗ พยัญชนะ ย ที่ต้องการใช้เป็นพยัญชนะต้น ไม่นิยมเขียนรูปพยัญชนะ ย ตัวเดียว จะต้อง มีพยัญชนะ อ หรือพยัญชนะ ห นำหน้าด้วยเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อยุด	อ่านว่า	หยุด	
หย่อมไม้ หรือ อย่อมไม้	”	หย่อมไม้	
อย่อท้อ หรือ อย่อท้อ	”	ย่อท้อ	
เอยน	”	เย็น	เป็นต้น

แต่ในขณะเดียวกันก็ใช้พยัญชนะ ย เป็นพยัญชนะต้นได้เช่นเดียวกับพยัญชนะอื่น ๆ โดยไม่ต้องมีพยัญชนะ อ หรือพยัญชนะ ห นำหน้า ดังตัวอย่างคำว่า ยามหนาว เยือกเย็น เป็นต้น

๔.๘ พยัญชนะ ญ และพยัญชนะ ว ที่ต้องการใช้เป็นพยัญชนะต้น นิยมใช้พยัญชนะ ห นำหน้าเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หญ้าน	อ่านว่า	ย่าน	
หว่าน	”	ว่าน	เป็นต้น

๔.๙ การใช้รูปสระในตำแหน่งของสระอิ นิยมใช้รูปสระอี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เดิน	อ่านว่า	เดิน	
เงิน	”	เงิน	เป็นต้น

๔.๑๐ การใช้รูปสระในตำแหน่งของสระอิ นิยมใช้รูปสระอี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ริ้วชีว	อ่านว่า	ฤทธิ	เป็นต้น
---------	---------	------	---------

๔.๑๑ ส่วนการใช้รูปสระเอื้อ กลับนิยมใช้สระอีแทนตำแหน่งรูปสระอี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

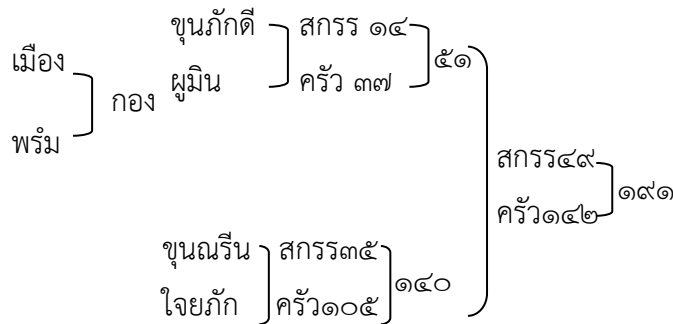
เดือน	อ่านว่า	เดือน	เป็นต้น
-------	---------	-------	---------

นอกจากนั้น การเขียนหนังสือของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังนิยมใช้เครื่องหมายหรือรูปสัญลักษณ์ ประกอบกับสังขยาที่แสดงจำนวนหลายรูปแบบ บางครั้งซับซ้อนมาก บางครั้งมีรูปแบบเครื่องหมายเหมือนกัน แต่ลักษณะนามที่ใช้เรียกจำนวนหน่วยนับแตกต่างกัน หรือต่างมาตรฐาน การคัดลอกเพื่ออนุโลมให้สะดวกในการพิมพ์ จึงเปลี่ยนแปลงเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ดังกล่าวเหล่านั้น ให้เป็นคำที่อ่านได้เข้าใจทันที และถ้าจำเป็นต้องเพิ่มเติมคำเพื่อให้ ข้อความไม่ขาดตอน คำที่เติมนั้นจะใส่ไว้ในวงเล็บ ดังตัวอย่างเปรียบเทียบต่อไปนี้

๑. เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ปีกกา ใช้ประกอบรายการสิ่งของและนามบุคคล เป็นต้น

ตัวอย่างที่ ๑	รูปแบบ	คำอ่าน
พนักงาน พระราช มาณูจัด เข้าประโคม	ปี ๑	พนักงานพระราชมาณู จัดเข้า ประโคม กลองฉณ จาปี ๑ จากลอง ๑ (รวม) ๒ กลอง ๑๐๐ (รวม) ๑๐๒ คน แตร งอน ๑๒ แตรฝรั่ง ๓๖ (รวม) ๔๘ สังข ๒ (รวม) ๕๐ คน (รวมเป็น) ๑๕๒ คน
	จา	
	กลอง ๑	
	กลองฉณ	
	กลอง ๑๐๐	
	แตร	
	งอน ๑๒	
	ฝรั่ง ๓๖	
	สังข ๒	

ตัวอย่างที่ ๒ รูปแบบ

คำอ่าน

เมืองพรหม กองขุนภักดีผู้มื่น สกรร
๑๔ คร้ว ๓๗ (รวม) ๕๑ คน กองขุนฉวี
ใจยกัก สกรร ๓๕ คร้ว ๑๐๕ (รวม) ๑๔๐
คน (รวม) สกรร ๔๙ คน คร้ว ๑๔๒ คน
(รวมเป็น) ๑๙๑ คน

๒. เครื่องหมายประกอบตัวเลขบอกวันปักษ์ ขึ้น แรม และเดือน จะมีเครื่องหมายประกอบ
ตัวเลขอยู่กลางระหว่างคำ “วัน” และ “ค่ำ” มีรูปแบบดังนี้ “วัน...ฯ...ค่ำ”

๒.๑ ตัวเลขใช้แทนวันมี ๗ ตัว

๑	หมายถึง	วันอาทิตย์
๒	”	วันจันทร์
๓	”	วันอังคาร
๔	”	วันพุธ
๕	”	วันพฤหัสบดี
๖	”	วันศุกร์
๗	”	วันเสาร์

๒.๒ ตัวเลขใช้แทนวันมี ๑๒ ตัว คือ

๑	หมายถึง	เดือนอ้าย
๒	”	เดือนยี่
๓	”	เดือน ๓
๔	”	เดือน ๔
๕	”	เดือน ๕
๖	”	เดือน ๖
๗	”	เดือน ๗
๘	”	เดือน ๘
๙	”	เดือน ๙
๑๐	”	เดือน ๑๐
๑๑	”	เดือน ๑๑

๑๒ ” เดือน ๑๒

๒.๓ ตัวเลขบอกปีกษ์ข้างขึ้น และข้างแรม มี ๑๕ ตัว เลขที่อยู่เหนือเครื่องหมาย ใช้แทนปีกษ์ข้างขึ้น เลขที่อยู่ใต้เครื่องหมายใช้แทนปีกษ์ข้างแรม

ตัวอย่าง	รูปแบบ	คำอ่าน
	วัน ๓ ^๒ ๓ คำ	วันอังคาร ขึ้น ๒ คำ เดือน ๓
	วัน ๖ _{๑๐} ๘ คำ	วันศุกร์ แรม ๑๐ คำ เดือน ๘

๓. เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ ประกอบมาตราโบราณของไทยแบบต่าง ๆ มีดังนี้

๓.๑ มาตราวัดระยะ มีอัตราเทียบ ดังนี้

๔ กระเบียด	=	๑ นิ้ว
๑๒ นิ้ว	=	๑ คืบ
๒ คืบ	=	๑ ศอก
๔ ศอก	=	๑ วา
๒๐ วา	=	๑ เส้น
๔๐๐ เส้น	=	๑ โยชน์

รูปแบบเครื่องหมาย

๑. โยชน์	๒. เส้น	๓. วา
เส้น	วา	ศอก
วา	ศอก	คืบ
ศอก	คืบ	นิ้ว

ตัวอย่างที่ ๑   รูปแบบ   คำอ่าน

ถนนยาว	๑๒๕	}	ถนนยาว ๑๒๕ เส้น ๑๓
	๑๓		
	๐		

ตัวอย่างที่ ๒   รูปแบบ   คำอ่าน

เรือยาว	๕	}	เรือยาว ๕ วา ๒ ศอก ๑ คืบ
	๒		
	๑		
	๐		

๓.๒ มาตราเนื้อที่มีอัตราเทียบดังนี้

๑๐๐ ตารางวา = ๑ งาน

๔ งาน = ๑ ไร่

รูปแบบเครื่องหมาย

ไร่
งาน
วา

ตัวอย่าง

รูปแบบ

คำอ่าน

๑๐
๒
๒๐

นา

นา ๑๐ ไร่ ๒ งาน ๒๐ ตารางวา

๓.๓ มาตราหน้าไม้ มีอัตราเทียบดังนี้

๔ กระบี่ียด = ๑ นิ้ว

๑๒ นิ้ว = ๑ คืบ

๒ คืบ = ๑ ศอก

๔ ศอก = ๑ วา

๑๖ วา = ๑ ยก

รูปแบบเครื่องหมาย

ยก
วา
ศอก
คืบ
นิ้ว
กระบี่ียน

ตัวอย่าง

รูปแบบ

คำอ่าน

๕
๑๐
ไม้ ๐
๑
๕
๐

ไม้ ๕ ยก ๑๐ วา ๑ คืบ ๕ นิ้ว

๓.๔ มาตรฐานวัดรอบของกลม ใช้อัตราเทียบดังนี้

๑ กำ = วัดโดยรอบของกลมยาว ๒๐ เซนติเมตร เช่น เสากลม ต้นหนึ่งวัดโดยรอบความ
กลมของเสาได้ยาว ๒๐ เซนติเมตร เรียกว่า เสาหนึ่งมีขนาดใหญ่ ๑ กำ

อัตราเทียบ กำ มี ๓ ชนิด คือ

๑. กำสลึง = ๔ นิ้ว ๑ กระเปียด

๒. กำเฟื้อง = ๔ นิ้ว ครึ่งกระเปียด

๓. กำสองไพ = ๔ นิ้ว ๒ หุน

๓.๕ มาตรฐานวัดระดับน้ำฝน มีอัตราเทียบดังนี้

รูปแบบเครื่องหมาย

ศอก
คืบ
นิ้ว
ทศางค์
สตางค์

ตัวอย่าง

รูปแบบ

คำอ่าน

ระดับน้ำ วัน ๗ ๙ คำ วัดได้
๑ นิ้ว

๐

๑

๘

๐

๐

ระดับน้ำ วันแรม ๑ คำ เดือน ๙ วัดได้ ๑ คืบ ๘

๓.๖ มาตรฐานเงินไทยโบราณ มีอัตราเทียบดังนี้

๘๐๐ เปี้ย = ๑ เฟื้อง (๑๒ สตางค์ครึ่ง)

๒ เฟื้อง = ๑ สลึง (๒๕ สตางค์)

๔ สลึง = ๑ บาท (๑๐๐ สตางค์)

๒๐ ตำลึง = ๑ ชั่ง

๒.๘ แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม

๒.๘.๑ องค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

สวอนสเบิร์ก (Swanaburg) แบ่งองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมดังนี้^{๗๙}

๑. การไว้วางใจกัน (Trust) ซึ่งเป็นปรัชญาพื้นฐานของการมีส่วนร่วม
๒. ความยึดมั่นผูกพัน (Commitment)
๓. การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Goals and objectives)
๔. ความเป็นอิสระต่อความรับผิดชอบในงาน (Autonomy)

ไลเคิร์ต (Likert) ^{๘๐}ได้แสดงให้เห็นสาระสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

๑. ผู้บังคับบัญชารับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ใต้บังคับบัญชา
๒. ผู้บังคับบัญชากระตุ้นจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติงาน
๓. ระบบการติดต่อสื่อสารภายในองค์การมีความคล่องตัวเป็นไปโดยอิสระ
๔. ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชามีปฏิริยาโต้ตอบกันอย่างเปิดเผยและโดยกว้างขวางเกี่ยวกับเป้าหมายขององค์การ การปฏิบัติงานและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในองค์การ
๕. การตัดสินใจต่าง ๆ กระทำโดยกลุ่มในทุกระดับขององค์การ เปิดโอกาสให้กลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายการดำเนินงาน

๖. การควบคุมงานมีลักษณะกระจายไปในหมู่ผู้ร่วมงานให้มีการควบคุมตนเองและเน้นในเรื่องการแก้ปัญหาเป็นหลัก

๗. ผู้บังคับบัญชาเห็นความสำคัญของการพัฒนาพนักงานโดยการฝึกอบรมเพื่อให้การทำงานมีผลงานที่สูงสุดและสำเร็จตามเป้าหมาย

ไบรย์แมน (Bryman ๑๙๘๖ : ๑๓๙) ^{๘๑}ได้เสนอแนวทางในการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่จะมีผลต่อทัศนคติการปฏิบัติงานและการกระตุ้นจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ ๔ ประการ คือ

๑. บรรยากาศของการมีส่วนร่วมควรจะต้องทำให้แนวทางที่จะไปสู่เป้าหมายมีความชัดเจนยิ่งขึ้นและบรรยากาศจะมีลักษณะของความไม่เป็นทางการมากกว่า

๒. จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถเลือกเป้าหมายที่มีคุณค่า ดังนั้นผู้บังคับบัญชาควรเพิ่มเป้าหมายส่วนบุคคล (Individual Goal) กับเป้าหมายองค์การ (Organization Goal) ให้เท่าเทียมกัน

๓. ผู้มีส่วนร่วมจะเพิ่มการควบคุมงานมากขึ้นถ้ามีแรงจูงใจและความเป็นอิสระเพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความพยายามในการปฏิบัติงานมากขึ้นและ

^{๗๙} สวอนสเบิร์ก (Swanaburg ๑๙๙๖ : ๓๙๑ - ๓๙๔

^{๘๐} ไลเคิร์ต (Likert ๑๙๖๑ : ๒๒๓

^{๘๑} ไบรย์แมน (Bryman ๑๙๘๖ : ๑๓๙

๔. เมื่อบุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเขาจะมี Ego – involved

ดวงแก้ว กอแก้ว กล่าวว่า ^{๘๒}การบริหารแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

๑. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นด้วยการที่ผู้บังคับบัญชาได้ขอความร่วมมือจากผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร มีการเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของงาน

๒. การกระจายอำนาจในการบริหาร ได้แก่ การใช้คณะกรรมการและกลุ่มงานเฉพาะกิจในการปฏิบัติงาน การให้อิสระกับพนักงานในการดำเนินงานที่รับผิดชอบ

๓. การให้อำนาจในการตัดสินใจ ได้แก่ การให้พนักงานมีสิทธิในการตัดสินใจในงานที่รับผิดชอบโดยไม่ต้องปรึกษาผู้บังคับบัญชา ผู้บริหารระดับสูงให้การสนับสนุนผู้บริหารทุกคนในการใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วม

๔. การไว้วางใจซึ่งกันและกันในองค์กร ได้แก่ การมอบหมายงานให้ตรงตามความรู้ความสามารถและมีการมอบหมายให้พนักงานได้ปฏิบัติงานใหม่ ๆ

ดังนั้นจึงสรุปว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญในการบริหารองค์การเป็นอย่างมาก เพราะผู้บริหารระดับสูงเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหาร มีอิสระในการทำงาน ตลอดจนมีสิทธิในการเสนอแนะความคิดเห็นเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่งลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นแรงจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบต่อสิ่งที่ร่วมกันตัดสินใจดำเนินงานให้องค์การประสบผลสำเร็จต่อไป

๒.๘.๒ ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานขององค์การ ซึ่งจันทรานี สงวนนาม ได้กล่าวถึง^{๘๓} ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

๑. ก่อให้เกิดความสามัคคีระหว่างผู้บริหารและผู้ร่วมงานทุกระดับในองค์การ
๒. ลดความขัดแย้งในการทำงาน เพิ่มความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น
๓. สร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน
๔. ช่วยให้ผู้ร่วมงานมีสุขภาพจิตดี ทุกคนมีงานทำ
๕. สร้างความเป็นประชาธิปไตยในองค์การ
๖. ลดค่าใช้จ่ายและใช้ทรัพยากรอย่างทะนุถนอม
๗. ช่วยให้การใช้งบประมาณเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
๘. ช่วยให้ผู้ร่วมงานเกิดความรู้สึกรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ

^{๘๒} ดวงแก้ว กอแก้ว (๒๕๔๓ : ๑๗)

^{๘๓} จันทรานี สงวนนาม (๒๕๔๕ : ๗๑)

สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ กล่าวถึงประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้^{๘๔}

๑. การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการระดมความคิดและอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลาย ทำให้การปฏิบัติมีความเป็นไปได้มากกว่าการคิดคนเดียว

๒. การมีส่วนร่วมในการบริหารมีผลในทางจิตวิทยาคือทำให้เกิดการต่อต้านน้อยลง ในขณะที่เดียวกันก็จะเกิดการยอมรับมากขึ้น

๓. เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารที่ดีกว่า สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบ การณ์ในการทำงานร่วมกัน ตลอดจนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๔. เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานหรือผู้เกี่ยวข้องมีโอกาสได้ใช้ความสามารถและทักษะในการทำงานร่วมกันเกิดความมีน้ำใจและความจงรักภักดีต่อหน่วยงานมากขึ้น

๕. การมีส่วนร่วมจะทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้น การตัดสินใจมีคุณภาพมากขึ้นและส่งเสริมให้มีการปรับปรุงงาน ตลอดจนผู้ร่วมงานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมากขึ้น

จากแนวคิดที่กล่าวข้างต้น สามารถสรุปประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมได้ดังนี้

๑. ประโยชน์ต่อองค์กร ซึ่งการบริหารแบบมีส่วนร่วมช่วยให้บรรยากาศและการสื่อสารในองค์กรดีขึ้น ลดความขัดแย้ง ลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และองค์กรมีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น

๒. ประโยชน์ต่อผู้บริหาร โดยฝ่ายบริหารสามารถบริหารพนักงานได้ง่ายขึ้น การตัดสินใจมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น เนื่องจากได้รับข้อมูลและความคิดเห็นจากทุกฝ่าย

๓. ประโยชน์ต่อพนักงาน โดยความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานกับฝ่ายบริหารและระหว่างพนักงานด้วยกันดีขึ้น มีความไว้วางใจกันสูง มีความรับผิดชอบและผูกพันกับองค์กรมากขึ้น รวมทั้งมีความเข้าใจกฎระเบียบและข้อจำกัดขององค์กร

๒.๙ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาปริญญา วรญาโน, ทำวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์จริยธรรมที่ ปรากฏในวรรณกรรมพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ." ผลของการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ มีลักษณะพิเศษอยู่หลายประการ คือ ได้สอดแทรกจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้มากมาย เช่นสอนให้ประชาชนคนรุ่นหลัง เช่นสอนให้รู้จักบูชาพระรัตนตรัย สอนให้รู้จักให้ การประกอบกุศลกรรมรักษาศีล (๓) การฟังธรรม ความกตัญญูตเวที ความไม่ประมาทและหลักจริยธรรมสำหรับครองเรือน อันเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติประสบแต่ความสุขความเจริญวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ นอกจากจะได้อรรถกถาหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วยังเป็นวรรณกรรมสำคัญในการก่อให้เกิดประเพณีไทยหลายประการ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย เช่นประเพณีการทำบุญมหาชาติ การสวดพระมาลัยการทำกรวยดอกไม้ใส่มือศพและการกรวดน้ำให้แก่ผู้วายชนม์ เป็นต้น

^{๘๔} สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ (๒๕๔๕ : ๙ - ๑๐)

ด้านวรรณศิลป์มีนักวิหยาหลายท่านได้นำเรื่องของพระมาลัยมาแทรกไว้ในงานเขียนของตน ให้เป็นที่นาสนใจและ น่าเชื่อถือ อีกทั้งแทรกคำสอนในพระพุทธศาสนาไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยงานประพันธ์อันทรงคุณค่า เช่นในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนและเรื่องพระมาลัยคำหลวง เป็นต้นในดานศิลปกรรม จะเห็นได้ว่า ประติมากรรมและจิตรกรรมฝาผนังในวัดต่างๆ ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่องนี้ เช่นเรื่องนรกสวรรค์ เรื่องพระมาลัยและเรื่องของพระศรีอาริย์เมตไตรย เป็นต้น และเรื่องความเชื่อของคนในสังคมไทย มีความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์เรื่องกรรม และเรื่องพระศรีอาริย์เมตไตรย ผงรากลึกอยู่ในจิตใจของชาวพุทธอย่างแยกกันไม่ออก เพราะได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยนี้เอง^{๕๕}

พระราชรัตนาลงกรณ, ดร. พร้อมคณะทำงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ ผลของการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ มีลักษณะพิเศษอยู่หลายประการ คือ ได้สอดแทรกจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้อสอนให้ประชาชนคนรุ่นหลัง เช่นสอนให้รู้จักบูชาพระรัตนตรัย สอนให้รู้จักให้ การประกอบกุศลกรรม รักษาศีลการฟังธรรม ความกตัญญูกตเวที ความไม่ประมาทและหลักจริยธรรมสำหรับครองเรือนอันเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติประสบแต่ความสุขความเจริญวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ นอกจากจะได้อสอดแทรกหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วยังเป็นวรรณกรรมสำคัญในการก่อให้เกิด ประเพณีไทยหลายประการ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย เช่นประเพณีการทำบุญมหาชาติ การสวดพระมาลัยการทำกรวยดอกไม้ใส่มือศพและการกรวดน้ำให้แก่วายชนมเปตนด้านวรรณศิลป์มีนักวิหยาหลายท่านได้นำเรื่องของพระมาลัยมาแทรกไว้ในงานเขียนของตน ให้เป็นที่นาสนใจและน่าเชื่อถือ อีกทั้งแทรกคำสอนในพระพุทธศาสนาไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยงานประพันธ์อันทรงคุณค่า เช่นในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนและเรื่องพระมาลัยคำหลวง เป็นต้นในดานศิลปกรรม จะเห็นได้ว่า ประติมากรรมและจิตรกรรมฝาผนังในวัดต่างๆ ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่องนี้ เช่นเรื่องนรกสวรรค์ เรื่องพระมาลัยและเรื่องของพระศรีอาริย์เมตไตรย เป็นต้น และเรื่องความเชื่อของคนในสังคมไทย มีความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์เรื่องกรรม และเรื่องพระศรีอาริย์เมตไตรย ผงรากลึกอยู่ในจิตใจของชาวพุทธอย่างแยกกันไม่ออก เพราะได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยนี้เอง^{๕๖}

ประพันธ์ กุลวิณิชฉัย ทำงานวิจัยเรื่อง คุณค่าของสุภาสิตพระร่วงที่มีต่อสังคมไทย ผลวิจัยพบว่า ผลการวิจัย พบว่า สุภาสิตพระร่วงเป็นคำสอนที่มีลักษณะสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระราชกุศโลบายของพระมหากษัตริย์ในการประยุกต์เป็นหลักการปกครองบ้านเมือง และคุณค่าของสุภาสิตพระร่วงที่มีต่อการดำเนินชีวิตของสังคมไทย จะพบสุภาสิตที่เกี่ยวข้อง

^{๕๕} พระมหาปริณญาวาร ญา โน, "การวิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ." วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๗ (๓) : กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐, หน้า ๙๑-๑๐๗.

^{๕๖} การวิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพระมาลัย ฉบับอักษรขอมโบราณ, วารสารนานาชาติมหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๗ (๓) : กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐.

วิถีชีวิตคนไทย เช่น ๒) เมื่อน้อยเรียนวิชา ๒) ให้หาสินมาเมื่อใหญ่ ๓) อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน ๔) อย่าริ
 รานแก่ความ นอกจากนี้ยังพบหลักคำสอนที่ปรากฏในสุภาษิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทาง
 พระพุทธศาสนาเช่น ๒) สันโดษ ๒) วาจาสัตย์ ๓) เมตตา ๔) ริษยา ๕) โลภะ โดยที่สันโดษ วาจาสัตย์
 และเมตตา จัดเป็นกุศลธรรมที่ควรเจริญให้เกิดปัญญา ส่วนริษยาและโลภะจัดเป็นอกุศลธรรมที่ควร
 ละเพื่อมิให้เกิดทุกข์^{๘๗}

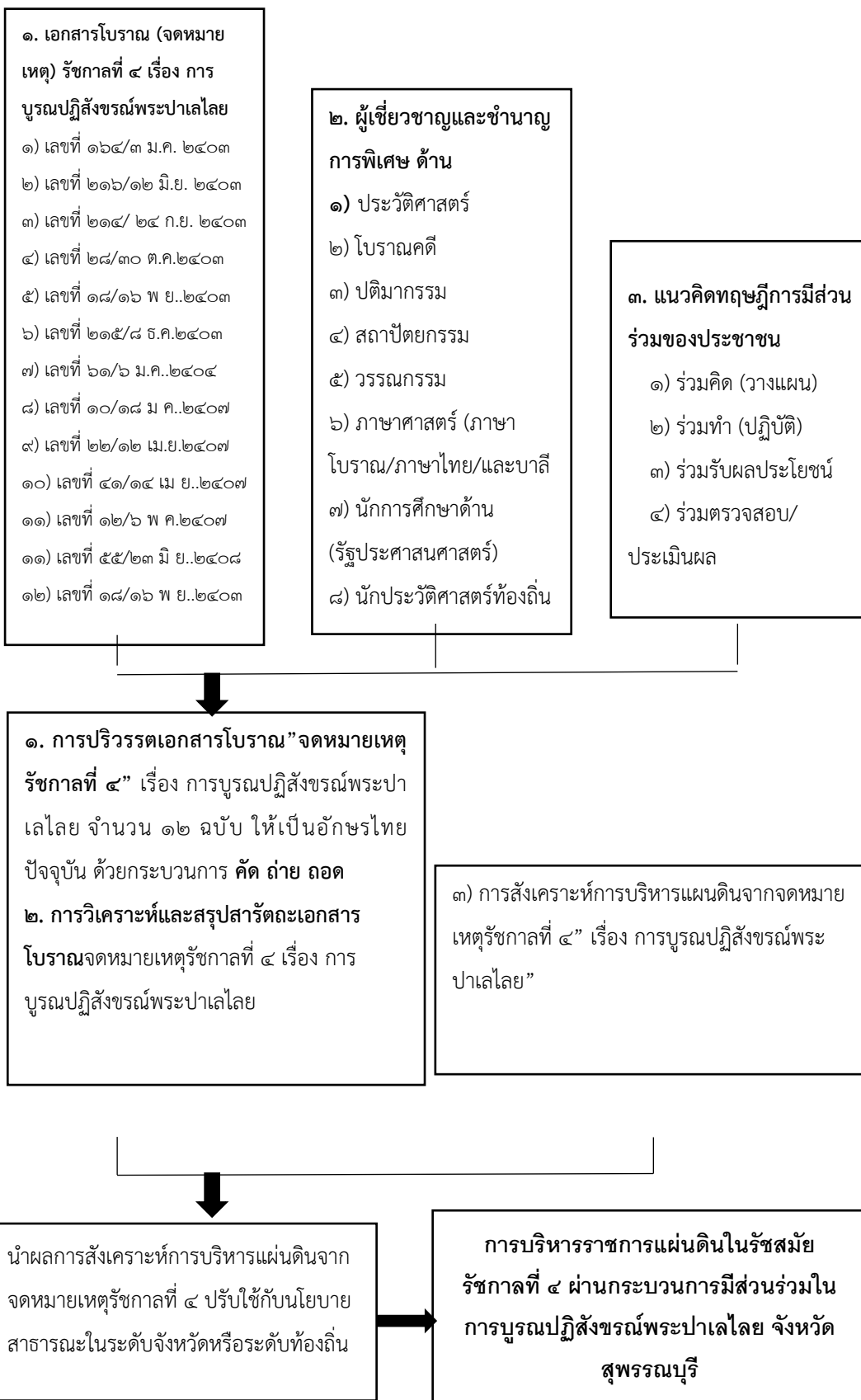
เสนา คำ, ธีระวัฒน์ การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดของคณะสงฆ์จังหวัด
 เลยพบว่า โบราณสถานหลายแห่งยังขาดการ เอาใจใส่ในการดูแล ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการ
 อนุรักษ์ และขาดความร่วมมือการอนุรักษ์ดูแล โบราณสถานของชุมชน พระภิกษุสามเณรจึงต้องมี
 ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและ ความสำคัญของโบราณสถาน ร่วมกันดูแลรักษาความสะอาด
 วางแผนการอนุรักษ์ ร่วมมือกับชุมชนใน การอนุรักษ์และพัฒนา และสร้างเครือข่ายในการดูแลรักษา
 โบราณสถานกับกลุ่มพระสังฆาธิการใน จังหวัดเลยที่ภายในวัดมีโบราณสถาน ส่วนการสร้างเครือข่าย
 การอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดของพระสังฆาธิการในจังหวัด เลย เกิดกระบวนการทำงานเพื่อ
 สร้างเครือข่ายเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการประสานงานผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ขั้นตอนการประชุมผู้มีส่วน
 เกี่ยวข้อง ขั้นตอนการคัดเลือกคณะทำงานเครือข่าย ขั้นตอนกำหนด บทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน
 เครือข่ายพระสังฆาธิการ ซึ่งมีการนำหลักพุทธธรรม “อปริหานิยธรรม” มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดแนว
 ทางการอนุรักษ์โบราณสถานเชิงบูรณาการ เพื่อที่จะนำ พาให้ โบราณสถานภายในวัดได้รับการ
 อนุรักษ์อย่างจริงจังและยั่งยืนต่อไป^{๘๘}

๒.๑๐ กรอบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ ๔ โดยสังเคราะห์จากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี”
 ผู้วิจัยนำเสนอกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ ๒.๑ ดังนี้

^{๘๗} ประพันธ์ กุล วิจิฉัย. "คุณค่า ของ สุภาษิต พระร่วง ที่มี ต่อ สังคม ไทย." วารสารบัณฑิตแสงโคม
 คำ ๓.๒ (๒๐๒๐), หน้า ๑๖๗-๑๗๘.

^{๘๘} พระสิริรัตนเมธี, พร้อมคณะ, การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์ โบราณสถานภายในวัดของ คณะสงฆ์
 จังหวัดเลย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย ๒๕๖๐.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี” ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนเพื่อให้การวิจัยมีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงได้กำหนดวิธีดำเนินการหรือขั้นตอนวิจัยไว้ตามลำดับ ดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัย
๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล
๕. การวิเคราะห์ข้อมูล
๖. การพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
๗. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย (Research Flowchart)

๓.๑. รูปแบบการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mix Method Research) ระหว่างการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) การวิจัยคุณภาพ Qualitative Research) และการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ที่มุ่งศึกษาจากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยกระบวนการคัด ถ่าย ทอด และสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงที่ผ่านมาแล้วในอดีต โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้การรวบรวมข้อมูล การสืบเสาะหาข้อเท็จจริง การตรวจสอบข้อเท็จจริง การวิเคราะห์ข้อมูลหรือสิ่งต่างๆ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ตลอดจนการสรุปผลเป็นไปอย่างถูกต้อง สมเหตุสมผล และสามารถนำผลที่ได้มาใช้ในการอธิบายสภาพความเป็นจริงในอดีต หรือบันทึกเหตุการณ์ในอดีตในรูปแบบที่มีระบบและมีความเป็นปรนัยยิ่งขึ้นและสามารถนำบทสังเคราะห์ไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะระดับพื้นที่ต่อไป ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study)

ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี จากข้อมูลปฐมภูมิ (Frist data) (ต้นฉบับเอกสารโบราณของสำนักหอสมุด

แห่งชาติ) จำนวน ๑๑ ฉบับ สำเนาตัดถ่ายถอดของ นางสาววารุณี โอสถารมณ และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) จากหนังสือวัดป่าเลไลยก์วรวิหารเรื่อง จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์ บันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์” รวมทั้งเอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓.๑.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ดำเนินการจัดประชุมเฉพาะกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและผู้ชำนาญการพิเศษ เพื่อร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ การคัด ถ่าย ถอด และปริวรรตเอกสารโบราณ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในช่วงรัชกาลที่ ๔

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ดำเนินการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จากผู้เชี่ยวชาญและผู้ชำนาญการพิเศษ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี ด้านปติมากรรม ด้านสถาปัตยกรรม ด้านวรรณกรรม ด้านภาษาศาสตร์ นักการศึกษา (รัฐประศาสนศาสตร์) และนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวน ๑๘ ราย

๓.๒.๑ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสนทนากลุ่มเฉพาะ ดังแสดงในตารางที่ ๓.๑ ดังนี้

ที่	ชื่อ นามสกุล	ตำแหน่ง/บทบาท	หมายเหตุ
๑	พระศรีธวัชเมธี	รองเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร/ ประธานโครงการ	ด้านประวัติศาสตร์/ภาษา บาลี/สันสกฤต
๒	พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ. ดร.	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี ศรีสุวรรณภูมิ/รองประธาน	ด้าน รัฐประศาสนศาสตร์
๓	ร้อยเอก บุญยฤทธิ์ ฉาย สุวรรณ	ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี/กรรมการ	ด้านโบราณคดี
๔	นางทัศนีย์ เทพไชย	ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติจังหวัด สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ/กรรมการ	ด้านโบราณคดี
๕	นางสาวเอมอร เขาวนสวน	สำนักหอสมุดแห่งชาติ/กรรมการ	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ภาษาโบราณ
๖	นางภควรรณ คุณากรวงศ์	บรรณารักษ์ชำนาญการ หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี	

ที่	ชื่อ นามสกุล	ตำแหน่ง/บทบาท	หมายเหตุ
		เฉลิมพระเกียรติ/กรรมการ	ด้านโบราณคดี
๗	นายปรัชญา รุ่งแสงทอง	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี/กรรมการ	นักโบราณคดีชำนาญการ/สถาปัตยกรรม
๘	นางสาววารุณี โอสธารมย์)	นักวิจัย (เกษียณอายุราชการ)/กรรมการ	ด้านประวัติศาสตร์
๙	ดร.สิโรตม์ ภูรินทร์ชัตธร	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์/กรรมการ	นักวิจัยชำนาญการ
๑๐	นายประสิทธิ์ แสงทับ	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ/ กรรมการ	ด้านสัตวศาสตร์
๑๑	นายชวพัฒน์ พรหมขุนทด	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ/ กรรมการ	ด้านการบริหารการศึกษา
๑๒	ดร.ถนัด ยันต์ทอง	วิทยาลัยทองสุข (กรุงเทพมหานคร) / กรรมการ	ด้านวรรณคดี/ โหราศาสตร์
๑๓	นายเอกมงคล เพ็ชรวง	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ/ กรรมการ	ด้านพระพุทธศาสนา
๑๔	นายบุญครอง คันธฐากูร	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมือง สุพรรณ/กรรมการ	ด้านประวัติศาสตร์/ โบราณคดี
๑๕	นายประวิทย์ บุญเรืองรอด	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมือง สุพรรณ /กรรมการ	ด้านประวัติศาสตร์/ โบราณคดี
๑๖	นายสมยศ ดวงประทีป	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมือง สุพรรณ/กรรมการ	ด้านประวัติศาสตร์/ โบราณคดี/ซอฟต์แวร์
๑๗	นายปัญญาชิต โชติกเสถียร	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมือง สุพรรณ/กรรมการและเลขานุการ	ด้านประวัติศาสตร์/ โบราณคดี
๑๘	นายพรพล พูลเกษม	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมือง สุพรรณ/กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	ด้านประวัติศาสตร์/ โบราณคดี

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งการใช้เครื่องมือตามระยะการวิจัย ดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยระยะที่ ๑ ประกอบด้วย

- ๑) จัดทำโครงการการศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จำนวน ๔๕๐,๐๐๐ บาท
- ๒) จัดทำประกาศวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ จำนวน ๑๘ ราย
- ๓) ขออนุญาตทำซ้ำไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณจากกรมศิลปากร จำนวน ๑๑ ฉบับ และที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ รายการ
- ๔) จัดทำระเบียบวาระการประชุมครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๕ เพื่อคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณ จำนวน ๑๒ ฉบับ
- ๕) บันทึกและรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๕

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยระยะที่ ๒ ประกอบด้วย

- ๑) เอกสารโบราณ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ผ่านการปริวรรตแล้ว จำนวน ๑๒ ฉบับ
- ๒) เอกสารโบราณที่มีข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ จากจดหมายเหตุ การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยระยะที่ ๓ ประกอบด้วย

- ๑) หนังสือนำเสนอสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) หนังสือนำเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรี
- ๓) หนังสือนำเสนอนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุพรรณบุรี
- ๔) หนังสือนำเสนอ ห้องสมุดและคณะกรรมการการศึกษาเอกสารโบราณ ฯ

๓.๔ การรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยร่วมกับชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ ได้ออกสืบค้นข้อมูลการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย จึงแบ่งการเก็บข้อมูลเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ เตรียมการสืบค้นหาข้อมูล มีกิจกรรม ดังนี้

- ๑) เข้าสืบค้นรายการหนังสือสมุดไทยโบราณที่จัดเก็บ ณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรจากหนังสือ “เมืองสุพรรณ บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ ๘ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕” ของนางสาว วารุณี ไอสถารมย์
- ๒) เข้าสืบค้นรายการหนังสือสมุดไทยโบราณระหว่าง พ.ศ. ๒๕๖๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๖๕ ได้พบหนังสือสมุดไทยที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะวัดป่าเลไลยก์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หมวดจดหมายเหตุรัชกาล

ที่ ๔ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๑ ฉบับ สำหรับหนังสือ เลขที่ ๑๘ ใช้คำคัดถ่ายถอดของนางสาววารุณี โอสถารมย์¹ นักวิชาการประวัติศาสตร์) รวมเป็น ๑๒ ฉบับ

๓) จัดทำโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ พร้อมทั้งแต่งตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ/ชำนาญการพิเศษ ร่วมศึกษาเอกสารโบราณ

๔) ทำหนังสือขออนุญาตทำซ้ำไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ จากกรมศิลปากรและได้รับอนุญาตตามหนังสือ ที่ วธ. ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๖

๕) จัดประชุมคณะกรรมการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๕ ครั้ง เริ่มตั้งแต่วันที่ ๒๙ เมษายน - ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖ เพื่อดำเนินการ “ คัด ถ่าย ถอด” วิพากษ์ความหมายของข้อความ หมายถึง การปริวรรตอักษรโบราณให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน รายนามและตำแหน่งเจ้าหน้าที่ที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๒ ฉบับ

ระยะที่ ๒ การสังเคราะห์ข้อมูลจากการปริวรรตเอกสารโบราณเป็นอักษรไทยปัจจุบัน โดยศึกษาเฉพาะประเด็น “การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔” ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี มีกิจกรรม ดังนี้

- ๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการสังเคราะห์
- ๒) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในด้านการบริหารราชการ
- ๓) ศึกษาข้อมูล “การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในจดหมายเหตุจากการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี”

๔) ดำเนินสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

๕) จัดประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิย่อยเฉพาะ ผู้วิจัยประสานงานติดต่อผู้เชี่ยวชาญ/ทรงคุณวุฒิ เพื่อเพื่อนำเสนอ (ร่าง) และวิพากษ์ผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย

๖) นำข้อเสนอแนะ ข้อเสนอเกิดจากผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ มาแก้ไขปรับปรุงก่อนนำเสนอหน่วยงานและไปเผยแพร่บทความผ่านวารสารทั้งในและต่างประเทศ

ระยะที่ ๓ การนำเสนอผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี มีกิจกรรม ดังนี้

¹ นางสาววารุณี โอสถารมย์, จดหมายเหตุพระปาเลไลย. โครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์,” วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖, หน้า๖๗-๖๘.

๑) จัดส่งรายงานการวิจัยรอบสุดท้ายต่อ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของงานวิจัย

๒) นำมาปรับแก้ไขตามคำแนะนำของสถาบันวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓) ดำเนินการเผยแพร่ผลการวิจัย “การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาล์โลย ไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะในระดับพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีและอื่นๆ”

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัยเชิงพินิจโดยการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลในเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้อง และที่ได้จากการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเฉพาะตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลนั้น ๆ ว่า สามารถตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ครบถ้วนหรือไม่ อย่างไร แล้วนำเสนอผลการสังเคราะห์ในรูปแบบการบรรยาย โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็น และจัดหมวดหมู่ตามจุดประสงค์ในการวิจัย

๒) ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มเฉพาะ นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive and analytic study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย สำหรับการสร้างข้อสรุปต่อไป

๓) สรุปผลการวิจัยตามหลักอุปนัยวิธี ผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีและกรอบการวิจัยที่เสนอไว้ข้างต้น มาวิเคราะห์ตามหลักการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัยเชิงพินิจ โดยจัดทำข้อสรุปตามขั้นตอนที่สุภางค์ จันทวานิช^๒ ได้เสนอไว้ ดังนี้

(๑) การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ โดยมี ๓ ขั้นตอน คือ

๑.๑ ก่อนการรวบรวมข้อมูล กำหนดให้มีกรอบกว้าง ๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์

๑.๒ ระหว่างการรวบรวมข้อมูล สร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง

^๒ สุภางค์ จันทวานิช, *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗ - ๖๔.

๑.๓ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและการสร้างบทสรุป เพื่อตรวจสอบว่าสอดคล้องหรือไม่ สอดคล้อง กับทฤษฎีใดหรือไม่ อย่างไร

(๒) การตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้มั่นใจในความเชื่อถือได้และความครบถ้วนของข้อมูล และเพื่อประเมินคุณภาพของข้อมูลว่าอยู่ในระดับที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบปัญหาการวิจัยได้

(๓) การจัดบันทึกรายงานการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเฉพาะ และการรับรองรายงาน การประชุม โดยทำดัชนีข้อมูล หลังจากการจัดบันทึกข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะทำดัชนีข้อมูลเพื่อจัด หมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้มาให้เป็นไปตามวาระการประชุมและการรับรองรายงานการประชุม เป็นการ สะสางข้อมูลพร้อมทั้งปูพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์ โดยทำดัชนีข้อมูล ๓ ชนิด คือ ดัชนีเชิงบรรยาย ดัชนีเชิงตีความ และดัชนีเชิงอธิบาย

(๔) การทำข้อสรุปชั่วคราว เป็นการนำความคิดที่ได้จากการทำดัชนีข้อมูลและเชื่อมโยง ดัชนีนั้นเข้าด้วยกัน โดยการเขียนรูปประโยค หรือข้อความเชิงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะของดัชนี หรือข้อมูลที่ศึกษาเชื่อมโยงกับดัชนีเหล่านี้ หรือบางครั้งอาจสร้างข้อสรุปชั่วคราวเป็นย่อหน้า หรือ ข้อความยาว ส่วนข้อมูลใดไม่ต้องการหลังจากทำข้อสรุปชั่วคราวแล้วก็กำจัดออกไป

(๕) การสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อย ๆ เหล่านี้เชื่อมโยงเป็น บทสรุป โดยทำเป็นระบบและค่อย ๆ ทำอย่างประณีต

๓.๖ การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ

ก่อนดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอโครงร่างงานวิจัยพร้อมเครื่องมือวิจัยเสนอต่อ คณะกรรมการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้รับการพิจารณาตรวจสอบ เรียบร้อยแล้ว **ลำดับที่** จึงได้ดำเนินการวิจัย โดยผู้วิจัยได้ตระหนักและเคารพในความเป็นบุคคลกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย ประโยชน์และความเสี่ยงใดบ้างที่จะได้รับจากการ วิจัยครั้งนี้ ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ในการวิจัยจะมีเฉพาะผู้วิจัยทราบเท่านั้นและข้อมูลที่ได้ในการวิจัยทุก อย่างจะใช้ประโยชน์ทางวิชาการและเสนอในภาพรวมเท่านั้น ในกรณีที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญปฏิเสธไม่ เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะหรือถอนตัวจากการวิจัยในภายหลัง ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามผลจาก การปฏิเสธจะไม่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มสนทนาเฉพาะ เมื่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม เฉพาะตัดสินใจแล้วให้เซ็นยินยอมในใบพิทักษ์สิทธิเก็บไว้เป็นหลักฐาน

๓.๗ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย (Research Flowchart) แบ่งเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑

การปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ในรัช สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน

กิจกรรมระยะที่ ๑

- ๑) เข้าสืบค้นรายการหนังสือสมุดไทยโบราณที่จัดเก็บ ณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรจากหนังสือ “เมืองสุพรรณ บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ ๘ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕” ของนางสาว วารุณี โอสถารมย์
- ๒) การเข้าสืบค้นรายการหนังสือสมุดไทยโบราณระหว่าง พ.ศ. ๒๕๖๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๖๕ ได้พบหนังสือสมุดไทยที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะวัดป่าเลไลยก์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๒ ฉบับ
- ๓) จัดทำโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์ พร้อมทั้งแต่งตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ/ชำนาญการพิเศษ
- ๔) ทำหนังสือขออนุญาตทำซ้ำไฟล์รูปภาพได้รับอนุญาตลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๖
- ๕) จัดประชุมคณะกรรมการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๕ ครั้ง เริ่มตั้งแต่วันที่ ๒๙ เมษายน - ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖

เครื่องมือ

- ๑) โครงการการศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์งบประมาณ จำนวน ๔๕๐,๐๐๐ บาท
- ๒) ประกาศวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ จำนวน ๑๘ ราย
- ๓) ไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณ จำนวน ๑๑ ฉบับ และที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ รายการ
- ๔) ระเบียบวาระการประชุมครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๕ เพื่อคัดถ่ายถอดเอกสารโบราณจำนวน ๑๑ ฉบับ
- ๕) การรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๕

ผลลัพธ์

- ๑) ได้เอกสารโบราณที่ผ่านการปริวรรตเรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน
- ๒) ได้หนังสือ “จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์ในสมัยรัชกาลที่ ๔”
- ๓) จัดเสวนาจดหมายเหตุพระปาเลไลยก์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ณ วิหารคดวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร
- ๔) ได้เผยแพร่ผลการศึกษาผ่าน “การเสวนาทางวิชาการเรื่อง “จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์” วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๖

ระยะที่ ๒

การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

กิจกรรมระยะที่ ๒

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการสังเคราะห์
 ๒) ศึกษาทฤษฎี แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 ๓) ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการปริวรรตเอกสารโบราณ คัดมาเฉพาะ “การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี”
 ๔) ดำเนินสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ฯ กับการมีส่วนร่วม”
 ๕) ประชุมกลุ่มย่อยเฉพาะ เพื่อนำเสนอ (ร่าง) และวิพากษ์ผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย

เครื่องมือ

๑) เอกสารโบราณ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ผ่านการปริวรรตแล้ว จำนวน ๑๒ ฉบับ
 ๒) เอกสารโบราณที่มีข้อมูลเชิงประจักษ์ เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ จากจดหมายเหตุ การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

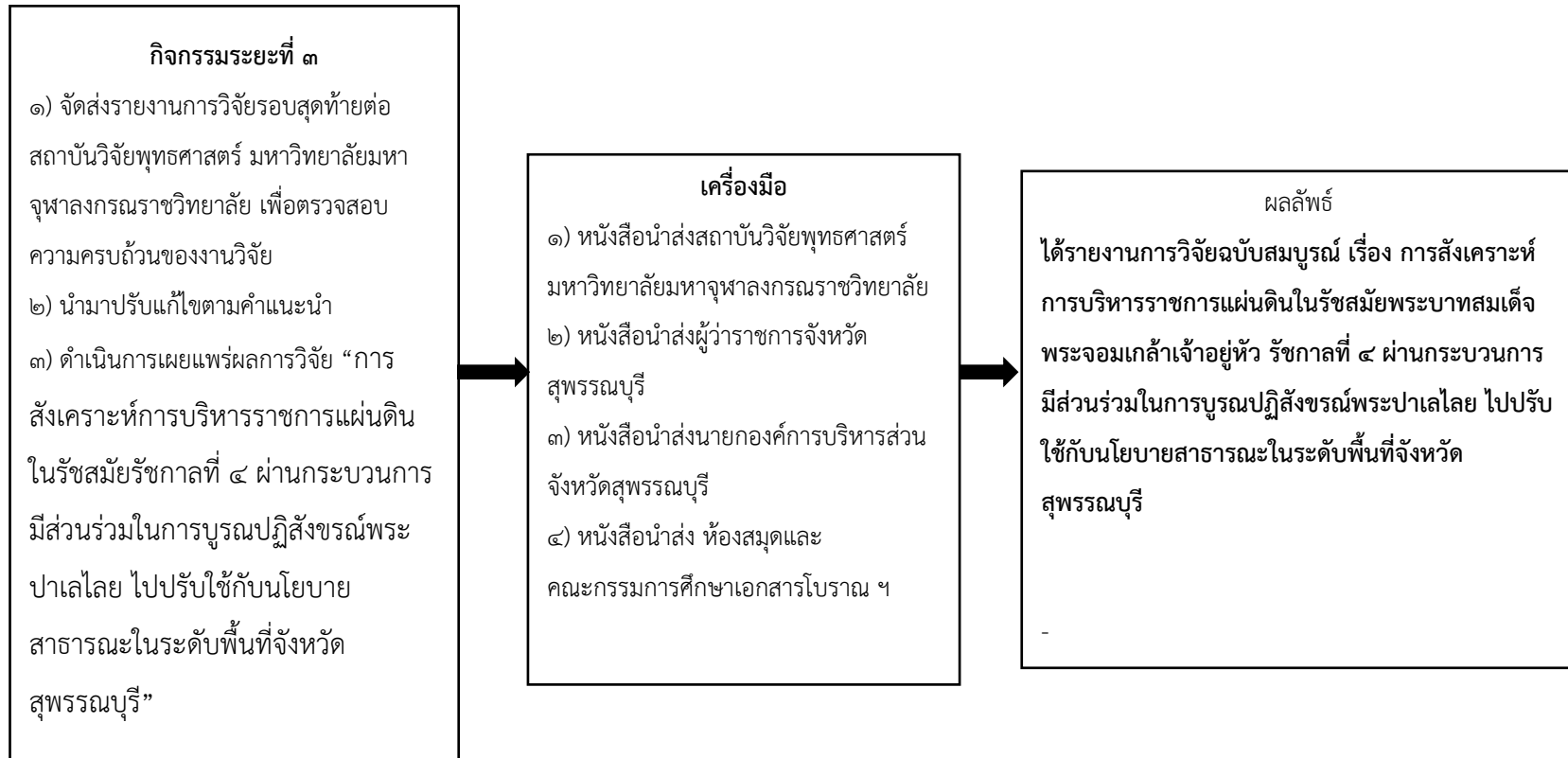
ผลลัพธ์

ได้ผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

ระยะที่ ๓

การนำผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย ไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะในระดับพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยแบบผสมวิธีระหว่างการวิจัยเชิงเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพ ภายใต้กรอบการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ โดยจัดเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากต้นฉบับเอกสารโบราณของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ตามหนังสือขออนุญาตทำซ้ำสำเนาไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ ที่ อว. ๘๐๖๖/๑๑ ลงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ จำนวน ๑๑ รายการ และได้รับการอนุญาตจากสำนักหอสมุดแห่งชาติให้ทำซ้ำสำเนาไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ จำนวน ๑๑ รายการ (รายละเอียดปรากฏที่ภาคผนวก) ซึ่งเป็นเอกสารชั้นต้นที่ไม่ผ่านการเรียบเรียง ชำระ หรือแต่งเติมโดยผู้นิพนธ์งานประวัติศาสตร์ในสมัยหลังและจัดเก็บข้อมูลทุติยภูมิจากบันทึกรายงานการประชุมของคณะกรรมการการศึกษาเอกสารโบราณในสมัยรัชกาลที่ ๔ จำนวน ๕ ครั้ง หนังสือวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร เรื่อง จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี และจากสำเนาภาพถ่ายลายมือของ นางสาววารุณี ไอสถารมณ^๑ จำนวน ๑ รายการ แบ่งผลการศึกษาออกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ผลการปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน แบ่งเป็น ๒ กิจกรรม

กิจกรรมที่.๑ ดำเนินการคัด ถ่าย ถอดเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เฉพาะเรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี แบ่งออกเป็น ๔ กิจกรรมย่อย ดังนี้

(๑) การคัด คณะผู้วิจัยได้คัดเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๕ เฉพาะเรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๐๓-๒๔๐๘ ตรงกับ จ.ศ.๑๒๒๒-๑๒๒๗ จำนวน ๑๑ ฉบับ

(๒) การถ่าย คณะผู้วิจัยได้รับอนุญาตให้ถ่ายไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ จำนวน ๑๑ รายการ และสำเนาภาพถ่ายลายมือของ นางสาววารุณี ไอสถารมณ^๑ จำนวน ๑ รายการ รวมทั้งสิ้น ๑๒ ฉบับ

---

^๑ นางสาววารุณี ไอสถารมณ, นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ นักวิจัย (เกษียณอายุราชการ) อ้างถึงใน วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, **จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์**, หจก.สามลดา, จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖.หน้า ๑๗.

(๓) การถอด คณะผู้วิจัยได้ประชุมร่วมกันจำนวน ๕ ครั้ง เพื่อถอดข้อความ ลักษณะพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ พร้อมทั้งจัดทำเชิงอรรถอธิบายความที่ปรากฏในเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ จำนวน ๑๑ ฉบับและถอดข้อความที่เขียนด้วยลายมือของนางสาววารุณี โอสถารมณ จำนวน ๑ ฉบับ

(๔) การปริวรรต คณะผู้วิจัย ได้ประชุมและมีความเห็นร่วมกันให้เปลี่ยนแปลงรูปอักษรจากที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน ๑๑ ฉบับ ในรัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน โดยใช้หลักการปริวรรตแบบเทียบอักษร และปรับอักษรวิธีหรือคำบางคำเพื่อให้บุคคลทั่วไปที่สนใจสามารถอ่านและเข้าใจได้ แต่ยังคงรักษาอรรถรสของภาษาดั้งเดิมอยู่ ได้ดำเนินการพิสูจน์ข้อมูลปฐมภูมิเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูล ประกอบด้วย การสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลและการวิเคราะห์ลักษณะหรือรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔

ขั้นตอนที่ ๒ ผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๐๓-๒๔๐๘ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี

คณะผู้วิจัยร่วมกันคัดเลือกเฉพาะประเด็นลักษณะหรือกระบวนการบริหารราชการแผ่นดินผ่านการนำมาสังเคราะห์กับกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นการศึกษาจากเอกสารชั้นทุติยภูมิจากหนังสือวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร “จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์”^๒

ขั้นตอนที่ ๓ การนำผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์ พระปาเลไลยก์ไปปรับใช้กับนโยบายสาธารณะในระดับพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ขั้นตอนที่ ๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ผลการปริวรรตเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยและคณะกรรมการโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่อง การบูรณะวัดป่าเลไลยก์” ได้นำสำเนาไฟล์รูปภาพเอกสารโบราณซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิ นำมา **คัด ถ่ายถอด** แล้วจัดทำคำอ่านที่เป็นอักษรไทยปัจจุบันในแต่ละแถวจากรายงานการประชุมคณะกรรมการโครงการ ฯ จำนวน ๕ ครั้ง รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากหนังสือวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร เรื่อง จดหมายเหตุ

^๒ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา, จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖.

พระปาเลไลย และคำอธิบายเชิงอรรถมาประกอบการศึกษา โดยจะนำเสนอผลการศึกษานี้ของแต่ละฉบับ แบ่งเป็น ๓ ประเด็น ประกอบด้วย

ประเด็นที่ ๑ การวิเคราะห์ลักษณะภายนอกของเอกสารโบราณในสมัยรัชกาลที่ ๔

ประเด็นที่ ๒ ผู้วิจัยจะคัดสารัตถะที่ปรากฏในเอกสารโบราณแต่ละแถว (แต่ละบรรทัด) ใช้หมายเลขกำกับไว้ใต้แต่ละแถว แล้วนำไปเรียงร้อยข้อความเป็นอักษรไทยในปัจจุบัน จำแนกเป็นรายชุด

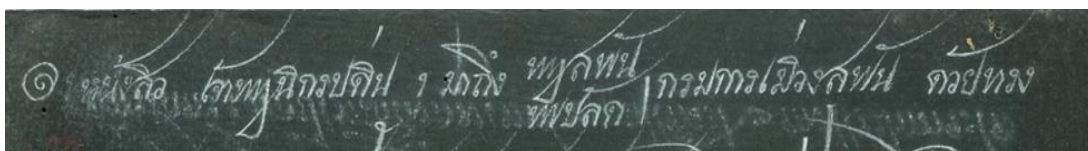
ประเด็นที่ ๓ การสรุปสารัตถะแต่ละฉบับของเอกสารโบราณสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยจะสรุปเฉพาะข้อความที่เป็นจุดเน้นหรือประเด็นที่สำคัญของจดหมายเหตุ มีผลการศึกษา ดังนี้

สำเนาภาพรายการที่ ๑ จดหมายเหตุ เลขที่ ๑๖๔ เรื่อง ร่างทราน้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรมการ วันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ ปีมะแม เอกศก จ.ศ.๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๓ แบ่งการศึกษา เป็น ๓ ประเด็น ได้แก่

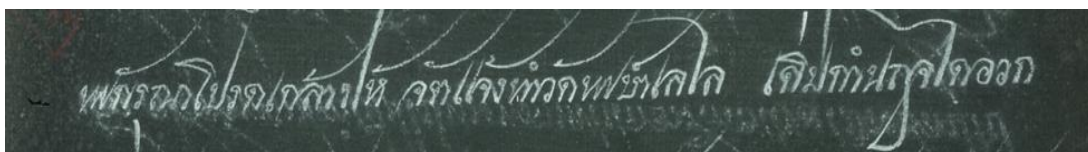
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว ขนาดความกว้าง ๑๒ ซม. ยาว ๓๕ ซม. มีจำนวน ๑๕ แถว^๓

ประเด็นที่ ๒. รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ เรื่อง ร่างทราน้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรมการ จำนวน ๑๕ แถว แบ่งเป็น ๔ ชุด

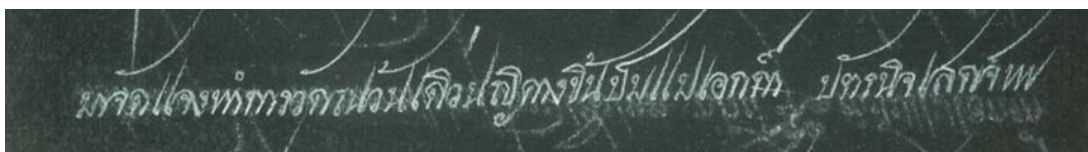
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑

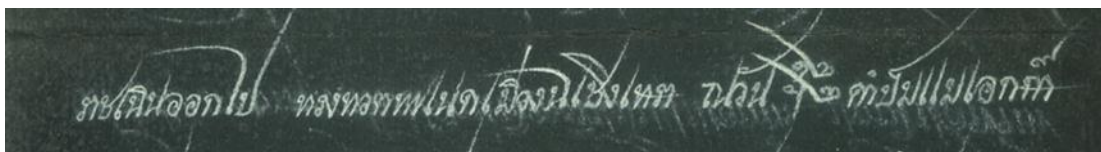

๒

๓

^๓ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา, (สุพรรณบุรี ๒๕๖๖) หน้า ๓๒.

๔

สำเนาภาพรายการที่ ๑ ชุดที่ ๑ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เรื่อง รำงตราน้อย
ของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรรมการ

ตารางภาพ ๓.๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากสำเนาภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ หนังสือ เจ้าพยานิกรบดินฯ ^๔ มาถึง พญาสุพัน ^๕ พระปลัด กรมการเมืองสุพัน ด้วย ทรง
๒	พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ จัดแจงทำวัดพระปาเลไล เดิมกำหนดจะได้ออก
๓	มาจัดแจงทำการวัด ณ วันเดือนยี่ ข้างขึ้น ปีมะแมเอกศก ^๖ (รัชศกที่) ๙ ^๗ บัดนี้จะเสด็จ พระ
๔	ราช (ดำ) เนินออกไป ทรงทอดพระเนตรเมืองฉะเชิงเทรา ณ วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๒ ปี มะแม เอกศก (รัชศกที่) ๙

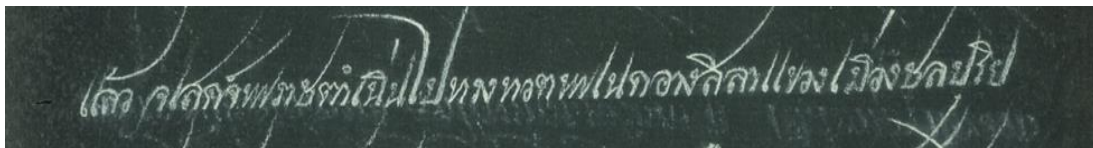
^๔ วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, **จดหมายเหตุพระปาเลไล**, หน้า ๓๒, “เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) เกิดวันอาทิตย์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรงฉก จ.ศ. ๑๑๔๖ ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๒๗ นามเดิม โต เป็นบุตรหลวงพิชัยวารี (มัน) เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นที่พระพิชัยวารี ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ได้เลื่อนเป็นพระยาพิชัยวารี แล้วต่อมาเป็นพระยาราชสุภาวดี ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระยาราชสุภาวดี (โต) เป็นที่เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ที่สมุหนายก ถึงอนิจกรรมในวันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๒ ปีกุนเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ เวลาค่ำ สองทุ่มกับสามบาท ตรงกับวันพุธที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๒๐.๑๘ น.”

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕ “พระยาสุนทรสงคราม เป็นตำแหน่งและราชทินนามผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ระบุว่าทรงแต่งตั้งนายแจ่มเป็นเจ้าหาญยุทธกิจแล้วไปเป็นพระยาสุพรรณบุรี ในเอกสารเย็บเล่มของทะเบียน มท. จ.ศ. ๑๒๓๐ ก.ร.๕ มท-ล-๑ เรื่องที่ ๘๒ หน้า ๑๗๕ - ๑๗๘ ระบุว่าพระยาสุนทรสงคราม (แจ่ม) ถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ก่อนการสวรรคตของรัชกาลที่ ๔”

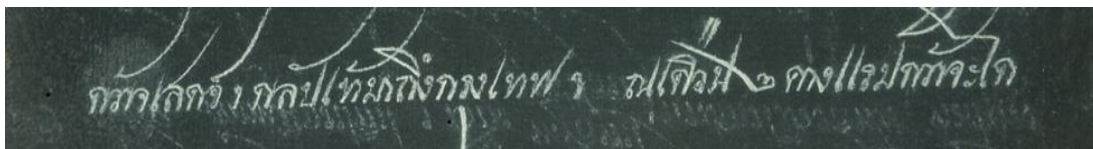
^๖ วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, **จดหมายเหตุพระปาเลไล**, หน้า ๓๕ “ตรงกับช่วงวันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ - วันเสาร์ที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

^๗, เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕ “เลข ๙ บนคำ “ศก” หมายถึง รัชศก หรือปีที่ ๙ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”

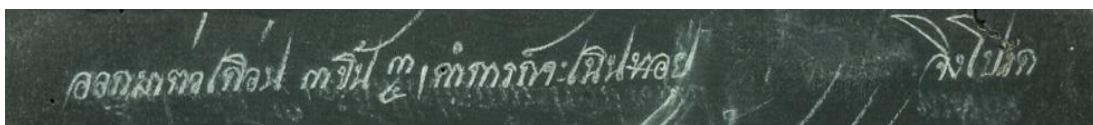
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๕

๖

๗

สำเนาภาพรายการที่ ๑ ชุดที่ ๒ : (ต่อ) เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เรื่อง ร่างตรา
น้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรมการ

ตารางภาพที่ ๓.๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากสำเนาภาพชุดที่ ๒ เป็น
อักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

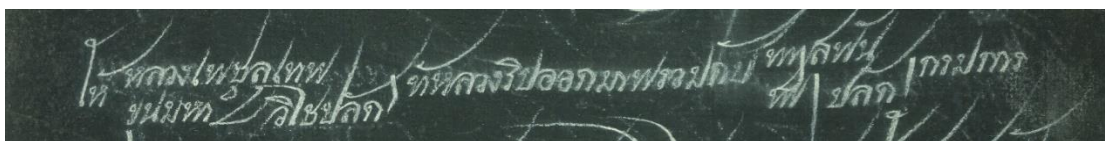
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๕	แล้ว จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดพระเนตรอ่างศิลา แขวงเมืองชลบุรี
๖	กว่าจะเสด็จ ฯ กลับเข้ามามีถึงกรุงเทพฯ ฯ ณ เดือน ๒ ข้างแรม ^๘ กว่าจะได้
๗	ออกมาต่อเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ขึ้น ๔ ค่ำ ^๙ การก็จะเน้นช้อยู่ จึงโปรด

^๘ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาล์ไลยก์, หน้า ๓๖ “ตรงกับช่วงวันอาทิตย์ที่ ๘ - วันอาทิตย์
ที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

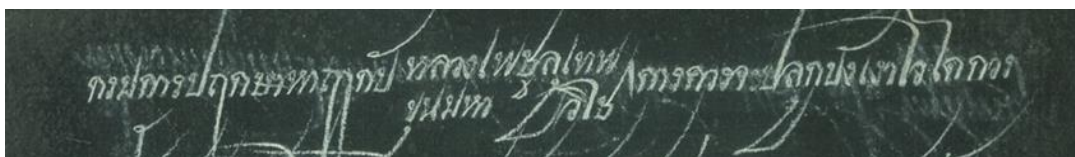
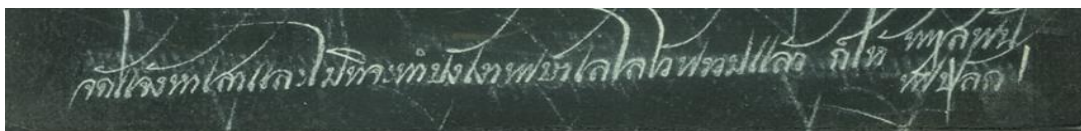
^๙ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖ “ตรงกับช่วงวันพุธที่ ๒๕ - วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๘

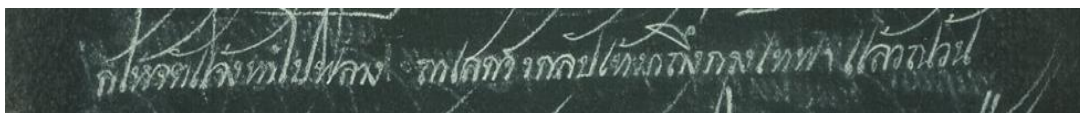

๙

๑๐

๑๑

สำเนาภาพรายการที่ ๑ ชุดที่ ๓ : (ต่อ) เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เรื่อง ร่างตรา
น้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรมการ

ตารางภาพที่ ๓.๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๘	ให้หลวงเพชฌุเทพ ^{๑๐} ขุนมหาวิไช ^{๑๑} ปลัด ข้าหลวงรับออกมาพร้อมกับพญาสุพัน พระปลัด กรมการ
๙	จัดแจงหาเสาและไม้ที่จะทำบังเงา ^{๑๒} พระปาเลไลไว้พร้อมแล้ว ก็ให้ พญาสุพัน พระปลัด

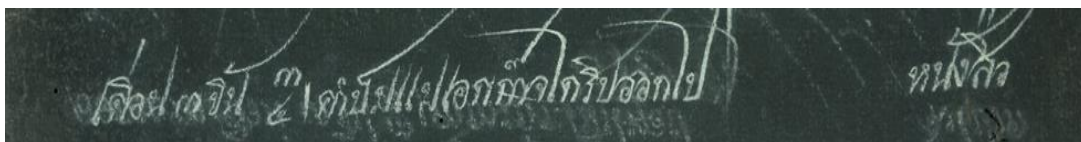
^{๑๐} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หน้า ๓๗ “หลวงเพชฌุเทพ กฎหมายตราสามดวงระบุว่า หลวงเพชฌุเทพ เป็นตำแหน่งเจ้ากรมมหาดไทยตำรวจภูบาล ถือก็คดินา ๑,๐๐๐ ไร่”

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗ “ขุนมหาวิไช กฎหมายตราสามดวงระบุว่า ขุนมหาพิไชย เป็นตำแหน่งปลัดขวา ถือก็คดินา ๖๐๐ ไร่”

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗ “บังเงา หมายถึงโครงสร้างในงานก่อสร้างมีลักษณะคล้ายหลังคาชั่วคราว เพื่อป้องกันฝนและลดความร้อนจากแสงแดด”

๑๐	กรมการปรึกษาหารือกับ หลวงเพชฌัญญูเทพ ขุนมหาวิไช การควรจะปลุกบังเงา ^{๑๓} ไว้ได้ก่อน
๑๑	ก็ให้จัดแจงทำไปพลาง ถ้าเสด็จฯ กลับเข้ามาถึงกรุงเทพฯ แล้ว ณ วัน

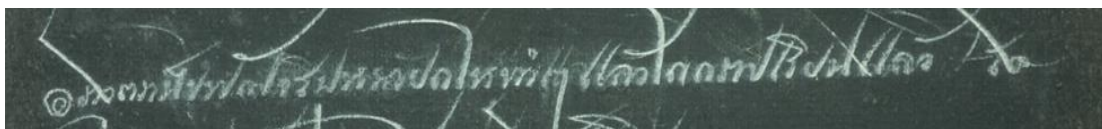
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

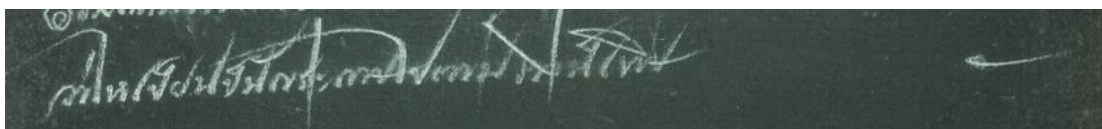
๑๒

๑๓

๑๔

๑๕

สำเนาภาพรายการที่ ๑ ชุดที่ ๔ : (ต่อ) เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เรื่อง ร่างตรา
น้อยของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ ถึงเจ้าเมืองและกรมการ

ตารางภาพที่ ๓.๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๒	เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะแมเอกศก ^{๑๔} (รัชศกที่) ๙ จะได้รับออกไป หนังสือ

^{๑๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หน้า ๓๘ “ตรงกับช่วงวันพุธที่ ๒๕ - วันพฤหัสบดี
ที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

๑๓	มา ณ วันอังคาร ^{๑๕} ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ ปีมะแม เอกศก ^{๑๖} (รัชศกที่) ๙ ๑๓
๑๔	๑ ร่างตรานี้ ๗พณฯ สมุหนายก ^{๑๗} ให้ทำ ๆ แล้วได้กราบเรียนแล้ว สั่ง
๑๕	ว่าให้เขียนขึ้นกระดาษไปตามร่างนี้เถิด ๑๓

ประเด็นที่ ๓ สรุปสำเนาภาพรายการที่ ๑ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ
รัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๑ เลขที่ ๑๖๔

หนังสือจากเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) แจ่มมายังพญาสุพรรณ พระปลัด กรมการเมือง
สุพรรณว่า ตามที่ทรงโปรดพระกรุณาเกล้าให้จัดแจงทำพระปาเลไลตามกำหนดการเดิมนั้น ขณะนี้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังอยู่ระหว่างพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรเมืองฉะเชิงเทรา
อ่างศิลา แขวงเมืองชลบุรี กว่าจะเสด็จกลับเข้ากรุงเทพฯ ๆ การจัดแจงทำวัดปาเลไลก็จะเนินช้าออกไป
จึงโปรดเกล้าให้หลวงเพชฌัญฑ์เทพ พระปลัด กรมการจัดแจงหาเสาและไม้ที่จะทำบังเงาปลูกบังเงาไว้
ก่อน ถ้าเสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯจะได้รับออกไป

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘ “วัน ๓ เป็นการเขียนวันแบบไทยโบราณ โดยเริ่มนับ วัน ๑ คือวันอาทิตย์
วัน ๒ คือวันจันทร์ วัน ๓ คือวันอังคาร วัน ๔ คือวันพุธ วัน ๕ คือวันพฤหัสบดี วัน ๖ คือวันศุกร์ วัน ๗ คือวัน
เสาร์”

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘ “ตรงกับวันอังคารที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

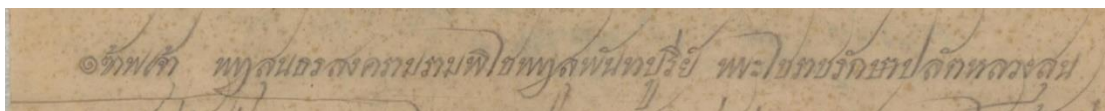
^{๑๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘ “สมุหนายก เป็นตำแหน่งข้าราชการชั้นอัศวมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือน ดูแล
รับผิดชอบและเป็นประธานที่ประชุมเสนาบดีของฝ่ายพลเรือน รวมทั้งการปกครองและการยุติธรรมในหัวเมืองฝ่าย
เหนือ” ๓

สำเนาภาพรายการที่ ๒ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๖ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ เรื่อง บอกลง
 ปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถึง วันอังคาร แรม ๙ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอกนักษัตรโทศก^{๑๘}จ.ศ.๑๒๒๒ ตรงกับ
 วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๐๓ แบ่งการศึกษา เป็น ๓ ประเด็น ได้แก่

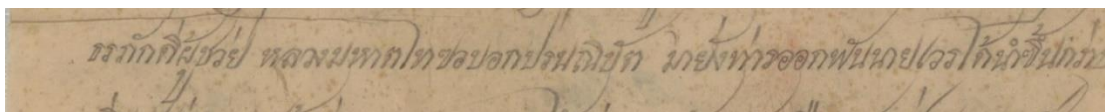
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : ทำด้วยกระดาษเพลลา ๑ แผ่น เขียนด้วยดินสอดำทั้ง ๒
 ด้าน ขนาดความกว้าง ๕๑.๐ ซม. ยาว ๘๑.๕ ซม.^{๑๘}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ
 เรื่อง บอกลงปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถึง แบ่งเป็นด้านหน้า มีจำนวน ๑๗ แถวและด้านหลัง จำนวน ๒
 แถว แบ่งเป็น ๗ ชุด

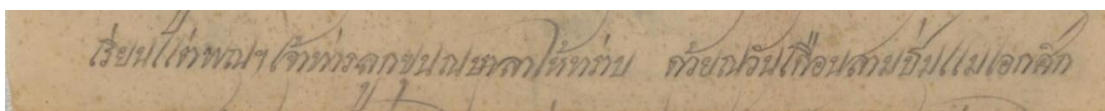
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑

๒

๓

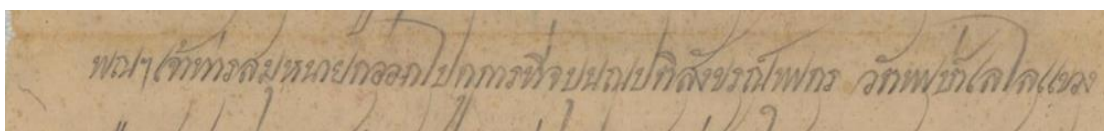
สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๑ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
 ฯ เรื่อง บอกลงปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถึง

ตารางภาพที่ ๓.๔ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทยใน
 ปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

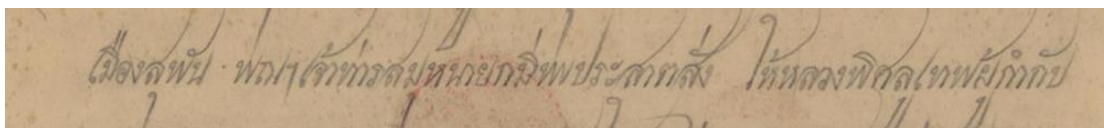
^{๑๘} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี. ๒๕๖๖), หน้า

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑	๑ ข้าพเจ้า พญาสุนทรสงครามรามพิไช พญาสุพันทบุรียี พระไชยราชรักษา ^{๑๙} ปลัดหลวงสุน
๒	ธรภักดี ^{๒๐} ผู้ช่วย หลวงมหาดไท ขอบอกปรนนิบัติ มายังท่านออกพันนายเวร ^{๒๑} ได้นำขึ้น กราบ
๓	เรียนแต่ พณฯ เจ้าท่านลูกขุน ^{๒๒} ณ ศาลา ให้ทราบ ด้วย ณ วันเดือนสามปีมะแมเอกศก ^{๒๓} (รัชศกที่)๙

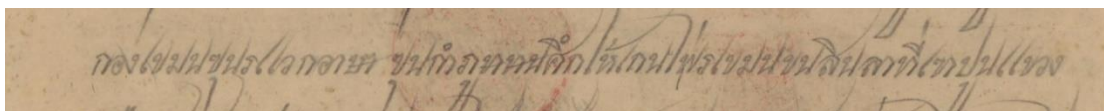
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

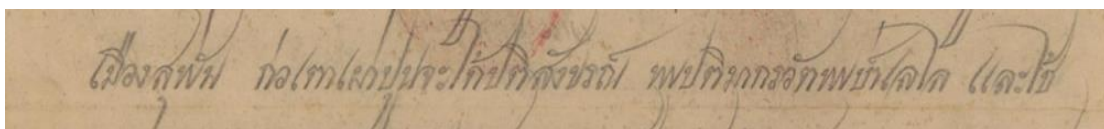
๔

๕

๖

^{๑๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หน้า ๔๒ “พระไชยราชรักษา เป็นตำแหน่งและราชทินนามปลัดเมืองสุพรรณบุรี เอกสารเย็บเล่มของทะเบียน มท. จ.ศ. ๑๒๓๐ ก.ร.๕ มท-ล-๑ เรื่องที่ ๘๒ หน้า ๒๖๗ - ๒๖๘ ระบุว่าพระไชยราชรักษาท่านนี้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้รับการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นพระยาสุนทรสงครามรามพิไชย ผู้สำเร็จราชการเมืองสุพรรณ ถือศักดินา ๓,๐๐๐ไร่ เมื่อวันที่อังคารที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒ “หลวงสุนทรภักดี เป็นตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองสุพรรณ”

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒ “ออกพันนายเวร หมายถึงหัวหน้านายเวร”

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒ “เรียนแต่ พณฯ เจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลา ให้ทราบ ด้วย ณ วันเดือนสามปีมะแมเอกศก (รัชศกที่)๙”

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒ “ตรงกับช่วงวันจันทร์ที่ ๒๓ มกราคม - วันจันทร์ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๓”

สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๒ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกส่งปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

ตารางภาพที่ ๓.๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๔	พณฯ เจ้าท่านสมุหนายกออกไปดูการที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์พระกร ^{๒๔} วัดพระป่าเลไล แขวง
๕	เมืองสุพรรณ พณฯ เจ้าท่านสมุหนายกมีพระประสาท ^{๒๕} สั่ง ให้หลวงพิศฤเทพ ผู้กำกับ
๖	กองเขมร ขุนรเวกอาษา ^{๒๖} ขุนกำภูชาขานศึก ^{๒๗} ให้เกณฑ์ไพร่เขมรชนสินลา ^{๒๘} ที่เขา ปูน ^{๒๙} แขวง
๗	เมืองสุพรรณ ก่อเตาเผาปูนจะได้ปฏิสังขรณ์ พระปฏิมากรวัดพระป่าเลไล และใช้

^{๒๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หน้า ๔๒ “พระกร หรือ กร เป็นราชาศัพท์
หมายถึง มือ แขน ปลายแขน ในที่นี้หมายถึงส่วนปลายแขนของพระพุทธรูป”

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓ “ประสาท หมายถึง ยินดีให้ โปรดให้ เช่น ประสาทปริญญา ประสาทพร”

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓ “ขุนรเวกอาษา นายกองเขมร มีหน้าที่ควบคุมแรงงานส่วย”

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓ “ขุนกำภูชาขานศึก นายกองเขมร มีหน้าที่ควบคุมแรงงานส่วย”

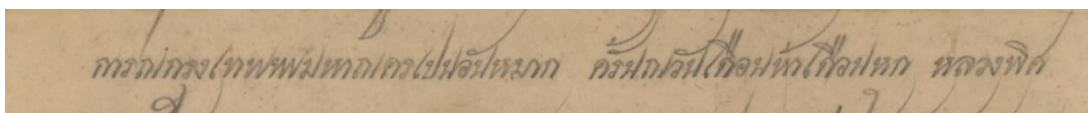
^{๒๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓ “สินลา หมายถึง ศิลา หรือ หิน”

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓ “ผู้เข้าร่วมศึกษาในโครงการฯ ได้สำรวจพื้นที่เขาปูน ต.หัวเขา อ.เดิมบางนาง
บวช แต่ไม่พบแหล่งหินปูน และสำรวจพื้นที่ เขาวงพาทย์ อ.อุทุมพร พบมีแหล่งหินปูนที่มีร่องรอยการขุด ผู้สูงอายุใน
พื้นที่ให้ข้อมูลตามคำบอกเล่าของปู่ย่าตายายว่าเดิมเคยมีการทำปูนที่เขาวงพาทย์ แต่ไม่ทราบว่าเป็นปูนก่อสร้าง หรือ
ปูนกินหมาก ข้อมูลของกรมธรณีวิทยาระบุว่า พื้นที่ทางด้านตะวันตกของ จ.สุพรรณบุรี พบแหล่งหินปูน ในเขต อ.อุ
ทุมพร และ อ.ด่านช้าง เท่านั้น ไม่พบแหล่งหินปูนในเขตอำเภออื่นๆ”

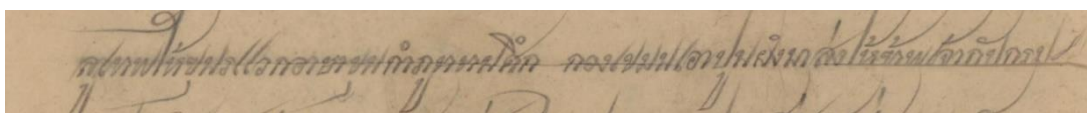
^{๒๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หน้า ๔๓ “ตรงกับช่วงวันพฤหัสบดีที่ ๒๒ มีนาคม
- วันเสาร์ที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

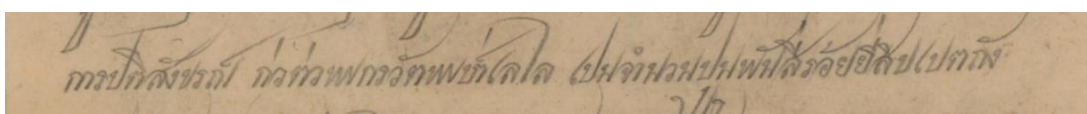
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

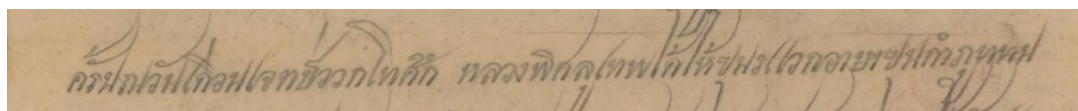
๘

๙

๑๐

๑๑

สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๓ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกลงปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

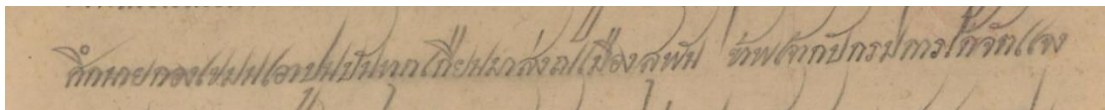
ตารางภาพที่ ๓.๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

๘	การ ณ กรุงเทพมหานครเป็นอันมาก ครั้น ณ วันเดือนห้าเดือนหก ^{๓๐} หลวงพิศ
๙	สุเทพ ให้ขุนรเวกอาษา ขุนกำภูชาชานศึก กองเขมรเอาปูนผงมาส่งให้ข้าพเจ้ากับกรม
๑๐	การปฏิสังขรณ์ ก่อต่อพระกรวัดพระป่าเลไล เป็นจำนวนปูนพันสี่ร้อยยี่สิบเอ็ด ^{๓๑} ถัง
๑๑	ครั้น ณ วันเดือนเจ็ด ปีวอกโทศก ^{๓๒} (รัชศกที่) ๑๐ หลวงพิศสุเทพได้ให้ ขุนรเวกอาษา ขุน กำภูชาชาน

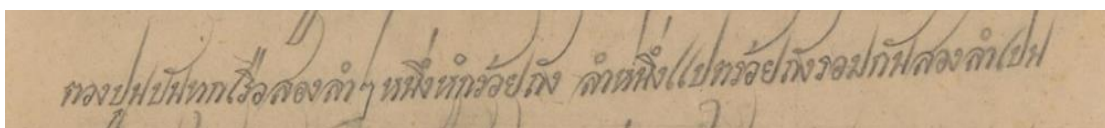
^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓ “สิบเบ็ด เป็นการออกเสียงคำว่า “สิบเอ็ด” ทางภาษาศาสตร์เรียกว่า การ
กลมกลืนเสียง ปัจจุบันก็ยังมีออกเสียงแบบนี้ใช้กันทั่วไปในหลายพื้นที่ของประเทศไทย”

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๔ “ตรงกับช่วงวันอาทิตย์ที่ ๒๐ พฤษภาคม - วันจันทร์ที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ.
๒๔๐๓”

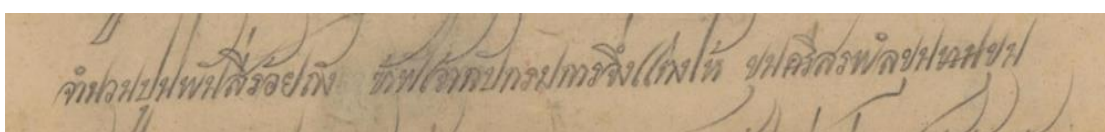
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

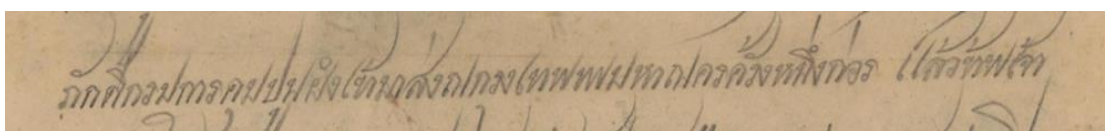
๑๒

๑๓

๑๔

๑๕

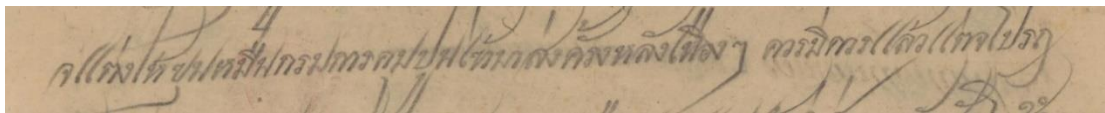
สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๔ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกลงปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

ตารางภาพที่ ๓.๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

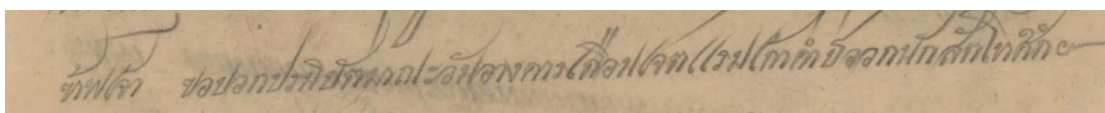
๑๒	ศีกนายกองขมรเอาปูนบรรทุกเกวียนมาส่ง ณ เมืองสุพัน ข้าพเจ้ากำกับการได้จัดแจง
๑๓	ตวงปูนบรรทุกเรือสองลำ ๆ หนึ่งหกร้อยถัง ลำหนึ่งแปดร้อยถังรวมกันสองลำเป็น
๑๔	จำนวนปูนพันสี่ร้อยถัง ข้าพเจ้ากำกับการจึงแต่งให้ ขุนศรีสรพล ขุนชาน ขุน
๑๕	ภักดี กรรมการคุมปูนผงเข้ามาส่ง ณ กรุงเทพระมหานครครั้งหนึ่งก่อน แล้วข้าพเจ้า

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑๖

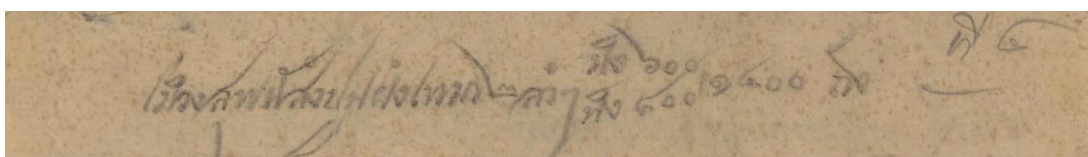
๑๗

สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๕ :เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกส่งปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

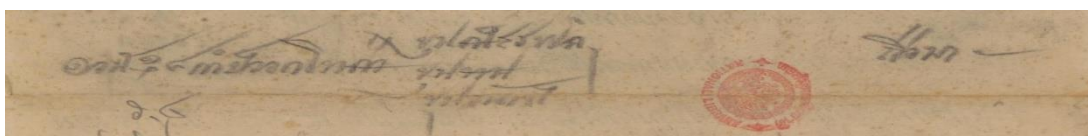
ตารางภาพที่ ๓.๘ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑๖	จะแต่งให้ขุนหมื่น กรมการ คุมปูนเข้ามาส่งครั้งหลังเนื่องๆ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด
๑๗	ข้าพเจ้า ขอบอกปรนนิบัติมา ณ วันอังคาร เดือนเจ็ด แรมเก้าค่ำ ปิวอกนักษัตร์โทศก ^{๓๓} (รัชศกที่) ๑๐ ๑๓

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑๘

๑๙

สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๖ เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ
เรื่อง บอกส่งปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

^{๓๓} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หน้า ๔๔ “ตรงกับวันอังคารที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.
๒๔๐๓”

ตารางภาพที่ ๓.๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๖ เป็นอักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๘	เมืองสุพรรณส่งขุนนางเข้ามา ๒ ลำ ลำหนึ่ง ๖๐๐ ถึง ลำหนึ่ง ๘๐๐ ถึง (รวม) ๑,๔๐๐ ถึง ๑๙
๑๙	๑ วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอกโทศก ^{๓๔} ขุนศรีสรพล ขุนชาน ขุนภักดี ถือนมา ๑๙

ตราฯ ข้าฯ พญาสุพรรณ

ตราฯ ข้าฯ พระปลัด

^{๓๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หน้า ๔๕ “ตรงกับวันอังคารที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓”

ตราฯ ข้าฯ หลวงสุนทรภักดีผู้ช่วย

ตราฯ ข้าฯ หลวงมหาดไทย

สำเนาภาพรายการที่ ๒ ชุดที่ ๗ : (ต่อ) แสดงตราประจำตำแหน่ง เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมืองสุพรรณ ฯ เรื่อง บอกส่งปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

ตารางภาพที่ ๓.๑๐ แสดงรายการ “ตราประจำตำแหน่ง” หมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมืองสุพรรณ ฯ เรื่อง บอกส่งปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

ประเด็นที่ ๓ สรุปสำเนาภาพรายการที่ ๒ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๑ เลขที่ ๒๑๖ ไบบอกเมืองสุพรรณ ฯ เรื่อง บอกส่งปูนผงจำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

กรมการเมืองสุพรรณส่งหนังสือถึงหัวหน้านายเวร เพื่อนำเรียน ฯพณฯ เจ้าท่านลูกขุน ว่า สมุหนายกได้มาตรวจดูการที่จะบูรณปฏิสังขรณ์พระกรวัดป่าเลไลยก์ และได้มอบหมายให้หลวงพิศสุเทพ ผู้กำกับกองเขมร ขุนระแวกอาษา ขุนกำภูชาขานศึก ให้เกณฑ์ไพร่เขมรขนศิลาจากเขาปูน ก่อเตาปูน เพื่อนำมาบูรณปฏิสังขรณ์พระกรพระป่าเลไลยก์ จำนวน ๑,๔๒๑ ถัง แล้วนำส่งปูนไปกรุงเทพมหานครโดยทางเรือไปใช้การในกรุงเทพฯพระมหานคร จำนวน ๑,๔๐๐ ถัง

สำเนาภาพรายการที่ ๓ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๔ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ เรื่อง บอกลง
 ปูนผงกongs่วย วันจันทร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมอกโทศก^๑ จ.ศ. ๑๒๒๒ วันอังคาร แรม ๙ ค่ำ
 เดือน ๗ ปีวอกนักษัตรโทศก^๑จ.ศ.๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.๒๔๐๓

ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : ทำด้วยกระดาษเพลลา ๑ แผ่น เขียนด้วยดินสอดำ ขนาด
 ความกว้าง ๔๐ ซม. ยาว ๔๖ ซม.^{๓๕}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ
 เรื่อง บอกลงปูนผงกongs่วย แบ่งเป็นด้านหน้า มีจำนวน ๑๗ แถวและด้านหลัง จำนวน ๒ แถว
 แบ่งเป็น ๕ ชุด

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑

๒

๓

๔

สำเนาภาพรายการที่ ๓ ชุดที่ ๑ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
 ฯ เรื่อง บอกลงปูนผงกongs่วย

^{๓๕} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา ,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๔๗.

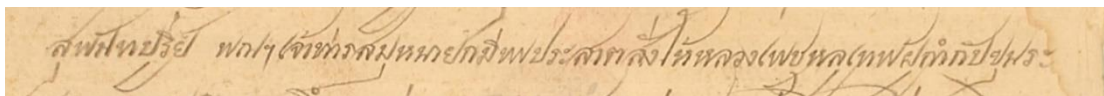
ตารางภาพที่ ๓.๑๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑	๑ ข้าพเจ้าพญาสุนทรสงครามรามพิไช พญาสุพันทบุรีย พระไชยราชรักษาปลัด หลวงศรีราชรักษา ^{๓๖}
๒	ยุกระบัด หลวงสุนทรภักดีผู้ช่วย หลวงมหาดไท หลวงบันเทาทุคราช ^{๓๗} ขอบอกปรนนิบัติ
๓	มายังท่านออกพันนายเวรได้นำขึ้นกราบเรียน แต่ พณฯ เจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลา ให้ทราบ ด้วย
๔	พณฯ เจ้าท่านสมุหนายก ออกไปดูการที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์พระกร วัดพระป่าเลไลแวงเมือง

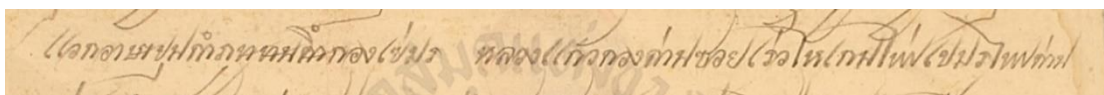
^{๓๖} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา ,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), ,
หน้า ๕๐ “หลวงศรีราชรักษา เป็นตำแหน่งราชทินนามยกกระบัตรเมืองสุพรรณบุรี”

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ “หลวงบันเทาทุคราช เดิมคือหลวงทุกขราษฎร์ รัชกาลที่ ๔ ให้เรียกใหม่ว่า
หลวงบรรเทาทุกขราษฎร์”

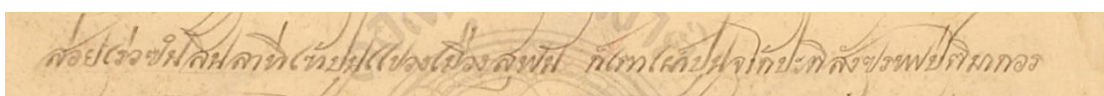
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

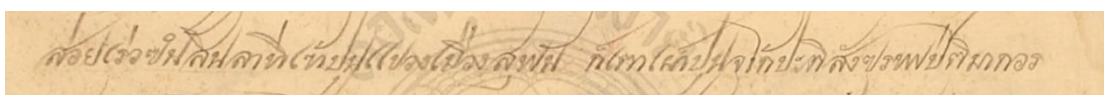
๕

๖

๗

๘

สำเนาภาพรายการที่ ๓ ชุดที่ ๒ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกลงปูนผงกอส่วย

ตารางภาพที่ ๓.๑๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๕	สุพันทบุรียั พณฯ เจ้าท่านสมุหนายกมีพระประสาตสั่งให้หลวงเพชฌุฑเทพ ผู้กำกับขุนระ
๖	แวกอาษา ขุนกำภูชาขานศึก กองเขมร หลวงแก้ว กองด่านส่วยเร็ว ^{๓๘} ให้เกณฑ์ไพร่เขมรไพร่ด่าน
๗	ส่วยเร็วขณสินลา ที่เขาปูน แขวงเมืองสุพัน ก่อเตาเผาปูนจะได้ปฏิสังขรณ์พระปฏิมากร
๘	วัดพระปาเลไลและใช้การ ณ กรุงเทพพระมหานคร เป็นอันมาก ครั้น ณ วัน เดือนเจ็ด

^{๓๘} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา ,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า ๕๐. “เร็ว เป็นชื่อไม้ล้มลุกมีเหง้าหรือลำต้นใต้ดิน ต้นคล้ายข่า เป็นเครื่องเทศที่ใช้ส่งส่วย”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

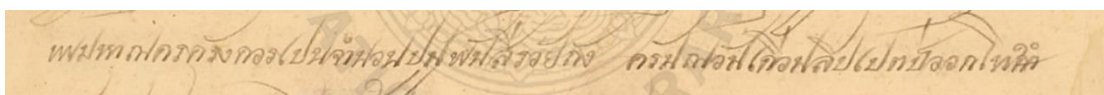
๙

๑๐

๑๑

๑๒

สำเนาภาพรากรที่ ๓ ชุดที่ ๓ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ
เรื่อง บอกส่งปูนผงกงสวย

ตารางภาพที่ ๓.๑๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๙	ปิวอกโทศก ^{๙๙} (รัชศกที่) ๑๐ หลวงเพชฌุเทพได้ให้ขุนระแวกอาษา ขุนกำภูชาขานศึก นายกองเขมร เอา
๑๐	ปูนบรรทุกเกี่ยวนมาส่งข้าพเจ้ากับกรมการ ๆ ได้แต่งให้ขุนหมื่นคุมปูนเข้ามาส่ง ณ กรุงเทพฯ
๑๑	พระมหานครครั้งก่อนเป็นจำนวนปูนพันสี่ร้อยถัง ครั้น ณ วันเดือนสิบเอ็ดปีวอกโทศก ^{๑๐๐} (รัชศกที่) ๑๐
๑๒	ข้าพเจ้ากับกรมการได้แต่งให้ขุนศรีษรพล ^{๑๑} หมื่นภักดี ^{๑๒} กรมการคุมปูนกองขุนระแวกอาษา

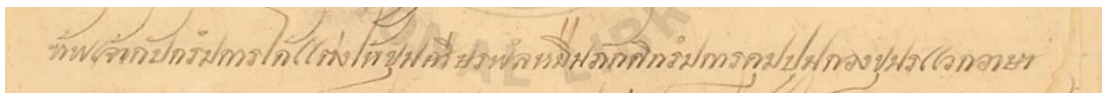
^{๙๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๕๑." ตรงกับช่วงวันอาทิตย์ที่ ๒๐ พฤษภาคม - วันจันทร์ที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓"

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑." ตรงกับช่วงวันอาทิตย์ที่ ๑๖ กันยายน - วันอาทิตย์ที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๓"

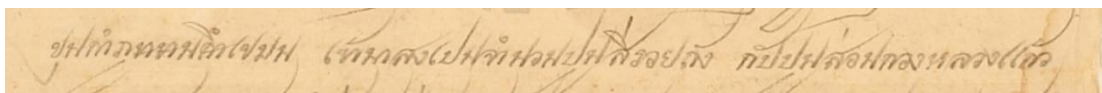
^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑."ขุนศรีษรพล กรมการเมืองสุพรรณบุรี

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑. "หมื่นภักดี กรมการเมืองสุพรรณบุรี"

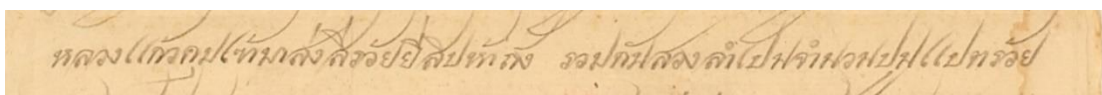
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

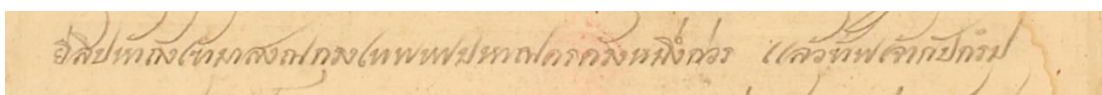
๑๓

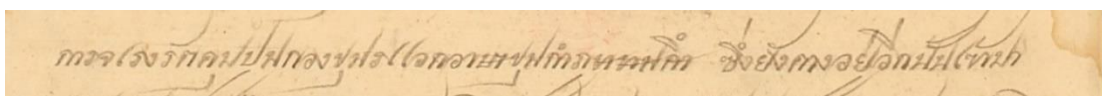
๑๔

๑๕

๑๖

๑๗

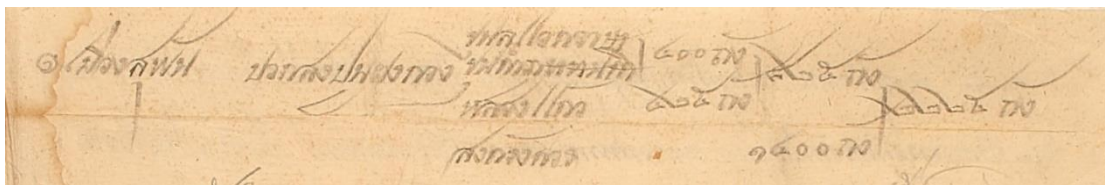
สำเนาภาพรายการที่ ๓ ชุดที่ ๔ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกลงปูนผงกอส่วย

ตารางภาพที่ ๓.๑๔ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๕ แถว

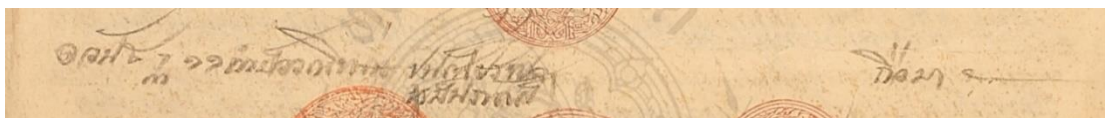
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑๓	ขุนกำภูษาขานศึกเขมร เข้ามาส่งเป็นจำนวนปูนสี่ร้อยถึง กับปูนส่วนกองหลวงแก้ว
๑๔	หลวงแก้วคุมเข้ามาส่งสี่ร้อยยี่สิบห้าถึง รวมกันสองลำเป็นจำนวนปูนแปดร้อย
๑๕	ยี่สิบห้าถึง เข้ามาส่ง ณ กรุงเทพมหานคร ครั้งหนึ่งก่อน แล้วข้าพเจ้ากับกรม
๑๖	การจะเร่งรัดคุมปูนกองขุนรเวกอาษา ขุนกำภูษาขานศึก ซึ่งยั้งค้างอยู่อีกนั้นเข้ามา
๑๗	ส่งครั้งหลังเนื่อง ๆ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ข้าพเจ้าบอกลงมา ณ วันจันทร์ เดือนสิบเอ็ด ขึ้นเก้าค่ำ ปี วอกโทศก (รัชศกที่) ๑๐ ๓

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่ (ด้านหลัง)

๑๘

๑๙

สำเนาภาพรายการที่ ๓ ชุดที่ ๕ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่อง บอกลงปุนผงกงสวย

ตารางภาพที่ ๓.๑๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๘	๑ เมืองสุพรรณ บอกลงปุนผงกงขุนลแวกอาษา ขุนกำภูชาขานศึก (รวม) ๔๐๐ ถึง หลวงแก้ว ๔๒๕ ถึง (รวม) ๘๒๕ ถึง ส่งครั้งก่อน ๑๔๐๐ ถึง (รวม) ๒๒๒๕ ถึง
๑๙	๑ วัน พุธที่สิบตี แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีวอกโทศก ขุนศรีษรพล หมื่นภักดี ถือมา ๑-

ประเด็นที่ ๓ สรุปสำเนาภาพรายการที่ ๓ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ
ไบบอกเมืองสุพรรณ ฯ เรื่อง บอกลงปุนผงกงสวย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๑ เลขที่ ๒๑๔

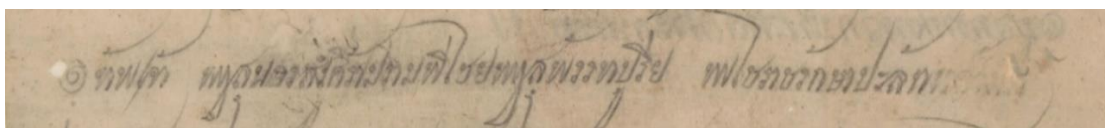
พระยาสุนทรสงครามราชพิไชยและกรมการเมืองสุพรรณทำหนังสือถึงออกพนายเวร ได้นำ
ขึ้นกราบเรียน พลน้าเจ้าท่านลูกขุน ว่า สมุหนายกได้ออกไปดูการบูรณปฏิสังขรณ์พระกร วัดพระปา
เลไลย และท่านสมุหนายกได้สั่งการให้หลวงพิศุเทพ ผู้กำกับกองเขมร ขุนระแวกอาษา ขุนกำภูชา
ขานศึก ให้เกณฑ์ไพร่เขมรไพร่ด่านสวยเร็วขนิลาที่เขาปุน ก่อเตาเผาปูนจะได้นำไปปฏิสังขรณ์และ
นำไปใช้ที่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก ต่อมาหลวงพิศุเทพได้นำปูนมาส่งให้เพื่อซ่อมพระกรวัด
ป่าเลไลย จำนวน ๑,๔๒๑ ถึง และได้ส่งกรุงเทพมหานคร จำนวน ๑,๔๐๐ ถึง นั้น ในครั้งนี้ได้แต่งตั้งขุน
ศรีษรพล หมื่นภักดี กรมการควบคุมกองขุนระแวกอาษาและขุนกำภูชาขานศึกเขมร ส่งเข้า
กรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น จำนวน ๘๐๐ ถึง ในส่วนที่เหลือจะส่งให้เนื่องๆ ในภายหลัง

สำเนาภาพรายการที่ ๔ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๘ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ บอกรักปฏิสังขรณ์
วัดป่าเลไลยก์ วันอังคาร แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอกโทศก^{๑๐} จ.ศ.๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๓๐ ตุลาคม
พ.ศ.๒๔๐๓

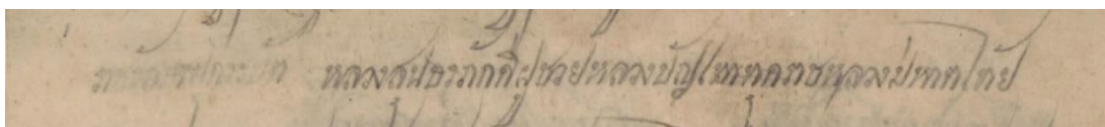
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : กระดาษเพลลา ๑ แผ่น เขียนด้วยดินสอดำ ขนาดความ
กว้าง ๔๐ ซม. ยาว ๔๖ ซม. มีจำนวน ๑๙ แถว^{๔๓}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ
บอกรักปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์ แบ่งเป็นด้านหน้า มีจำนวน ๔๒ แถวและด้านหลัง จำนวน ๒ แถว
แบ่งเป็น ๑๓ ชุด และมีเครื่องหมายตราประทับประจำตำแหน่ง ๘ ตำแหน่ง

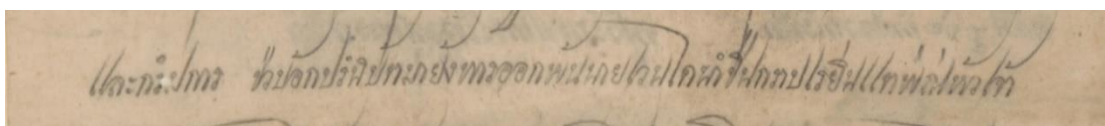
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

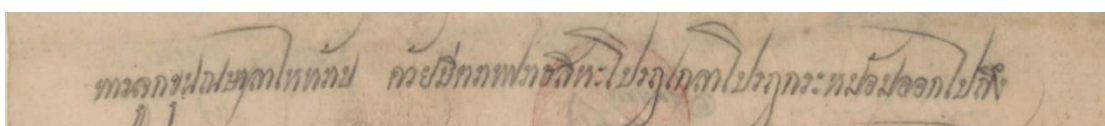
๑

๒

๓

๔

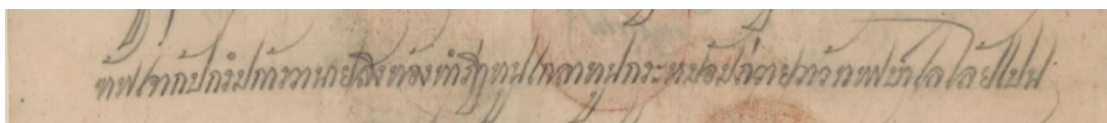
สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๑ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรักปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์

^{๔๓} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา, (สุพรรณบุรี ๒๕๖๖) หน้า ๕๕.

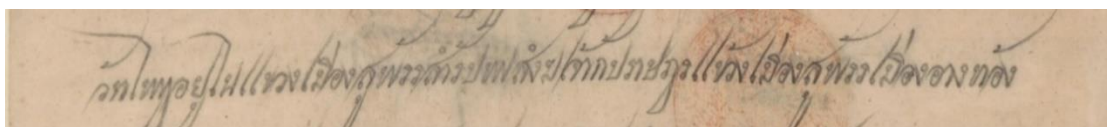
ตารางภาพที่ ๓.๑๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ ข้าพเจ้า พญาสุนทรสงครามรามพิไชย พญาสุพรรณบุรี พระไชยราชรักษา ปลัดหลวงศรี
๒	ราชรักษากระบี่ ^{๔๔} หลวงสุนทรภักดี ผู้ช่วย หลวงบัญชาทูคราช หลวงมหาดไทย
๓	และกรมการ ขอบอกปรนนิบัติมายังท่านออกพันนายเวร ได้นำขึ้นกราบเรียนแต่ พณ หัวเจ้า
๔	ท่าน ^{๔๕} ลูกขุน ณ ศาลา ให้ทราบด้วยมีตราพระราชสีห์ ^{๔๖} โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกไปถึง

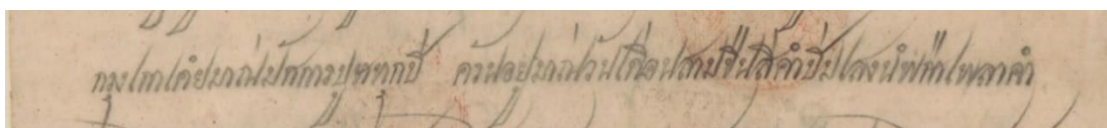
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

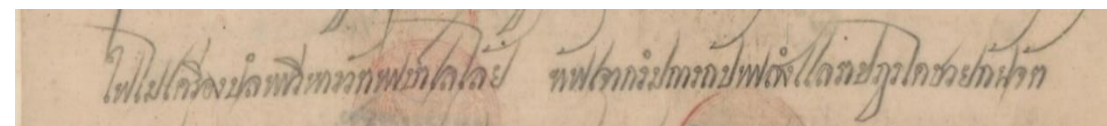
๕

๖

๗

๘

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๒ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรูปปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์
ตารางภาพที่ ๓.๑๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

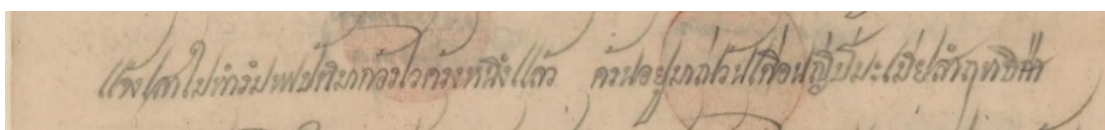
^{๔๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า ๕๗ “มีรอยลบ ถือว่าไม่ได้เขียนไว้”

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗ “พณ หัวเจ้าท่าน คำนำหน้าชื่อหรือตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ใช้เขียน
คำย่อเป็น ๆพณฯ”

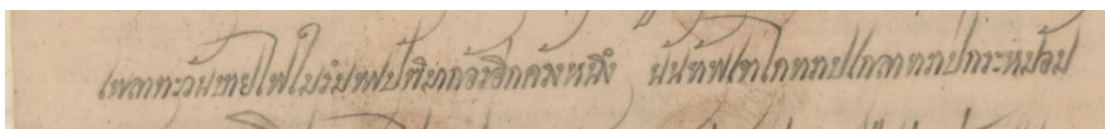
^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗ “ตราพระราชสีห์ เป็นตราประจำตำแหน่งสำหรับสมุหนายก”

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๕	ข้าพเจ้ากับกรรมการ ว่านายสิงทอง ทำฎีกาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายว่าวัดพระปาเลไลยเป็น
๖	วัดใหญ่อยู่ในแขวงเมืองสุพรรณสำหรับพระสงฆ์เจ้ากับราษฎรแขวงเมืองสุพรรณ เมืองอ่างทอง
๗	กรุงเก่า เคยมานมัสการบูชาทุกปี ครั้นอยู่มา ณ วันเดือนสาม ขึ้นสี่ค่ำ ปีมะเส็งนพศก ^{๕๗} เพลาค่ำ
๘	ไฟไหม้เครื่องบน ^{๕๘} พระวิหารวัดพระปาเลไลย ข้าพเจ้ากรรมการกับพระสงฆ์และราษฎรได้ช่วยกันจัด

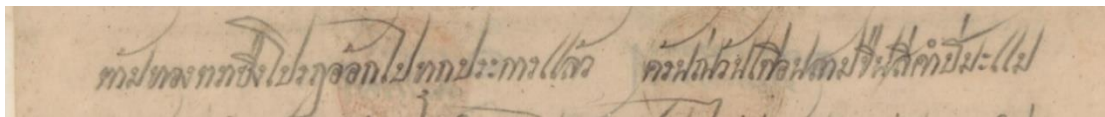
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

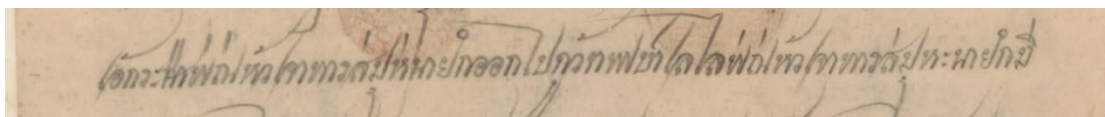
๙

๑๐

๑๑

๑๒

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๓ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรูปปฏิสังขรณ์วัดปาเลไลย

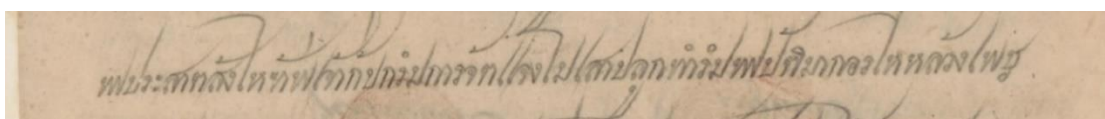
ตารางภาพที่ ๓.๑๘ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

^{๕๗} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๕๘ “ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๑”

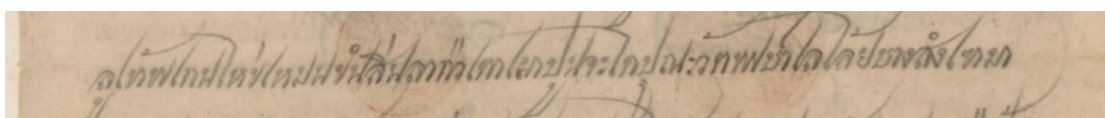
^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘ “เครื่องบน หมายถึง ตัวไม้ที่เป็นส่วนของหลังคา เช่น ช่อ จันทน์ แป กลอน”

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๙	แจงเสาไม้ ทารมพระปฏิมากร ไว้ครั้งหนึ่งแล้ว ครั้นอยู่มา ณ วันเดือนยี่ ปีมะเมียสาฤทธิศก ^{๔๙}
๑๐	เพลตะวันบ่าย ไฟไหม้ร่มพระปฏิมากรอีกครั้งหนึ่ง นั้นข้าพเจ้าได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อม
๑๑	ตามท้องตราซึ่งโปรดออกไปทุกประการแล้วครั้น ณ วันเดือนสามขึ้นสี่ค่ำ ปีมะแม
๑๒	เอกศก ^{๕๐} พณหัวเจ้าท่านสมุหนายกออกไปดูวัดพระปาเลไล พณหัวเจ้าท่านสมุหนายกมี

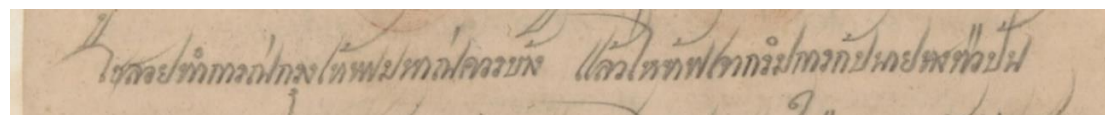
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

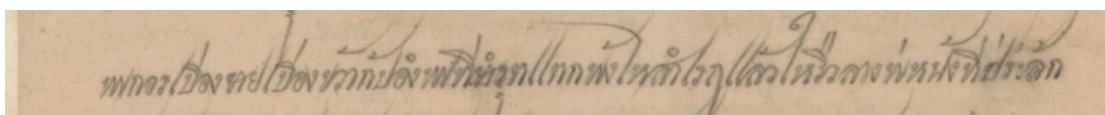
๑๓

๑๔

๑๕

๑๖

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๔ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรูปปฏิสังขรณ์วัดปาเลไล

ตารางภาพที่ ๓.๑๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

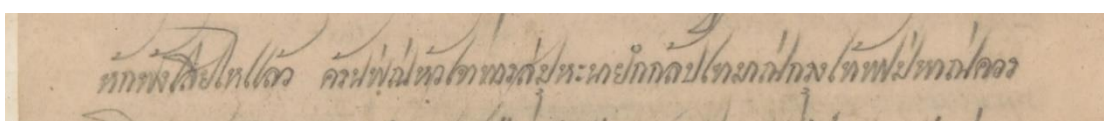
^{๔๙} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๕๘ “ตรงกับช่วงวันอังคารที่ ๔ มกราคม - วันพุธที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๒”

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙ “ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๓”

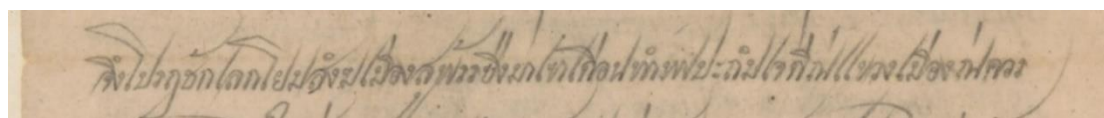

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๓	พระประสาธ สั้งให้ข้าพเจ้ากับกรมการจ้ดแจงไม้เสาปลูกทำรมพระปฏิมากร ให้หลวงเพชฌ
๑๔	กูเทพ เกณขีให้เขมร ขนสินลา ก่อเตาเผาปูน จะได้บูรณะวัดพระปาไลย บ้างส่งเข้ามา
๑๕	ใช้สอยทำการ ณ กรุงเทพระมหานครบ้างแล้วให้ข้าพเจ้ากรมการกับนายช่างต้อป็น
๑๖	พระกรเบื่องซ้ายเบื่องขวากบองค์พระที่ชำรุดแตกพังให้สำเร็จแล้วให้หรือล้าง ผนึ่งที่ปรัก

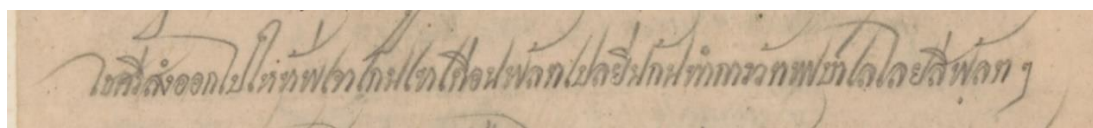
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑๓

๑๔

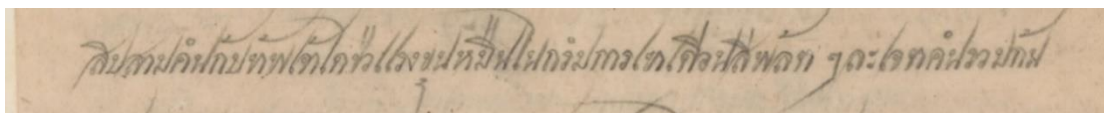
๑๕

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๕ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรักขันธ์วัดป่าเลไลยก์

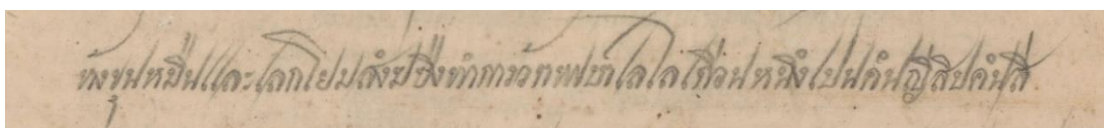
ตารางภาพที่ ๓.๒๐ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๗	หักพังเสียให้แล้ว ครั้น พณหัวเจ้าท่านสมุหนายกกลับเข้ามา ณ กรุงเทพพระมหานคร
๑๘	จึงโปรดชักเลกโยมสงฆ์ ^{๕๑} เมืองสุพรรณ ซึ่งมาเข้าเดือนทำพระปฐมเจดีย์ ^{๕๒} ณ แขวงเมืองนคร
๑๙	ชัยศรี ส่งออกไปให้ข้าพเจ้าเกณฑ์เข้าเดือน ^{๕๓} ผลัดเปลี่ยนกันทำการวัดพระป่าเลไลยก์ สิ้นลัด ๆ

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๒๐

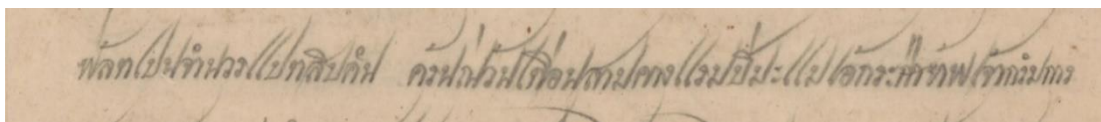
๒๑

^{๕๑} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๖๐ “เลกโยมสงฆ์ หมายถึง เลกหรือไพร่ที่เป็นญาติของพระที่ได้รับแต่งตั้งหลังเรียนจบเปรียญธรรม มีหน้าที่ทำงานในวัด โดยไม่ต้องถูกเกณฑ์โดยราชการอีก แต่ยังต้องขึ้นทะเบียนกับพระสัสดี”

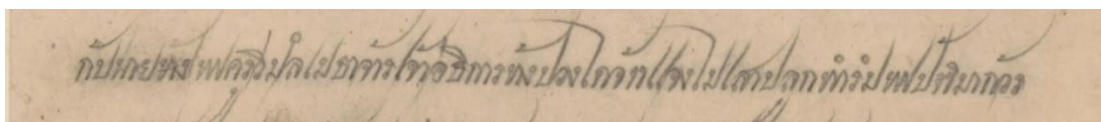
^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐ “การบูรณะพระปฐมเจดีย์ ในจดหมายเหตุ ร.๔ เจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงเจ้าเมืองกรมการ วันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๒ ค่ำ ปีชวดฉศก จุลศักราช ๑๒๑๖ ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๗ ระบุว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้เกณฑ์ และขอแรงเลกโยมสงฆ์ตามพระอารามแขวงหัวเมืองปากใต้ หัวเมืองฝ่ายเหนือ ในเมืองสุพรรณ นครชัยศรี สระบุรี สิงห์บุรี พรหมบุรี อ่างทอง ราชบุรี พนสนิมคม ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเดือนหนึ่งออกสามเดือนไปช่วยทำ (บูรณะพระปฐมเจดีย์) จนเสร็จ”

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐ “เข้าเดือน คือ กำหนดเวลาที่ ชายฉกรรจ์อายุ ๑๘ ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นราษฎรสามัญ และผ่านการสักขึ้นทะเบียนสังกัดกรมกองต่าง ๆ แล้ว (เรียกว่าไพร่หลวง ถ้าพระราชทานให้ไปรับราชการเป็นกำลังแก่มูลนายเรียกว่าไพร่สม) เข้ามาทำงานให้ทางราชการในแต่ละปีเป็นจำนวนเดือน มากหรือน้อยเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย เช่น เข้าเดือน ออกเดือน เข้าเดือน ออก ๒ เดือน เข้าเดือน ออก ๓ เดือน”

๒๒

๒๓

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๖ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกลูกศิษย์วัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๒๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๖ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

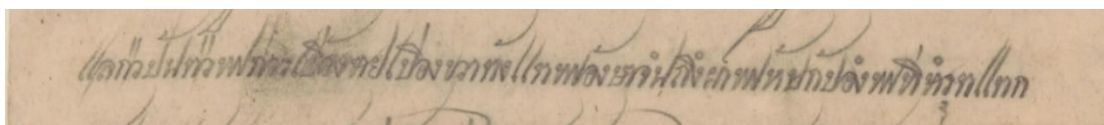
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๐	สิบสามคน กับข้าพเจ้าได้ขอแรงขุนหมื่นในกรมการเข้าเดือนสี่ผลัด ๆ ละเจ็ดคนรวมกัน
๒๑	ทั้งขุนหมื่นและเลกโยมสงฆ์ซึ่งทำการวัดพระป่าเลไลยก์ เดือนหนึ่งเป็นคนยี่สิบคน สี่
๒๒	ผลัดเป็นจำนวนแปดสิบคน ครั้น ณ วันเดือนสาม ข้างแรม ปีมะแมเอกศก ^{๕๔} ข้าพเจ้า
๒๓	กับนายช่าง พระครูวิมลเมธาจารย์ ^{๕๕} เจ้าอธิการทั้งปวง ^{๕๖} ได้จัดแจงไม้เสาปลูกทำร่มพระปฏิมากร

^{๕๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๖๑

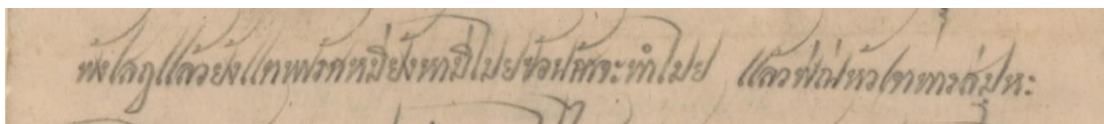
^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑ “พระครูวิมลเมธาจารย์ เป็นสมณศักดิ์พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ในเมืองสุพรรณบุรี”

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑ “เจ้าอธิการทั้งปวง หมายถึง เจ้าอาวาสวัดต่างๆ ในเมืองสุพรรณบุรี รวมทั้งเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์ด้วย”

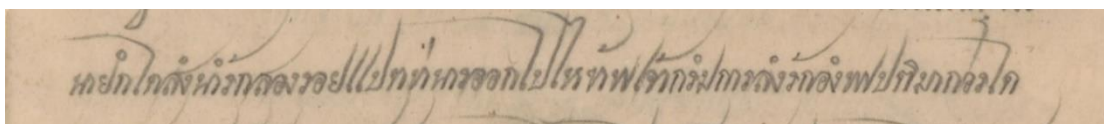
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

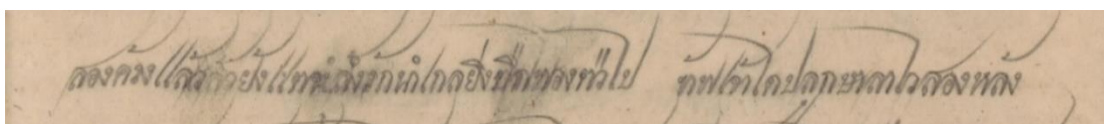
๒๔

๒๕

๒๖

๒๗

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๗ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรักสังฆกรรมวัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๒๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๗ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๔	และก่อนขึ้นต่อพระกรเบื้องซ้ายเบื้องขวา ตั้งแต่พระอังสา จนถึงฝ่าพระหัตถ์ องค์พระที่ชำระแดด
๒๕	พึงเสร็จแล้ว ยังแต่พระรัศมี ^{๕๗} ยังหาไม้ขอนสัก ^{๕๘} จะทำไม้ แล้ว พณ หัวเจ้าท่านสมุท
๒๖	นายก็ได้ส่งน้ำรัก ^{๕๙} สองร้อยแปดทะนาน ออกไปให้ข้าพเจ้ากรมการลงรักองค์พระปฏิมากรได้

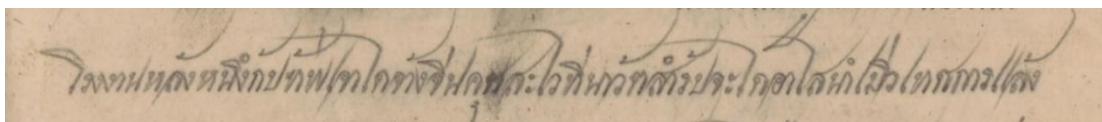
^{๕๗} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า ๖๑ “พระรัศมี หมายถึง ส่วนยอดพระเกศพระพุทธรูป”

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑ “ขอนสัก หมายถึง ซุงไม้สัก ลำต้นไม้สักที่ตัดเป็นท่อนยาวก่อนแปรรูป”

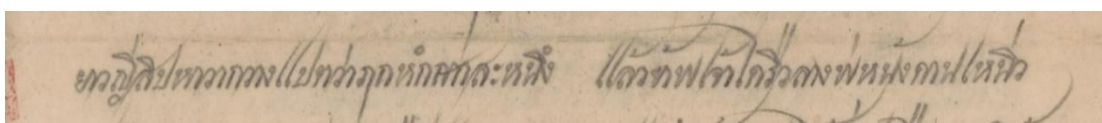
^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑ “น้ำรัก หมายถึง ยางที่ได้จากไม้ต้นในสกุล Gluta และสกุล Rhus วงศ์
Anacardiaceae ทำให้มีสีดำแล้วใช้ทาลงพื้นให้เหนียวเพื่อปิดทอง”

๒๗	สองครั้งแล้ว ยังแต่จะลงรักน้ำเกลี้ยง ^{๖๐} ปิดทองต่อไป ข้าพเจ้าได้ปลุกศาลาไว้สองหลัง
----	--

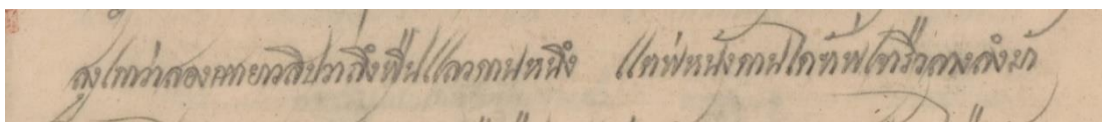
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

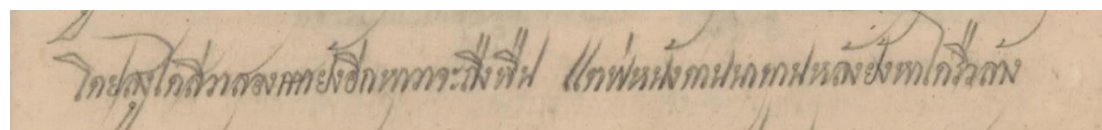
๒๘

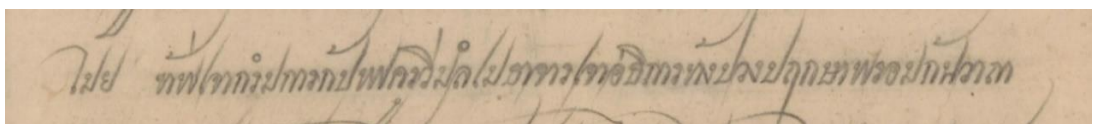
๒๙

๓๐

๓๑

๓๒

ตารางภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๘ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ โบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรักปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์

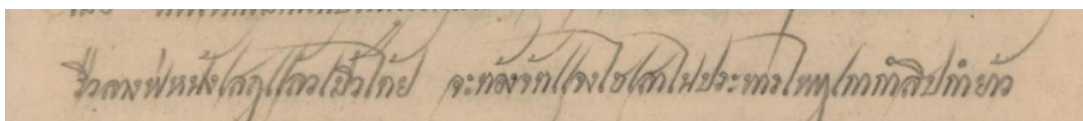
ตารางภาพที่ ๓.๒๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๘ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๕ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๘	โรงงานหลังหนึ่ง กับข้าพเจ้าได้จ้างจีนชุดสระไว้ที่หน้าวัด สำหรับจะได้อาศัยน้ำเมื่อเทศกาลแล้ง
๒๙	ยารยีสืบห้าวา กว้างแปดวา ลึกหกศอก สระหนึ่ง แล้วข้าพเจ้าได้รื้อล้างผนังด้านเหนือ

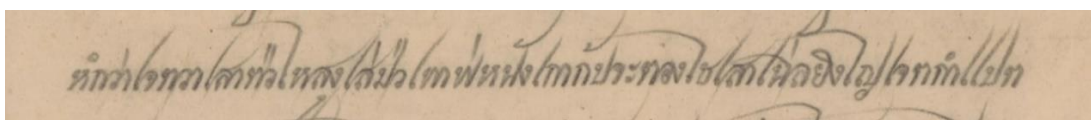
^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒ “รักน้ำเกลี้ยง คือ รักดิบที่ผ่านการกรองและได้รับการขับน้ำเรียบร้อยแล้ว เป็นน้ำยารักบริสุทธิ์”

๓๐	สูงแก้วาสองศอก ยาวลิบวา ถึงพื้นแล้วด้านหนึ่ง แต่ผนังด้านใต้ ข้าพเจ้ารื้อล่างลงมา
๓๑	โดยสูงได้สี่วาสองศอกยังอีกห้าวาจะถึงพื้นแต่ผนังด้านหน้าด้านหลังยังหาได้รื้อล่าง
๓๒	ไม่ ข้าพเจ้ากรมการกับพระครูวิมลเมธาจารย์ เจ้าอธิการทั้งปวง ปรีक्षाพร้อมกันว่า ถ้า

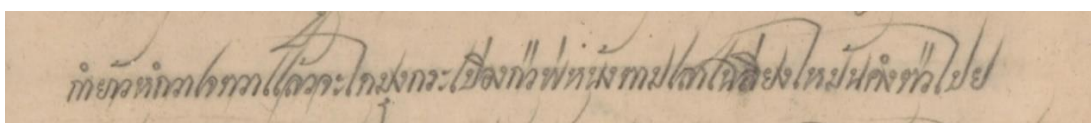
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

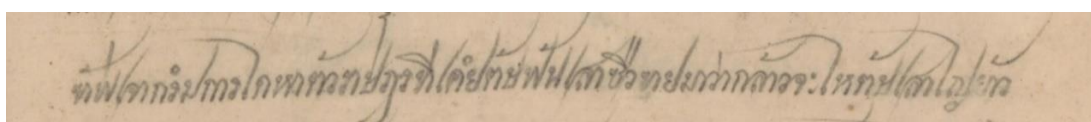
๓๓

๓๔

๓๕

๓๖

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๙ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ บอกรูปปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๒๔ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๙ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

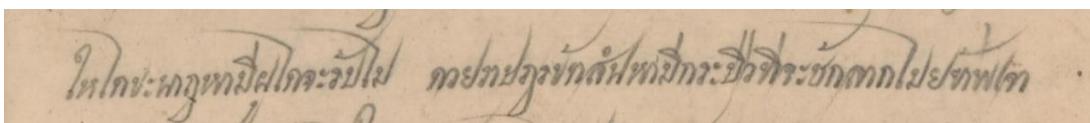
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓๓	รื้อล้างผนังเสร็จแล้วเมื่อใด จะต้องจัดแจงใช้เสาในประธาน ^{๖๑} ใหญ่เก้ากำลึงกำ ^{๖๒} ยาว
๓๔	หกวาเจ็ดวา เสาต่อให้สูงเสมอเท่าผนังเก่า ก็จะต้องใช้เสาเฉลียง ^{๖๓} ใหญ่เจ็ดกำแปด
๓๕	กำยาวหกวาเจ็ดวา แล้วจะได้มุงกระเบื้องก่อผนังตามเสาเฉลียงให้มั่นคงต่อไป
๓๖	ข้าพเจ้ากรมการได้หาตัวราษฎรที่เคยตัดฟันเสาซื้อขาย มาว่ากล่าวจะให้ตัดเสาใหญ่ยาว

^{๖๑} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า๖๓ “เสาในประธาน หมายถึง เสาภายในอุโบสถ วิหาร ที่ตั้งเป็นคู่ ๆ แบ่งพื้นที่ระหว่างเสาเป็นห้อง ๆ ตั้งขึ้นไปรับโครงสร้างหลังคา มีทั้งเสากลม เสาเหลี่ยม เป็นต้น เสาประธาน หรือ เสาร่วมใน ก็เรียก”

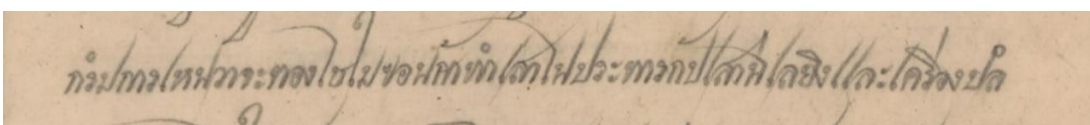
^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓ “กำ คือ มาตราวัดรอบของกลม เมื่อวัดได้เท่าไร แล้วทบทึงได้ยาวราว ๑๐ ซม. เช่น ของกลมวัดรอบได้ยาว ๒๐ ซม. ของกลมนั้นเรียกว่า มีขนาด ๑ กำ”

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓ “เสาเฉลียง หมายถึง ชุดเสาที่ตั้งอยู่ตรงส่วนที่เป็นเฉลียง อาจมีโดยรอบทั้งอาคาร หรือเฉพาะด้านหน้าหรือด้านหลัง”

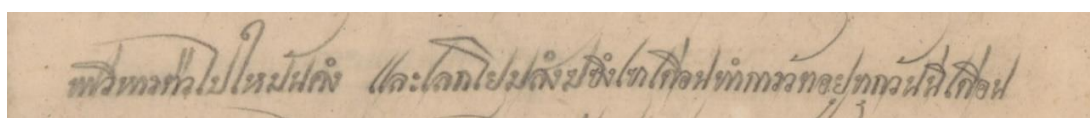
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

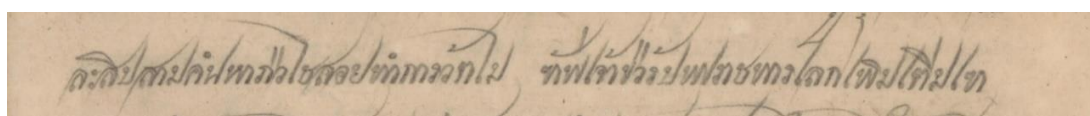
๓๗

๓๘

๓๙

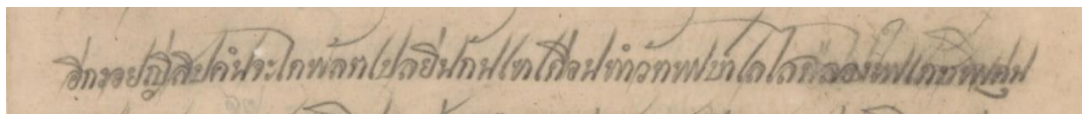
๔๐

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๑๐ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมือง
สุพรรณ ฯ บอกปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์

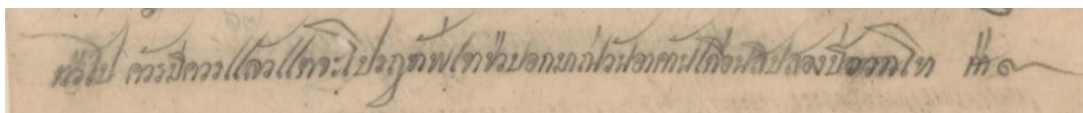
ตารางภาพที่ ๓.๒๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๐ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓๗	ให้ได้ขนาด หามิผู้ใดจะรับไม่ ด้วยราชภูรชัตสน หามิกระบือที่จะชักลากไม้ ข้าพเจ้า
๓๘	กรมการเห็นว่าจะต้องใช้ไม้ขนสัก ทำเสาในประธานกับเสาเฉลียงและเครื่องบน
๓๙	พระวิหารต่อไปให้มั่นคง และเลกโยมสงฆ์ซึ่งเข้าเดือนทำการวัดอยู่ทุกวันนี้ เดือน
๔๐	ละสืบสามคนหาพอใช้สอยทำการวัดไม้ .ข้าพเจ้าขอรับพระราชทานเลกเพิ่มเติมเข้า

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๔๑

๔๒

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๑๑ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมือง
สุพรรณฯ บอกร้อยยี่สิบคน จะได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเดือนทำวัดพระป่าเลไล

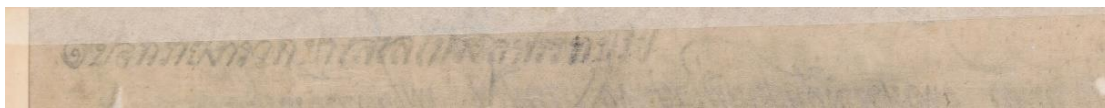
ตารางภาพที่ ๓.๒๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๔๑	อีกร้อยยี่สิบคน จะได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเดือนทำวัดพระป่าเลไล ฉลองพระเดชพระคุณ
๔๒	ต่อไป ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ข้าพเจ้าขอออกมา ณ วันอังคาร เดือนสิบสอง ปีวอกโทศก ^{๒๔} ๓

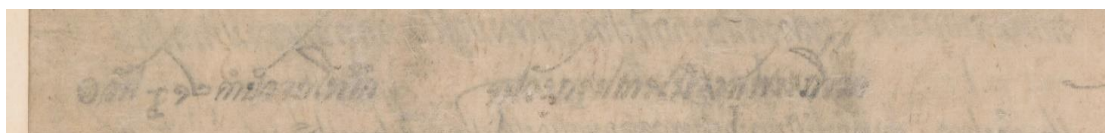
^{๒๔}วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไล, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า ๖๔ “สันนิษฐานว่าเป็นวันอังคารที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ ซึ่งเป็นวันอังคารก่อนหน้าวันที่รับหนังสือเมื่อวัน
ศุกร์ที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๓”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่ (ด้านหลัง)

๔๓

๔๔

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๑๒ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ไบบอกเมือง
สุพรรณ ฯ บอกรายงานวัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๒๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๒ (ด้านหลัง)
เป็นอักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๔๓	๑ บอกรายงานวัดป่าเลไลยก์เมืองสุพรรณบุรี
๔๔	๑ วันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอกโทศก ^{๖๕} (รัชศกที่) ๑๐ ขุนวังกรมการเมืองสุพรรณ ถิ่นมา

สำเนาภาพรายการที่ ๔ ชุดที่ ๑๓ แสดงตราประจำตำแหน่งเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๔ ไบบอกเมืองสุพรรณ ฯ บอกรายงานวัดป่าเลไลยก์ จ.ศ.๑๒๒๒ เลขที่ ๒๘

ตารางภาพที่ ๓.๒๘ แสดงรายการ “ตราประจำตำแหน่ง จำนวน ๘ ตำแหน่ง

^{๖๕} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา ,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๖๕ “ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๐๓”

๑ ตราฯ ข้าฯ พญาสุพัน

๑ ตราฯ ข้าฯ พระปลัด

๑ ตราฯ ข้าฯ หลวงภักดีผู้ช่วย

๑ ตราฯ ข้าฯ หลวงบันเทาทุก

๑ ตราฯ ข้าฯ หลวงมหาดไทย

๑ ตราฯ ข้าฯ ขุนแพ่ง

๑ ตราฯ ข้าฯ ขุนสุพมาตรา

(ไม่สามารถอ่านได้)

ประเด็นที่ ๓ สรุปสำเนาภาพรายการที่ ๔ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ
รัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๑ เลขที่ ๒๘ ใบบอกเมืองสุพรรณ ฯ บอกปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์ วันอังคาร
แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอกโทศก^{๑๐} จ.ศ.๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๐๓

พระยาสุนทรสงครามในฐานะกรรมการเมืองสุพรรณบุรี ทำหนังสือถึงนายเวรให้นำขึ้นกราบ
เรียน ลูกขุน ศาลาและอ้างว่า “ตามที่สมุหนายกมีหนังสือแจ้งว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แจ้งกรรมการเมืองสุพรรณว่า “นายสิงทอง ถวายฎีกาว่า วัด
พระป่าเลไลยก์เป็นวัดใหญ่อยู่ในแขวงเมืองสุพรรณ สำหรับพระสงฆ์กับราษฎรทั้งเมืองสุพรรณ เมือง
อ่างทอง กรุงเก่า เคยมานมัสการบูชาทุกปี เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๔๐๑ ในเวลาค่ำเกิดไฟไหม้เครื่อง
บนของพระวิหารวัดป่าเลไลยก์ และคณะกรรมการเมืองร่วมกับพระสงฆ์และราษฎรได้ช่วยกันหาเสามา
ทำร่มพระปฏิมากรแล้ว ต่อมาในช่วงต้นเดือนมกราคมปี ๒๔๐๒ เวลาบ่ายได้เกิดไฟไหม้ร่มพระ
ปฏิมากรอีกครั้งหนึ่ง”ความละเอียดได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อมตามหนังสือที่แจ้งมาแล้ว นั้น

เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๔๐๒ ท่านสมุหนายกได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมและมีคำสั่งให้พระยา
สุนทรสงครามและกรรมการหาไม้เสาปลูกทำร่มพระปฏิมากร ให้หลวงเพชญ์ภูเทพเกณฑ์เขมร ขนศิลา
ก่อเตาเผาปูน เพื่อนำมาบูรณะวัดพระป่าเลไลยก์ บางส่วนก็ให้ส่งไปใช้สอยในกรุงเทพมหานครบ้าง ให้
กรรมการเมืองสุพรรณกับนายช่างตอปั่นพระกระเบื้องซ้าย-ขวา และองค์พระที่ชำรุดแตกพังพร้อมทั้งให้
รื้อล้างผนังที่หักพังให้แล้วเสร็จ

หลังจากท่านสมุหนายกกลับไปกรุงเทพพระมหานครแล้ว ได้โปรดให้เรียกเลกโยมสงฆ์เมือง
สุพรรณที่ไปช่วยบูรณะพระปฐมเจดีย์ แขวงเมืองนครชัยศรีกลับมาทำงานวัดพระป่าเลไลยก์ โดยให้
ผลัดเปลี่ยนกัน ๔ ผลัด ๆ ละ ๑๓ คน พระยาสุนทรสงครามได้ขอแรงขุนหมื่นในกรรมการให้มา
ช่วยทำงานเข้าเดือน ๔ ผลัด ๆ ละ ๗ คน รวมเดือนหนึ่ง ๒๐ คน

ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๓ กรมการเมืองสุพรรณ นายช่าง พระครูวิมลเมธาจารย์
และเจ้าอธิการในเมืองสุพรรณ ได้ร่วมกันหาไม้เสาปลูกทำร่มพระปฏิมากร ก่อปั้นต่อพระกระเบื้องซ้าย-
ขวา ตั้งแต่พระอังสา (บ่า) จนถึงฝ่าพระหัตถ์(ฝ่ามือ) และองค์พระที่ชำรุดเสร็จแล้ว แต่ยังไม่สามารถ
ทำพระรัศมีไม่ได้ ในขณะที่ฯพณฯ หัวเจ้าท่านสมุหนายกได้ส่งน้ำรักร่องค์พระปฏิมากรได้สองครั้งแล้ว
แต่ยังไม่สามารถตั้งน้ำเกลี้ยงและปิดทอง

กรมการเมืองได้รายงานเพิ่มเติมว่า (๑) ได้ปลูกศาลาไว้สองหลัง ใช้เป็นโรงงานหนึ่งหลัง ได้
จ้างจีนชุดสระไว้ที่หน้าวัด เพื่อจะได้อาศัยน้ำเมื่อน้ำแห้ง (๒) ได้รื้อล้างผนังด้านเหนือจากบนลงล่าง
เสร็จแล้ว ส่วนผนังด้านใต้ได้รื้อลงมายังเหลือต้นล่างอีก ๕ วาจะถึงพื้น แต่ผนังด้านหน้าและด้านหลัง
ยังไม่ได้ดำเนินการ (๓) กรมการเมือง พระครูวิมลเมธาจารย์และเจ้าอาวาสทุกรูปในเมืองสุพรรณ ได้
ปรึกษาละมีความเห็นร่วมกันว่า หากรื้อล้างผนังเสร็จแล้ว จะหาเสาขนาดเส้นรอบวงประมาณ ๙๐-
๑๐๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๒-๑๔ เมตร ใช้เป็นเสาประธาน และใช้เสาเฉลียงเส้นรอบวง

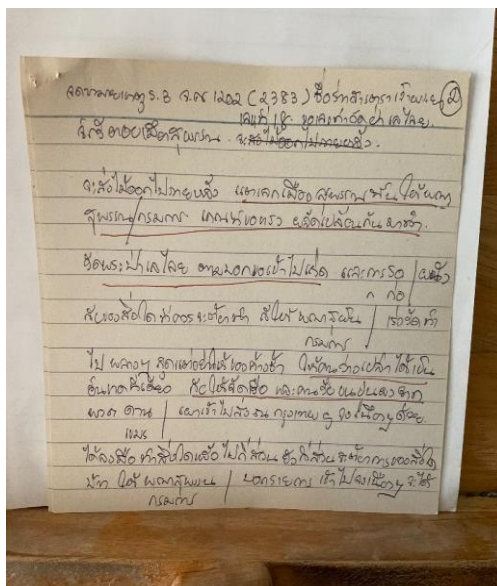
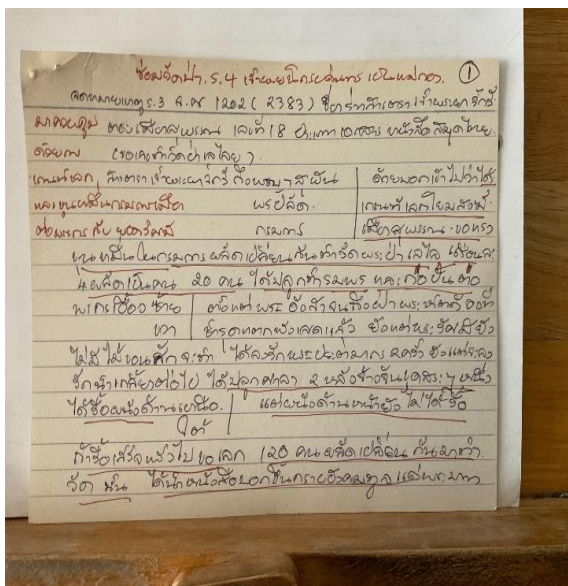
ประมาณ ๗๐-๘๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๒-๑๔ เมตร (๔) จะมุงกระเบื้องก่อผนังตามเสาเฉลียงให้มั่นคงต่อไป

นอกจากนี้ กรมการเมืองสุพรรณยังรายงานว่า ขณะนี้ไม่สามารถจัดหาราษฎรที่จะมาตัดและขนย้ายเสาขนาดใหญ่ ยาวได้ เพราะราษฎรยากจน ไม่มีควายที่จะชักลากเสาได้ แต่ก็มีควายจำเป็นต้องใช้ขนไม้สักทำเสาประธานและเสาเฉลียงรวมทั้งเครื่องบนของพระวิหารต่อไปให้มั่นคงและขอได้โปรดพระราชทานเลกเพิ่มเติมอีก ๑๒๐ คน จะได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาทำวัดพระป่าเลไลยก์ให้เสร็จสมบูรณ์เพื่อฉลองพระเดชพระคุณต่อไป

สำเนาภาพรายการที่ ๕ จดหมายเหตุ เลขที่ ๑๘ ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมือง
สุพรรณ ๓ วันศุกร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีวอกโทศก^{๖๐} จ.ศ.๑๒๐๒ ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน
พ.ศ.๒๔๐๓

ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร ไม่พบต้นฉบับหนังสือสมุดไทย^{๖๖} สันนิษฐานว่าเป็นหนังสือ
สมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว^{๖๗}

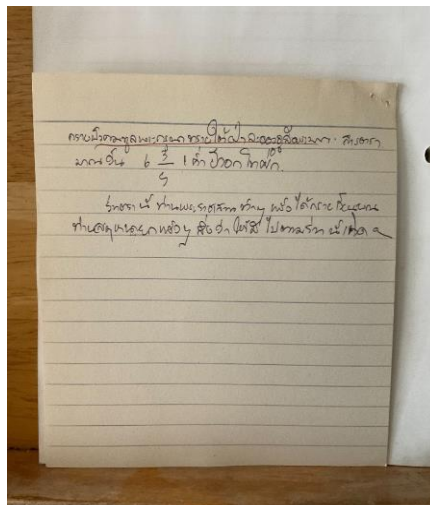
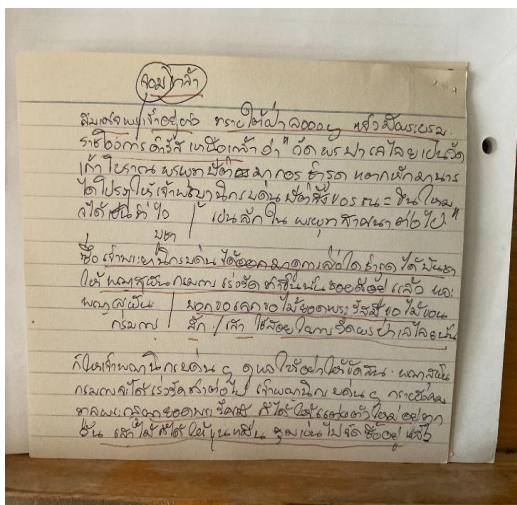
ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ การบูรณปฏิสังขรณ์พระ
ปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี รัชกาลที่ ๔ คำคัด (จากต้นฉบับ) ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมือง
สุพรรณ หมวดจดหมายเหตุ ร.๓ จ.ศ. ๑๒๐๒ เลขที่ ๑๘ โดย นางสาววารุณี ไอสถารมย์^{๖๘}
นักวิชาการ เขียนด้วยลายมือหวัดแกมบรรจง จำนวน ๓ หน้าครึ่ง (กระดาษ เอ 4

^{๖๖} กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ แจ้งตัวแทนของโครงการฯ ว่า ไม่พบต้นฉบับ
สมุดไทยเรื่องร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมืองสุพรรณ เลขที่ ๑๘

^{๖๗} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, พิมพ์ที่สามลดา กรุงเทพมหานคร, วัดป่าเลไลยก์
วรวิหาร, สุพรรณบุรี ๒๕๖๖ หน้า ๓๙.

^{๖๘} นางสาววารุณี ไอสถารมย์

ประเด็นที่ ๓ สรุป สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๑

เลขที่ ๒๘(๑๘)

เจ้าพระยาจักรีมีหนังสือตอบมายังพระยาสุพรรณและกรรมการ ว่าได้นำความ (ตามเนื้อหา ของจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๑ เลขที่ ๒๘) ขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบแล้ว ทรงมีพระบรมราชโองการกล่าวถึงความสำคัญของวัดป่าเลไลยก์ว่าเป็นวัดเก่าโบราณ พระพุทธปฏิมากรชำรุดแตกหักมานาน ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ จะได้เป็นที่กราบไหว้บูชาต่อไป และทรงกล่าวชมกรรมการเมืองสุพรรณว่าเร่งรัดทำขึ้นนั้นดีแล้ว และโปรดให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ดูแลเรื่องไม้ขนสัก ที่จะทำยอดพระรัศมี จัดซื้อเสาไม้ตามที่กรรมการเมืองสุพรรณขอมหาเจ้าพระยานิกรบดินทร์แจ้งว่ายอดพระรัศมีกำลังจัดทำ และได้ให้คนออกไปซื้อเสาไม้ต่างๆ แล้ว ให้เมืองสุพรรณเกณฑ์เลกตามที่แจ้งมา กำชับให้เร่งรัดการก่อสร้างและให้ส่งปูนผงเข้ามากรุงเทพฯ เองๆ ด้วย และให้รายงานความคืบหน้า ว่ายังขาดเหลือสิ่งใดบ้างต่อไป

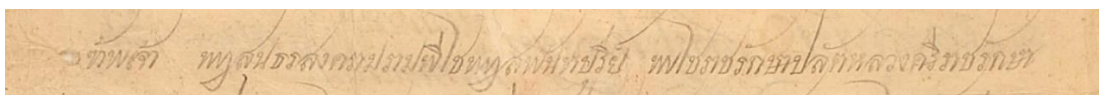

สำเนาภาพรายการที่ ๖ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๕ ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่องบอกส่ง
ปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง) วันเสาร์แรม ๑๐ ค่ำ เดือนอ้าย ค่ำ ปิวอกนักษัตรโทศก^{๖๙}จ.ศ.
๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๐๓

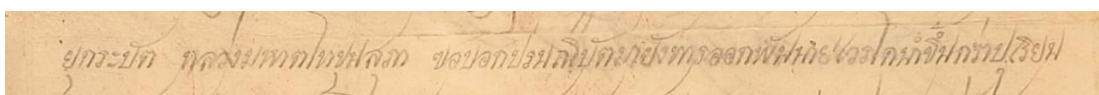
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : เป็นกระดาษเพลลา ๑ แผ่น เขียนด้วยดินสอดำ กว้าง ๔๐
ซม. ยาว ๔๓ ซม.^{๖๙}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณฯ
เรื่องบอกส่งปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง) แบ่งเป็นด้านหน้า มีจำนวน ๑๔ แถวและด้านหลัง
จำนวน ๒ แถว แบ่งเป็น ๖ ชุด มีเครื่องหมายตราประทับประจำตำแหน่ง ๔ ตำแหน่ง

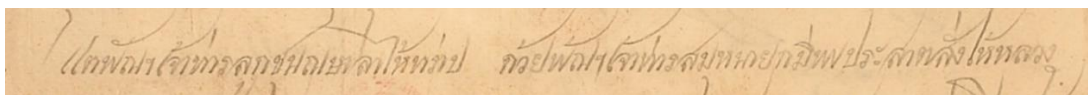
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่ (ด้านหน้า)

๑

๒

๓

สำเนาภาพรายการที่ ๖ ชุดที่ ๑ : เอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ ใบบอกเมืองสุพรรณ
ฯ เรื่องบอกส่งปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)

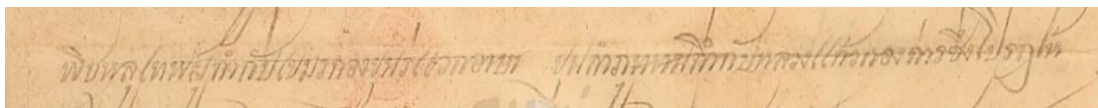
ตารางภาพที่ ๓.๒๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ (ด้านหน้า) เป็น
อักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑	๑ ข้าพเจ้า พญาสุนทรสงครามรามพิไช พญาสุพันทบุรีย พระไชราชรักษาปลัด หลวงศรีราช
๒	ยุกระบัต หลวงมหาดไท ขุนสุภา ^{๗๐} ขอบอกปรนนิบัติมายังท่านออกพันนายเวรได้นำขึ้นกราบเรียน
๓	แต่ พณฯ เจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลา ให้ทราบ ด้วย พณฯ เจ้าท่านสมุหนายกมีพระประสาทสั่งให้หลวง

^{๖๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๗๐ “.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓ “ขุนสุภา เป็นตำแหน่งของผู้ทำหน้าที่ตุลาการ”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

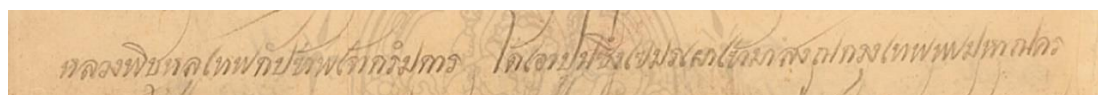
๔

๕

๖

๗

สำเนาภาพรายการที่ ๖ ชุดที่ ๒ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๕ (ต่อ) ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่อง บอกส่งปูนผงทองส่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)

ตารางภาพที่ ๓.๓๐ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

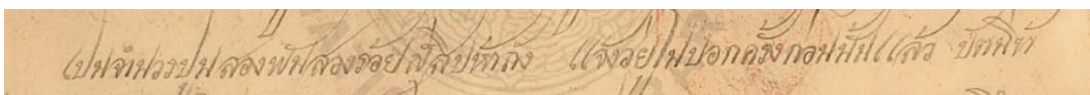
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๔	พิชญ์หลูเทพ ผู้กำกับเขมร กองขุนรแวกอาษา ขุนกำภูชาขานศึก กับหลวงแก้วทองด่าน ซึ่งโปรดให้
๕	เป็นส่วยเร็ว เถนทีไพร่เขมร ไพร่ส่วยเร็ว ก่อเตาเผาปูนจะได้ปฏิสังขรณ์พระปฏิมากรวัดพระปา
๖	เลไลและใช้การ ณ กรุงเทพพระมหานครเป็นอันมาก ครั้น ณ วันเดือนเจ็ด ปีออกโทศก ^{๓๑} (รัชศกที่) ๑๐
๗	หลวงพิชญ์หลูเทพกับข้าพเจ้ากรมการ ได้อาปูนซึ่งเขมรเผาเข้ามาส่ง ณ กรุงเทพพระมหานคร

^{๓๑} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๗๓ “ตรงกับช่วงวันอาทิตย์ที่ ๒๐ พฤษภาคม - วันจันทร์ที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓”

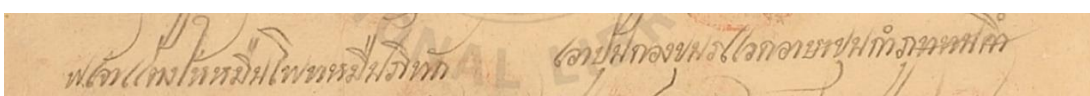
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

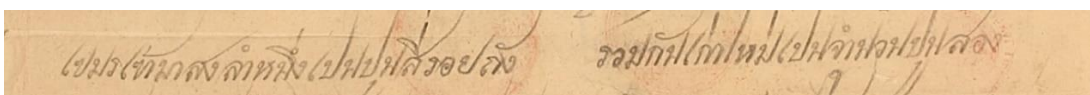
๘

๙

๑๐

๑๑

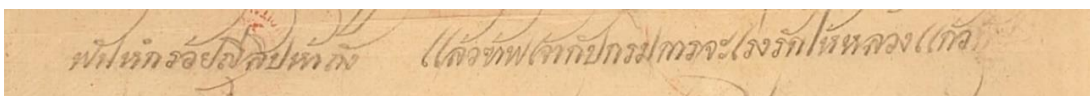
สำเนาภาพรายการที่ ๖ ชุดที่ ๓ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๕ (ต่อ) ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่อง
บอกส่งปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)

ตารางภาพที่ ๓.๓๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

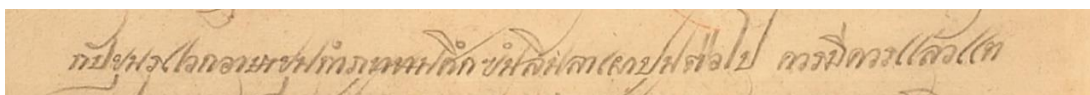
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๘	สองครั้งเป็นจำนวนปูนพันแปดร้อยถัง กับปูนกองหลวงแก้วสี่ร้อยยี่สิบห้าถัง รวมกัน
๙	เป็นจำนวนปูนสองพันสองร้อยยี่สิบห้าถัง แจกอยู่ในบอกครั้งก่อนนั้นแล้ว บัดนี้ข้า
๑๐	ข้าพเจ้าแต่งให้หมื่นโพท หมื่นภักท เอาปูนกองขุนรเวกอาษา ขุนกำภูษาชานศึก
๑๑	เขมร เข้ามาส่งลำหนึ่งเป็นปูนสี่ร้อยถัง รวมกันเก่าใหม่เป็นจำนวนปูนสอง

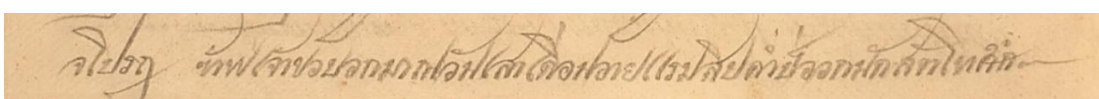
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑๒

๑๓

๑๔

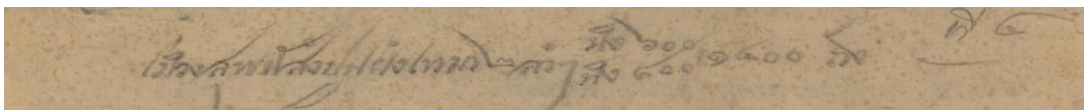
สำเนาภาพรายการที่ ๖ ชุดที่ ๔ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๕ (ต่อ) ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่อง
บอกส่งปูนผงทองส่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)

ตารางภาพที่ ๓.๓๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

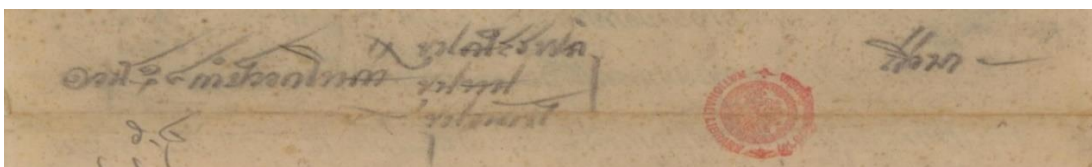
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑๒	พันหกร้อยยี่สิบห้าถัง แล้วข้าพเจ้ากับกรมการจะเร่งรัดให้หลวงแก้ว
๑๓	กับขุนรเวกอาษา ขุนกำภูชาขานศึก ขนสินลา เมาปูนต่อไป ควรมีควรแล้วแต่
๑๔	จะโปรด ข้าพเจ้าขอบอกมา ณ วันเสาร์ เดือนอ้าย แรมสิบค่ำ ปีมอกนักษัตรโทศก ^{๗๒} (รัชศกที่) ๑๐ ๑๗

^{๗๒} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๗๕, “ ตรงกับวันเสาร์ที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๓.”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่ (ด้านหลัง)

๑๕

๑๖

สำเนาภาพรายการที่ ๖ ชุดที่ ๕ จดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๕ (ต่อ) ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่อง
บอกส่งปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)

ตารางภาพที่ ๓.๓๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ (ด้านหน้า) เป็น
อักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๕	๑ เมืองสุพรรณ ส่งปูนกongs่วยแขวงอาษา ขุนกำภูชาขานศึก เขมร ๔๐๐ ถัง แต่ตัวผู้ถือบอกหนีไปปูนก็ ไม่ได้ส่ง
๑๖	วันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอกโทศก ^{๗๓} (รัชศกที่) ๑๐ หมื่นโพช หมื่นพิทักษ์ ถือมา ๑

^{๗๓} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า
๗๕, “ตรงกับวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๓”.

สำเนาภาพรายการที่ ๖ ชุดที่ ๖ แสดงตราประจำตำแหน่งเอกสารโบราณจดหมายเหตุ
เลขที่ ๒๑๕ (ต่อ) ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่องบอกส่งปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง)

ตารางภาพที่ ๓.๓๔ แสดงตราประจำตำแหน่งเอกสารโบราณจดหมายเหตุ เลขที่ ๒๑๕ (ต่อ)
ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่องบอกส่งปูนผงกongs่วย (จำนวน ๔๐๐ ถัง) จำนวน ๔ ตำแหน่ง

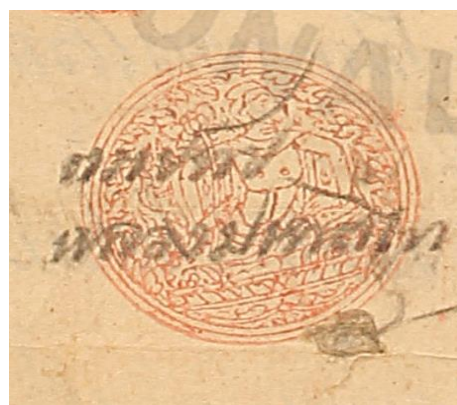
๑ ตราฯ ข้าฯ พระปลัด

๑ ตราฯ ข้าฯ ขุนสุภา

๑ ตราฯ ข้าฯ หลวงยกกระบัตร

๑ ตราฯ ข้าฯ หลวงมหาดไท

ประเด็นที่ ๓ สรุป สำเนาภาพรายการที่ ๖ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ
ใบบอกเมืองสุพรรณฯ เรื่องบอกส่งปูนผงทองสวย (จำนวน ๔๐๐ ถัง) ในสมัยรัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๒
เลขที่ ๒๑๕

กรมการเมืองสุพรรณทำหนังสือแจ้งว่าได้มีการส่งปูนผงจำนวน ๒๒๒๕ ถัง มายังกรุงเทพฯ
แล้วในครั้งก่อนๆ และแจ้งเพิ่มเติมว่าในคราวนี้ทางกรมการเมืองได้มอบหมายให้หมื่นโพท หมื่นภักก์
นำปูนผงจากกองขุนรเวกอาษา ขุนกำพูชาชาญศึก จำนวน ๔๐๐ ถัง เข้ามาส่งเพิ่มเติมที่กรุงเทพฯ (ใบ
บอกจากเมืองสุพรรณฉบับนี้ ทางกรุงเทพฯ ได้รับหนังสือเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ และ
สลักหลังว่า “ตัวผู้ถือบอกหนีไปปูนก็ไม่ได้ส่ง”

สำเนาภาพถ่ายรายการที่ ๗ จดหมายเหตุ เลขที่ ๖๑ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกษ์เลขคองเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัดพระปาเลไล วันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๔

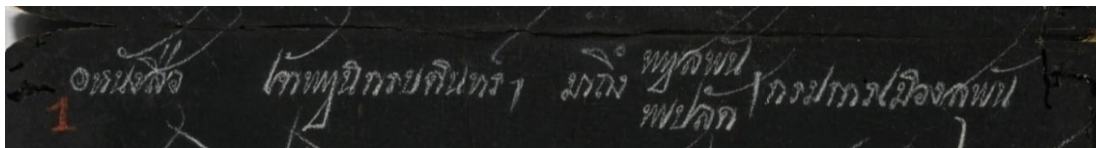
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร^{๗๔} เป็นหนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกษ์เลขคองเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัดพระปาเลไล มีจำนวน ๓๑ แถว แบ่งเป็น ๙ ชุด

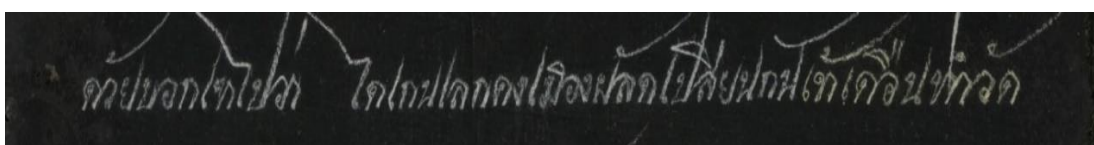
---

^{๗๔} .วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า

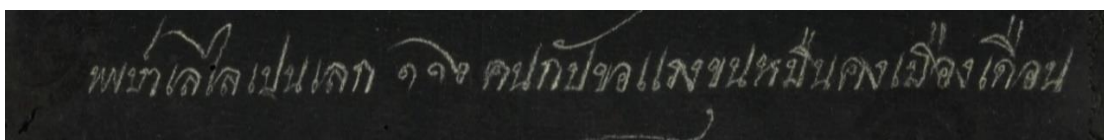
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

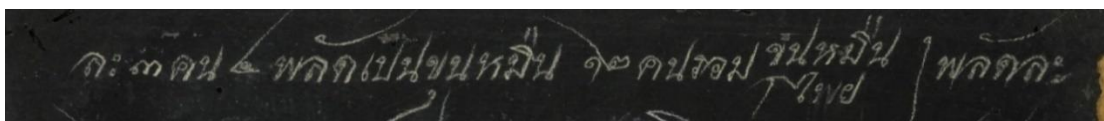
๑

๒

๓

๔

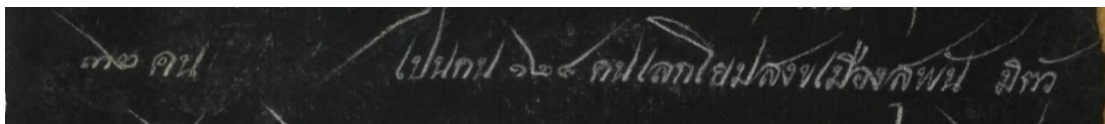
สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๑ รางตรา ถึงเมืองสุพันเกณฑ์เลกคองเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัด
พระปาเลไล

ตารางภาพที่ ๓.๓๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ หนังสือ เจ้าพญานิกรบดินทร์ฯ มาถึง พญาสุพัน พระปลัด กรมการเมืองสุพัน
๒	ด้วยบอกเข้าไปว่า ได้เกณฑ์เลกคองเมือง ^{๗๕} ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเดือนทำวัด
๓	พระปาเลไลเป็นเลก ๑๑๖ คน กับขอแรงขุนหมื่นคองเมือง เดือน
๔	ละ ๓ คน ๔ ผลัด เป็นขุนหมื่น ๑๒ คน รวม ขุนหมื่น ไพร่ ผลัดละ

^{๗๕} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๘๑, “เลกคองเมือง หมายถึง ไพร่หลวงที่ประจำอยู่ในเมืองนั้น ๆ จะโยกย้ายไปทำมาหากินหรือทำราชการที่เมืองอื่นไม่ได้”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๕

๖

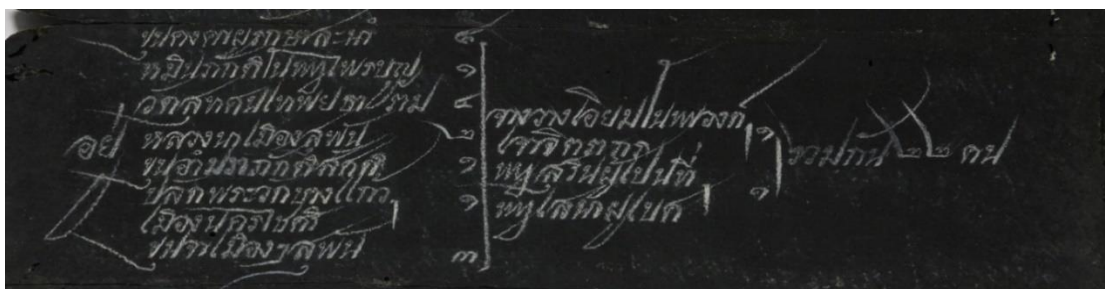
สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๒ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกณฑ์เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระปาเลไลย

ตารางภาพที่ ๓.๓๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

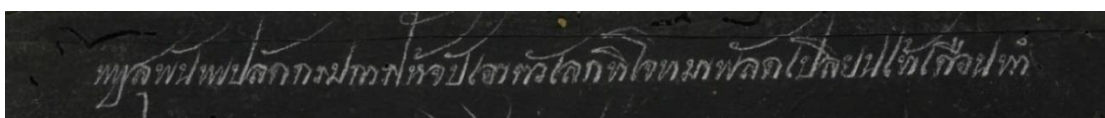
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๕	๓๒ คน เป็นคน ๑๒๘ คน เลกโยมสงฆ์ เมืองสุพรรณ มีตัว
๖	ทำวัด ขุนหมื่น ๖ ไพร์ ๓๒ (รวม) ๓๘ คน โจทไป

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๗

๘

สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๓ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกณฑ์เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระปาเลไล

ตารางภาพที่ ๓.๓๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน		
๗	ขุนคงคา ผู้รักษาสระน้ำ ^{๗๖}	๘	รวมกัน ๒๒ คน
	หมื่นภักดี ในพญาไพรบุญ	๑	
	วัดสุทัศน์เทพยธาราม	๔	
	หลวงงา เมืองสุพรรณ	๒	
	ขุนอำมราภักดี สัสดี	๑	
	ปลัดพระวัดบางแก้ว เมืองนครชัยศรี	๑	
	ขุนจำเมือง ๆ สุพรรณ	๓	
	จางวางเอี่ยม ในพระองค์เจ้าจิตรารักษ์ ^{๗๗}	๑	
	พญาสุริน ผู้เป็นที่พญาเสนาภูเบศ	๑	

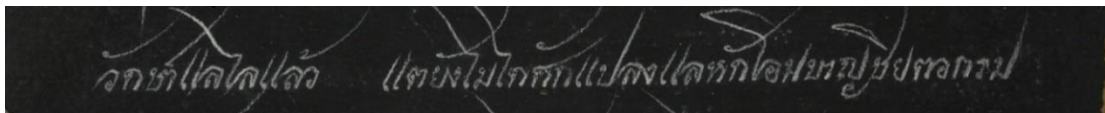
^{๗๖} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลโย, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๘๒. "สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ได้แก่ สระแก้ว สระคา สระยมนา และสระเกษ ตั้งอยู่ในตำบลสระแก้ว อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามโบราณราชประเพณีใช้เป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษก"

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒. "พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิตรารักษ์ (พ.ศ. ๒๓๘๒ - พ.ศ. ๒๔๐๔) เป็นพระโอรสพระองค์ใหญ่ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเป็นพระราชนัดดาพระองค์แรกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๒ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๓."

๘	พญาสุพัน พระปลัด กรมการ ให้จับเอาตัวเลขที่โจท มาผลัดเปลี่ยนเข้าเดือนทำ
---	--

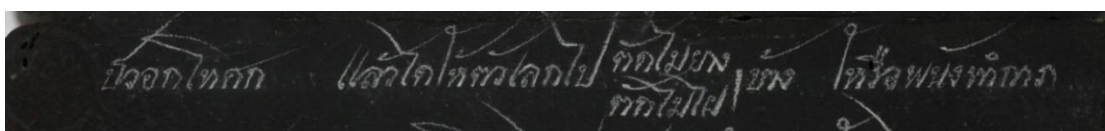
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

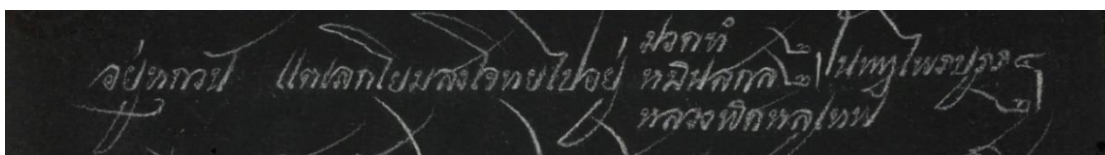
๙

๑๐

๑๑

๑๒

สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๔ ร่างตราถึงเมืองสุพันเกณฑ์เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระปาเลไล

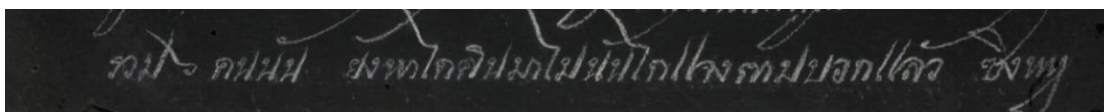
ตารางภาพที่ ๓.๓๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๙	วัดปาเลไลแล้ว แต่ยังไม่ได้สักแปลง ^{๗๘} และหักโอนบัญชีต่อกรม
๑๐	พระสัสดี ณ กรุงเทพฯฯ ขุนหมื่น ไพร่ ได้ทำวัดปาเลไลตั้งแต่เดือนอ้าย แรมค่ำหนึ่ง
๑๑	ปีออกโทศก ^{๗๙} แล้วได้ให้ตัวเลิกไปตัดไม้ยางบ้าง ไปตัดไม้ไผ่บ้าง ให้หรือผนัง ทำการ
๑๒	อยู่ทุกวัน แต่เลิกโยมสงฆ์ โจทยไปอยู่ หมวดข้า ๒ หมื่นสกล ๒ (รวม) ในพญาไพร่บุรี ๔ หลวงพิศหลู เทพ ๒

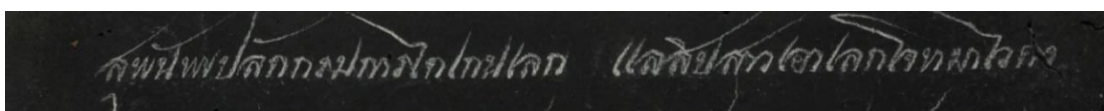
^{๗๘} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หจก.สามลดา,(จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๘๓. “สักแปลง หมายถึง การสักเลิกเพื่อเปลี่ยนสังกัด”

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒. “ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๓.”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

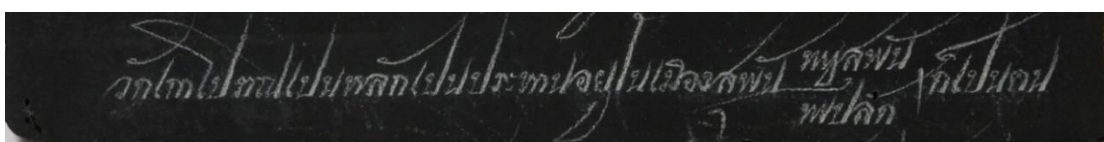
๑๓

๑๔

๑๕

๑๖

สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลขคองเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระปาเลไล

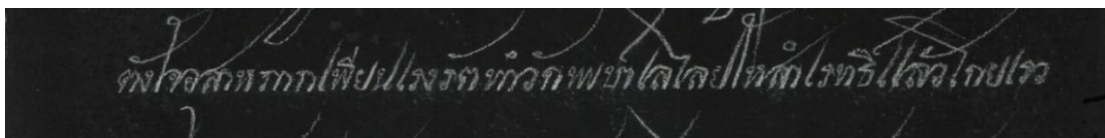
ตารางภาพที่ ๓.๓๘ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๓	รวม ๖ คนนั้น ยังหาได้คืนมาไม่นั้น ได้แจ้งตามบอกแล้ว ซึ่งพญา
๑๔	สุพัน พระปลัด กรมการ ได้เกณฑ์เลก และสืบสาวเอาเลกโจทมาไว้ คง
๑๕	หมวดคองกองทำวัดพระปาเลไลยนั้นชอบดีอยู่แล้ว และวัดพระปาเลไลยเป็น
๑๖	วัดเก่าโบราณเป็นหลักเป็นประธาน อยู่ในเมืองสุพัน พญาสุพัน พระปลัด ก็เป็นคน

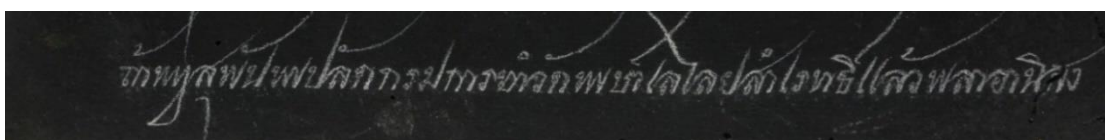
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

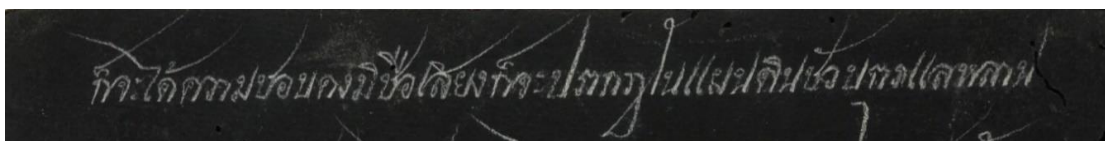
๑๗

๑๘

๑๙

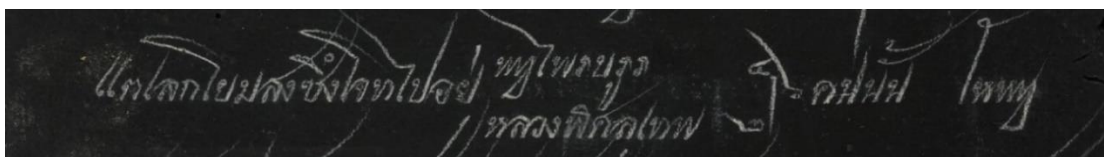
๒๐

สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๖ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกณฑ์เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระปาเลไล

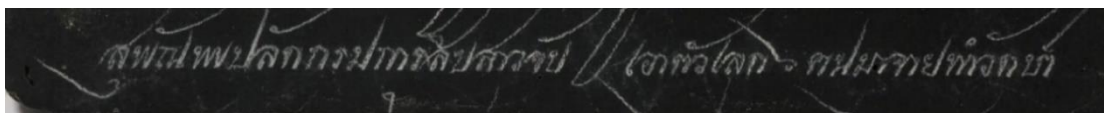
ตารางภาพที่ ๓.๓๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๖ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๗	เถือกเถา ขาดิภูมิเมืองสุพรรณมาแต่เดิม ให้พญาสุพรรณ พระปลัด กรมการ
๑๘	ตั้งใจอุตสาหะ พากเพียร เร่งรัด ทำวัดพระปาเลไลให้สำเร็จแล้วโดยเร็ว
๑๙	ถ้าพญาสุพรรณ พระปลัด กรมการ ทำวัดพระปาเลไลสำเร็จแล้ว พลาอานิสงส์
๒๐	ก็จะได้รับความชอบ คงมีชื่อเสียงก็จะปรากฏในแผ่นดินชั่วบุตรและหลาน

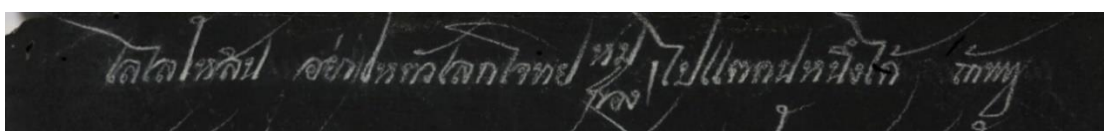
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

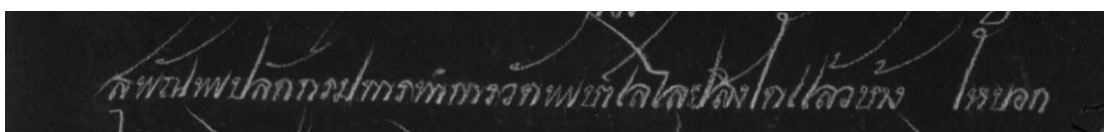
๒๑

๒๒

๒๓

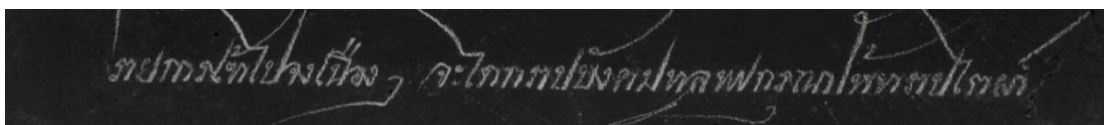
๒๔

สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๗ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกณฑ์เลขคงเมืองพลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระปาเลไล

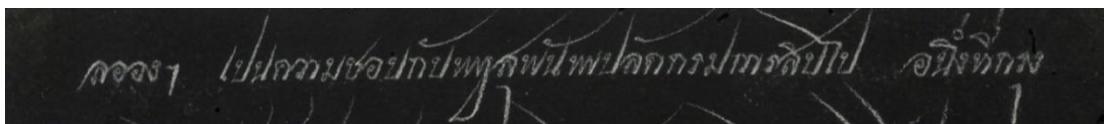
ตารางภาพที่ ๓.๓๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๗ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๒๑	แต่เลิกโยมสงฆ์ซึ่งใจทไปอยู่ พญาไพรบุร ๔ หลวงพิศลูเทพ ๒ (รวม) ๖ คนนั้น ให้พญา
๒๒	สุพัน พระปลัด กรมการ สืบสาวจับ เอาตัวเลิก ๖ คน มาจ่ายทำวัดปา
๒๓	เลไลให้สิ้น อย่าให้ตัวเลิกใจทย์ หมู กอง ไปแต่คนหนึ่งได้ ถ้าพญา
๒๔	สุพัน พระปลัด กรมการ ทำการวัดพระปาเลไลโดยสิ่งใดแล้วบ้าง ให้บอก

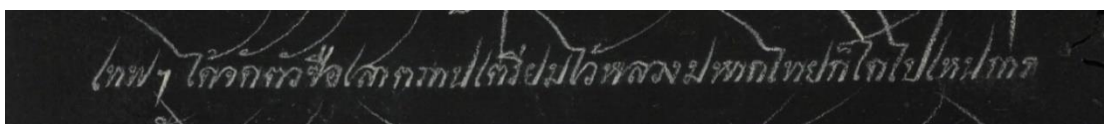
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

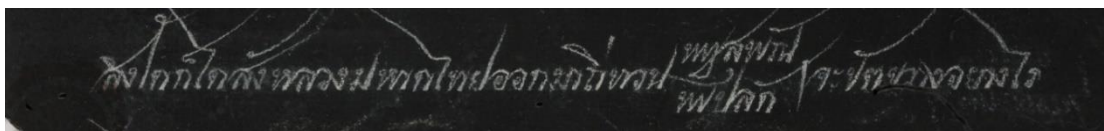
๒๕

๒๖

๒๗

๒๘

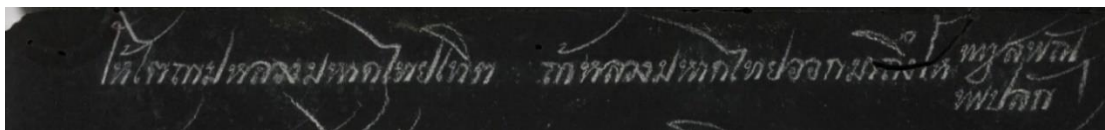
สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๘ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกณฑ์เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำ
วัดพระป่าเลไล

ตารางภาพที่ ๓.๕๐ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๘ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

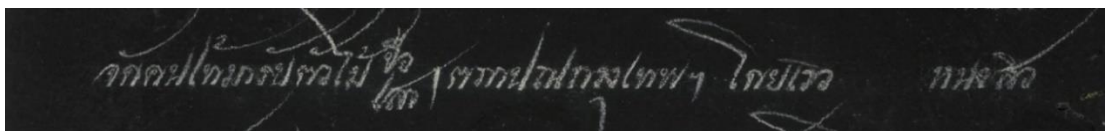
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๕	รายการเข้าไปจงเมือง ๆ จะได้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบได้ฝ่า
๒๖	ละอองฯ เป็นความชอบกับพญาสุพรรณ พระปลัด กรมการ สืบไป อนึ่งที่กรุง
๒๗	เทพฯ ได้จัดตัวชื่อ เสาศตะพาน ^{๕๐} เตรียมไว้ หลวงมหาดไทยก็ได้ไปเห็น การ
๒๘	สิ่งใด ก็ได้สั่งหลวงมหาดไทยออกมาถึถ้วน พญาสุพรรณ พระปลัด จะขัดขวาง อย่างไร

^{๕๐} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๘๖ “ชื่อเสาศตะพาน ชื่อไม้เครื่องบนสำหรับยึดหัวเสาต้านขวาง”

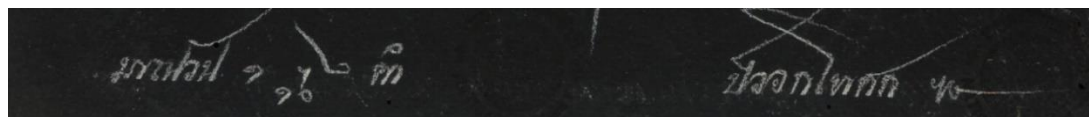
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๒๙

๓๐

๓๑

สำเนาภาพรายการที่ ๗ ชุดที่ ๙ จดหมายเหตุ เลขที่ ๖๑ (ต่อ) ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกษม
เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัดพระปาเลไล

ตารางภาพที่ ๓.๔๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๙ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๙	ให้ใต้ถลมหลวงมหาดไทยเถิด ถ้าหลวงมหาดไทยออกมาถึง ให้พญาสุพรรณ พระปลัด
๓๐	จัดคนเข้ามารับตัวไม้ชื่อตะพาน ไม้เสาคะพาน ณ กรุงเทพฯ โดยเร็ว หนังสือ
๓๑	มา ณ วันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอกโทศก ^{๑๑๑๑}

ประเด็นที่ ๓ สรุปสำเนาภาพรายการที่ ๗ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ
เลขที่ ๖๑ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณเกษมเลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัดพระปาเลไล วันอาทิตย์
แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๔

เจ้าพระยานิกรบดินทร์แจ้งมายังกรมการเมืองสุพรรณว่าได้รับหนังสือที่กรมการเมือง
สุพรรณแจ้งเรื่องการเกณฑ์เลกเข้ามาผลัดเปลี่ยนทำวัดปาเลไล แต่ยังไม่ได้ออกบัญชีต่อกรมพระ

^{๑๑} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า ๘๖ “ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๔”

สัสดี รวมถึงความคืบหน้างานบูรณะ การให้เลิกทำการตัดไม้ต่างๆ และรื้อผนัง เลกที่โจทย์ไปอยู่ที่อื่นก็ได้ติดตามกลับมาแต่ยังมีอีกจำนวนหนึ่งยังติดตามตัวไม่ได้ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ได้กำชับให้กรมการเมืองสุพรรณเร่งรัดทำการบูรณะวัดป่าเลไลยก์โดยเร็ว ติดตามเลกที่โจทย์ไปอยู่ที่อื่นมาทำการวัดป่าเลไลยก์และแจ้งว่าได้เตรียมซื้อเสาตะพานไว้พร้อมแล้ว ตัดขาดประการใดให้สอบถามกับหลวงมหาดไทย และให้พญาสุพัน พระปลัดจัดคนเข้ามารับไม้ซื้อเสาตะพานที่กรุงเทพฯ โดยเร็ว

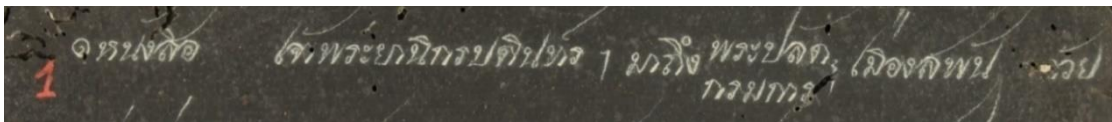

สำเนาภาพถ่ายรายการที่ ๘ จดหมายเหตุ เลขที่ ๑๐ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลกส์่วย ทำ
พระวิหารวัดป่าเลไลยก์ วันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีกุน เบญจศก^{๑๓} จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๘
มกราคม พ.ศ.๒๔๐๗

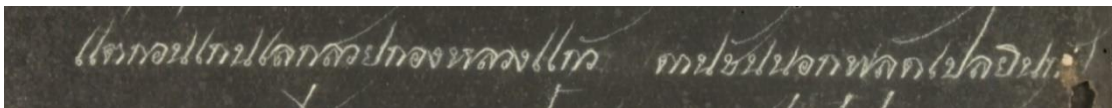
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร: เป็นหนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว^{๑๒}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์
เลกส์่วย ทำพระวิหารวัดป่าเลไลยก์ มีจำนวน ๑๓ แถว แบ่งเป็น ๔ ชุด

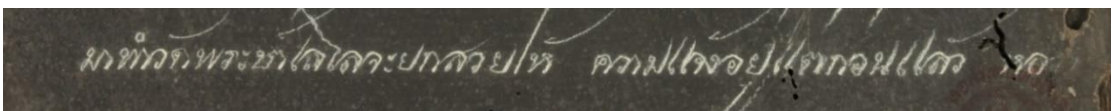
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑

๒

๓

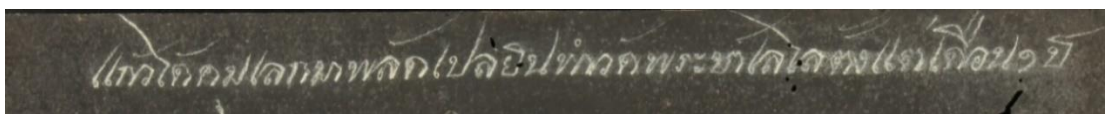
สำเนาภาพรายการที่ ๘ ชุดที่ ๑ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลกส์่วย ทำพระวิหารวัดป่า
เลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๔๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

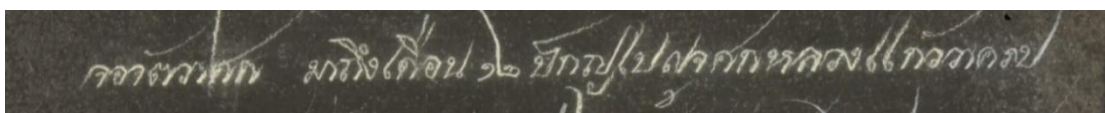
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ หนังสือ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ฯ มาถึง พระปลัด กรมการ เมืองสุพรรณ ด้วย
๒	แต่ก่อนเกณฑ์เลกส์่วยกองหลวงแก้ว ด่านชั้นนอก ผลัดเปลี่ยนกัน
๓	มาทำวัดพระป่าเลไลยก์จะยกส์่วยให้ ความแจ้งอยู่แต่ก่อนแล้ว หลวง

^{๑๒} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๘๗. .

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

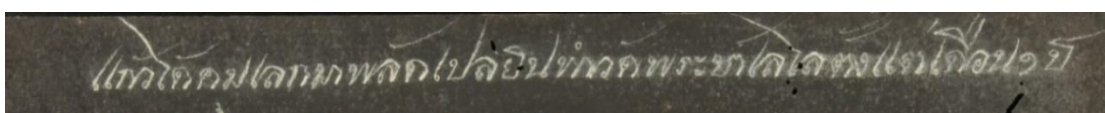
๔

๕

๖

๗

สำเนาภาพรายการที่ ๘ ชุดที่ ๒ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลขส่วย ทำพระวิหารวัดป่า
เลไลย

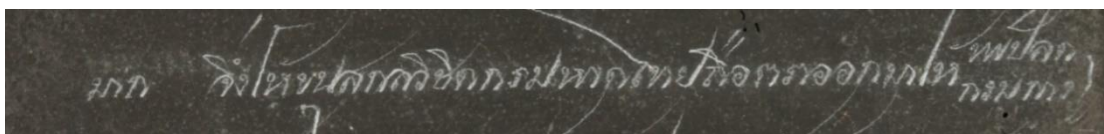
ตารางภาพที่ ๓.๔๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๔	แก้วได้คุมเลกมาสัดเปลี่ยนทำวัดพระป่าเลไลตั้งแต่เดือน ๑ ปี
๕	จ้อจัตวาศก ^{๘๓} มาถึงเดือน ๑๒ ปีขุนเบญจศก ^{๘๔} หลวงแก้วว่าครบ
๖	จำนวนตัวเลก และจะงดเลกเสียนั้น วัดพระป่าเลไลโปรดเกล้าฯ
๗	ให้เร่งรัดทำให้แล้วโดยเร็ว การพระวิหารวัดพระป่าเลไลยังค้างอยู่

^{๘๓} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า ๙๐. “ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๕”

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐. “ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๖”

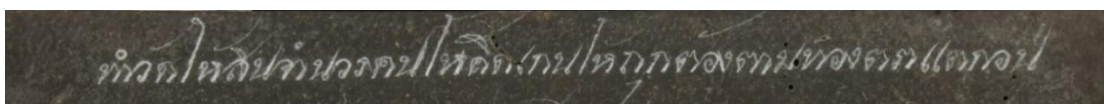
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

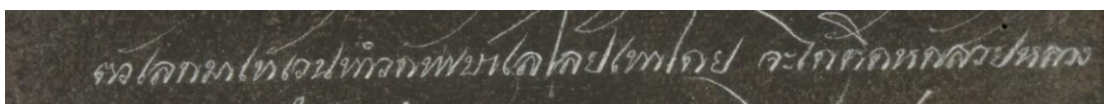
๘

๙

๑๐

๑๑

สำเนาภาพรายการที่ ๘ ชุดที่ ๓ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลกส่วย ทำพระวิหารวัดป่า
เลไลย

ตารางภาพที่ ๓.๔๔ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

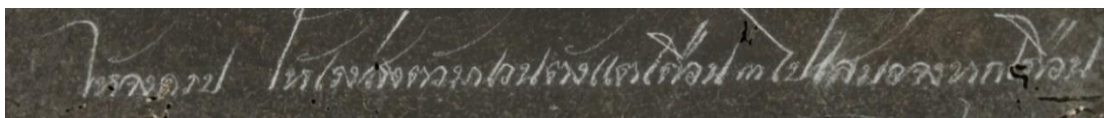
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๘	มาก จึงให้ขุนสกลวิจิต กรมมทาดไทย ถือตราออกมาให้ พระปลัด กรมการ
๙	เกณฑ์เลกส่วยค้ำ ^{๘๕} หลวงแก้ว ผลัดเปลี่ยนกันเข้ากองขุนสกลวิจิต
๑๐	ทำวัดให้สิ้น จำนวนคนให้คิดเกณฑ์ให้ถูกต้องตามท้องตราแต่ก่อน

^{๘๕} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลย, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖),
หน้า “ส่วยค้ำ หมายถึง แรงงานที่ยังเข้าเดือนทำงานยังไม่ครบจำนวนวันที่เกณฑ์ไว้”

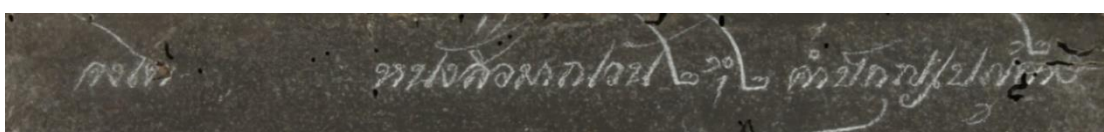
^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑. “ส่วยหลวง หมายถึง รายได้แผ่นดินประเภทหนึ่ง เรียกเก็บเป็นสิ่งของหรือ
เงินตรา แทนการเข้าเดือนหรือรับราชการ สิ่งของพื้นเมืองที่เมืองหลวงเรียกเกณฑ์จากหัวเมืองเป็นประจำเพื่อใช้
ประโยชน์ในราชการ”

๑๑	ตัวเลขมาเข้าเวรทำวัดพระป่าเลไลยก์เท่าใด จะได้คิดหักส่วยหลวง ^{๘๖}
----	---

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑๒

๑๓

สำเนาภาพรายการที่ ๘ ชุดที่ ๔ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลกส่วย ทำพระวิหารวัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๔๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๒	ให้จงครบ ให้เร่งส่งตัวมาเว ^{๘๗} น ตั้งแต่เดือน ๓ ^{๘๘} ไปเสมอจงทุกเดือน
๑๓	จงได้ หนังสือมา ณ วันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีกุนเบญจศก ^{๘๙} (รัชศกที่) ๑๒ ^{๙๐} ๑ ^{๙๑}

^{๘๗} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๙๑. “เวน หมายถึง มอบหรือย้ายโอนในอาการที่สละกรรมสิทธิ์ซึ่งมีอยู่ในขณะนั้น”

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๑ “ตรงกับวันจันทร์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๗.”

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๒ “ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗”

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒ “ควรเป็นรัชศกที่ ๑๓ ของรัชกาลที่ ๔ อยู่ในประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔ ภาค ๒ เรื่องที่ ๕๐ ประกาศให้ใช้เลขปีรัชกาลทับหลังศก เรื่องที่ ๕๗ ประกาศให้เขียนตัวเลขปีรัชกาลประจำหลังศก เรื่องที่ ๖๒ ประกาศว่าด้วยเขียนเลขประจำปีรัชกาลทับหลังศก (<https://vajirayana.org/ประชุมประกาศรัชกาลที่-๔-ภาค-๒>)”

ประเด็นที่ ๓ สรุป สำเนาภาพรายการที่ ๘ สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ
เลขที่ ๑๐ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลขส่วย ทำพระวิหารวัดป่าเลไลยก์ วันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๒
ปีกุน เบญจศก^{๙๓} จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗

เจ้าพระยานิกรบดินทร์แจ้จมายังกรมการเมืองสุพรรณ เรื่องกองหลวงแก้วดส่งเลก
เนื่องจากหลวงแก้วแจ้จว่าครบจำนวนเลขที่เคยตกลงไว้แล้ว แต่การบูรณปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์ยังไม่
แล้วเสร็จ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ จึงให้ขุนสกลวิชิตถือตราออกมา ทำการเกณฑ์เลกกองหลวงแก้วที่ยัง
ค้างส่วย เข้ามาทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์เพิ่มเติม ให้ครบจำนวนตามท้องตรา และจะหักส่วย
หลวงให้จนครบ ให้เร่งส่งตัวมาเข้าเวรตั้งแต่เดือน ๓ ไปเสมอทุก ๆ เดือน

สำเนาภาพถ่ายรายการที่ ๙ ทรงรับสั่งเรื่องต่างๆ เลขที่ ๒๒ วันที่เอกสาร หน้าต้น หน้า
๒ ระบุว่าวันที่ทำการจดเรื่องราวในหมายรับสั่ง คือวันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวดยังเป็นเบญจ
ศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันอังคารที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗)^{๙๓}

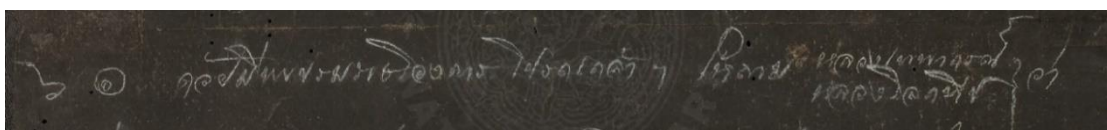
หมวดหมู่ : หมายรับสั่งเลขที่ ๒๒ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๖

หมายเหตุ : เอกสารฉบับนี้เป็นเอกสารที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ โดย พระยาพฤฒาธิปัต
(อ่อน) คัดจากเล่ม ๓๕ ปีกุนเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๔.

ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร: เป็นหนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว ลายมือหวัด^{๙๔}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณ หมายรับสั่ง ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ มีจำนวน
๓ แถว แบ่งเป็น ๑ ชุด

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑

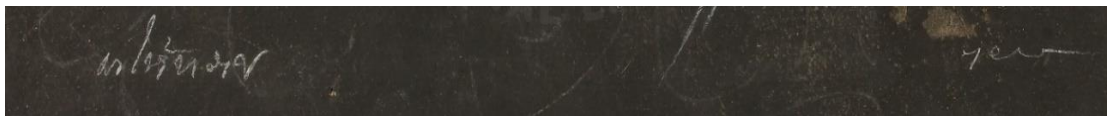

๒

^{๙๓} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า

๙๓

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓. .

๓

สำเนาภาพรายการที่ ๙ ชุดที่ ๑ หมายรับสั่ง เลขที่ ๒๒ หน้าต้น หน้าที ๒ ระบุว่าวันที่ทำการจดเรื่องราวในหมายรับสั่ง คือวันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวด ยังเป็นเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ.๒๔๐๗

ตารางภาพที่ ๓.๔๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย ในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑	๑ ด้วยมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ถาม หลวงเทพากรณ ^{๙๓} หลวงโลกทีป ^{๙๔} ว่า
๒	ในเดือน ๕ ^{๙๕} จะยกเครื่องบนวัดพระป่าเลไลยก์ ฤกษ์ วันใดจะดี ให้จดหมาย
๓	มาให้ทราบ

ประเด็นที่ ๓ สรุป สารัตถะเอกสารโบราณหมวดหมายรับสั่ง เลขที่ ๒๒

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สอบถาม หลวงเทพากรณและหลวงโลกทีปว่า ในเดือน ๕ จะยกเครื่องบนพระป่าเลไลยก์ ฤกษ์วันใดจะดี ให้มีจดหมายให้ทราบด้วย

^{๙๓} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, **จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์**, หจก.สามลดา, (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖), หน้า ๘๔. “ในหมายรับสั่งพระราชพิธีโสกันต์ในรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๘๙ ว่า “ขุนเทพากรณ” เป็นโหรมีชื่อคนหนึ่งรับราชการต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนนามบรรดาศักดิ์กรมโหรหลัง ขุนเทพากรณ แปลงว่าขุนเทพพยากรณ์”

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔. “หลวงโลกทีป (เถื่อน) พระโหราธิบดี เจ้ากรมโหรหลัง ปรากฏชื่อในจดหมายเหตุบรมราชาภิเษกครั้งแรก รัชกาลที่ ๕ ปีมะโรง จ.ศ. ๑๒๓๐ ว่า เป็นหนึ่งในโหรมีชื่อคำนวณพระฤกษ์มงคลมหารราชาภิเษกทูลเกล้าถวาย”

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔. “ตรงกับช่วงวันอังคารที่ ๑๒ เมษายน - วันพฤหัสบดีที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗.”

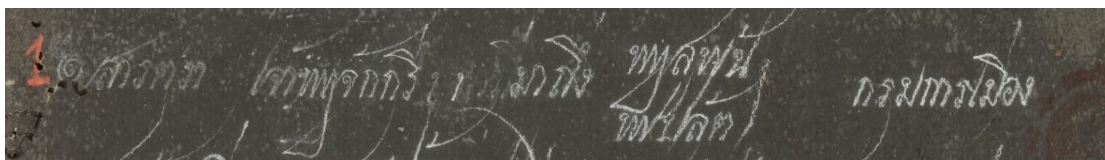

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ จดหมายเหตุ เลขที่ ๔๑ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำวัด กับให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย วันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ.๒๔๐๗

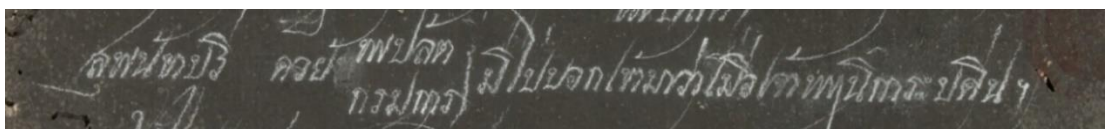
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร: เป็นหนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว^{๓๖}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ เลขที่ ๔๑ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำวัด กับให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย มีจำนวน ๓๘ แฉก แบ่งเป็น ๑๐ ชุด

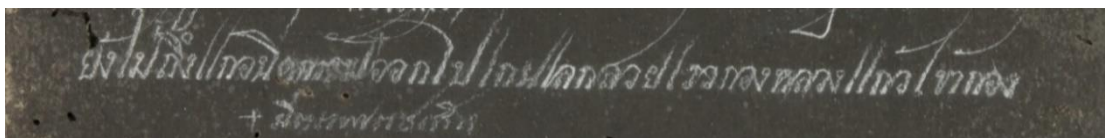
คำอ่านเอกสารโบราณแฉกที่

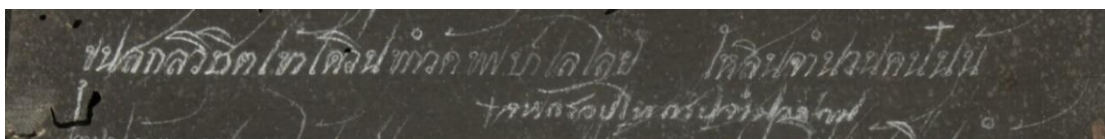
๑

๒

๓

๔

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๑ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำวัด กับให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย

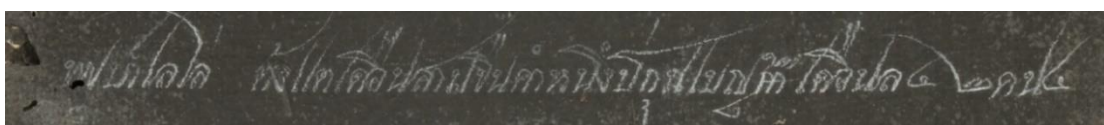
ตารางภาพที่ ๓.๔๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทยในปัจจุบัน จำนวน ๔ แฉก

^{๓๖} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า

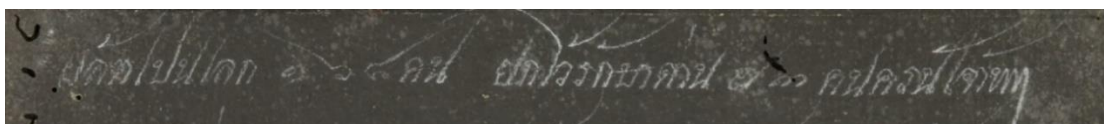

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ สารตรา เจ้าพญาจักรี ^{๑๗} มาถึง พญาสุพัน พระปลัด กรมการเมือง
๒	สุพันทური ด้วย พระปลัด กรมการ มีใบบอกเข้ามาว่าเมื่อเจ้าพญานิกรบดินฯ
๓	ยังไม่ถึงแก่อนิจกรรม ^{๑๘} มีตราพระราชสีห์ออกไปเกณฑ์เลกส่วยเร็ว กองหลวงแก้ว เข้ากอง
๔	ขุนสกลวิชิต เข้าเดือน ทำวัดพระปาเลไลย ให้สิ้นจำนวนคน จะห้กรอบให้ครบจำนวนคนนั้น

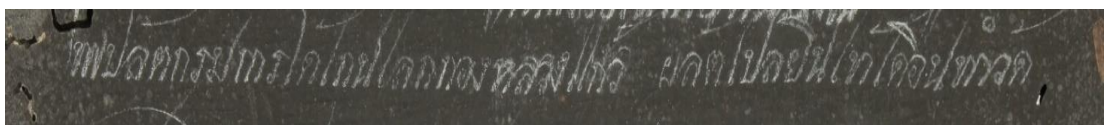
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

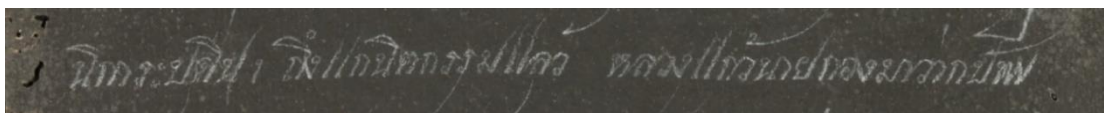
๕

๖

๗

๘

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๒ ร่างสารตราถึงเมืองสุพันให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำวัด
กับให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย

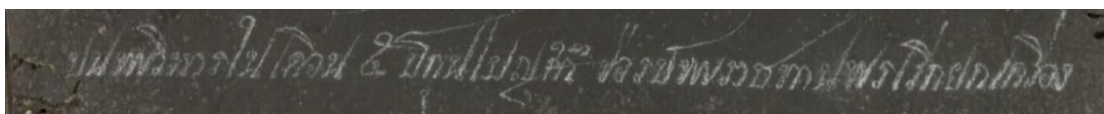
ตารางภาพที่ ๓.๔๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทยใน
ปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

^{๑๗} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า "เจ้าพญาจักรี ใช้เรียกผู้ดำรงตำแหน่งสมุหนายก หมายถึง เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช)."

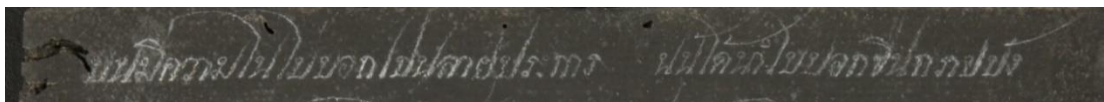
^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า "ตรงกับวันพุธที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗"

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๕	พระปลัด กรมการ ได้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้ว ผลัดเปลี่ยนเข้าเดือนทำวัด
๖	พระปาเลไล ตั้งแต่เดือนสาม ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีกุนเบญจศก ^{๙๙} (รัชศกที่) ๑๓ เดือนละ ๔๒ คน ๔
๗	ผลัดเป็นเลก ๑๖๘ คน ยกไว้รักษาด่าน ๗๓ คน ครั้นเจ้าพญา
๘	นิกรบดินฯ ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว หลวงแก้วนายกองมาว่ากับพระ

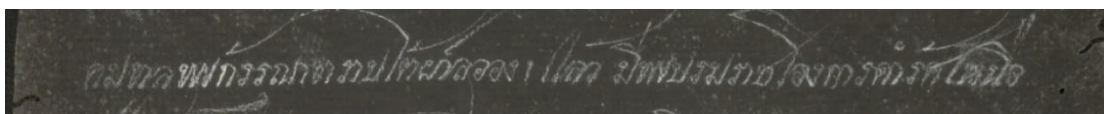
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

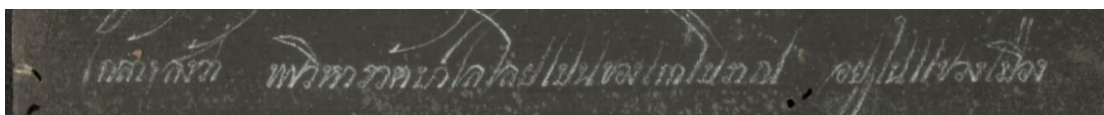
๙

๑๐

๑๑

๑๒

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๓ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำ
วัด กับให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย

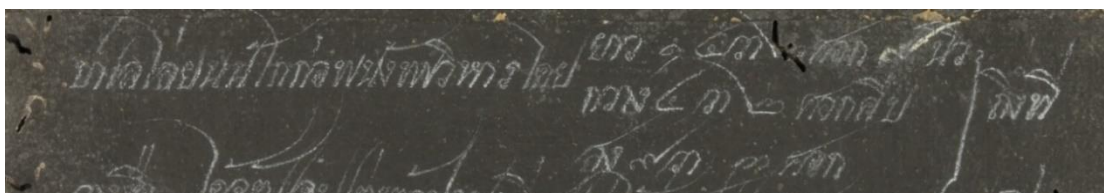
ตารางภาพที่ ๓.๔๘ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๙	ปลัด กรมการ และขุนสกลวิชีวิต ว่า ฯพณฯ สมุหนายกถึงอนิจกรรม ไม่

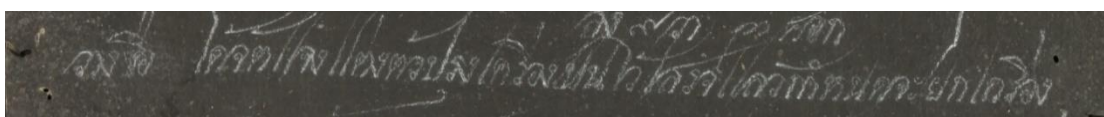
^{๙๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า “ตรงกับวันจันทร์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๗.”

๑๐	มีผู้ใดจะรับหักส่วยเร็วให้ กิ่งดตัวเล็กไว้ ไม่จ่ายให้เข้าเดือนทำ
๑๑	วัดพระปาเลไลต่อไป ยิ่งคงเลิกเข้าเดือนทำการวัดปาเลไลย แต่เลิก
๑๒	โยมสงฆ์ เดือนละ ๑๘ คน สีมืดเป็นเลิก ๗๒ คน การวัดพระ

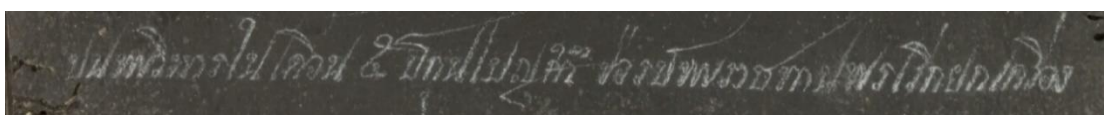
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

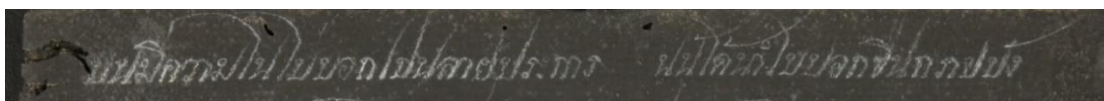
๑๓

๑๔

๑๕

๑๖

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๔ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลิกกองหลวงแก้วทำ
วัด กับให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย

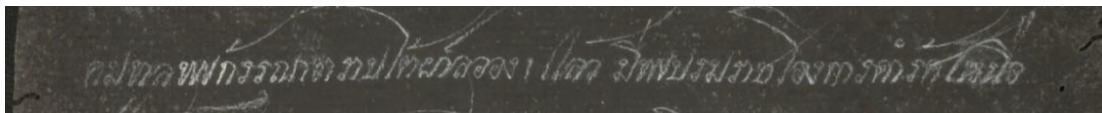
ตารางภาพที่ ๓.๔๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๓	ปาเลไลยนั้นได้ก่อนนั่งพระวิหารโดยยาว ๑๔ วา ๒ สอก ๙ นิ้ว กว้าง ๔ วา ๒ สอกคืบ สูง ๙ วา ๓ สอก ถึงที่
๑๔	วางชื่อ ได้จัดแจงแต่งตัวปรุ้งเครื่องบนไว้เสร็จแล้วกำหนดจะยกเครื่อง
๑๕	บนพระวิหารในเดือน ๕ ปีกุนเบญจศก ^{๑๐๐} (รัชศกที่) ๑๓ ขอรับพระราชทานพระฤกษ์ยกเครื่อง

^{๑๐๐} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า “ข้อความ “เดือน ๕ ปีกุนเบญจศก (รัชศกที่) ๑๓” ตรงกับช่วงวันอังคารที่ ๑๔ - วันศุกร์ที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ ที่แจ้งว่าปรุ้งเครื่องบนเสร็จแล้วกำหนดจะยกเครื่องบนพระวิหาร ควรเป็น “เดือน ๕ ปีชวด” เพราะ “เดือนสาม ขึ้น

๑๖	บนมีความในใบบอกเป็นหลายประการ นั้นได้นำใบบอกขึ้นกราบบัง
----	---

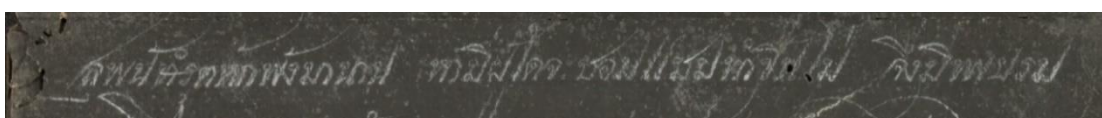
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

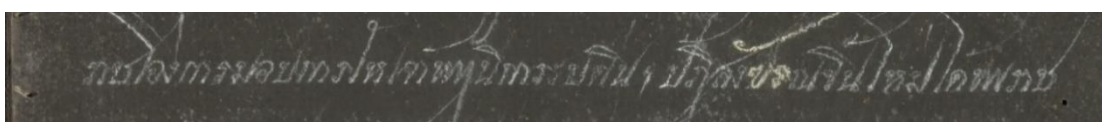
๑๗

๑๘

๑๙

๒๐

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๕ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำ
วัด กับให้ยกเครื่องวัดป่าเลไลยก์

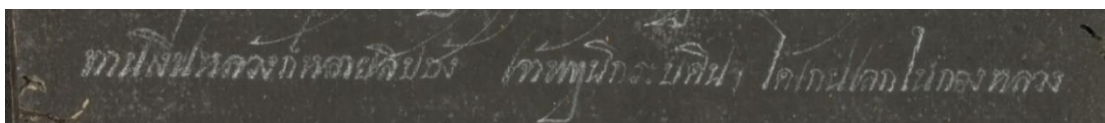
ตารางภาพที่ ๓.๕๐ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหลัง)
๑๗	คมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองฯ แล้ว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือ
๑๘	เกล้าสั่งว่า พระวิหารวัดป่าเลไลยก์เป็นของเก่าโบราณ อยู่ในแขวงเมือง
๑๙	สุพรรณชำระหักพังมานาน หามีผู้ใดจะซ่อมแซมทำขึ้นใหม่ จึงมีพระบรม
๒๐	ราชโองการมอการให้เจ้าพญานิกรบดินฯ ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ได้พระราช

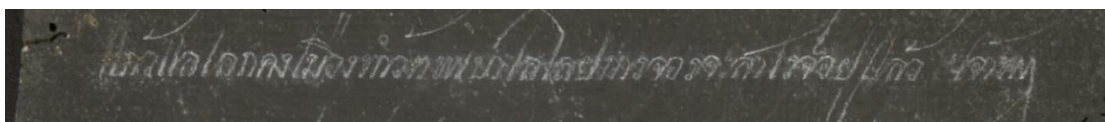
คำหนึ่ง ปีกุนเบญจศก (รัชศกที่) ๑๓” ตรงกับ วันจันทร์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๗ เป็นเวลาปลายปีกุน จ.ศ. ๑๒๒๕ อันเป็นเวลาที่มีการก่อผนังยังไม่แล้วเสร็จที่จะวางชื่อได้ ดังนั้น “เดือน ๕” ถัดจาก “เดือนสาม ขึ้นคำหนึ่ง” ปี กุนเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕” ควรเป็นปีนักษัตร “ปีชวด” ตั้งแต่ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวด ยังเป็นเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ถึง แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวดฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ หรือช่วงเวลาระหว่างวันพฤหัสบดีที่ ๗ เมษายน - วันพฤหัสบดีที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

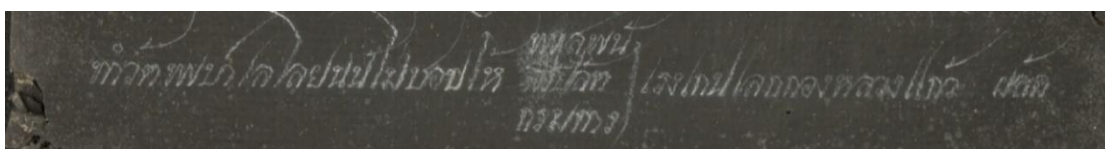
๒๑

๒๒

๒๓

๒๔

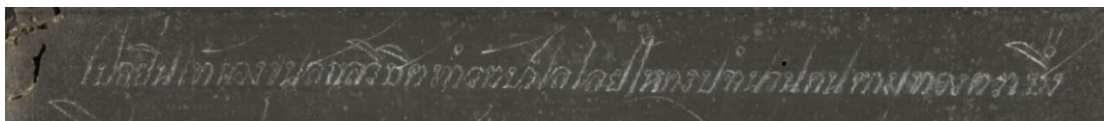
สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๖ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกงหลวงแก้วทำ
วัด กบให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย

ตารางภาพที่ ๓.๕๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๖ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

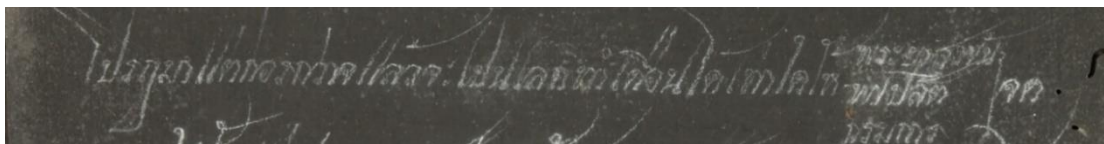
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๑	ทานเงินหลวง ก็หลายสิบชั่ง เจ้าพญานิกรบดินฯ ได้เกณฑ์เลกในกองหลวง
๒๒	แก้วและเลกคองเมือง ทำวัดพระปาเลไลย การจวนจะสำเร็จอยู่แล้ว เจ้าพญา
๒๓	นิกรบดิน ป่วยถึงแก่อสัญกรรม หลวงแก้วดเสียไม่ให้เข้าเดือน
๒๔	ทำวัดพระปาเลไลยนั้นไม่ชอบ ให้พญาสุพรรณ พระปลัด กรมการ เร่งเกณฑ์เลกกงหลวงแก้ว ผลิต

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

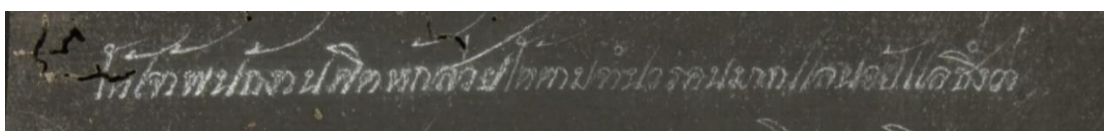
๒๕

๒๖

๒๗

๒๘

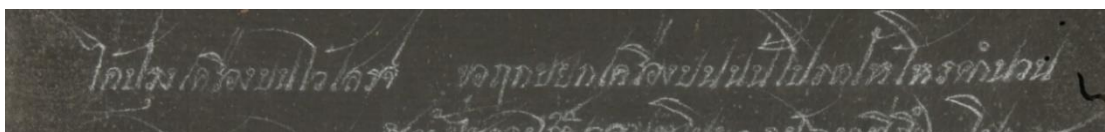
สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๗ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำ
วัด กบให้ยกเครื่องวัดปาเลไลย

ตารางภาพที่ ๓.๕๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๗ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

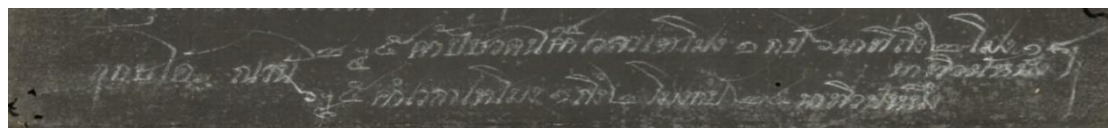
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๕	เปลี่ยนเข้ากองขุนสกลวิจิตร ทำวัดปาเลไลยให้ครบจำนวนคนตามท้องตราซึ่ง
๒๖	โปรดมาแต่ก่อนกว่าจะแล้ว จะเป็นเลกทำเดือนได้เท่าใดให้ พระยาสุพรรณ พระปลัดกรมการ จด
๒๗	หมาย ^{๑๑} ไว้ให้แน่นอน สิ้นปีแล้วให้บอกเข้ามาให้ชัดแจ้ง จะได้
๒๘	ให้เจ้าพนักงานคิดหักส่วยให้ตามจำนวนคนมากและน้อย และซึ่งว่า

^{๑๑} วัดปาเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า ”หมาย คือ หนังสือราชการที่ใช้เกณฑ์ เกาะกุ่ม หรือ เรียกตัว เป็นต้น เช่น หมายเรียก หมายเกณฑ์ หมายจับ
หมายศาล หนังสือสั่งการของศาลหรือเจ้าพนักงานสั่งให้กระทำการหรือห้ามกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง”

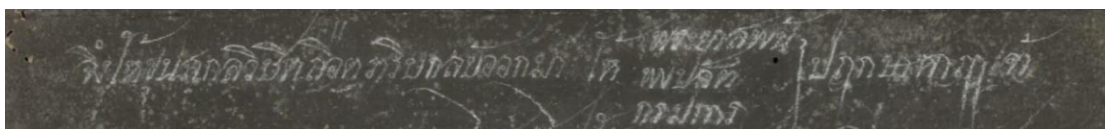
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๒๙

๓๐

๓๑

๓๒

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๘ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำ
วัด กัณฑ์ยกเครื่องวัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๕๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๘ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๙	ได้ปรุ้งเครื่องบนไว้เสร็จ ขอฤกษ์ยกเครื่องบนนั้น โปรดให้โหรคำนวณ
๓๐	ฤกษ์ได้ ณ วันจันทร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวดฉก (รัชศกที่) ๑๔ เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๖ นาที ถึง ๒ โมง ๑๘ นาที ^{๑๐๒} วันหนึ่ง (กับ) วันศุกร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ เวลาเช้าโมง ๑ ถึง ๒ โมงกับ ๒๔ นาที ^{๑๐๓} วันหนึ่ง
๓๑	จึงให้ขุนสกลวิจิตรถือตราเรียกกลับออกมา ให้ พระยาสุพรรณ พระปลัด กรมการ ปรีกษาหาหรือเจ้า

^{๑๐๒} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า “ตรงกับวันจันทร์ที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๐๗.๐๖ - ๐๘.๑๘ น.”

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า “ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๐๗.๐๐ - ๐๘.๒๔ น.”

๓๒	อธิการ ^{๑๐๔} และนางงาน จะยกได้วันไรก็ให้พร้อมกัน ยกเครื่องบนวัดป่า
----	---

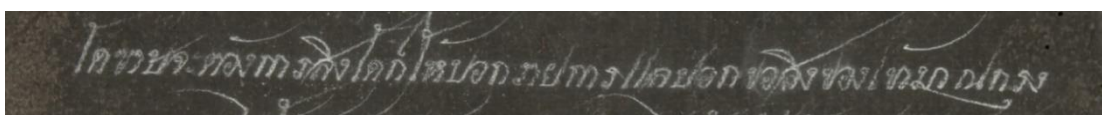
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

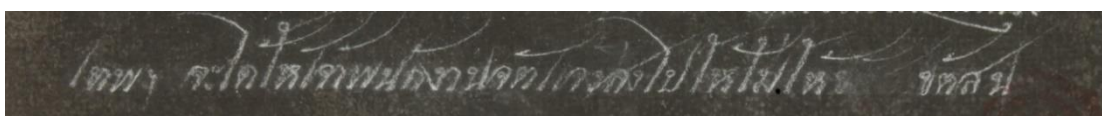
๓๓

๓๔

๓๕

๓๖

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๙ ร่องสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำ
วัด กัปปให้ยกเครื่องวัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๕๔ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๙ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

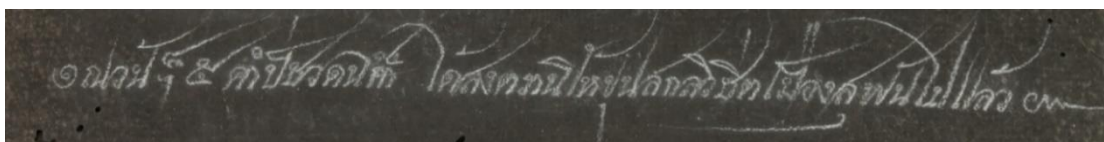
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๓๓	เลไลยก์ให้ถูกต้องตามเวลาฤกษ์ เร่งรัดทำวัดพระป่าเลไลยก์ให้สำเร็จ
๓๔	โดยเร็ว พระยาสุพรรณ กรมการ และขุนสกลวิชาติ ทำการสิ่งใดแล้วบ้าง ของสิ่ง
๓๕	ใดขาด จะต้องการสิ่งใดก็ให้บอกรายการและบอกขอสิ่งของเข้ามา ณ กรุง
๓๖	เทพฯ จะได้ให้เจ้าพนักงานจัดแจงส่งไปให้ไม่ให้ขัดสน

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า “เจ้าอธิการ หมายถึง พระที่ดำรงตำแหน่งเป็นพระอุปฌาย์ หรือเจ้าคณะ
ตำบล ซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่น ในที่นี้ผู้เข้าร่วมประชุมโครงการฯ เห็นพ้องกันว่าคือเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์ในสมัย
นั้น.”

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๓๗

๓๘

สำเนาภาพรายการที่ ๑๐ ชุดที่ ๑๐ ร่างสารตราถึงเมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำ
วัด กับให้ยกเครื่องวัดป่าเลไลยก์

ตารางภาพที่ ๓.๕๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๐ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓๗	สารตรา มา ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวดฉศก ^{๑๐๕} (รัชศกที่) ๑๔ ๓
๓๘	๑ ณ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวดฉศก (รัชศกที่) ๑๔ ได้ส่งตราให้ขุนสกลวิจิตเมืองสุพรรณไปแล้ว ๓

ประเด็นที่ ๓ สรุป สาระตักเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เลขที่ ๔๑ ร่างสารตราถึง
เมืองสุพรรณให้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วทำวัด กับให้ยกเครื่องวัดป่าเลไลยก์ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน
๕ ปีชวด ฉศก^{๑๐๕} จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗

เจ้าพระยาจักรี (เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช)) แจ้งมายังกรมการเมืองสุพรรณว่า ได้นำความ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามเนื้อความในใบบอกจากกรมการเมือง
สุพรรณที่กล่าวถึง เมื่อคราวที่เจ้าพระยานิกรบดินทร์ยังไม่ถึงแก่อนิจกรรมนั้น ได้ให้ขุนสกลวิจิตเกณฑ์
เลกกองหลวงแก้วที่ยังค้างส่วยเข้ามาทำการบูรณะพระป่าเลไลยก์เพิ่มเติม แต่หลังจากเจ้าพระยานิกร
บดินทร์ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ไม่มีผู้ได้รับทักส่วยหลวงให้กองหลวงแก้ว หลวงแก้วจึงของดเลิกเข้าเดือน
ทำการบูรณะวัดป่าเลไลยก์ แต่ยังคงเลิกโยมสงฆ์ไว้ผลัดเปลี่ยนจำนวนหนึ่ง และรายงานความคืบหน้า
การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ว่า วิหารได้ก่อผนังเสร็จแล้ว ทางกรมการเมืองสุพรรณได้จัดเตรียมทำเครื่อง

^{๑๐๕} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า “ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗.”

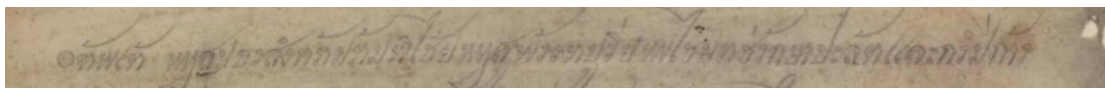
บนไว้พร้อมแล้ว และขอพระราชทานพระฤกษ์ยกเครื่องบน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสตอบว่า วัดป่าเลไลยก์เป็นวัดเก่าโบราณ ได้พระราชทานเงินหลายสิบชั่ง และมอบหมายให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ ซึ่งการบูรณะก็ใกล้เสร็จแล้ว แต่เจ้าพระยานิกรบดินทร์ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน และทรงกล่าวว่าหลวงแก้วทำไมถูกต้องที่งดเล็ก ทรงโปรดให้กรมการเมืองสุพรรณเร่งเกณฑ์เลกกองหลวงแก้ว และจดจำนวนเลกกองส่วยหลวงแก้ว และจะหักส่วยหลวงให้ภายหลัง และทรงให้โทรหลวงคำนวณหาฤกษ์ยกเครื่องบนไว้สองฤกษ์ เจ้าพระยาจักรีให้ขุนสกลวิจิตรถือตรามาแจ้งยังกรมการเมืองสุพรรณ เพื่อปรึกษากับเจ้าอธิการทำการยกเครื่องบนต่อไป ให้ถูกต้องตามเวลาฤกษ์ที่ให้มา และให้เร่งรัดทำการบูรณปฏิสังขรณ์ให้เสร็จโดยเร็ว ให้แจ้งความคืบหน้าและความต้องการเข้ามายังกรุงเทพฯ

สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ จดหมายเหตุ เลขที่ ๑๒ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงาน
ทำวัดป่าเลไลยก์ วันศุกร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับวันที่ ๖ พฤษภาคม
พ.ศ.๒๔๐๗

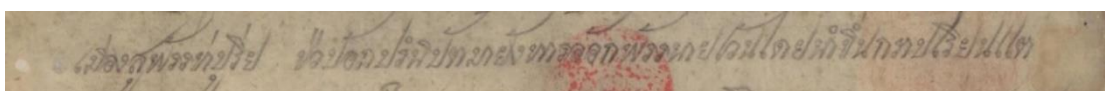
ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : เป็นกระดาษเพลลา เขียนด้วยดินสอดำ กว้าง ๔๒.๕ ซม.
ยาว ๘๐.๕ ซม.^{๑๐๖}

ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ เลขที่ ๑๒ ใบบอกเมือง
สุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์ มีจำนวน ๒๖ แถว แบ่งเป็น ๗ ชุด

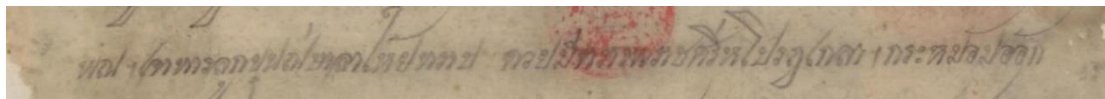
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๑

๒

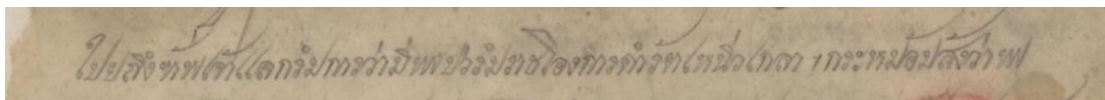
๓

สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ ชุดที่ ๑ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
ตารางภาพที่ ๓.๕๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
ในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

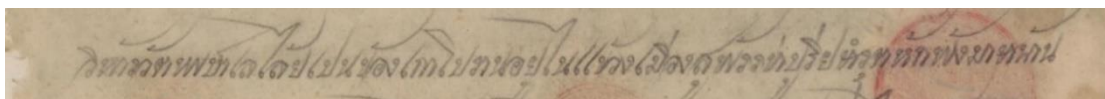
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ ข้าพเจ้าพญาสุนทรสงครามรามพิไชย พญาสุพรรณบุรี พระไชยราชรักษา ปลัด และกรมการ
๒	เมืองสุพรรณบุรี ขอบอกปรณินิบัติมายังท่านออกพันนายเวร ได้นำขึ้นกราบเรียนแต่
๓	พณฯ เจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลา ให้ทราบ ด้วยมีตราพระราชสีห์โปรดเกล้าฯ กระหม่อม ออก

^{๑๐๖} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า.

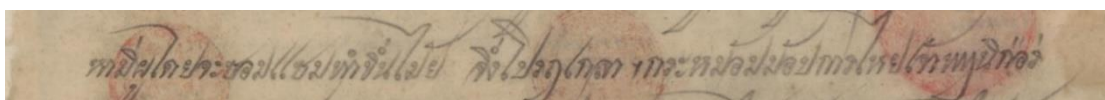
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

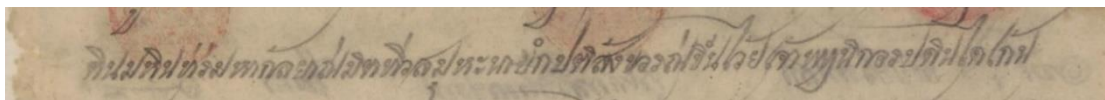
๔

๕

๖

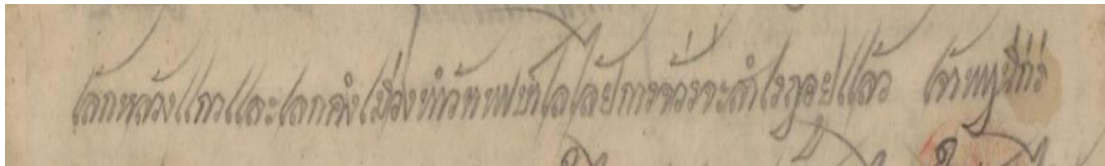

๗

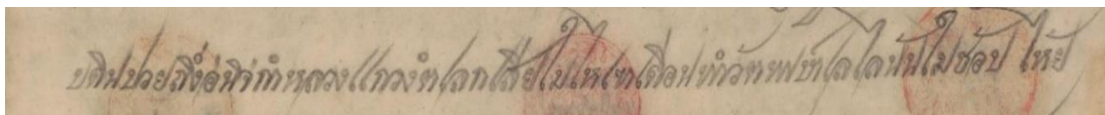
สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ ชุดที่ ๒ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
 ตารางภาพที่ ๓.๕๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๔	ไปถึงข้าพเจ้าและกรมการ ว่ามีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ กระหม่อม สั่งว่าพระ
๕	วิหารวัดพระป่าเลไลยก์เป็นของเก่าโบราณ อยู่ในแขวงเมืองสุพรรณบุรี ชำรุดหักพังมาช้านาน
๖	หาผู้ใดจะซ่อมแซมทำขึ้นใหม่ จึงโปรดเกล้าฯ กระหม่อมมอบการให้เจ้าพญานิก
๗	บดินทรนรินทร์มหากัลยาณมิตร ที่สมุหนายกปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ เจ้าพญานิกบดินได้เกณฑ์

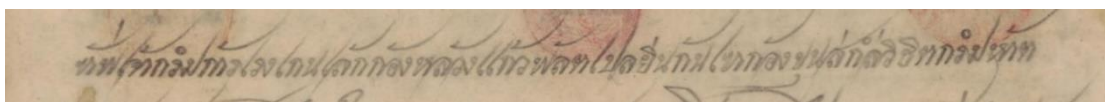
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

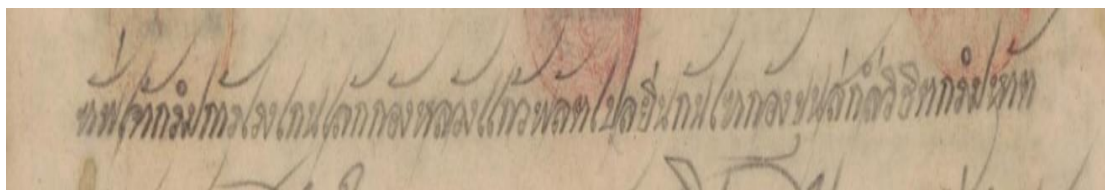
๘

๙

๑๐

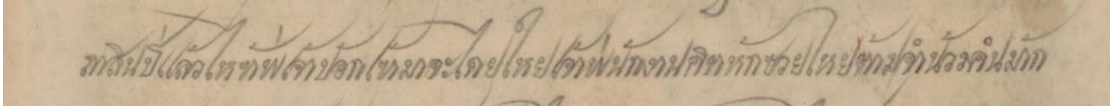

๑๑

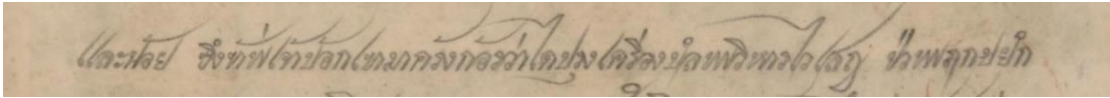
สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ ชุดที่ ๓ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
 ตารางภาพที่ ๓.๕๘ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๘	เลกหลวงแก้วและเลกคองเมือง ทำวัดพระปาเลไลยก์การจวนจะสำเร็จอยู่แล้ว เจ้าพญานิกร
๙	บดินป่วยถึงอนิจกรรม หลวงแก้วดเลกเสียไม่ให้เข้าเดือน ทำวัดพระปาเลไลนั้นไม่ชอบ ให้
๑๐	ข้าพเจ้า กรมการ เร่งเกณฑ์เลกคองหลวงแก้ว ผลัดเปลี่ยนกันเข้ากองขุนสกลวิชาติ กรมมหาด
๑๑	ไทยทำวัดพระปาเลไลยก์ให้ครบจำนวนคนตามท้องตรา ซึ่งโปรดออกไปแต่ก่อนกว่าจะแล้ว

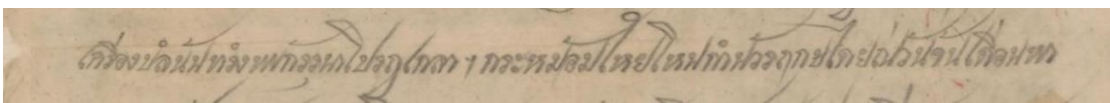
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

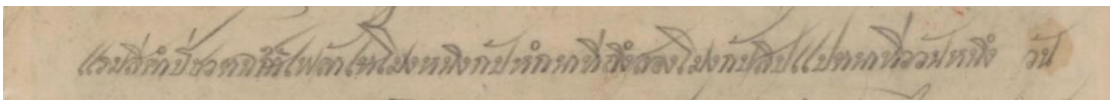
๑๒

๑๓

๑๔

๑๕

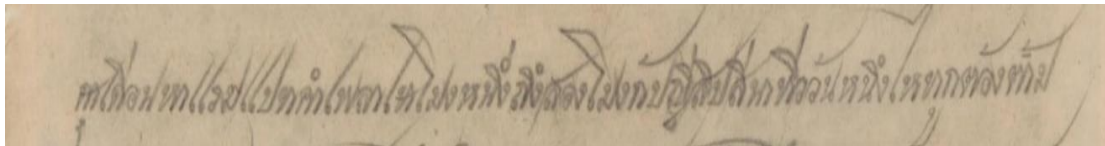
สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ ชุดที่ ๔ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
 ตารางภาพที่ ๓.๕๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๒	ถ้าสิ้นปีแล้วให้ข้าพเจ้าบอกเข้ามา จะได้ให้เจ้าพนักงานคิดหักส่วยให้ตามจำนวนคนมาก
๑๓	และน้อย ซึ่งข้าพเจ้าบอกเข้ามาครั้งก่อนว่าได้ปรุงเครื่องบน พระวิหารไว้เสร็จ ขอพระฤกษ์ยก
๑๔	เครื่องบนนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กระหม่อมให้โทรค่านวนฤกษ์ได้ ณ วันจันทร์ เดือนห้า
๑๕	แรมสี่ค่ำ ปีชวดฉศก ^{๑๐๗} (รัชศกที่) ๑๔ เพลาเข้าโมงหนึ่งกับหกนาที่ ถึงสองโมงกับสิบแปดนาที่ วันหนึ่ง วัน

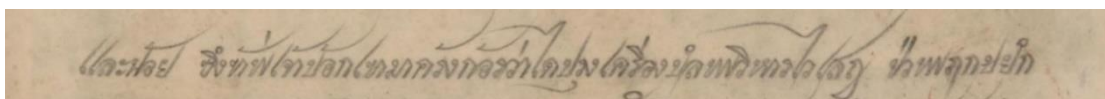
^{๑๐๗} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า
 “ตรงกับวันจันทร์ที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๐๗.๐๖ - ๐๘.๑๘ น.”

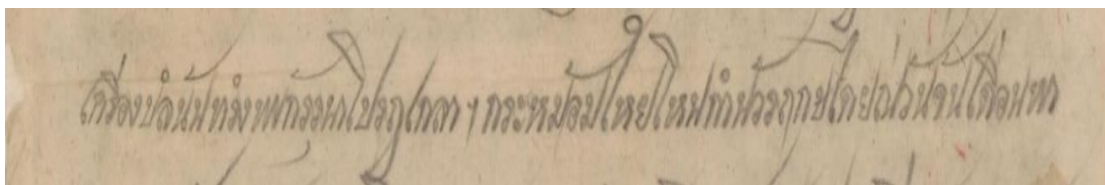
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

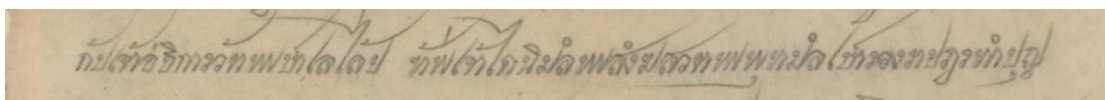
๑๖

๑๗

๑๘

๑๙

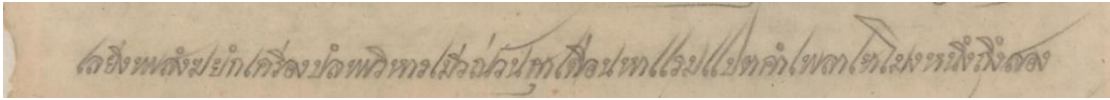
สำเนาภาพรายงานที่ ๑๑ ชุดที่ ๕ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
 ตารางภาพที่ ๓.๖๐ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๖	ศุกร์ เดือนห้า แรมแปดค่ำ ^{๑๐๘} เพล้าเข้าโมงหนึ่ง ถึงสองโมงกับยี่สิบสี่นาที วันหนึ่ง ให้ถูกต้องตาม
๑๗	เวลาฤกษ์ เร่งรัดทำวัดพระป่าเลไลยก์ให้สำเร็จโดยเร็ววันนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบเกล้าฯ กระหม่อม
๑๘	ตามท้องตราซึ่งโปรดออกไปทุกประการแล้ว ข้าพเจ้ากรมการได้ปรึกษาพระครูวิมลเมธาจารย์
๑๙	กับเจ้าอธิการวัดพระป่าเลไลยก์ ข้าพเจ้าได้นิมนต์พระสงฆ์สามเณรพระพุทธรณ์ ป่าวร้องราษฎรทำบุญ

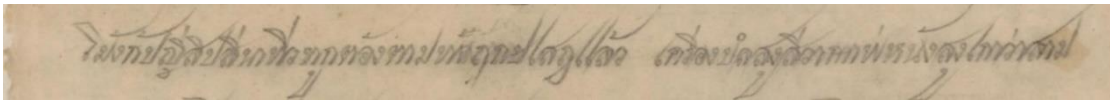
^{๑๐๘} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระป่าเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า
 “ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๐๗.๐๐ - ๐๘.๒๔ น.”

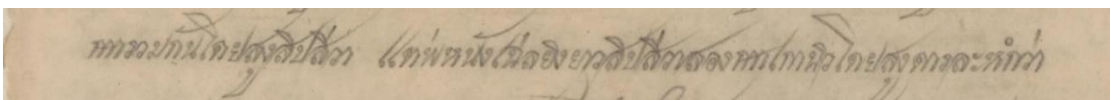
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

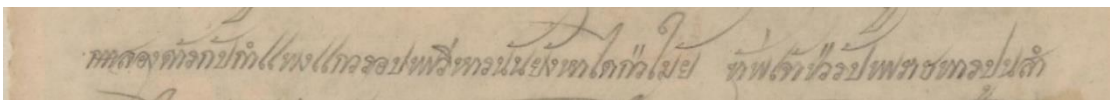
๒๐

๒๑

๒๒

๒๓

สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ ชุดที่ ๖ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
 ตารางภาพที่ ๓.๖๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๖ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

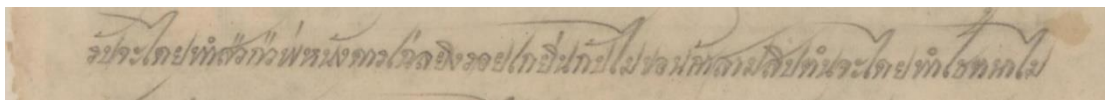
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๐	เลียงพระสงฆ์ ยกเครื่องบนพระวิหารเมื่อ ณ วันศุกร์ เดือนห้า แรมแปดค่ำ ^{๑๐๙} เพลาเข้าโมงหนึ่ง ถึงสอง
๒๑	โมงกับยี่สิบสี่นาที ถูกต้องตามพระฤกษ์เสร็จแล้ว เครื่องบนสูงสี่วาศอก ผนังสูงเก้าวาสาม
๒๒	ศอก รวมกันโดยสูงสี่วา ^{๑๑๐} แต่ผนังเฉลี่ย ยาวสี่วาสองศอกเก้านิ้ว โดยสูงด้านละหกวา
๒๓	ศอก ^{๑๑๑} สองด้าน กับกำแพงแก้ว รอบพระวิหารนั้นยังหาได้ก่อนไม่ ข้าพเจ้าขอรับพระราชทานปูนสำ

^{๑๐๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า “ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๐๗.๐๐ - ๐๘.๒๔ น.”

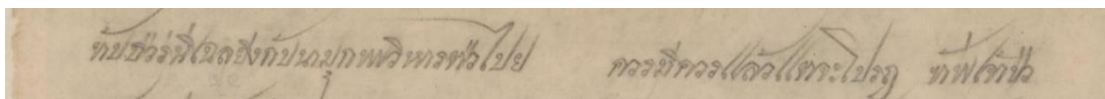
^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า “เครื่องบนสูง ๔ วา ๑ ศอก เท่ากับ ๘.๕๐ เมตร ผนังสูง ๙ วา ๓ ศอก เท่ากับ ๑๙.๕๐ เมตร วิหารสูง ๑๔ วา เท่ากับ ๒๘ เมตร”

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า “ผนังเฉลี่ย ยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๙ นิ้ว เท่ากับ ๒๙.๒๓ เมตร สูง ๖ วา ๑ ศอก เท่ากับ ๑๒.๕๐ เมตร”

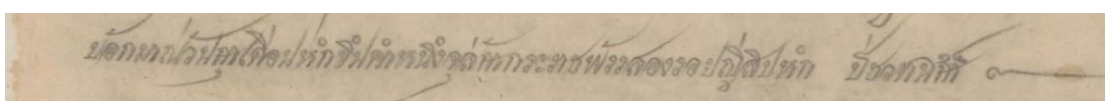
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๒๔

๒๕

๒๖

สำเนาภาพรายการที่ ๑๑ ชุดที่ ๗ ใบบอกเมืองสุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์
 ตารางภาพที่ ๓.๖๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๗ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๓ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๔	หรับจะไต้ทำสอ ^{๑๒} ก่อผนังด้านเฉลียงร้อยเกวียน กับไม้ขนอสักสามสิบต้นจะไต้ทำเซ็ดหน้า ไม้ ^{๑๓}
๒๕	ทับธรณี ^{๑๔} เฉลียงกับหน้ามุขพระวิหารต่อไป ควรมีควมแล้วแต่จะโปรด ข้าพเจ้าขอ
๒๖	บอกมา ณ วันศุกร์เดือนหก ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราชพันสองร้อยยี่สิบหก ปีชวดฉศก ^{๑๕} (รัชศกที่) ๑๔ ๓-

ประเด็นที่ ๓ สรุป สาระัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เลขที่ ๑๒ ใบบอกเมือง
 สุพรรณ เรื่อง รายงานทำวัดป่าเลไลยก์ วันศุกร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับ
 วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗

^{๑๒} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า
 “ทำสอ หมายถึง การนำปูนมาเชื่อมอิฐหรือหินให้ติดกัน สอปูน.”

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า “เซ็ดหน้า หมายถึง กรอบประตู หรือหน้าต่างโบสถ์ วิหาร หรือเรือนไทย เป็น
 ต้น กรอบเซ็ดหน้า ก็เรียก.”

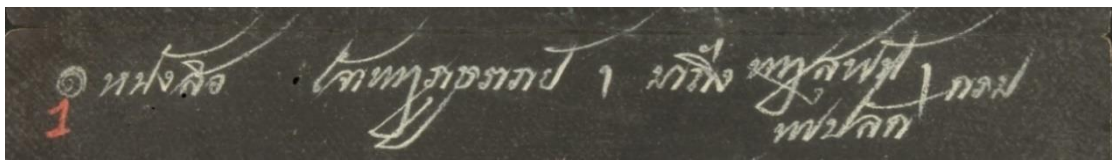
^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า “ไม้ทับธรณี หมายถึง ไม้รองรับกรอบเซ็ดหน้าหรือวงกบประตู มีรูสำหรับรับ
 เตี้ยลงลิ้ม หรือลงกลอน..”

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า “ตรงกับวันพุธที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗.”

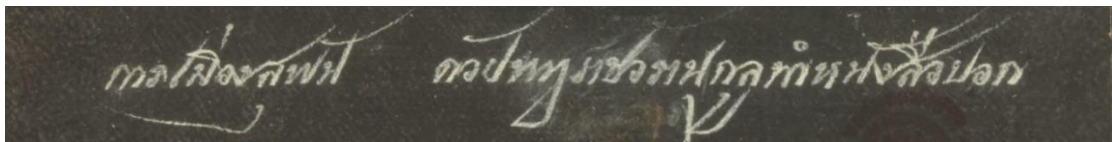
กรมการเมืองสุพรรณรายงานไปยังกรุงเทพฯ อ้างข้อความในร่างสารตราฉบับก่อนหน้านี้ (จดหมายเหตุ ร.๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ เลขที่ ๔๑) และกล่าวรายงานว่า พญาสุพรรณ พระครูวิมลเมธาจารย์ และเจ้าอธิการ วัดป่าเลไลยก์ ได้ทำการยกเครื่องบนวิหารตามฤกษ์พระราชทาน ในวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ เวลาเช้า ๑ โมง ถึง ๒ โมงกับ ๒๔ นาที (ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลา ๐๗.๐๐ - ๐๘.๒๔ น.) รายงานความสูงของเครื่องบนและวิหาร และขอพระราชทานปูนจำนวน ๑๐๐ เกวียน เพื่อทำการก่อผนังเฉลียง กับกำแพงแก้ว และขอไม้ขอนสักจำนวน ๓๐ ต้น เพื่อทำไม้ใช้ตีหน้าทับธรณีเฉลียงกับหน้ามุขพระวิหารต่อไป

สำเนาภาพรายการที่ ๑๒ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ วันพุธ แรม ๑๓
 ค่ำ เดือน ๗ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๘
 ประเด็นที่ ๑ ลักษณะเอกสาร : หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว^{๑๖}
 ประเด็นที่ ๒ รายการคัด ถ่าย ถอด เอกสารโบราณจดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมือง
 สุพรรณ มีจำนวน ๔๓ แฉก แบ่งเป็น ๑๒ ชุด

คำอ่านเอกสารโบราณแฉกที่

๑

๒

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๑ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๖๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แฉก

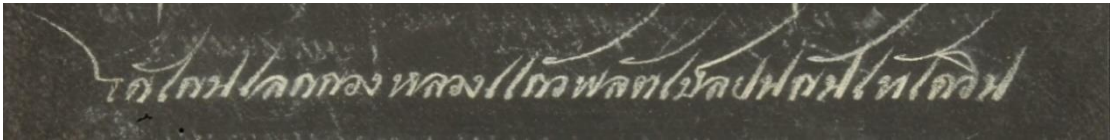
^{๑๖} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน (ด้านหน้า)
๑	๑ หนังสือ เจ้าพระยาภูธราภัย ^{๑๑๗} มาถึง พญาสุพัน พระปลัด กรม
๒	การเมืองสุพัน ด้วยพญาราชวรานุกูล ^{๑๑๘} ทำหนังสือบอก

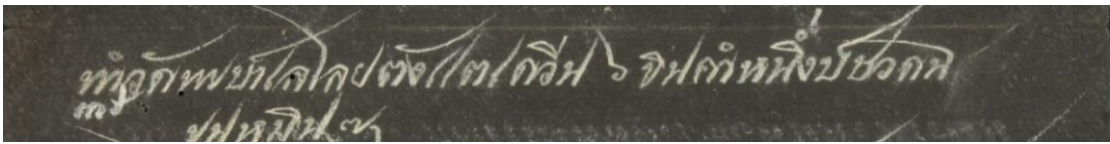
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๓

๔

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า “เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุนยรัตพันธุ์) เกิดเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๕๑ เป็นบุตรของเจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย บุนยรัตพันธุ์) รักราชการเป็นนายสนทหุ้มแพรในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วเป็นหลวงศักดิ์นายเวร แล้วเลื่อนเป็นพระยาสุริยภักดี เมื่อปลายรัชกาลถูกถอด ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็น พระยามหามนตรี แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยามรราช หลังจากเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) ถึงแก่อสัญกรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็น เจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ เจ้าพระยาภูธราภัยเป็นแม่ทัพยกไปปราบฮ่อทางเมืองหลวงพระบาง และเป็นทัพหน้าในสงครามเชียงตุง เจ้าพระยาภูธราภัยถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ อายุ ๗๑ ปี”

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า “พระยาราชวรานุกูล หมายถึง เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) เกิดเมื่อปีจอ จ.ศ. ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๘) มีนามเดิมว่า รอด เป็นบุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) รักราชการเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่นายเล่ห์อาวุธ หุ้มแพร ปีมะแม (พ.ศ. ๒๓๙๐) ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เลื่อนเป็นหลวงฤทธิ นายเวร เมื่อปีชวด (พ.ศ. ๒๓๙๕)” และเลื่อนเป็นเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ หัวหมื่นมหาดเล็กในปีชวดนั้น ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาราชวรานุกูล ปลัดทูลฉลองกรมมหาดไทย เมื่อปีชวด (พ.ศ. ๒๔๐๓) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาพลเทพ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ และได้รับสถาปนาเป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์ สมุหนายก ในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ เจ้าพระยารัตนบดินทร์ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๑ อายุ ๗๓ ปี”

๕

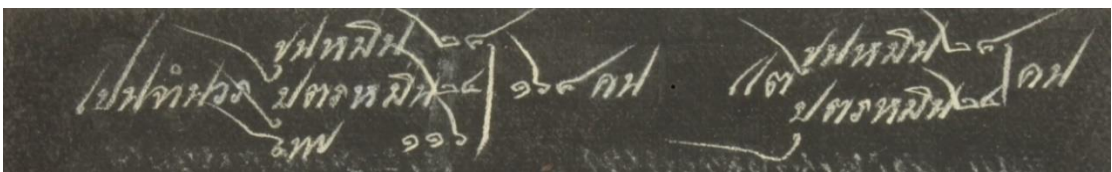

๖

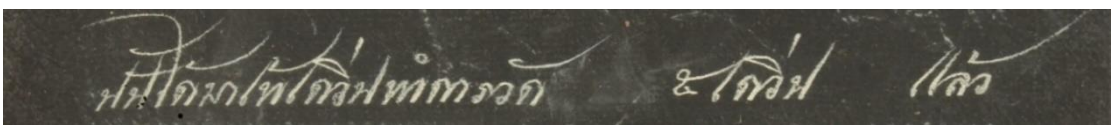
สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๒ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๖๔ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๒ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓	พญาสุพรรณ กรมการ มาแจ้งความว่า พญาสุพรรณ กรมการ
๔	ได้เกณฑ์เลก กองหลวงแก้ว ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเดือน
๕	ทำการวัดพระปาเลโดยตั้งแต่เดือน ๖ ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีชวดฉ
๖	ศก ^{๑๑๙} ขุนหมื่น ๗ บุตรหมื่น ๖ ไพร่สม ^{๑๒๐} ๒๙ รวมกันเดือนละ ๔๒ คน ปีละ ๔ ผลัด

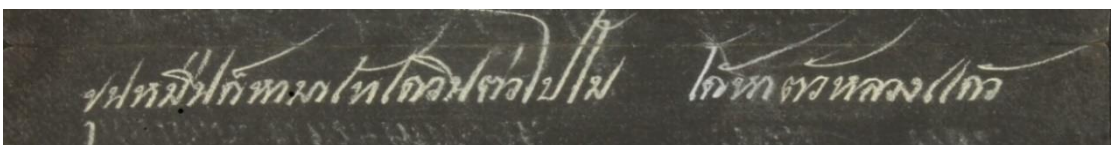
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๗

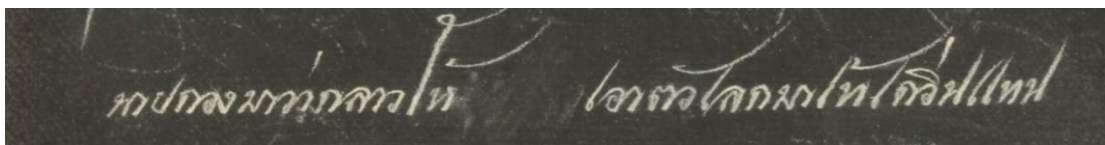
๘

^{๑๑๙} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลย, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
 หน้า “ตรงกับวันศุกร์ที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗.”

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ไพร่สม หมายถึง ชายฉกรรจ์ซึ่งเป็นราษฎรสามัญผ่านการสักแล้ว
 พระราชทานให้ไปรับราชการเป็นกำลังแก่มุลนาย

๙

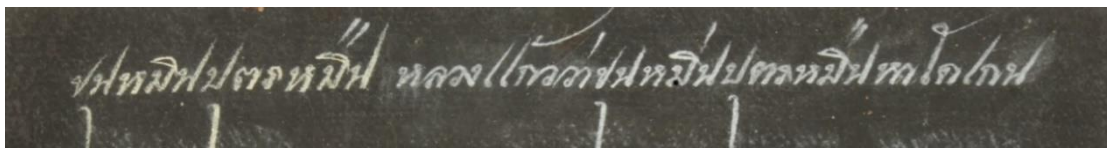
๑๐

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๓ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๖๕ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๓ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

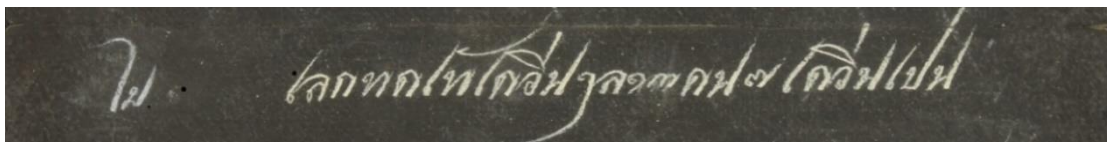
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๗	เป็นจำนวนขุนหมื่น ๒๘ บุตรหมื่น ๒๔ โพร่ ๑๑๖ (รวม) ๑๖๘ คน แต่ขุนหมื่น ๒๘ บุตรหมื่น ๒๔ คน
๘	นั้นได้มาเข้าเดือนทำการวัด ๕ เดือน แล้ว
๙	ขุนหมื่นก็หามาเข้าเดือนต่อไปไม่ ได้หาตัวหลวงแก้ว
๑๐	นายกองมาว่ากล่าวให้ เอาตัวเลกมาเข้าเดือนแทน

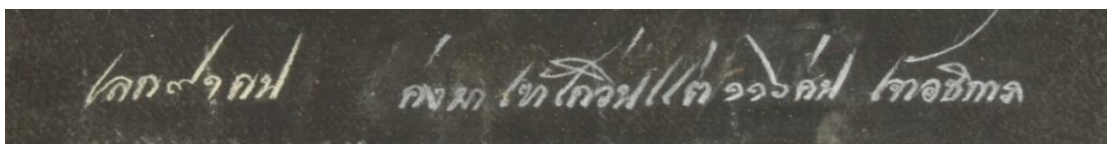
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

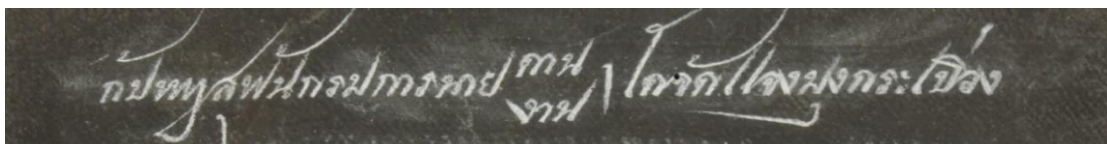
๑๑

๑๒

๑๓

๑๔

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๔ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพัน

ตารางภาพที่ ๓.๖๖ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๔ เป็นอักษรไทย

ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

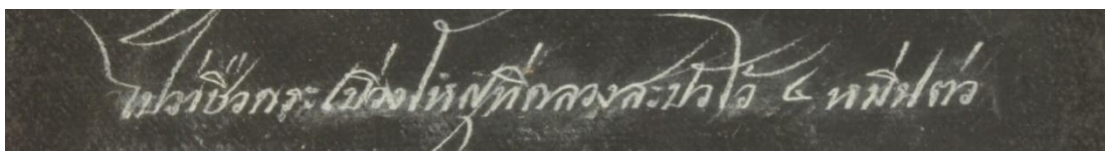
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๑	ขุนหมื่น บุตรหมื่น หลวงแก้วว่าขุนหมื่นบุตรหมื่นหาได้เกณฑ์
๑๒	ไม่ เลกขาดเข้าเดือน ๆ ละ ๑๓ คน ๗ เดือน เป็น
๑๓	เลก ๙๑ คน คงมา เข้าเดือนแต่ ๑๑๖ คน เจ้าอธิการ
๑๔	กับพญาสุพัน กรมการ นายด่าน นายงาน ได้จัดแจงมุงกระเบื้อง

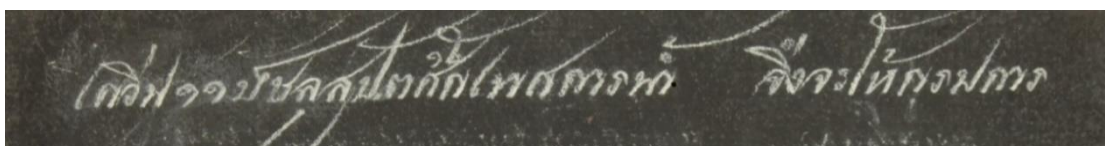
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

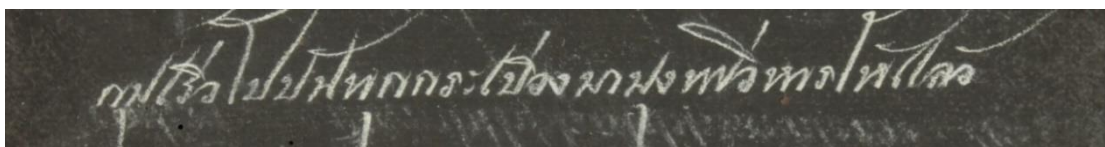
๑๕

๑๖

๑๗

๑๘

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๕ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๖๗ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๕ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

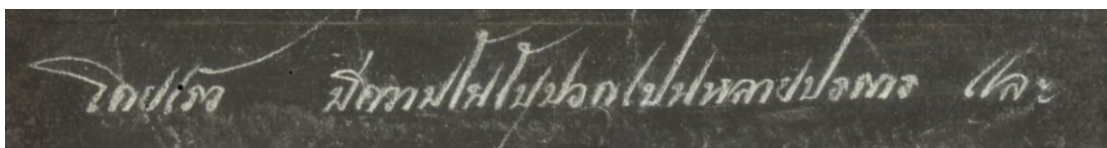
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๕	และถือปูนก่ออิฐบ้าง ได้ให้หลวงมหาดไทย
๑๖	ไปว่าซื้อกระเบื้องใหญ่ที่คลองสระบัว ^{๑๑๑} ไว้ ๔ หมื่นตัว
๑๗	เดือน ๑๑ ปีฉลู สัปตศก ^{๑๒๒} (รัชศกที่) ๑๕ เทศกาลน้ำ จึงจะให้กรมการ
๑๘	กุม ^{๑๒๓} เรือไปบรรทุกกระเบื้องมาถวายพระวิหารให้แล้ว

^{๑๑๑} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า "คลองสระบัว เป็นคลองทางทิศเหนือนอกเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นย่านการผลิตภาชนะดินเผา กระเบื้องมุงหลังคา และอิฐ มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาจนถึงปัจจุบัน"

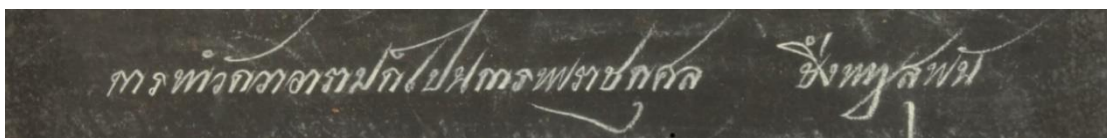
^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า "ตรงกับช่วงวันพฤหัสบดีที่ ๒๑ กันยายน - วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๘."

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า "กุม ในที่นี้หมายถึง คุม เช่น กุมตัว กุมสติ กุมอำนาจ มีความหมาย เช่นเดียวกับการกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด ป้องกันรักษา"

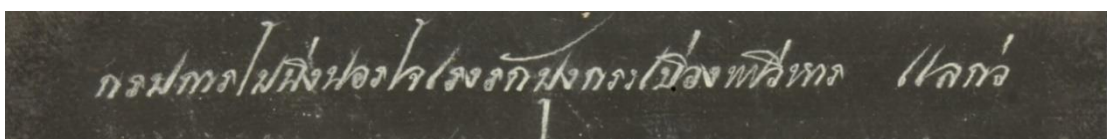
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

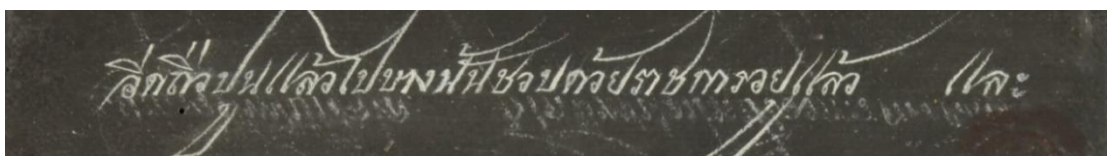
๑๙

๒๐

๒๑

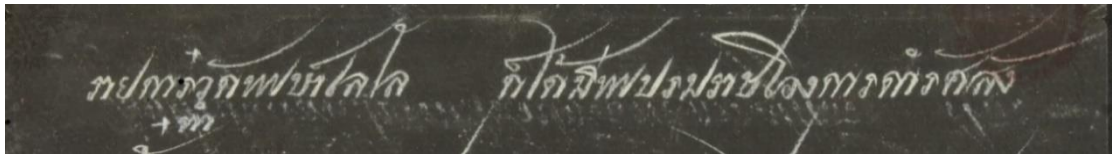

๒๒

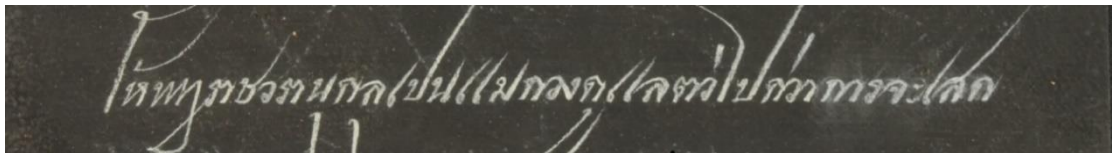
สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๖ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตราภาพที่ ๓.๖๘ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๖ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๑๙	โดยเร็ว มีความในใบบอกเป็นหลายประการ และ
๒๐	การทำว่าความอารามก็เป็นการพระราชกุศล ซึ่งพญาสุพรรณ
๒๑	กรมการไม่นิ่งนอนใจ เร่งรัดมุงกระเบื้องพระวิหาร และก่อ
๒๒	อิฐถือปูนแล้วไปข้างนั้น ขอบด้วยราชการอยู่แล้ว และ

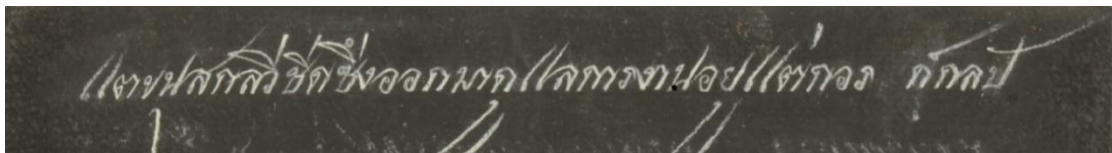
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

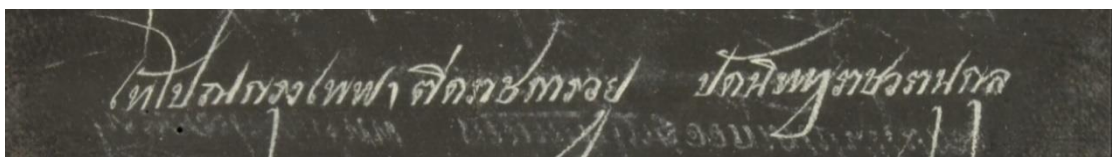
๒๓

๒๔

๒๕

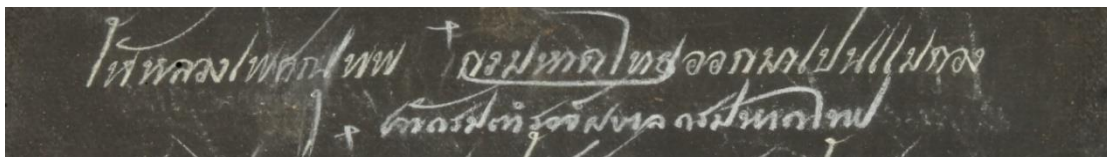
๒๖

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๗ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๖๙ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๗ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

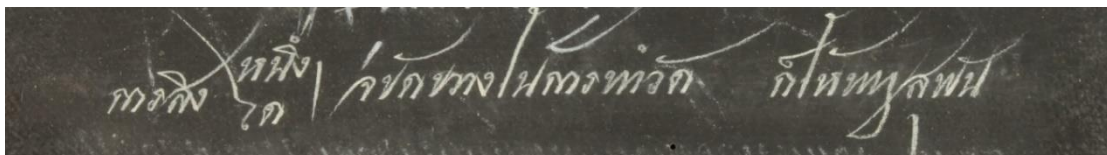
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๒๓	รายการทำวัดพระปาเลไล ก็ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง
๒๔	ให้พญาราชวราณกุล เป็นแม่กอง ^{๑๒๔} ดูแลต่อไปกว่าการจะเสร็จ
๒๕	แต่ขุนสกลวิชาติ ซึ่งออกมาดูแลการงานอยู่แต่ก่อน ก็กลับ
๒๖	เข้าไป ณ กรุงเทพฯ ตีตราชการอยู่ บัดนี้พญาราชวราณกุล

^{๑๒๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
 หน้า “แม่กอง หมายถึง ผู้เป็นนายกอง หัวหน้างาน เช่น แม่กองทำปราสาทพระเทพบิดร แม่กองทำประตูประดับ
 มุก.”

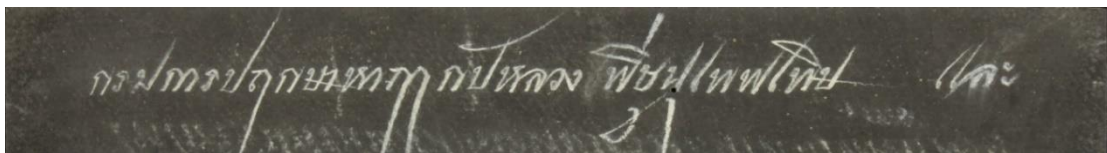
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

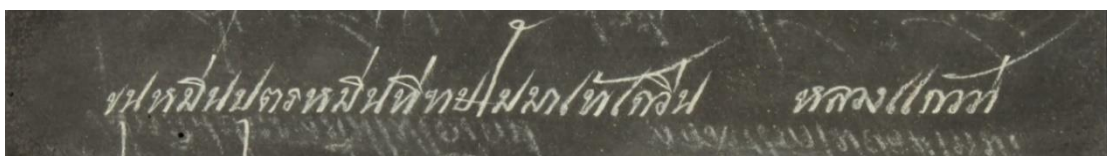
๒๗

๒๘

๒๙

๓๐

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๘ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๗๐ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๘ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน)
๒๗	ให้หลวงเทศน์เทพ เจ้ากรมตำรวจภูบาล กรมมทาดไทย ^{๑๒๕} ออกมาเป็นแม่กอง
๒๘	การสิ่งหนึ่ง สิ่งใด จะขัดขวาง ในการทำวัด ก็ให้พญาสุพัน
๒๙	กรมการปรึกษาหารือกับหลวงพิชญูเทพ เถิด และ
๓๐	ขุนหมื่นบุตรหมื่นที่ขาดไม่มาเข้าเดือน หลวงแก้วว่า

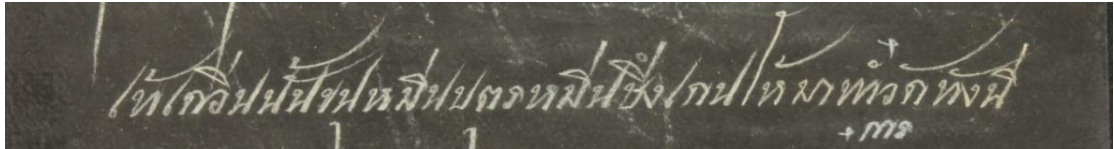
^{๑๒๕} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
 หน้า “ในต้นฉบับสมุดไทยมีการขีดเส้นใต้ แสดงถึงข้อความซ้ำ ไม่ต้องอ่านซ้ำอีก”

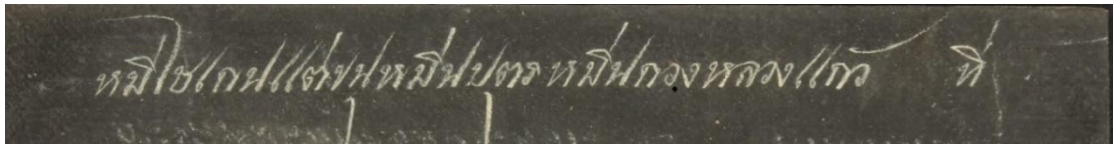
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

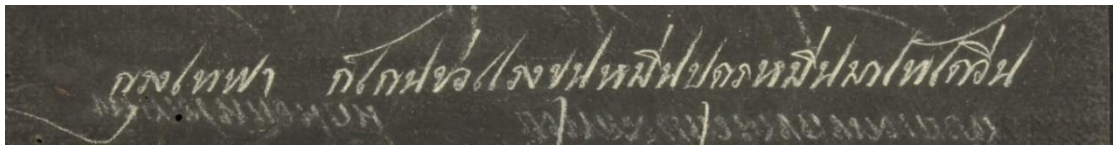
๓๑

๓๒

๓๓

๓๔

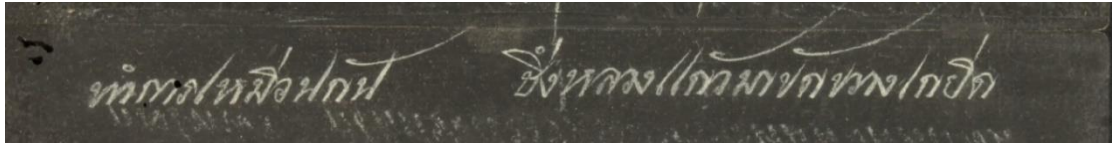
สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๙ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ

ตารางภาพที่ ๓.๗๑ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๙ เป็นอักษรไทย

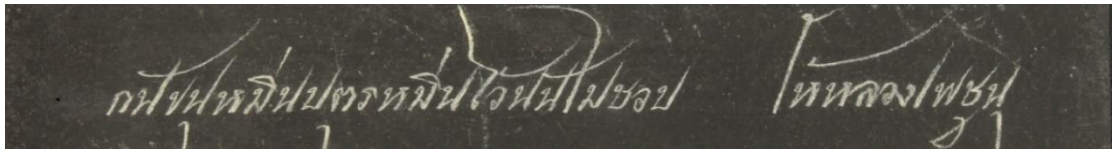
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓๑	ขุนหมื่นบุตรหมื่นไม่ได้เกณฑ์ หลวงแก้วไม่ยอมให้มา
๓๒	เข้าเดือนนั้น ขุนหมื่น บุตรหมื่น ซึ่งเกณฑ์ ให้มาทำการวัดทั้งนี้
๓๓	มิใช่เกณฑ์ แต่ขุนหมื่น บุตรหมื่น กองหลวงแก้ว ที่
๓๔	กรุงเทพฯ ก็เกณฑ์ขอแรงขุนหมื่น บุตรหมื่น มาเข้าเดือน

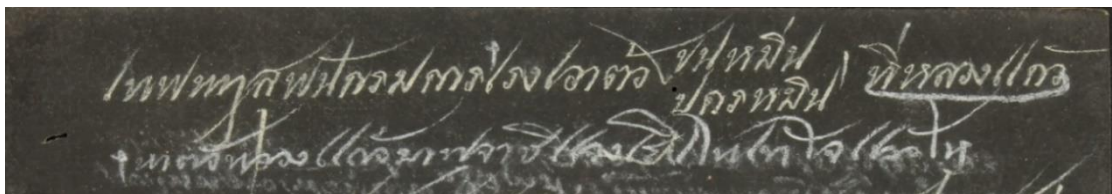
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

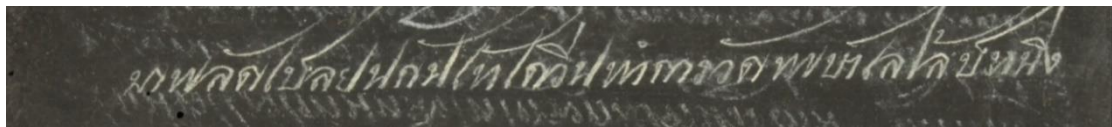
๓๕

๓๖

๓๗

๓๘

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๑๐ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ

ตารางภาพที่ ๓.๗๒ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๐ เป็นอักษรไทย

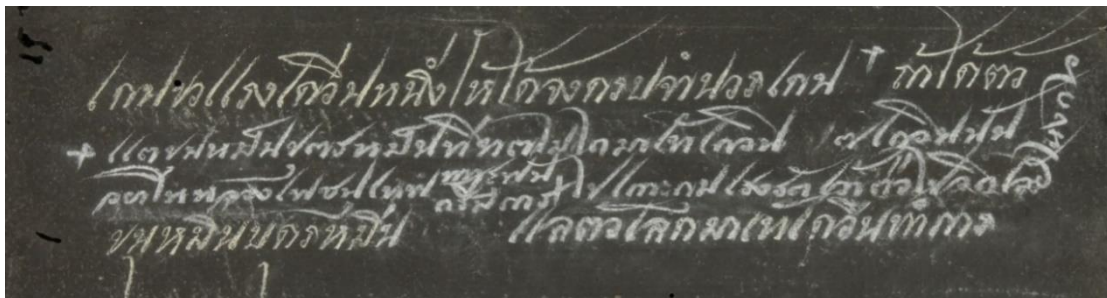
ในปัจจุบัน จำนวน ๔ แถว

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓๕	ทำการเหมือนกัน ซึ่งหลวงแก้วมาขัดขวางเกียด
๓๖	กัน ^{๑๒๖} ขุนหมื่น บุตรหมื่น ไฉนไม่ชอบ ให้หลวงเพชฌัญญู
๓๗	เทพ พญาสุพัน กรมการ หาดหัวหลวงแก้วมาพูดจาชี้แจงเสียให้เข้าใจ แล้วให้เร่งเอาตัว ขุนหมื่น บุตรหมื่น ที่หลวงแก้ว ^{๑๒๗}
๓๘	มาผลิตเปลี่ยนกันเข้าเดือนทำการวัดพระปาเลไลปีหนึ่ง

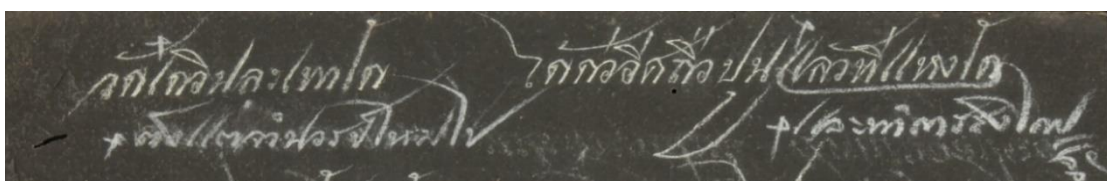
^{๑๒๖} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไล, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
หน้า “เกียดกัน หมายถึง กันไม่ให้ทำโดยสะดวก กีดกัน”

^{๑๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า “ในต้นฉบับสมุดไทยมีการขีดเส้นใต้ แสดงถึงข้อความซ้ำ ไม่ต้องอ่านซ้ำอีก”

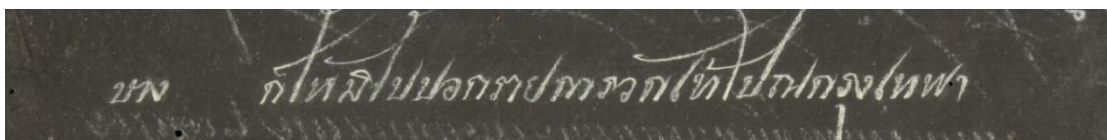
คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

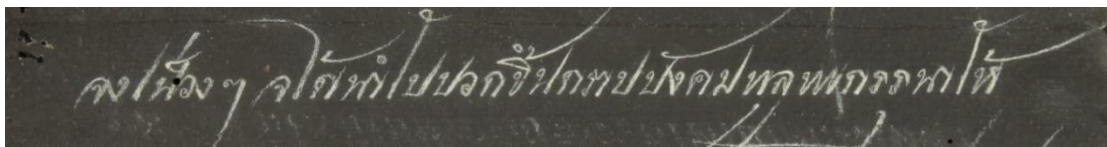
๓๙

๔๐

๔๑

๔๒

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๑๑ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ

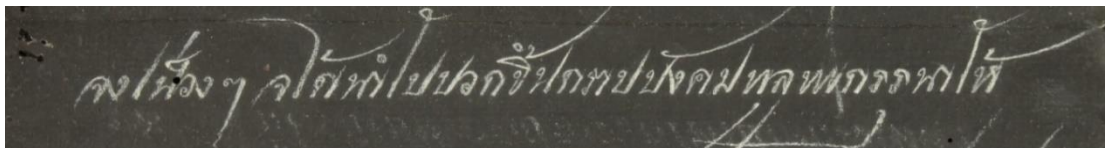
ตารางภาพที่ ๓.๗๓ แสดงรายการบริวารตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๑ เป็นอักษรไทย

ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว

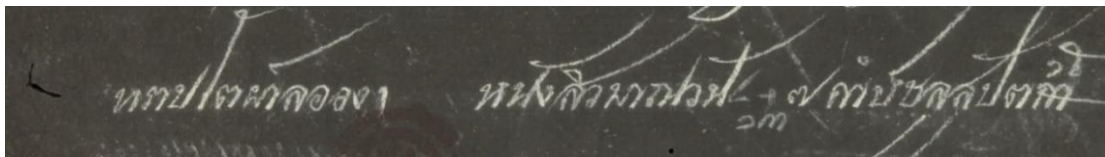
แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๓๙	เกณฑ์ขอแรงเดือนหนึ่งให้ได้จกรบจำนวนเกณฑ์ แต่ขุนหมื่น บุตรหมื่น ที่ขาดไม่ได้มาเข้าเดือน ๗ เดือนนั้น อย่าให้หลงเพชุนเทพ พญาสุพัน กรมการ ไปเกาะกุมเร่งรัดเอาต้อไปอีกเลย ให้งดไว้ ถ้าได้ตัวขุนหมื่น บุตรหมื่น และตัวเลกมาเข้าเดือนทำการ
๔๐	วัดตั้งแต่จำนวนปีใหม่ไปเดือนละเท่าใด ได้ก่ออิฐถือปูนและทำการสิ่งใดแล้ว แล้วที่แห่งใด ^{๑๒๘}

^{๑๒๘} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระบาทเลไล, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)

คำอ่านเอกสารโบราณแถวที่

๔๒

๔๓

สำเนาภาพรายการ ๑๒ ชุดที่ ๑๒ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ
 ตารางภาพที่ ๓.๗๓ แสดงรายการปริวรรตเอกสารโบราณจากภาพชุดที่ ๑๒ เป็นอักษรไทย
 ในปัจจุบัน จำนวน ๒ แถว
 ภาพชุดที่ ๑๒ จดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ (ต่อ) ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ วันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน
 ๗ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๐๘

แถวที่	คำอ่านปัจจุบัน
๔๒	จงเนื่อง ๆ จะได้ทำใบบอกขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้
๔๓	ทราบใต้ฝ่าละอองฯ หนังสือมา ณ วันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีฉลูสัปตศก ^{๑๒๔} (รัชศกที่) ๑๕

ประเด็นที่ ๓ สรุป สารัตถะเอกสารโบราณหมวดจดหมายเหตุ เลขที่ ๕๕ (ต่อ) ร่างตราถึง
 เมืองสุพรรณ วันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ.
 ๒๔๐๘

เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช) มีหนังสือมาถึงเมืองสุพรรณ แจ้งว่าได้รับหนังสือจากพญาราชวรา
 นุกูล (รอด) ว่าเมืองสุพรรณได้มีใบบอกแจ้งว่าได้เกณฑ์เลกกองหลวงแก้วเข้าเดือนทำการบูรณะวัดป่า
 เลไลยก์แล้ว แต่ต่อมาได้งดไป หลวงแก้วแจ้งว่าหาได้เกณฑ์ไม่ มีเลกขาด ๙๑ คน และเข้าเดือนเพียง
 ๑๑๖ คน และรายงานความคืบหน้าการบูรณวัดป่าเลไลยก์ว่า พญาสุพรรณและเจ้าอธิการได้
 เตรียมการมุงกระเบื้อง ให้หลวงมหาดไทยไปสั่งจากคลองสระบัวจำนวนสี่หมื่นตัวแล้ว เมื่อหน้าน้ำจะ
 ทำการขนมาลงหลังคาพระวิหาร และความอีกหลายประการ เจ้าพระยาภูธราภัยแจ้งว่า

^{๑๒๔} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาเลไลยก์, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖)
 หน้า “ตรงกับวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๐๘”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการให้พญาราชวรานุกูลเป็นแม่กองดูแล การบูรณะวัดป่าเลไลยก์ต่อไป ขุนสกลวิชิตที่เคยดูแลงานบูรณะที่เมืองสุพรรณดีตราชากรที่กรุงเทพฯ พญาราชวรานุกูลจึงตั้งหลวงเทศนเทพ เจ้ากรมตำรวจภูบาล ออกมาดูแลแทน ส่วนกองหลวงแก้วที่มี ปัญหา ให้แจ้งหลวงแก้วว่าการเกณฑ์นี้ก็เกณฑ์จากในกรุงเทพฯ ด้วย การขัดขวางเป็นเรื่องมิชอบ ให้ พญาสุพรรณไปเจรจาให้เข้าใจ ให้จัดบันทึกการเข้าเดือนและแจ้งความคืบหน้าการบูรณะวัดป่าเลไลยก์ มายังกรุงเทพฯ ง่ายๆ

๔.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ “จดหมายเหตุ” จากเอกสารโบราณในสมัย รัชกาลที่ ๔

เนื่องจากวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงของสิ่งต่างๆ รวมทั้งเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมาแล้วในอดีต โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นการรวบรวมหา ข้อมูล แหล่งข้อมูล การสืบเสาะหาข้อเท็จจริง การตรวจสอบข้อเท็จจริง การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในเอกสารโบราณเฉพาะกรณี “การบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์” โดย การวิเคราะห์ลักษณะการปกครองหรือการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔ ดังนั้น เพื่อให้การ สรุปลงเป็นไปอย่างถูกต้อง สมเหตุสมผลและสามารถนำผลที่ได้มาใช้ในการอธิบายสภาพความเป็น จริงในอดีตหรือบันทึกเหตุการณ์ในอดีตในรูปแบบที่มีระบบและมีความเป็นปรนัยยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้อง ทำการวิเคราะห์หลักฐานอ้างอิง ดังต่อไปนี้

๑) องค์ประกอบของจดหมายเหตุและเอกสารโบราณในสมัยรัชกาลที่ ๔

.ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดแหล่งข้อมูลเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑.๑ แหล่งของข้อมูลขั้นต้นหรือข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources) เป็นแหล่งของข้อมูลที่ ผู้วิจัยได้จากหลักฐานเดิมหรือหลักฐานที่เป็นต้นตอ โดยผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารที่บันทึกที่รายงานโดย ผู้อยู่ในเหตุการณ์หรือร่วมสมัย ประกอบด้วย จดหมายเหตุ สารตรา และใบอก

๑.๒ แหล่งของข้อมูลชั้นรองหรือข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources) เป็นแหล่งของข้อมูล ที่ได้จากรายงาน หรือคัดลอกมาจากข้อมูลขั้นต้น หรือข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งต้นฉบับยังค้นหาไม่พบแต่มี คณะกรรมการในคราวประชุมครั้งที่ วันที่ ๒๕๖๖ ได้วิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบเหตุการณ์ร่วมสมัย เช่น ชื่อบุคคล ลักษณะข้อความที่ปรากฏในเอกสาร วัน เดือนปี ประกอบกับผู้จดข้อความด้วยลายมือ เป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ที่มีผลงานทางวิชาการที่โดดเด่นมาก จึงมีมติเห็นชอบร่วมกันว่า ข้อมูลดังกล่าวนี้สอดคล้องกันกับเรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี

การตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับองค์ประกอบของจดหมายเหตุและเอกสารโบราณในสมัย รัชกาลที่ ๔ เพื่อให้ได้มาซึ่งความจริงในสิ่งนั้น และความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยจึงต้องประเมินคุณค่าข้อมูล

อยู่ ๒ แบบ^{๑๓๐} เพื่อให้เป็นไปตามลักษณะการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ โดยทำการศึกษา ใน ๒ ประเด็น คือ

๑) การประเมินข้อมูลภายนอก (External criticism or External appraisal) เป็นการประเมินและพิสูจน์ว่าข้อมูลที่เก็บนั้นเป็นอันเดียวกันกับข้อมูลที่ผู้วิจัยมุ่งจะเก็บหรือไม่ หรือเป็นการพิจารณาว่า “ข้อมูลนั้นเป็นของแท้หรือมีความเป็นจริงหรือไม่” เช่น วัสดุที่บันทึก วัสดุใช้เขียน การสะกดคำ การใช้ภาษา สำนวนโวหารในการเขียน เปรียบเทียบกับ เอกสารอื่นๆ ที่อยู่ในรัชสมัยเดียวกัน

๒) การประเมินผลภายใน (Internal criticism or Internal appraisal) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ลึกซึ้งลงไปอีก เพื่อทราบว่าข้อมูลนั้นมีคุณภาพที่เที่ยงตรงเชื่อถือได้หรือไม่ มีคุณค่าเพียงใด เช่น พิจารณาว่าภาษาหรือสำนวนที่ใช้หรือเรื่องราวที่รายงานนั้นอ้างอิงมาจากบุคคลอื่นๆ หรือเป็นคำพูดของใคร มีชีวิตอยู่ในขณะนั้นหรือไม่

ดังนั้น การประเมินทั้งภายในและภายนอกจึงเป็นการพิสูจน์ว่าเอกสารโบราณทั้ง ๑๒ ฉบับ มีความถูกต้องเที่ยงตรงและเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อยืนยันว่ามีหลักฐานที่เชื่อถือได้ โดยมีผลการประเมินดังนี้

๑) ผลการประเมินลักษณะภายนอก ประกอบด้วย

๑.๑ ประเภทเอกสารของจดหมายเหตุ

๑.๒ ลักษณะวัสดุที่บันทึกและวัสดุใช้เขียน ดังแสดงในตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ แสดงผลการประเมินประเภทเอกสาร ลักษณะวัสดุที่บันทึกและวัสดุใช้เขียน ของ “จดหมายเหตุ” เรื่อง การบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๐๒ - ๒๔๐๖ (จ.ศ. ๑๒๓๐-๑๒๓๕) จำแนกเป็นรายฉบับ

เลขที่	ปี พ.ศ./จ.ศ.	หมวดหมู่ จดหมายเหตุ	จำนวน (แถว)	ลักษณะวัสดุที่ใช้
๑๖๔	๒๔๐๓/๑๒๒๑	ร่างตราน้อย ของเจ้า นิกรบดินทร์ ถึงเจ้า เมืองและกรมการ		หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วย ดินสอขาว
๒๑๖	๒๔๐๓/๑๒๒๒	ใบบอกเมืองสุพรรณ		กระดาษเพลลาเขียนด้วย ดินสอดำทั้ง ๒ ด้าน

^{๑๓๐} กาญจนา มณีแสง. หน้า 103 - 104) อ้างถึงในรองศาสตราจารย์นิภา ศรีไพโรจน์ เอกสารประกอบ
คำสอนเรื่อง "ประเภทของการวิจัย" <http://www.watpon.com/Elearning/res14.htm>

๒๑๔	๒๔๐๓/๑๒๒๒	ใบบอกเมืองสุพรรณ		กระดาษเพลลา ๑ แผ่นเขียน ด้วยดินสอดำ
๒๑๕	๒๔๐๓/๑๒๒๒	ใบบอกเมืองสุพรรณ		กระดาษเพลลา ๑ แผ่นเขียน ด้วยดินสอดำ ๒ ด้าน
๒๑๕	๒๔๐๓/๑๒๒๒	ใบบอกเมืองสุพรรณ		กระดาษเพลลา ๑ แผ่นเขียน ด้วยดินสอดำ
๖๑	๒๔๐๓/๑๒๒๒	ร่างตรา ถึงเมือง สุพรรณ		หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วย ดินสอขาว
๑๐	๒๔๐๓/๑๒๒๕	ร่างตราเมือง สุพรรณ		หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วย ดินสอขาว
๔๑	๒๔๐๓/๑๒๒๖	ร่างตราสาร ถึงเมือง สุพรรณ		หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วย ดินสอขาว
๒๒	๒๔๐๓/๑๒๒๕	หมายรับสั่ง		หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วย ดินสอขาว
๑๒	๒๔๐๓/๑๒๒๖	ใบบอกเมืองสุพรรณ		กระดาษเพลลาเขียนด้วย ดินสอดำ
๕๕	๒๔๐๘/๑๒๒๗	ร่างตรา ถึงเมือง สุพรรณ	๔๓	หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วย ดินสอขาว
๑๘	๒๔๐๓/๑๒๒๒	ร่างสารตราตอบ เมืองสุพรรณ		หนังสือสมุดไทยดำ เขียน ด้วยดินสอขาว*

*หมายเหตุ : ไม่พบต้นฉบับสมุดไทย แต่คัดจากคำคัดของนางสาววราภรณ์ โอสธารมย์ คัดจาก
หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมืองสุพรรณ^{๑๓๑}

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า หมวดหมู่จดหมายเหตุ ประกอบด้วย ร่างสารตราหรือร่างตรา มี
จำนวน ๖ ฉบับ ใบบอก มีจำนวน ๕ ฉบับ หมายรับสั่ง จำนวน ๑ ฉบับ

ลักษณะวัสดุที่บันทึกและวัสดุที่ใช้เขียน พบว่า กระดาษเพลลาเขียนด้วยดินสอดำ จำนวน ๕
ฉบับ หนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว จำนวน ๗ ฉบับ

^{๑๓๑} วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, จดหมายเหตุพระปาล์เลไลยก, หจก.สามลดา. (จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๕๖๖) หน้า

๑.๓ อักษรวิธี แบ่งเป็น ๒ ส่วนย่อย ได้แก่ รูปแบบการสะกดคำ สัญลักษณ์และเครื่องหมายวรรคตอน

อักษรวิธีที่ปรากฏในจดหมายเหตุสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างจากอักษรวิธีปัจจุบัน กล่าวคือ อักษรที่ใช้เป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์มีรูปอักษรและวิธีการเขียนแบบเดียวกันกับอักษรไทยปัจจุบัน ส่วนที่แตกต่าง คือ มีการวางตำแหน่งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ รวมถึงการสะกดคำแตกต่างจากการเขียนแบบปัจจุบันบ้าง การขึ้นต้นเนื้อความไม่มีการย่อหน้า แต่จะใช้สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายช่วยแบ่งข้อความเพื่อความเป็นระเบียบและสวยงาม แบ่งเป็น ๒ หัวข้อ ได้แก่

๑) รูปแบบการสะกดคำ

รูปแบบการสะกดคำในจดหมายเหตุทุกฉบับที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย ส่วนใหญ่เป็นวิธีการสะกดคำสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการวางตำแหน่งของพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์แตกต่างจากไปจากปัจจุบันเล็กน้อย เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีพจนานุกรมบัญญัติคำศัพท์เป็นมาตรฐานวิธีการสะกดคำจึงยังไม่ตายตัว โดยพบรูปแบบการสะกดคำที่แตกต่างจากปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

(๑) รูปอักษรบางตัวปรากฏการเขียนเส้นอักษรเชื่อมต่อกัน เพื่อให้เขียนได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง พร พญา ฟ้า

(๒) สระที่ตามหลังพยัญชนะจะเขียนเส้นเชื่อมต่อกัน หมายถึง ชางตุสปาปา ฝ้า

(๓) คำบางคำมีการใช้รูปสระ -ย ในขณะปัจจุบันใช้รูป -ย โชคไชย สงไสย พระไทย (โชคชัย) (สงสัย) (พระทัย)

(๔) มีการใช้รูปสระ -เ -เ -เ แทนที่กันได้ เคียง เพล็ดเพลิน เดือน (เคียง) (เพล็ดเพลิน) (เดือน)

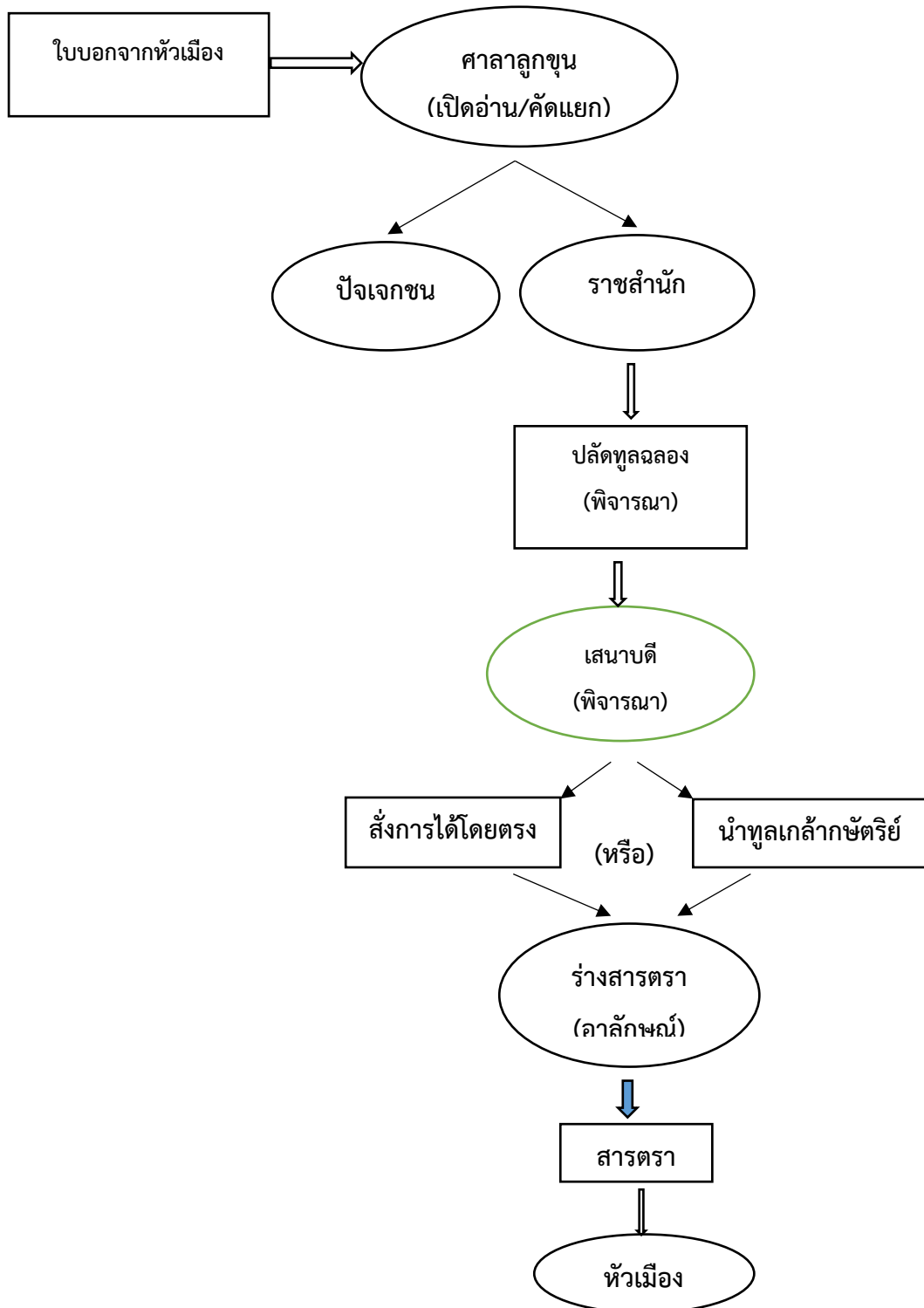
(๕) มีการใช้อักษรนำ คือ ห นำ ย และ อ นำ ย ที่แตกต่างจากปัจจุบัน เอี้ยงอย่าง หย่าง น่องหยิง (เยียงอย่าง) (อย่าง) (น่องหญิง)

๖) พยัญชนะตัวหนึ่งทำหน้าที่ทั้งพยัญชนะสะกดของพยางค์แรกและพยัญชนะต้นของพยางค์หลัง รวมทั้งมีการเขียนรูปสระ ๒ รูปกับพยัญชนะต้นรูปเดียวกัน ปรนินบัติ สัญญา (ปรนินบัติ) (สัญญา)

(๗) มีการใช้รูป - (ไม้ไตคู่) ในคำว่า “ก็” เป็นหลัก ส่วนคำอื่น ๆ ที่ประสมด้วยสระ -ะ -ะ ลดรูป จะใช้รูป - (ทัณฑฆาต) บนตำแหน่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของคำ ก็ เสรัง สมเด็จ สำเรทธิ (ก็) (เสรัง) (สมเด็จ) (สำเร็จ)

(๘) การวางสระบน และวรรณยุกต์มักก่อนไปตำแหน่งเหนือสระข้างหรือพยัญชนะข้างเคียงซึ่งคลาดเคลื่อนไปจากปัจจุบัน ด้วย อนัน กำปัน (ด้วย) (อัน) (กำปัน)

วิเคราะห์กระบวนการรับ-ส่งหนังสือในสมัย ร.๕^{๑๓๒}
จากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี

^{๑๓๒} Damrong, R. (2002). The sa phi ban. Bangkok: Matichon.

ที่มา : ผู้วิจัย

“ศาลาลูกขุน” ซึ่งเป็นจุดคัดกรองเรื่องที่เข้ามาจากหัวเมือง มีเสมียนพนักงานที่รับเรื่อง ๔ คน ได้แก่ (๑) นายแก้วนคชสาร (๒) นายชำนาญกระบวน (๓) นายควรรู้อัศว (๔) นายรัตตรงจพล เสมียนพนักงานทั้ง ๔ คนนี้จะผลัดเปลี่ยนเวรกันทุก ๑๕ วัน และมีการอยู่เวรในเวลากลางคืนเพื่อคอยรับหนังสือราชการที่เข้ามาในเวลาค่ำ บรรดาหนังสือราชการที่มีมาถึงกรมมหาดไทย หรือกรมกลาโหม จะมีมาในเวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ถ้ามายังกรมในเวร ๑๕ วันของใคร นายเวรนั้นก็ต้องเป็นเจ้าหน้าที่ทำการเรื่องนั้นตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ กระทั่งได้จัดส่งหนังสือถึงมือผู้รับ (กรณีเป็นหนังสือส่วนตัว) หรือนำเสนอเรื่องขึ้นไปตามลำดับขั้นของการบังคับบัญชา (กรณีเป็นหนังสือถึงราชสำนัก)

ดังนั้น “ศาลาลูกขุน” เมื่อเทียบกับระบบงานธุรการ ตามระเบียบงานสารบรรณของสำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๒๖ เป็นจุดที่รับ-ส่งหนังสือ ในส่วนของศาลากลางจังหวัด ลงเลขรับ(ประทับตรารับ) ที่มุมกระดาษด้านบนขวามือถ้าส่งถึงผู้ว่าราชการจะมีเจ้าหน้าที่เปิดอ่าน ทำบันทึกเสนอผู้ว่าเพื่อโปรดทราบหรือสั่งการ กรณีถึงหัวหน้าส่วนราชการ เจ้าหน้าที่จะนำส่งโดยตรง เช่น สรรพากรจังหวัด ศึกษาธิการจังหวัด

ในกรณีหนังสือส่งออก ถ้าลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัด เจ้าหน้าที่จะต้องลงเลขส่งที่สมุดส่งสำนักงานจังหวัด

๒) วิเคราะห์ลักษณะการปกครองหรือการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระราชวงศ์จักรีทรงได้รับถวายพระราชสมัญญาว่า “พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช”^{๑๓๓} ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งในวิชาการหลายแขนง ทรงสนพระราชหฤทัยใฝ่ศึกษาวิทยาการของประเทศตะวันตก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นช่วงที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจฝั่งตะวันตก โดยเฉพาะประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสที่กำลังแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมตามพื้นที่ต่าง ๆ ของโลก^{๑๓๔} บ้านเมืองโดยรอบของสยามได้ตกเป็นอาณานิคมของทั้งสองประเทศนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยคุกคามนี้ ทรงเล็งเห็นว่าในการรับมือกับภัยคุกคามจากการขยายอิทธิพลและการล่าอาณานิคมของ

^{๑๓๓} ประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช, 2562.

^{๑๓๔} ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยู่ธยา, เล่าเรื่องพระจอมเกล้าฯ (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการ ๒๕๔๘, หน้า ๑๓.

ประเทศมหาอำนาจในยุโรปนั้น การใช้สันติวิธีโดยผ่านการทูตแบบสากลทั้งในมิติของรูปแบบและสารัตถะ^{๑๓๕}

การปกครองของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๔ มีระเบียบแบบแผนตามแบบสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดและเด็ดขาดในการปกครองประเทศ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

(๑) การปกครองส่วนกลาง มีอัครมหาเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหกลาโหมเป็นหัวหน้าฝ่ายทหาร รับผิดชอบกิจการด้านการทหารทั่วประเทศและปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ ส่วนสมุหนายกเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน รับผิดชอบกิจการด้านพลเรือนทั้งหมดและปกครองหัวเมืองเหนือ ส่วนหัวเมืองชายทะเลด้านฝั่งตะวันออก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงจัดให้อยู่ในความดูแลของกรมท่า นอกจากตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีทั้ง 2 นี้แล้ว ยังมีเสนาบดีจตุสดมภ์ คือ เสนาบดีกรมเมืองหรือกรมเวียง เรียกว่า “พระนครบาล” เสนาบดีกรมวัง เรียกว่า “พระธรรมาธิกรณ์” เสนาบดีกรมคลัง เรียกว่า “พระโกษาธิบดี” เสนาบดีกรมนา เรียกว่า “พระเกษตราธิบดี” จตุสดมภ์ทั้ง ๔ อยู่ภายใต้การดูแลของสมุหนายก มีหน้าที่และความรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ เหมือนครั้งสมัยอยุธยาเว้นแต่กรมคลังที่มีหน้าที่ติดต่อกับต่างประเทศอีกด้วย

(๒) การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองออกเป็น หัวเมือง ๓ ประเภท ได้แก่ หัวเมืองชั้นใน หรือเมืองจัตวา ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ที่อยู่บริเวณรอบๆ เมืองหลวง หัวเมืองชั้นนอก ได้แก่ เมืองพระยามหานครา เมืองเอก โท ตรี ซึ่งอยู่ห่างไกลจากราชธานีออกไป เจ้าเมืองมีอำนาจในการปกครองเมืองอย่างเต็มที่ เพราะอยู่ไกลจากราชธานี ส่วนเมืองประเทศราช พระมหากษัตริย์จะแต่งตั้งเจ้าประเทศราชให้ปกครองตนเอง แต่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้เมืองหลวง ๓ ปีต่อ ๑ ครั้ง หรือถ้าเป็นเมืองที่อยู่ใกล้ราชธานี เช่น อุบลราชธานี เขมร ไทยบุรี เชียงใหม่ หลวงพระบาง ต้องส่งปีละครั้ง เมื่อเกิดศึกสงคราม เมืองประเทศราชเหล่านี้ต้องส่งทหารมาช่วยรบทันที หรือในยามปกติอาจเกณฑ์ชาวเมืองประเทศราชมาช่วยให้แรงงานในการปรับปรุงประเทศ

๓) วิเคราะห์ลักษณะการบริหารราชการแผ่นดินสยามหรือการปกครองในรัชกาลที่ ๔

เนื่องด้วยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๑๑) เป็นช่วงเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างสำคัญในสังคมสยาม ทั้งจากปัจจัยจากต่างประเทศและปัจจัยที่เกิดในประเทศต่อเนื่องจากในช่วงรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗ – ๒๓๙๔) ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ และมีความสลับซับซ้อน

^{๑๓๕} ราชกิจจานุเบกษา เผยแพร่ประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอริยธิดินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช วันที่ ๑๘ ต.ค.๒๕๖๒ <https://www.thaipbs.or.th/news/content/285321>

อย่างยิ่งในหลายมิติ ทั้งสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และวัฒนธรรม ส่งผลให้ประเทศสยาม ต้องปรับปรุงการปกครอง และทรงริเริ่มปรับปรุงการปกครองให้สอดคล้องกับแนวคิดตะวันตก ด้วยสาเหตุ ดังนี้

(๑) ทรงได้รับแนวคิดจากตะวันตกซึ่งพระองค์มีโอกาสดูสัมพัทธ์และคุ้นเคย

(๒) ทรงพยายามปรับปรุงการปกครองเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศไทย และเป็นพื้นฐานที่จะได้มีการเปลี่ยนแปลงในโอกาสต่อไป เพื่อรักษาเอกราชของประเทศชาติให้พ้นจากการครอบครองของประเทศตะวันตกที่กำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในขณะนั้น โดยมีพัฒนาการ ดังนี้

๒.๑ ลักษณะทรงปรับปรุงการปกครอง :

รัชกาลที่ ๔ ทรงริเริ่มปรับการปกครองเท่าที่ทรงสามารถกระทำได้ ๒ ประการ ดังนี้ คือ ประการที่ ๑ ออกประกาศต่างๆ ให้ราษฎรได้ทราบที่เรียกว่า “ประกาศรัชกาลที่ ๔” เพื่อให้ราษฎรได้ทราบและข้าราชการได้ทราบถึงระเบียบแบบแผนการปฏิบัติของผู้คนในสังคมอย่างถูกต้อง

ประการที่ ๒ โปรดให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกาแต่พระองค์ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เดือนละ ๔ ครั้ง และโปรดให้ตุลาการชำระความให้สำเร็จโดยเร็ว

ประการที่ ๓ ที่สำคัญมาก คือ ทรงประกาศให้เจ้าหน้าที่และข้าราชการทำการเลือกตั้งตำแหน่ง “มหาราชครูปุโรหิตจารย์” และตำแหน่ง “พระมหาราชครูมหิศร” อันเป็นตำแหน่งที่ว่างลงแทนที่พระองค์จะทรงแต่งตั้งด้วยอำนาจของพระองค์เอง นับเป็นก้าวใหม่ของการ “เลือกตั้ง” ข้าราชการบางตำแหน่ง

ประการที่ ๔ ที่สำคัญยิ่ง คือ ทรงเปลี่ยนแปลงพิธีถวายน้ำพิพัฒน์สัตยา ด้วยการที่พระองค์ทรงเสวยน้ำพิพัฒน์สัตยาร่วมกับข้าราชการและทรงปฏิญาณความซื่อสัตย์ของพระองค์ต่อข้าราชการทั้งปวงด้วย พระแต่เดิมบรรดาขุนนาง ข้าราชการเป็นผู้ถวายสัตย์ปฏิญาณแต่เพียงฝ่ายเดียว^{๑๓๖}

๒.๒ การพัฒนาการสยามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

^{๑๓๖} การเมืองการปกครอง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุคต้น) พ.ศ. 2325-2395 : โดย นพ.วิชัย เทียนถาวร https://www.matichon.co.th/columnists/news_990344https://www.matichon.co.th/columnists/news_990344

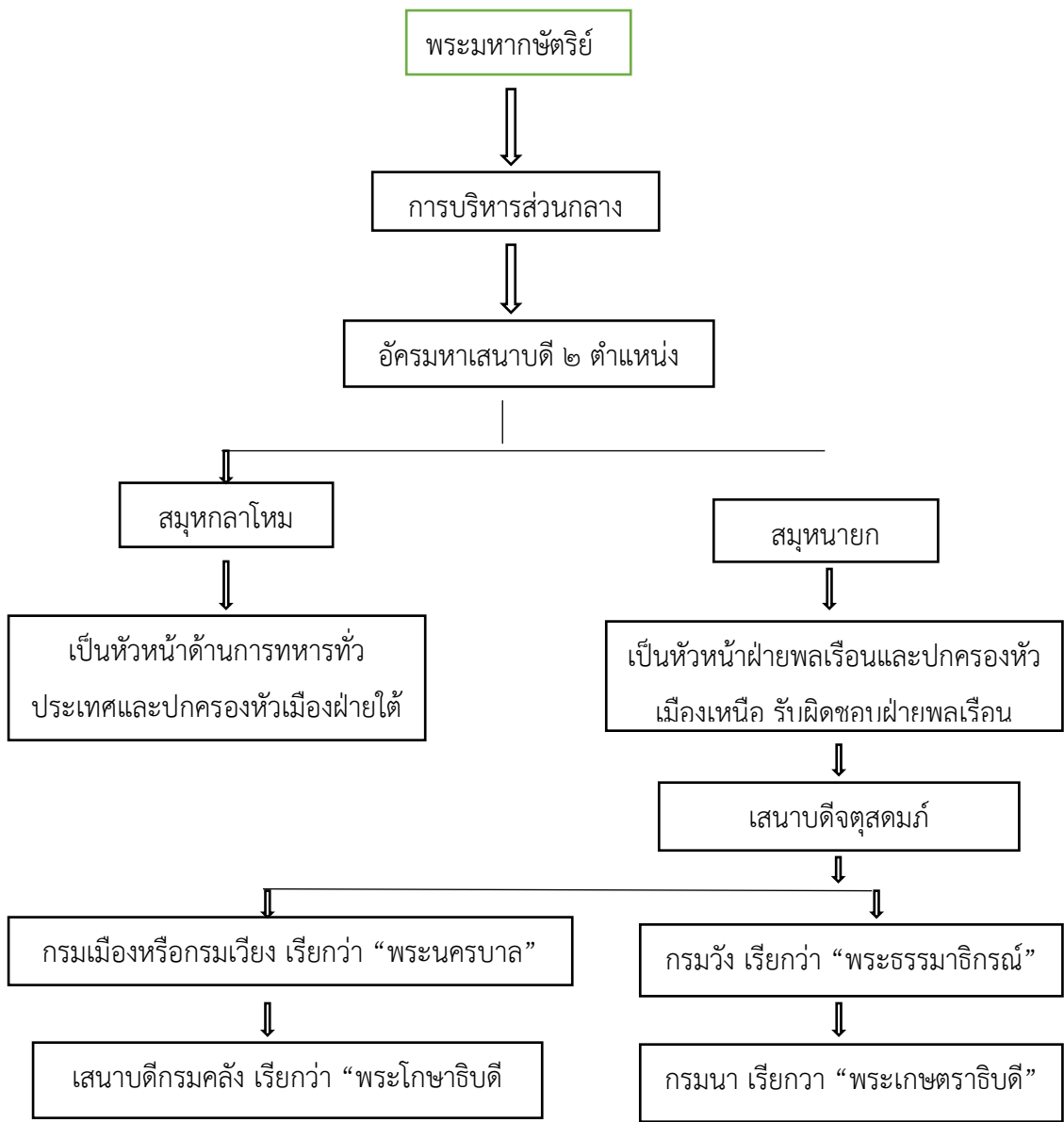

ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์ไทยตอนนี้ อยู่ที่การทำ “สนธิสัญญาเบาว์ริง” ในสมัยรัชการที่ ๔ ผลจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้สภาพสังคมไทยเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อนำประเทศให้เจริญก้าวหน้า ตามแบบอารยธรรมตะวันตก มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๒.๒.๑. ด้านการปกครอง

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงประเพณีบางอย่างเพื่อให้ราษฎรมีโอกาสใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ คือ เปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าเฝ้าได้โดยสะดวก ให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกา ร้องทุกข์ได้ ในขณะที่ทรงเสด็จพระราชดำเนิน แต่ยังคงทรงแบ่งระบบการปกครอง เป็น ๓ ส่วน ได้แก่ การบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น

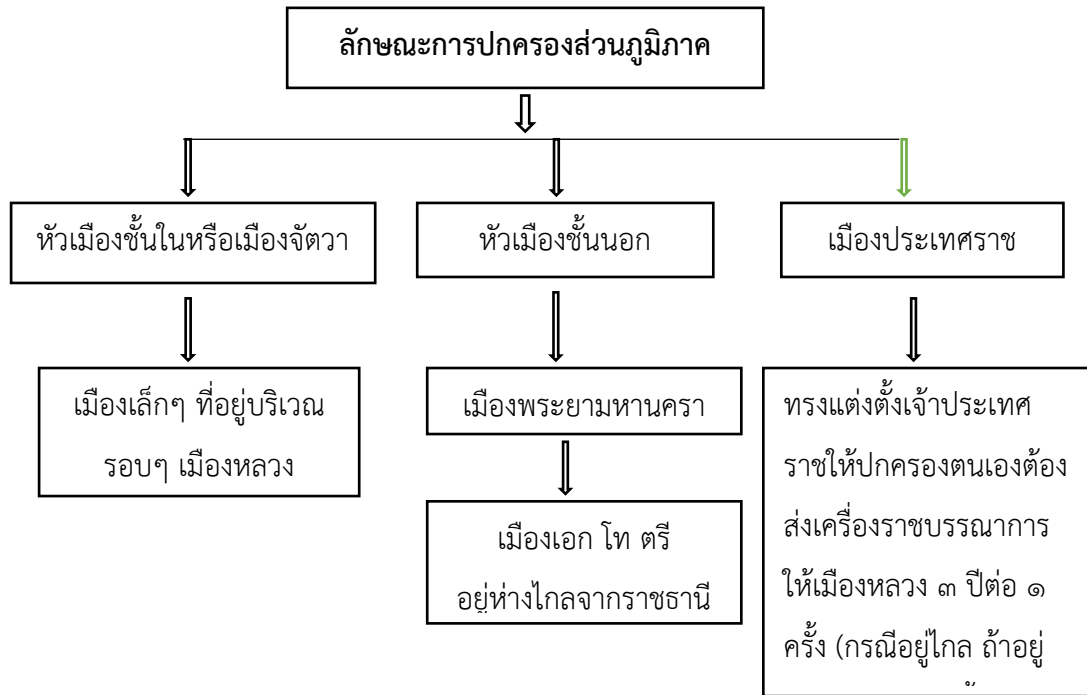
แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงระบบการปกครองในสมัย ร.๔

หมายเหตุ : มีหน้าที่และความรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ เหมือนครั้งสมัยอยุธยาเว้นแต่กรมคลังที่มีหน้าที่ติดต่อกับต่างประเทศ

ที่มา : ผู้วิจัย

แผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงระบบการปกครองราชการส่วนภูมิภาคในสมัย ร.๔

ที่มา : ผู้วิจัย

๒.๒.๒. การปฏิรูปกฎหมายและการศาล

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงตรากฎหมายขึ้นหลายฉบับ เพื่อให้ทันสมัยและเหมาะสมกับสภาพบ้านเมือง เช่น กฎหมายเกี่ยวกับมรดก สินสมรส ฯลฯ

๒.๒.๓. ด้านเศรษฐกิจ

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว การค้าของไทยเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก ทำให้มีการปรับปรุงด้านเศรษฐกิจ เช่น ในรัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนการใช้เงินพดด้วงมาเป็นเงินเหรียญ มีการขุดคลอง ตัดถนนเพิ่มขึ้นหลายสาย

๒.๒.๔ ด้านการศึกษา

ผู้มีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาของไทยตามแบบสมัยใหม่ คือ คณะมิชชันนารีอเมริกัน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ก็ได้ตั้งโรงเรียนชายขึ้นที่ตำบลสำเหร่ ซึ่งปัจจุบันคือ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ส่วนโรงเรียนสตรีแห่งแรกในไทยคือ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ปัจจุบันคือ โรงเรียนวัฒนาวิทยา

๒.๓.๕ ด้านศาสนา

รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างวัดขึ้นหลายแห่ง เช่น วัดโสมนัสวิหาร วัดราชประดิษฐ์ วัดปทุมวนาราม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระกรณียกิจที่สำคัญคือ โปรดให้จัดตั้งสถานศึกษาสำหรับพระสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง ซึ่งต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยของสงฆ์มีการศึกษาถึงระดับปริญญาเอก คือ “มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๒.๖ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงประกาศให้ข้าราชการสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า ทรงให้เสรีภาพประชาชนในการนับถือศาสนา และประกอบอาชีพ ให้ข้าราชการสวมเสื้อราชปะแตน และสวมหมวกอย่างยุโรป ข้าราชการทหารแต่งเครื่องแบบตามแบบตะวันตก ทรงเลิกประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า และให้ยื่นเข้าเฝ้าแทน ยกเลิกการโกนผมเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต

๒.๒.๗ ด้านศิลปกรรม

เริ่มมีการก่อสร้างแบบตะวันตก เช่น พระราชวังสราญรมย์ พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี ประติมากรรม ได้แก่ พระพุทธชินราชจำลอง วัดเบญจมบพิตร พระราชนิพนธ์ที่สำคัญ ได้แก่ พระราชพิธีสิบสองเดือน เงาะป่า การก่อสร้างแบบตะวันตก เช่น พระราชวังสนามจันทร์ พระราชวังพญาไท ด้านดนตรีและการแสดงละคร มีความรุ่งเรืองมาก มีการแสดงละครเพิ่มขึ้นหลายประเภท เช่น ละครร้อง ละครพูด ด้านวรรณคดี ได้มีพระราชนิพนธ์หลายเรื่อง เช่น “เวนิสวานิช” “พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร”^{๑๓๗} ฯลฯ

๓) ผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์พระปาล์ไลย จังหวัดสุพรรณบุรี” คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเคราะห์เชิงพินิจโดยนำทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ Cohen.^{๑๓๘} จากกรอบความคิดในประเด็นกระบวนการมีส่วนร่วม ๔ ด้าน ประกอบด้วย

- (๑) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ
- (๒) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการปฏิบัติงาน
- (๓) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการรับผลประโยชน์
- (๔) กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล

^{๑๓๗} ฤาภรณ์ กำเนิดศิริ, การพัฒนาของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

<https://www.truelookpanya.com/learning/detail/34898>

^{๑๓๘} Cohen, S.L.. **Mobilizing Communities for Participation and Empowerment.** In Servaes, J., Jacobson, T.L., & White, S.A. (eds). *Participatory Communication for Social Change.* New Delhi: Sage .1996

ทั้งนี้จะดำเนินการสังเคราะห์โดยนำสารัตถะที่ปรากฏในเอกสารโบราณซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มาอ้างอิงแล้ว เที่ยบเคียงกับกระบวนการมีส่วนร่วม ดังแสดงในตารางที่ ๔.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ แสดงการสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมกับการบริหารราชการแผ่นดิน จากจดหมายเหตุ เรื่อง การบูรณพระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี ระหว่าง ปี ๒๔๓๒-๒๔๓๘

ที่	กระบวนการมีส่วนร่วม	สารัตถะ เรื่อง การบูรณพระปาเลไลย จังหวัดสุพรรณบุรี
๑	ด้านการตัดสินใจ	
	ด้านการปฏิบัติงาน	
	ด้านการรับผลประโยชน์	
	ด้านการประเมินผล	

๔.๓ การนำเสนอผลการสังเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๔ กับ กระบวนการมีส่วนร่วม

๔.๔ องค์กรความรู้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม (ชั่วคราว)

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

เขมชาติ เทพไท, โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี, (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี, ห้างหุ้นส่วนจำกัด สารรังสรรค์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

เทิม มีเต็ม ที่ปวีจัน ศรีวัชรวิชัย, ประสบการณ์ทำงาน และองค์ความรู้เรื่องเอกสารโบราณ, วารสารวิชาการหอสมุดแห่งชาติ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๘.

เสน่ห์ บุญยรักษ์, เสน่ห์ บุญยรักษ์. ๒๕๒๗. คติชนวิทยา. พิษณุโลก : ภาควิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์และสังคมศาสตร์วิทยาลัยครูพิษณุโลก พิษณุโลก. ๒๕๒๗ : ๒)

แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๑, ปี ๒๕๗๖, ประวัติวัดป่าเลไล,

ไบรย์แมน (Bryman ๑๙๘๖ : ๑๓๙

ไมเคิล ไรท์, ฝรั่งเศสสยาม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์แอนด์พริ้นท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๒), .

กรมตำรวจกระทรวงธรรมการ. ปทานุกรม ฉบับ พ.ศ. ๒๕๗๐, .

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม : สำนักช่างสิบหมู่ประวัติและบทบาทหน้าที่. (ออนไลน์) ๑ มิย.๖๖.

กรมศิลปากร สำนักหอสมุดแห่งชาติ. ความรู้ด้านการซ่อมอนุรักษ์หนังสือสมุดไทย. เลขหมู่ ๐๙๐ ศ๕๒๘ค, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๔.

กรมศิลปากร สำนักหอสมุดแห่งชาติ. คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณ ประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย เลขหมู่ ๐๙๑ ศ๕๒๘ค, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๒.

กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), และดูพระบริหารเทพธานี, ประวัติชาติไทย เล่ม ๒, กรุงเทพฯ : สำนักศิลปบรรณการ, ๒๕๔๑,

กรมศิลปากร, วรรณคดีไทย เสภาขุนช้าง ขุนแผน ตอนที่ ๓, กรุงเทพฯ:คุรุสภา, ๒๕๐๕, .

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. สมุดไทย : บันทึกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสยาม.เลขหมู่ ๓๐๖.๐๙๕๙๓ ส๑๔๕๕, กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๓.

การวิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพระมาลัย ฉบับอักษรขอมโบราณ, วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๗ (๓): กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐.

กิ่งแก้ว อรรถากร. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : หน่วยงานนิเทศกรรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐, .

คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี**, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒,.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๔๘, .

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับ กระทบมหาดไทย, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ , ๒๕๑๓,.

จันทร์ธานี สงวนนาม ,๒๕๔๕.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน**, กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร การพิมพ์, ๒๕๒๗, .

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา, **สาส์นสมเด็จพระ ฉบับวันที่ ๗ มกราคม ๒๔๗๙ เล่าเรื่องเที่ยว เมืองพม่า ตอนที่ ๙ เที่ยวเมืองแปร .**

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรม, **เสด็จประพาสต้น**, กรุงเทพฯ : บริษัทแอ็คคิวเรท เพรส จำกัด, ๒๕๓๙, .

ธนรัชต์ อนุกุล, **กลองสะบัดชัยในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓,.

นายประทีป เพ็งตะโก, อธิบดีกรมศิลปากร กรมศิลปากร โดยสำนักหอสมุดแห่งชาติ “ประธานเปิด งาน “นิทรรศการวารสาร และนิตยสารฉบับแรก” วันพุธที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

นิคม มุสิกคามะ, **โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี**, สำนักงานโบราณคดีและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี, ห้างหุ้นส่วนจำกัด สารรังสรรค์, ๒๕๔๒,.

บันทึกลายมือเขียนของหลวงพ่อดิ เป็นพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาที่ พระวิสุทธิสารเถร มีเกียรติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น..เมื่อ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๑.

ประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช, ๒๕๖๒.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๕ (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๕-๒๗) **เรื่องพระเจดีย์วิหารที่ ทรงสถาปนา ในรัชกาลที่ ๔** .กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๘, .

ผู้วิจัยแสดงข้อมูลในตารางโดยอ้างอิงคำคัดถ่ายถอดการสะกดคำและเครื่องหมายตามบัญชีเอกสาร
โบราณ จากรายงานการประชุม“การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับ
กับการบูรณะวัดป่าเลไลยก์ ครั้งที่ ๑-ครั้งที่ ๕ ระหว่างวันที่ ๒๙ เมษายน -๒๗ พฤษภาคม
๒๕๖๖ ณ กุฏิขรัวตาจู้ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ จากประชุมพงศาวดาร ภาค ๑, พ.ศ. ๒๔๕๗),.

พระมหาดวงษ์ ภูมรพล, ประวัติการพระศาสนาเมืองสุพรรณ ภาคผนวก ๓, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลง
กรณราช-วิทยาลัย, ๒๕๔๒, .

พระวิสุทธิสารเถร, ประวัติวัดป่าเลไลยก์ (สุพรรณบุรี : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๒),

พระวิสุทธิสารเถร, ประวัติวัดป่าเลไลยก์, (สุพรรณบุรี : มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒),

พระสิริรัตนเมธี, พร้อมคณะ, การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์ โบราณสถานภายในวัดของ คณะสงฆ์
จังหวัดเลย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๐,.

ภริมา วินิตาสถิตยกุล*พระมหาจรรย์นันท จิรเมธี(โละละนุ) งานวิจัย คติชนวิทยา: ความเชื่อกับสังคมไทย
มัลลิกา คณานุกรม, คติชนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), .

รายงานการประชุม ครั้งที่ ๒ โครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับ
การบูรณะวัดป่าเลไลยก์”วันเสาร์ที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ เวลา ๙.๐๐ น.- ๑๗.๐๐น.
กุฏิขรัวตาจู้ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, .

รายงานการประชุม“การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะวัดป่าเล
ไลยก์”ครั้งที่ ๑ วันเสาร์ที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๖ เวลา ๙.๐๐ น.-๑๖.๑๕ น ณ กุฏิขรัว
ตาจู้ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร,

ลิลิต หม่อมเจ้าพระสมเด็จฯพระพุฒาจารย์ (ทัต) เสด็จจรดงค์, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์,
๒๕๓๑), .

วิจิตร ศรีสอ้าน และคณะ, การบริหารโรงเรียนและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : ไทย
วัฒนาพานิช. ๒๕๒๓), .

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบพัฒนาการและความเชื่อของคนไทย,
(กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์สามพันธ์จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑.

ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททาง
สังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร : มติชน.๒๕๓๗), .

ศิลปากรกรม, นิราศสุพรรณ โคลงนิราศหรืออุโฆษ และโคลงทวาทศมาส (พิมพ์ในงาน พระราชทาน
เพลิงศพ ร.อ.ท. สะอาด ธรรมสโรช, ๒๔๙๗), .

สมเด็จพระยามหาราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, (กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๑๙),.

สวอนสเบิร์ก (Swanaburg ๑๙๙๖ : ๓๙๑ - ๓๙๔

สัมฤทธิ์ กางเพ็ง (๒๕๔๕ : ๙ - ๑๐)

สารัตถสมเด็จ ภาค ๕ ฉบับวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๘๐ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา).
สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, **คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ**,
(กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙ - ๒๔.

สุณา อิสสาหาก เขียน: ๗ ปีที่แล้ว /๓๐/๙/๒๕๖๖

ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, ๒๕๓๗, หน้า ๘.

อิสริยา เลหาดีรานนท์, องค์ความรู้ ภาษา-วัฒนธรรม โดยสำนักงานราชบัณฑิตยสภา : กรมช่างสิบหมู่
(๑). (เดลินิวส์, ๒๑ มิ.ย. ๒๕๖๑) (ออนไลน์)เผยแพร่ในระบบออนไลน์ครั้งแรกเมื่อ ๑
มิถุนายน ๒๕๖๖

รายงานการประชุม “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะวัดป่าเล
ไลยก์” ครั้งที่ ๑ หน้า ๔

(๒) **คุณุฎินิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:**

มนรัตน์ ใจเอื้อ. “การวางแผนยุทธศาสตร์การเผยแพร่คัมภีร์โบราณ : กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๙.

(๓) **รายงานวิจัย:**

ชัยณรงค์ ศรีรักษ์ และคณะ. “โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้การวิจัยลุ่มแม่น้ำ
สุพรรณบุรี”. **รายงานการวิจัย**. คณะศิลปศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน (ภายใต้โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการ
จัดการความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.), ๒๕๖๓.

บรรพต วีรสัย. และคณะ. “พระสงฆ์กับสังคมไทยโดยพิจารณาในเชิงสังคมเศรษฐกิจ การเมืองและ
การปกครอง: กรณีศึกษาวัดในกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา”. **รายงานการวิจัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

(๔) **บทความ: ;วารสาร**

ประพันธ์ กุล วิจัย. "คุณค่า ของ สุภาพิต พระร่วง ที่ มี ต่อ สังคม ไทย." **วารสารบัณฑิตแสงโคม**
คำ ๓.๒ (๒๐๒๐), หน้า ๑๖๗-๑๗๘.

พระมหาปริณายวรา ญา โน, "การวิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพระมาลัยฉบับอักษรขอมโบราณ." วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ๗ (๓) : กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐.,

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

“พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘”. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๖ ก. ๑๘ มกราคม ๒๕๔๘ : ๑.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกษัตริย์สยามฯ ผู้เปิดประตูสู่อารยประเทศ , <https://digital.lib.kmutt.ac.th/king4/index.html>, สืบค้น ๑๐ พฤษภาคม ๖๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://84000.org/tipitaka/dic/> [๒๖ เมษายน ๒๕๖๕].

ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://infocenter.nationalhealth.or.th/node/> [๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕].

ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ <https://www.facebook.com/groups/supphanhistory> <https://docs.google.com/document/d/> สืบค้น ๑๐ พฤษภาคม ๖๖. ที่มาของภาพและข้อมูล : <http://www.suphan.biz/Watpalalai.htm>

(๗) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

สัมภาษณ์ พระธรรมพุทธิมงคล, (สอั้ง สิรินนโท), ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, ๑๐ มค ๒๕๖๖

สัมภาษณ์ พระครูโสภณวีรานูวัตร (นิคม ญาณวิโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส, ๑๐ มค ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์ (ประไพ ปุณฺณกาโม), รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี, ๑๐ มค ๒๕๖๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Secondary Sources

(I) Books:

Belch. G. E. & Belch. M. A. . **Advertising and promotion: An integrated marketing communications perspective.** 9th ed.. New York : McGraw-Hill/Irwin, 1993.

Oelkers. D. Oelkers. D. . **Travel and Tourism Marketing.** Student edition. USA : Thomson South-Western, 2007.

(II) Articles:

Buhalis. D. . “ Marketing the Competitive Destination in The Future” . **Tourism Management.** Vol. 21 No.1 (2000) : 97-116.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิชาการ

บทความวิชาการ

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. การใช้ประโยชน์ด้านนโยบาย
๒. การใช้ประโยชน์ด้านสาธารณะ
๓. การใช้ประโยชน์ด้านพาณิชย์/ [ด้านเศรษฐกิจ](#)

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
แลผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้จากการวิจัย

วัตถุประสงค์การ วิจัยเพื่อ	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ ดำเนินการ	ผลที่ได้จากการ วิจัย

ภาคผนวก ง

- เครื่องมือวิจัย

-แบบสอบถาม

แบบสอบถามความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมเสวนาทางวิชาการ
เรื่อง จดหมายเหตุพระปาเลไลย ในสมัยรัชกาลที่ ๔
ณ วิหารคดด้านทิศใต้ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี
วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๖

คำชี้แจง

๑) แบบสอบถามฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมเสวนาทางวิชาการ เรื่อง จดหมายเหตุพระปาเลไลย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ณ วิหารคดด้านทิศใต้ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๖ (ในภาคเช้า)

๒) แบบสอบถามมีทั้งหมด ๒ ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสอบถามเกี่ยวกับเพศ อายุ อาชีพ วุฒิการศึกษาสูงสุด

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจของการเข้าร่วมเสวนาทางวิชาการเรื่อง จดหมายเหตุ

พระปาเลไลย ในสมัยรัชกาลที่ ๔

ขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่าน

คณะกรรมการการศึกษาเอกสารโบราณ จดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะพระปาเลไลย
(วัดป่าเลไลยก์วรวิหารร่วมกับชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ)

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยสอบถามเกี่ยวกับเพศ อายุ อาชีพ และวุฒิการศึกษาสูงสุด

โปรดกรอกเครื่องหมาย ลงในช่องข้อความที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

๑) เพศ ( ) ชาย ( ) หญิง

๒) อายุ ( ) ต่ำกว่า ๑๘ ปี ( ) ๑๘-๒๕ ปี ( ) ๒๖-๓๓ ปี ( ) ๓๔-๔๑ ปี ( ) ๔๒-๔๙ ปี ( ) ๕๐-๕๗ ปี
( ) ๕๘-๖๕ ปี ( ) มากกว่า ๖๕ ปีขึ้นไป

๓) อาชีพ ( ) นักเรียน ( ) นิสิตนักศึกษา ( ) ข้าราชการ ( ) นักบวช ( ) อาชีพอิสระ

( ) อาชีพอื่น ๆ (โปรดระบุ).....

๔) วุฒิการศึกษาสูงสุด ( ) กำลังเรียนในระดับมัธยมศึกษา ( ) กำลังเรียนในระดับ ปวส.

( ) กำลังเรียนในระดับปริญญาตรี ( ) กำลังเรียนในระดับปริญญาโท

( ) กำลังเรียนในระดับปริญญาเอก ( ) ระดับปริญญาตรี

( ) ระดับปริญญาโท ( ) ระดับปริญญาเอก

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจของการเข้าร่วมเสวนาทางวิชาการเรื่อง จดหมายเหตุพระ
ปาเลไลย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาคเช้า)

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในหน้าช่องข้อความที่เป็นระดับความคิดเห็นตรงกับ
ความคิดเห็นของท่านมากที่สุด โดยแบ่งระดับความพึงพอใจ ออกเป็น ๕ ระดับ และแบ่งขอบเขตการประเมิน ดังนี้

กิจกรรมการลงทะเบียน	ระดับความพึงพอใจ					ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ระบุ)
	๕	๔	๓	๒	๑	
๑) กระบวนการลงทะเบียน						
๒) เอกสารประกอบการเสวนา						
๓) สถานที่จัดเสวนา						
๔) ระบบเสียง ระบบแสงสว่าง						
๕) การบริการสแกนภาพถ่ายโบราณ						
พิธีเปิด						
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) มีพิธีกรที่เหมาะสม						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้						
ปาฐกถา						
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) องค์กรได้เสนอองค์ความรู้						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้						
ความเป็นมาของโครงการและขอบเขตการศึกษา						
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) มีการใช้สื่อเทคโนโลยีประกอบการนำเสนอ						
๓) มีสาระต่อการสร้างแรงจูงใจให้เข้าร่วมเสวนา						
ภาษาศาสตร์ อักษรวิธี คำศัพท์ ในจดหมายเหตุ ร.๔						
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) มีการใช้สื่อเทคโนโลยีประกอบการนำเสนอ						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้ อธิบายได้ชัดเจน						
๔) มีการเปิดเวทีให้เสวนา						
ลำดับเหตุการณ์บูรณะพระปาเลไลยจากจดหมายเหตุ ร.๔						
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) มีการใช้สื่อเทคโนโลยีประกอบการนำเสนอ						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้ อธิบายได้ชัดเจน						
๔) มีการเปิดเวทีให้เสวนา						

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจของการผู้เข้าร่วมเสวนาทางวิชาการเรื่อง จดหมายเหตุพระ
 ปาเลไลโย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาคบ่าย)

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในหน้าของข้อความที่เป็นระดับความคิดเห็นตรงกับ
 ความคิดเห็นของท่านมากที่สุด โดยแบ่งระดับความพึงพอใจ ออกเป็น ๕ ระดับ และแบ่งขอบเขตการประเมิน ดังนี้

โทรศาสตรในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔	ระดับความพึงพอใจ					ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ระบุ)
	๕	๔	๓	๒	๑	
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) มีการใช้สื่อเทคโนโลยีประกอบการนำเสนอ						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้						
๔) มีการเปิดเวทีให้เสวนา						
สารสนเทศด้านโบราณคดีจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔						
๑) มีความกระชับ เป็นไปตามกำหนดการ						
๒) มีความชัดเจน และใช้สื่อเทคโนโลยีประกอบการนำเสนอ						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้						
๔) มีการเปิดเวทีให้เสวนา						
การจัดการแสดง						
๑) เป็นกิจกรรมนันทนาการ						
๒) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริม "เมืองคนตรี"						
๓) มีสาระต่อการเรียนรู้และสาระบันเทิง						
๔) เป็นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชุมชน						
กิจกรรมถาม-ตอบ						
๑) ด้านวิทยากรผู้ตอบ ตอบตรงคำถาม						
๒) ด้านวิทยากรผู้ตอบ ตอบได้ชัดเจน						
๓) ด้านวิทยากรผู้ตอบ ให้ความสำคัญกับทุกๆคำถาม						
๔) ด้านวิทยากรผู้ตอบ มีคุณวุฒิและประสบการณ์ในเรื่องนี้						
ด้านผู้ดำเนินรายการเสวนา						
๑) เป็นผู้มีความคุณวุฒิและประสบการณ์ในเรื่องนี้						
๒) เป็นผู้ดำเนินรายการ สรุประเด็น และกำกับเวลา						
๓) การให้บริการแก่ผู้เข้าร่วมเสวนา เช่น อาหารกลางวัน/ อาหารว่าง/ห้องน้ำ						

ภาคผนวก จ

ใบยินยอม เข้าร่วมการวิจัย

หนังสือแสดงเจตนายินยอม

ข้าพเจ้า นางทัศนีย์ เทพไชย ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรี เคารพ
พระเกียรติ/กรรมการ ด้านโบราณคดี ได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์ และ
ข้อเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการ
วิจัยในโครงการที่มีชื่อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถสอบถาม
ผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า
นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปที่
เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้
เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

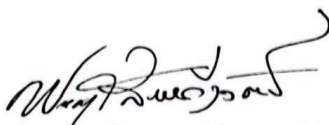
จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์
ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี /
ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงาน
โครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นางทัศนีย์ เทพไชย (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสี่ยงที่
อาจเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

.....

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

ข้าพเจ้า .นางสาวเอมอร เขาวนสวน สำนักหอสมุดแห่งชาติ/กรรมการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ
ด้านภาษาโบราณ ได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์ และข้อเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น
ต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการวิจัยในโครงการที่มี
ชื่อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถสอบถามผู้วิจัยได้ และ
ข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะ
เก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปแบบที่เป็นสรุปผลการวิจัย
การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นด้วย
เหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์
ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุวรรณบุรี /
ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุวรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงาน
โครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นางสาวเอมอร เขาวนสวน (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสี่ยงที่
อาจจะเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

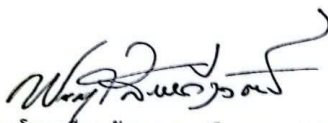
ข้าพเจ้า นายปัญญาชิต โชติกเสถียร ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ/กรมการและเลขานุการ ด้านประวัติศาสตร์/โบราณคดีได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัย ตลอดจนประโยชน์ และข้อเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการวิจัยในโครงการที่มีข้อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้น ข้าพเจ้าสามารถสอบถามผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปที่เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี / ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงานโครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นายปัญญาชิต โชติกเสถียร (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖ คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

ข้าพเจ้า นายสมยศ ดวงประทีป ขมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ/กรมการ
ด้านประวัติศาสตร์/โบราณคดี/ซอฟต์แวร์ ได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์
และข้อเสียที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดบิดเบือนข้อเท็จจริงและขอร้องให้
การวิจัยในโครงการที่มีชื่อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถ
สอบถามผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อ
ข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะ
ในรูปแบบที่เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวิธานุวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์
ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี/
ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงาน
โครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นายสมยศ ดวงประทีป (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสียที่
อาจจะเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดบิดเบือนข้อเท็จจริง

(พระครูโสภณวิธานุวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

ข้าพเจ้า นายปรัชญา รุ่งแสงทอง กรรมการ สถาปิตยกรรม ได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์ และข้อเสียที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้า จากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการวิจัยในโครงการที่มีชื่อข้างต้น และข้าพเจ้า รู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถสอบถามผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปที่เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

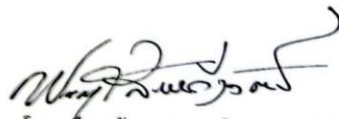
จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี / ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงานโครงการวิจัยเรื่องเรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นายปรัชญา รุ่งแสงทอง (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสียที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

ข้าพเจ้า นายชวพัฒน์ พรหมขุนทด วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ/กรรมการ ด้านการบริหารการศึกษา ได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์ และข้อเสียที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการวิจัยในโครงการที่มีชื่อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถสอบถามผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปที่เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี / ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงานโครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นายชวพัฒน์ พรหมขุนทด (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสียที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

ข้าพเจ้า ดร.สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์/ กรรมการ นักวิจัยชำนาญการได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์ และข้อเสียที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการวิจัยในโครงการที่มีข้อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถสอบถามผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปแบบผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวราวุฒิตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี / ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงานโครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ ดร.สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสียที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวราวุฒิตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม...พ.ศ. ๒๕๖๖

หนังสือแสดงเจตนายินยอม (๓)

ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ แสงทับ (เบริยญธรรม ๙) อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี ศรีสุวรรณภูมิ/กรรมการ ด้านสัตวศาสตร์ได้ทราบรายละเอียดของโครงการวิจัยตลอดจนประโยชน์ และ ข้อเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่อข้าพเจ้าจากผู้วิจัยแล้วอย่างชัดเจน ไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้นและยินยอมให้ทำการ วิจัยในโครงการที่มีชื่อข้างต้น และข้าพเจ้ารู้ว่าถ้ามีปัญหาหรือข้อสงสัยเกิดขึ้นข้าพเจ้าสามารถสอบถาม ผู้วิจัยได้ และข้าพเจ้าสามารถไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า นอกจากนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะในรูปที่เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทำได้ เฉพาะกรณีจำเป็นด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น

จึงยินยอมให้ นายข้าพเจ้า พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์ ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี / ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี ภาควิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการเก็บข้อมูล ประกอบการทำงาน โครงการวิจัยเรื่อง เรื่อง การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ลงชื่อ นายประสิทธิ์ แสงทับ (ผู้เข้าร่วมการวิจัย)

วันที่ ๒๕ เดือน เมษายน...พ.ศ. ๒๕๖๖

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสี่ยงที่ อาจเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

(พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.(นิคม เกตุคง)) (ผู้วิจัย)

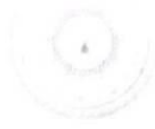
หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่ ๒๕ เดือน เมษายน...พ.ศ. ๒๕๖๗

ภาคผนวก ฉ

รายนามผู้ทรงคุณตรวจเครื่องมือ

ที่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๓๒๐๐๐

๒๕ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญวิจัย

เจริญพร ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร วิจิตร (มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์) (เกษียณแล้ว)

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการโครงการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้กับ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ เพื่อดำเนินการจัดโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับบูรณวัดป่าเลไลยก์” ระหว่างวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖ และมอบหมายให้ พระครูโสภณวิธานวิตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและอาจารย์ประจำหลักสูตรของ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (A STUDY OF ESSENCE OF ADMINISTRATIVE PROCESS RESTORATION OF PHRA PA LELAI FROM ANCIENT DOCUMENTS IN THE REIGN OF KING RAMA IV) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ปรีวรรตสารัตถะจากเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ สมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๒) สังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ ๓) นำเสนอผลการสังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์

ทางวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ พิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านเอกสารโบราณ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม จึงขอความอนุเคราะห์เชิญท่านรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัย โดยเป็นผู้ร่วมสนทนากลุ่ม สำหรับวัน เวลา และสถานที่จะแจ้งให้ทราบในโอกาสต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูโสภณวิธานวิตร, ผศ.ดร.
- โทรศัพท์ ๐๙๒ ๕๙๐ ๓๕๙๕

อ.วิจิตร วิจิตร
Ab.วิจิตร
๒๕ พ.ค. ๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
วิทยาลัยสงฆ์สุวรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐๐

๒๕ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญวิจัย

เจริญพร นาย ดร. จิตต์ ธรรมานันท์ (วิทยาลัยสงฆ์สุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร)

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการโครงการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้กับ วิทยาลัยสงฆ์สุวรรณภูมิศรีสุพรรณภูมิ เพื่อดำเนินการจัดโครงการ "การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณวัดป่าเลไลยก์" ระหว่างวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖ และมอบหมายให้ พระครูโสภณวิธานุวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและอาจารย์ประจำหลักสูตรของ วิทยาลัยสงฆ์สุวรรณภูมิ ศรีสุพรรณภูมิ ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสาระสำคัญของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (A STUDY OF ESSENCE OF ADMINISTRATIVE PROCESS RESTORATION OF PHRA PA LELAI FROM ANCIENT DOCUMENTS IN THE REIGN OF KING RAMA IV.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ปรัวรรตสารัตถะจากเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ สมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๒) สังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ ๓) นำเสนอผลการสังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์

ทางวิทยาลัยสงฆ์สุวรรณภูมิศรีสุพรรณภูมิ พิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านเอกสารโบราณ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม จึงขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัย โดยเป็นผู้ร่วมสนทนากลุ่ม สำหรับวัน เวลา และสถานที่จะแจ้งให้ทราบในโอกาสต่อไป
จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุวรรณภูมิศรีสุพรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูโสภณวิธานุวัตร, ผศ.ดร.
โทรศัพท์ ๐๙๒ ๕๓๐ ๙๕๙๕

ที่ ๒๕๖๖/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐

๒๕ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญงานวิจัย

เจริญพร พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการโครงการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้กับ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ เพื่อดำเนินการจัดโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณวัดป่าเลไลยก์” ระหว่างวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖ และมอบหมายให้ พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและอาจารย์ประจำหลักสูตรของ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (A STUDY OF ESSENCE OF ADMINISTRATIVE PROCESS RESTORATION OF PHRA PA LELAI FROM ANCIENT DOCUMENTS IN THE REIGN OF KING RAMA IV) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ปริวรรตสารัตถะจากเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ สมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๒) สังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ ๓) นำเสนอผลการสังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์

ทางวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ พิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านเอกสารโบราณ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม จึงขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัย โดยเป็นผู้ร่วมสนทนากลุ่ม สำหรับวัน เวลา และสถานที่จะแจ้งให้ทราบในโอกาสต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบ

ขอเจริญพร

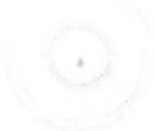
(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.
โทรศัพท์ ๐๙๒ ๕๙๐ ๙๕๕๕

ที่

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐

ที่ ๑๖๖๖/๒๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐

๒๕ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญวิจัย

เจริญพร ดร.สิริระมัญฉิมพร (สิริภมณี ไทมงคลคณา) อ.ธรรมนภัทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการโครงการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้กับ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ เพื่อดำเนินการจัดโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับบูรณวัดป่าเลไลยก์” ระหว่างวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖ และมอบหมายให้ พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและอาจารย์ประจำหลักสูตรของ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (A STUDY OF ESSENCE OF ADMINISTRATIVE PROCESS RESTORATION OF PHRA PA LELAI FROM ANCIENT DOCUMENTS IN THE REIGN OF KING RAMA IV) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ปรีวรรตสารัตถะจากเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ สมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๒) สังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ ๓) นำเสนอผลการสังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์

ทางวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ พิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านเอกสารโบราณ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม จึงขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัย โดยเป็นผู้ร่วมสนทนากลุ่ม สำหรับวัน เวลา และสถานที่จะแจ้งให้ทราบในโอกาสต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบ

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ.ดร.
โทรศัพท์ ๐๙๒ ๕๙๐ ๙๕๙๕

๒๐ เม.ย. ๒๕๖๖

ที่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐

๒๕ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญวิจัย

เจริญพร ..... (ในกรณีศึกษา: อ.วิชาคณาจารย์)

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการโครงการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้กับ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เพื่อดำเนินการจัดโครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณวัดป่าเลไลยก์” ระหว่างวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖ และมอบหมายให้ พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและอาจารย์ประจำหลักสูตรของ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (A STUDY OF ESSENCE OF ADMINISTRATIVE PROCESS RESTORATION OF PHRA PA LELAI FROM ANCIENT DOCUMENTS IN THE REIGN OF KING RAMA IV) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ปรีวรรตสารัตถะจากเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ สมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๒) สังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ ๓) นำเสนอผลการสังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์

ทางวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ พิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านเอกสารโบราณ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม จึงขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัย โดยเป็นผู้ร่วมสนทนากลุ่ม สำหรับวัน เวลา และสถานที่ที่จะแจ้งให้ทราบในโอกาสต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

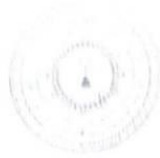
ติดต่อประสานงาน:

- พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.

โทรศัพท์ ๐๙๒ ๕๕๐ ๙๕๕๕

(ในกรณีศึกษา: อ.วิชาคณาจารย์)

 พระครูโสภณวีรานูวัตร

 ๒๐ เม.ย. ๖๖

ที่ ๑๖๖๖/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐

๒๕ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญวิจัย

เจริญพร ..... *พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร.* .....

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการโครงการศึกษาเอกสารโบราณฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้กับ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เพื่อดำเนินการจัดโครงการ "การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชกาลที่ ๔" ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณวัดป่าเลไลยก์" ระหว่างวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖ และมอบหมายให้ พระครูโสภณวิธานุวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและอาจารย์ประจำหลักสูตรของ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (A STUDY OF ESSENCE OF ADMINISTRATIVE PROCESS RESTORATION OF PHIRA PA LELAI FROM ANCIENT DOCUMENTS IN THE REIGN OF KING RAMA IV) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ปรีวรรตสารัตถะจากเอกสารโบราณชุดการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ สมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ๒) สังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์ ๓) นำเสนอผลการสังเคราะห์สารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์

ทางวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ พิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านเอกสารโบราณ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม จึงขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัย โดยเป็นผู้ร่วมสนทนากลุ่ม สำหรับวัน เวลา และสถานที่จะแจ้งให้ทราบในโอกาสต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ

ขอเจริญพร

พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร.

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูโสภณวิธานุวัตร, ผศ.ดร.
โทรศัพท์ ๐๙๒ ๕๙๐ ๙๕๙๕

- ขจรน

- อธิวิวัฒน์

วิศิษฐ์ (๑๓๖๓๑)
๒๐ ม.ค. ๖๖

ตัวอย่างหนังสือเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

(ร่างตัวอย่าง)

ที่ ศธ.๖๑๖๖๑/ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ตำบลรั้วใหญ่
อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๑๐๐

๑๔ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

เรียน/เจริญพร .....

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

คำแนะนำของท่านจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือของผู้วิจัยและคณะที่จะนำข้อมูลไปปรับปรุงเครื่องมือให้มีประสิทธิภาพ เหมาะสม เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยต่อไป

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย รายละเอียดตามสิ่งที่ส่งมาด้วยแล้ว และขออนุมัติในกุศลจริยามา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ/ขอเจริญพร

.....
(พระครูโสภณวีรานุวัตร,ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี

โทรศัพท์ (มือถือ) 09-2590-9595 E-mail 2555ido@gmail.com

ที่พิเศษ / 2566 วันที่ มิถุนายน 2566

เรื่อง การดำเนินงานการวิจัย

กราบเรียน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารงานวิจัย ๓ บาท

ตามที่วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ ได้อนุมัติให้ พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร. (นิคม เกตุคง) ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี / ส่วนงานวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ จ.สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นทุนงานวิจัยของพระธรรมพุทธิมงคล เจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี เรื่อง การศึกษาสารัตถะของกระบวนการบริหารการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์จากเอกสารโบราณ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เพื่อให้ถูกต้องกระบวนการของการส่งงานวิจัยเข้าส่วนงาน ต้องมีคณะกรรมการผู้ทรงจากวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ พิจารณาความถูกต้องในเบื้องต้นก่อน จึงจะสามารถดำเนินการส่งเอกสารงานวิจัยไปที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ได้ โดยกำหนดให้นักวิจัย ทราบแล้ว นั้น

บัดนี้ ได้ดำเนินการทำการวิจัย ๓ บทเรียบร้อยแล้ว จึงได้ดำเนินการส่งรายงานวิจัย พร้อมข้อมูล CD ให้แก่ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ เพื่อดำเนินเสนอคณะกรรมการตรวจสอบอนุมัติต่อไป ตามรายละเอียดที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียน มาเพื่อทราบ และดำเนินการต่อไป

(พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ซ
ใบขอจริยธรรม

ที่ ยว ๘๐๐๗/ว.๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๔
 www.mcu.ac.th

๘ มีนาคม ๒๕๖๗

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระครูโสภณวีรานุวัตร (เกตุคง), ผศ.ดร. / นักวิจัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี
 ศรีสุพรรณภูมิ

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำ
 การวิจัยในเรื่อง “การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ ๔ โดยสังเคราะห์จากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์พระป่าเลไลยก์
 จังหวัดสุพรรณบุรี” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี
 ศรีสุพรรณภูมิ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว
 มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล
 ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควร
 ให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและไบนินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๖๖/๒๕๖๗

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยสังเคราะห์จากเอกสารโบราณการบูรณปฏิสังขรณ์ พระป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี
(The Public Administration in the Reign of King Rama IV Synthetically from Ancient Documents Restoration of Phra Pa Lelai Suphanburi province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี
ศรีสุวรรณภูมิ

ผู้วิจัยหลัก: พระครูโสภณวิธานวัตร (เกตุคง), ผศ.ดร.

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๗
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๗
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๗
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๗

(พระมหาสมบุญ รุชฌิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘ มีนาคม ๒๕๖๗

หมายเลขใบรับรอง: ว.๖๖/๒๕๖๗

วันที่ให้การรับรอง: ๘ มีนาคม ๒๕๖๗

วันหมดอายุใบรับรอง: ๘ มีนาคม ๒๕๖๘

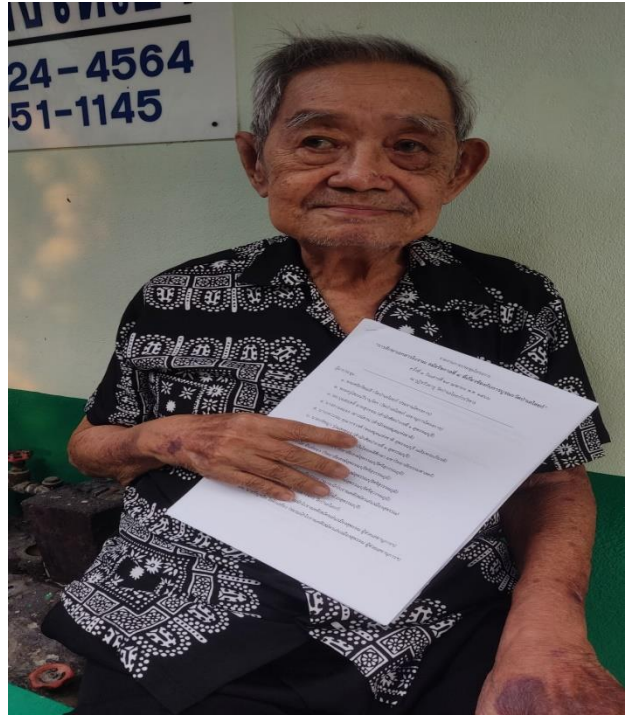
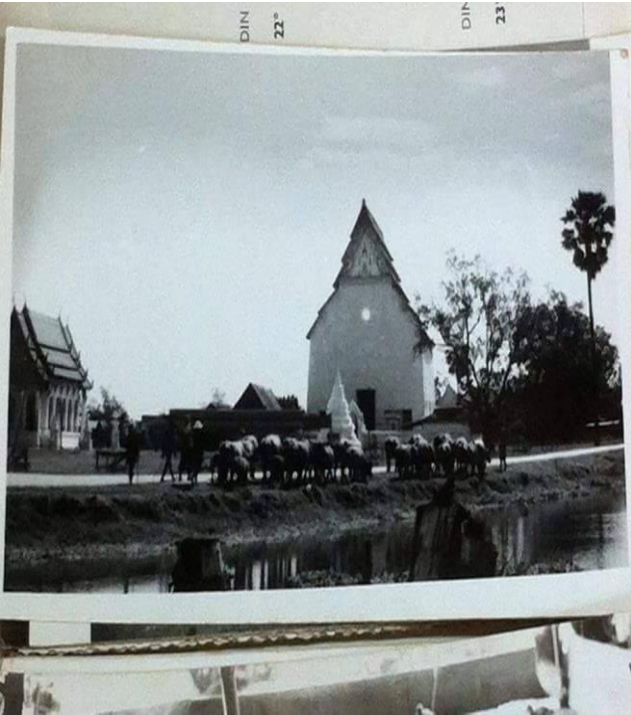
ภาคผนวก ซ
รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย

รูปภาพกิจกรรม

เล็ก (โบ) น. ชายฉกรรจ์, พลเมืองชั้นสามัญ, เขียนเป็น
เลข ก็มี. เล็กวัด (โบ) น. ชายฉกรรจ์ที่มีผู้อุทิศถวาย
ให้แก่วัด.
เล็ก ว. มีขนาดย่อมกว่าเมื่อเทียบกับ เช่น ละมุดเล็กกว่า
ส้มโอ กล้วยไข่เล็กกว่ากล้วยหอม, มีขนาดไม่โต เช่น
บ้านหลังนี้เล็ก, โดยปริยายหมายความว่า ไม่สำคัญ,
สำคัญน้อยกว่า, เช่น เรื่องเล็ก. เล็กน้อย ว. นิด
หน่อย เช่น เสียหายเล็กน้อย, ไม่สำคัญ เช่น เรื่องเล็ก

ไพร่ [ไพรุ] (โบ) น. ชาวเมือง, พลเมืองสามัญ; คนลาว.
ว. สามัญ. ไพร่พล น. กำลังทหาร, กำลังคน.
ไพร่ฟ้า น. ข้าแผ่นดิน, ราษฎร. ไพร่สม (โบ)
น. ชายฉกรรจ์ อายุครบ ๑๘ ปี เข้ารับราชการทหาร
ฝึกหัดอยู่ ๒ ปี แล้วย้ายมาเป็นไพร่หลวง. ไพร่ส่วย
(โบ) น. พวกไพร่หลวงที่ไม่ต้องการเข้าประจำการ
แต่ต้องหาสิ่งของใช้ในราชการส่งมาแทนทุกปี. ไพร่
หลวง (โบ) น. พลที่เข้าประจำการแล้ว.

กำกรียก – กำซับกำซา

กลมวัดรอบได้ยาว ๒๐ เซนติเมตร ของกลมนั้นเรียกว่า มีขนาด ๑ กำ, มี ๓ ชนิด คือ ๑. กำสลิง (ยาว ๔ นิ้ว ๑ กระเบียด หรือ ๑๐.๓๕ เซนติเมตร) ๒. กำเฟื้อง (ยาว ๔ นิ้วครึ่งกระเบียด หรือ ๑๐.๕ เซนติเมตร) ๓. กำสองไพ (ยาว ๔ นิ้ว ๒ หุน หรือ ๑๐.๒๕ เซนติเมตร); ลักษณะนามเรียกผักหรือหญ้าที่มัดไว้ เช่น ผักกำหนึ่ง หญ้า ๒ กำ. กำกรียก น. ชื่อการพนันใช้กำเบี้ยหรือเม็ดอื่น ๆ แล้วทายกัน. กำซัดีกว่ากำตด (ลำ) ได้บ้างดีกว่าไม่ได้อะไรเลย. กำตัด น. ชื่อการเล่นของเด็กชนิดหนึ่ง; การพนันชนิดหนึ่ง ลักษณะเหมือน กำถั่ว ใช้กำเบี้ย ต่างคนต่างถือแต้ม ไม่มีเจ้ามือ กำแล้วจะเติมหรือชักออกก็ได้. กำถั่ว น. ชื่อการพนันอย่างเดียวกับโปกำ แต่ใช้มือกำเบี้ยแทนการใช้ถ้วยครอบ. (ดูโปกำ ประกอบ). กำป็น น. มือที่กำเข้าให้แน่นเพื่อจะทุบเป็นต้น. กำมา น. สอกตุม คือ สอกที่กำนิ้วมือ, กำ ก็เรียก เช่น ๒ สอกกำ คือ ๒ สอกกับอีกสอกตุมหนึ่ง. กำมือ น. มือที่กำเข้า; ปริมาณของเต็มมือที่กำเข้า; กำ ก็ว่า; มาตราดวงตามวิธีประเพณีของไทยโบราณ ๔ หยิบมือ = ๑ กำมือ ๔ กำมือ = ๑ พายมือ และอีกแบบหนึ่ง ๔ ใจมือ = ๑ กำมือ ๘ กำมือ = ๑ จ้งออน. กำหมัด น. มือที่กำเข้าให้แน่นเพื่อจะชกหรือต่อย.

กำกัด ก. จำกัดเข้า, จำกัดให้แคบเข้า

กำกั๊บ ก. ดูแล, ควบคุม; ควบคุม กำกั๊บมาด้วย.

กำกั้ง ว. เกือบเท่า ๆ กัน, พอ ๆ กับ มือกำกั้งกัน.

กำกูน น. ชื่อพรรณไม้ชนิดหนึ่ง (ล่อ), กำกูน ก็ว่า.

กำเกิน ว. ล่วงเกิน, เกินเลย.

กำเกียง ดู ทางเกียง.

กำกูน น. กำกูน เช่น กระบุงกลม

กำเคือ (ถิ่น-พายัพ) น. ต้นมะก

กำจร [-จอน] ก. ฟุ้งไป. (ส. ข

กำจัด ๑ น. ชื่อไม้ต้นขนาดกลาง

thoxylum rhetsa (Roxb)

ceae ต้นและกิ่งก้านเป็นหน

ใบย่อย ๕-๘ คู่ ผลเล็ก

๖-๗ มิลลิเมตร ผิวขรุขระ

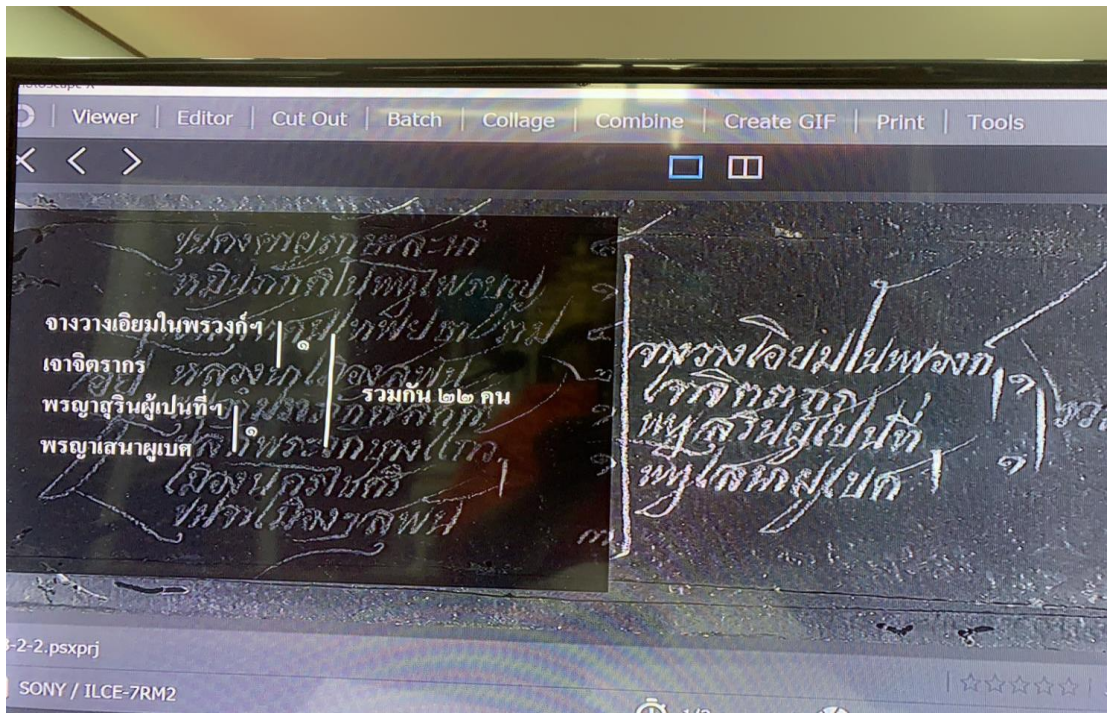
ซี เมล็ดกลมดำเป็นมัน ผล

พายัพเรียก มะขวง หรือ หม

กำจัด ๒ ก. ขับโล่,ปราบ, ๗

พลัด, แยก).

กำจาย ๑ ก. กระจาย. (ข. ข

ประกาศนี้พบแต่สำเนาความ หาพบสมุดข่อย วัน เดือน ปี ไม่ (แต่สอบได้ความ จากที่อื่นว่า ทรงตั้งวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๒ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔)^๑

บุตรธิดาของท่าน^๒ คือ เจ้าพระยารัตนดิษฐ์ (รอด) ซึ่งจะกล่าวต่อไปใน รัชกาลที่ ๕ ท้าวสมศักดิ์ (อึ้ง) ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสฐสุดา รัชกาลที่ ๓ พระยาชัยวิชิต (ช่วง) บิดาเจ้าจอมมารดาแสง ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของพระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอิศรวงศ์วรราชกุมาร พระองค์เจ้านางคณิพัทรพงศ์ พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าภัทราวุธดี พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุ และพระยามหาอำมาตย์ (ชื่น) ซึ่งเป็นบิดาเจ้าจอมมารดาแหม่ม เป็น เจ้าจอมมารดาของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี และเป็นบิดาเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย) ซึ่งจะกล่าวในรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นไป

เจ้าพระยานิกรบดินทร (โต กัลยาณมิตร) เกิดปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๒๗^๓ ถึง อสังกรรมเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ปีกุน พ.ศ. ๒๔๐๖^๔ อายุ ๘๐ ปี ท่านเป็นต้นสกุล กัลยาณมิตร

เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญยรัตพันธุ์)

เจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก นามเดิม นุช เป็นบุตรเจ้าพระยาอภัยภูธร^๕ ทราบว่าในรัชกาลที่ ๓ เดิมเป็นนายสนิทมุ่มแพร แล้วเป็นหลวงศักดิ์นายเวร แล้วเลื่อนเป็นพระสุริยภักดี เมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ ถูกถอด

ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้เป็นพระยามหานมตรี แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยามรราช

^๑ ตรงกับวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

^๒ ทั้งหมดที่กล่าวถึงเป็นบุตรและธิดาซึ่งเกิดจากท่านผู้หญิงลิ้ม นอกจากนี้ยังมีบุตรธิดาอีกหลายคนที่เกิดจากภริยาอื่น

^๓ ดวงพระชวตาและดวงชวตาต่าง ๆ , หน้า ๘๒ ระบุว่า ท่านเกิดวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๕๖ ปีมะโรง เวลาบ่าย ๕ โมง ตรงกับวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๒๗

^๔ จดหมายเหตุบัญชีนำเสน . หน้า ๔๕ ระบุว่า เจ้าพระยานิกรบดินทรถึงอสัญกรรม ในวันเดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีกุนเบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ เวลา ๒ ทุ่ม ตรงกับวันพุธที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ และใน พระราชพงศาวดาร กุฎรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๒ , หน้า ๔๔ และ ๕๔ ระบุว่า "ครั้นมาถึงเดือน ๒ เจ้าพระยานิกรบดินทรป่วยเป็นโรคชรา ถึงอนิจกรรมอายุนับเรียงได้ ๘๐ ปี" และ "ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ได้ยกโกศศพเจ้าพระยานิกรบดินทร ที่สมุหนายกแห่เข้าสู่มณฑลป้อมข้าว ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิง" ซึ่งวันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ ส่วนวันจันทร์ เดือน ๔ เป็นวันแรม ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๖

^๕ น้อย บุญยรัตพันธุ์ ดุทิ เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย บุญยรัตพันธุ์) ประวัติเจ้าพระยาในรัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๗.

๔๕

เดือน ๑๓ ข้างแรมฝนตก

๑๗๗ ๔ ๘
๒๓๒ ๔ ๘

รวมฝนตกเดือน (๑๓) น

๒๓๒ ๔ ๘

เดือน ๒ ฝนตก

๑๒ ๔ ๘

วัน ๑๒ ค่ำ เวลา ๒ ทมเจ้าพระยานกรบดินทรธงแกชพตกษย

เดือน ๓ ฝนตก

๒ ๔ ๘

เดือน ๔ ฝนตก

๒๑๒ ๔ ๘

ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ

การประชุมสัมมนา "การศึกษาเอกสารโบราณ จดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ ๔ เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์" ณ ภูเขารัตนาถาวร ครั้งที่ ๓ วันเสาร์ที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ คณะผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้ร่วมกันศึกษาเอกสารสมุดไทยโบราณเพิ่มเติมอีก ๔ ฉบับ ได้แก่ เอกสารเลขที่ ๒๑๕ ใบบอกเมืองสุพรรณเรื่องบอกส่งปูนผงจำนวน ๔๐๐ ถัง เอกสารเลขที่ ๖๑ ร่างตราถึงเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลขคงเมืองผลัดเปลี่ยนกันทำวัดพระป่าเลไลยก์ เอกสารเลขที่ ๑๐ ร่างตราเมืองสุพรรณ เกณฑ์เลขส่วย ทำพระวิหารวัดป่าเลไลยก์ และเอกสารเลขที่ ๔๑ ร่างสารตราถึงแม่... See more

ทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัด

จำนวนทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้งหมด 44 รายการ

คำค้นหา

ค้นหา

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 1

พระยาสุนทรสงคราม (จัน สุนทรพงษ์)
พ.ศ. 2394

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 3

พระยาสุนทรสงคราม (จัน แสงชูโต)
พ.ศ. 2426-2429

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 5

พระยาอภัยพลภักดิ์ (ม.ล. อุกฤษ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา)
พ.ศ. 2440

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 7

พระยาสุนทรสงคราม (ถม ณ มหาไชย)
พ.ศ. 2442-2444

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 2

พระยาสุนทรสงครามพิชัย (แจ่ม สุนทรวิภาต)
พ.ศ. 2412-2425

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 4

พระยาสุนทรสงครามรามภักดิ์ (พัน)
พ.ศ. 2431-2435

ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 6

นายอร่ามบนเกียรติ (มว. ไทใหญ่ นรินทรกุล ณ อยุธยา)
พ.ศ. 2440-2442

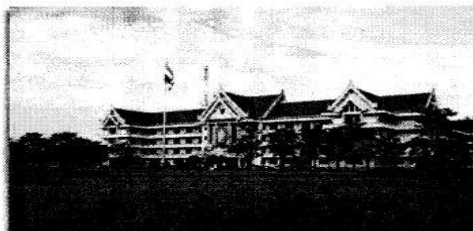
ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 8

พระยาอินทร์วิธิต (ทองคำ)
พ.ศ. 2444-2454

บรรณารूपจังหวัดสุพรรณบุรี 2555 | 6

ที่ตั้งศาลากลางและประวัติโดยย่อ

ปี พ.ศ. 2394 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้างศาลากลางจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวมีขนาด 8 x 20 เมตร หลังคามุงจาก มีพระยาสุนทรสงคราม (จัน สุนทรพงษ์) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาเมื่อ สิงหาคม 2471 สมัยที่พระยาพิศาลสารเกษตร เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดและหม่อมเจ้าธำรงศิริศรีวิธวัช สมุทร เทศบาลิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลนครชัยศรี ได้ทำการย้ายอาคารและศาลากลางมณฑลนครชัยศรี มาปลูกเป็นศาลากลางจังหวัดสุพรรณบุรี ณ ที่ดินของวัดโก่เตี้ย (วัดร้าง) โดยปลูกเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวได้ถุนสูง 24 x 60 เมตร ค่าก่อสร้าง 19,000 บาท

ครั้งเมื่อจันทร์ศดิวันพฤหัสบดีขึ้น 7 ค่ำ ปีกุน จ.ศ. 1333 ตรงกับสุริยคติ วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 เวลา 09.09 น. ได้วางศิลาฤกษ์อาคารศาลากลาง ณ บริเวณที่ตั้งเดิม เป็นแบบอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ขนาด 24 x 75 ใช้เงินงบประมาณทั้งสิ้น 3,000,000.- บาท ในสมัยที่นายสวัสดิ์ มีเพียร เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ปัจจุบันอาคารศาลากลางจังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งอยู่ ณ ศูนย์ราชการจังหวัดสุพรรณบุรีบริเวณดอนยางแย้ เลขที่ 193 หมู่ 1, 2 ตำบลสนามชัย อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2539 ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จและเปิดให้บริการประชาชน เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2542

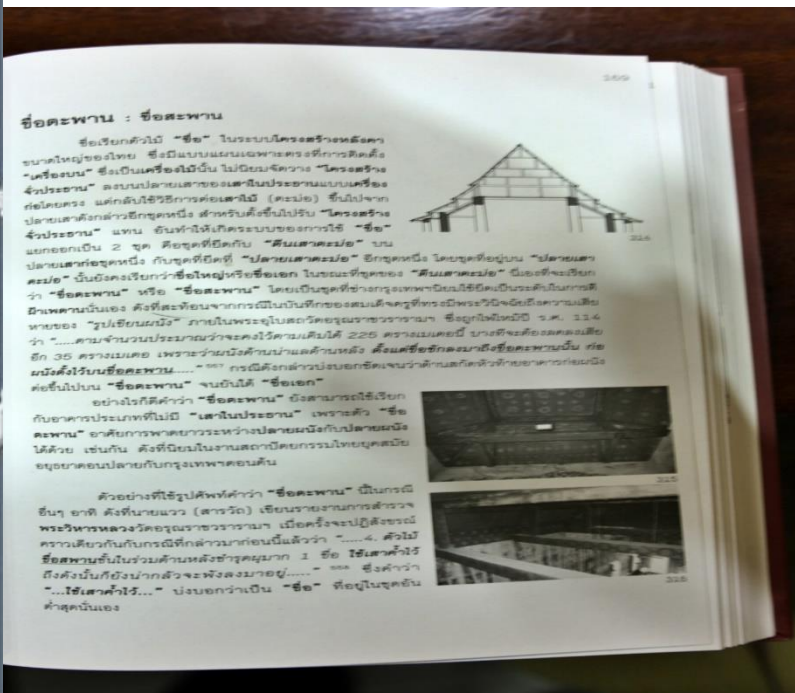
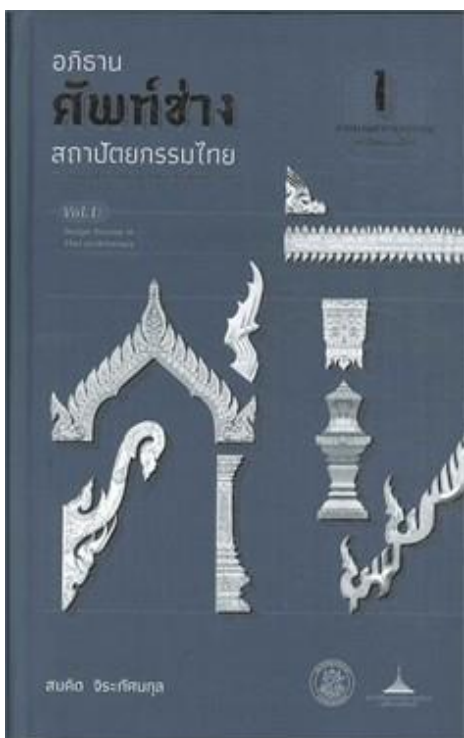
รายนามผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรี (ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน)

1. พระยาสุนทรสงคราม (จัน สุนทรพงษ์)	2394
2. พระยาสุนทรสงครามรามพิชัย (แจ่ม สุนทรวิภาต)	2412 - 2425

2.1.2 รายนามผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรีตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

สุพรรณบุรีถือเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยที่มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางการเมืองการปกครองมาเป็นเวลานาน ซึ่งในตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2394 เป็นต้นมา มีดังนี้ (วิกิพีเดีย-สุพรรณบุรีออนไลน์, 2552)

รายชื่อ	พ.ศ.
1. พระยาสุนทรสงคราม (จัน สุนทรพงษ์)	พ.ศ. 2394 - 2412
2. พระยาสุนทรสงครามรามพิไชย (แจ่ม สุนทรวิภาต)	พ.ศ. 2412 - 2425
3. พระยาสุนทรสงคราม (จัน แสงชูโต)	พ.ศ. 2426 - 2429
4. พระยาสุนทรสงครามรามภักดี (พิน)	พ.ศ. 2431 - 2435
5. พระยาอภัยพลภักดี (ม.ล.อุกฤษ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา)	พ.ศ. 2435 - 2439
6. พระอร่ามมณเฑียร (ม.ร.ว.ใหญ่ นรินทรกุล ณ อยุธยา)	พ.ศ. 2440 - 2440
7. พระยาสุนทรสงคราม (ถม ณ มหาไชย)	พ.ศ. 2440 - 2442
8. พระยาอินทวิจิต (ทองคำ)	พ.ศ. 2442 - 2444
9. พระยาสุนทรสงคราม (ม.ร.ว.เล็ก พยัฆเสนา ณ อยุธยา)	พ.ศ. 2444 - 2454
10. พระยาสุนทรสงคราม (อึ้ง วรรณสูต)	พ.ศ. 2454 - 5 ต.ค. 2466

-๓๕-

๓. มีพระอุโบสถ ยาว ๗ วาเศษ กว้าง ๓ วา ๒ ศอก
(๕ ห้อง) สร้างขึ้นด้วยทุนรอน นมัสการพระประจำปี
พระครูโพธาภิรัต (สอน) ร่วมกับผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๔

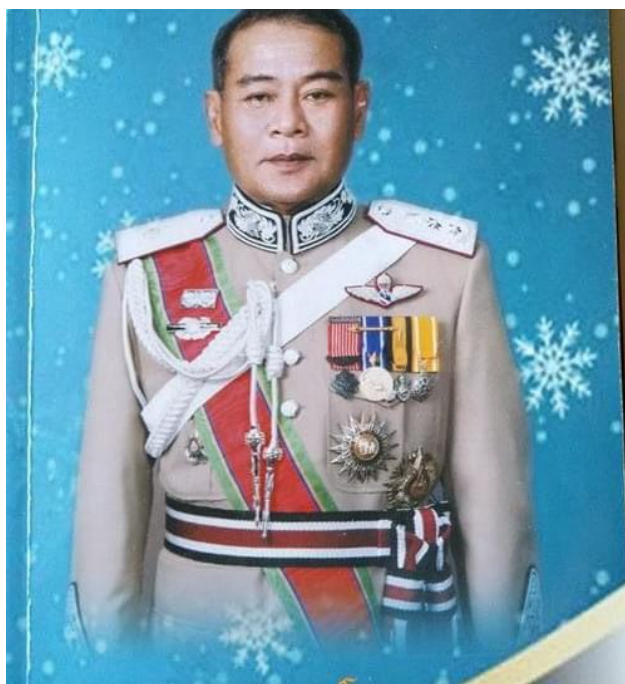
๔. ศาลาการเปรียญ ยาว ๑๑ วาเศษ กว้าง ๔ วา
ระสงฆ์, ศอกเศษ มุงหลังคากระเบื้องดินเผา สร้างโดยทุนเรียโรสมัย
จึงเป็นพระครูโพธาภิรัต (สอน)

๕. มีกุฎีฝากระดาน ๖ หลัง สร้างจากเรือนเก่าของชาว
อาศัยพระครูท่านถวายเป็นเสนาสนะสงฆ์

๖. หอสวดมนต์ ยาว ๗ วา ๓ ศอก ๑ คืบ กว้าง
บว่าสร้างขึ้น ๗ วา ๑ ศอก ๑ คืบ สร้างโดยทุนพระครูโพธาภิรัต (สอน)
และชาวบ้าน

๗. ศาลาพักร้อนหน้าพระวิหาร สร้างโดยทุนรายได้ของ
สมัยพระครูโพธาภิรัต (โต๊ะ)

๘. โรงเรียนประชาบาล สร้างโดยทุนของพระครูรักจิต
ในมุนี (พร) สมัยพระครูโพธาภิรัต (โต๊ะ)
๙ บ่อน้ำ ๓ บ่อ สร้างโดยทุนของพระครูโพธาภิรัต
(สอน) และชาวบ้าน สมัยพระครูโพธาภิรัต (สอน)

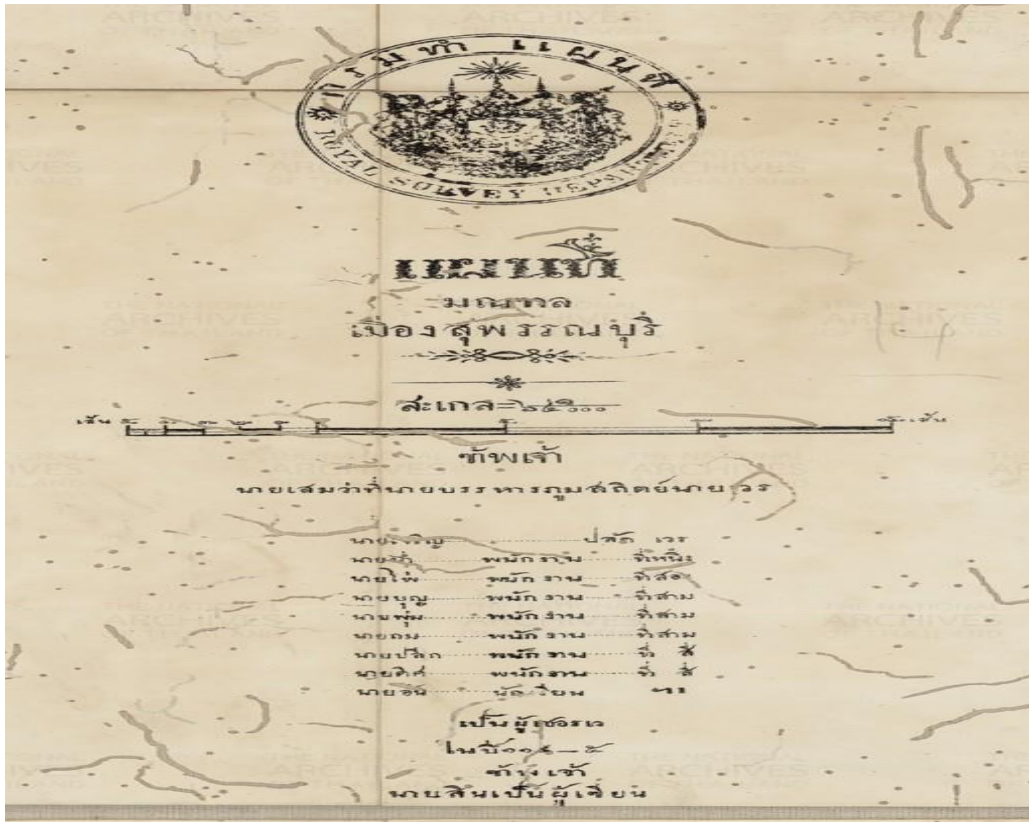

พระยาสุนทรสงครามรามพิไชย (แจ่ม สุนทรวิภาค)
คามบัณฑิตของผู้ตรวจราชการเจม สุนทรวิภาค (หลาน)
ผ่านการบริหารออกกล่าวสู่ลูกชาย
(รองศาสตราจารย์ ดร.เจ็ดห้า สุนทรวิภาค)

ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานคร

เล่ม ๔ แผ่นที่ ๒๑ วันศุกร์ เดือนสิบ ขึ้นแปดค่ำ บุกฉฬภัก ๑๒๗๕ หน้าเบอร์ ๑๖๓

สารบัญ

นักเรียนสยามกลับจากยุโรป	แลเรื่อง
นายเปล่ง	หน้า ๑๖๓
ข่าวพระราชทานสัญญาบัตร	หน้า ๑๖๔
ข้าราชการหัวเมืองตราดวายุบังคมลา	หน้า ๑๖๔
มีเทศนามลีนทิพย์หาที่หอนิเวศพิทยา	หน้า ๑๖๔
เรื่องกรมอาชญากรรมกองทะเล	หน้า ๑๖๕
กงสุลเยอรมัน เฝ้าถวายของของสมเด็จพระเจ้าเซม	
เป็อเรอเยอรมัน	หน้า ๑๖๕
ตั้งเมืองถวายพระราชกุศลเสาศศุ	แลขอตั้งคำ
ແຫ່ງ	หน้า ๑๖๖
ทำบุญพระบรมอัฐิ	หน้า ๑๖๖
ข่าวพระเจ้าห้องขาม ขอกรมหลวงเทเวศร์วงษา	หน้า ๑๖๗
ข่าวทนาย	หน้า ๑๖๗
ราชทูตถวายฎีกา	หน้า ๑๖๘
โรงเรียนหนังสือไทย	ข้อแผ่นที่ ๒๐
หน้า ๑๖๒	หน้า ๑๖๘
ปรอคน้ำฝน	หน้า ๑๖๘

โงษา นำ นายเปล่ง หลานเจ้าพระยาพลเทพ (ลิม) นายสายบุตรพระยาสุนทรสงคราม (จัน) ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี นายศรีวิกรม บุตรพระยานรรัตนราชมานิต ซึ่งไปรณเกล้าให้ออกไปเรียนวิชาในประเทศยุโรป ๓ นาย นายเอก

ชายันต์ นายศรีชายันต์ ในกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งไปทูลเกล้าพระเจ้าลูกเธอ ๒ นาย รวม ๕ นาย ซึ่งไปรณเกล้า พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กลับเข้ามาในนี้ เจ้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีพระราชดำรัสปฏิสันฐานโดยสมควร

ก็ออกไปจะขอพรมาถึงนายเปล่ง บุตรนายหริ่ง มหาดเล็ก ซึ่งได้ออกไปแล้วเรียนภาษาอังกฤษรู้แตกฉานแล้วได้เรียนกฎหมายอังกฤษ แลได้ไล่สอบในที่ประชุมแห่งเนติบัณฑิตย ได้เชอคพิเฑท จากท่านผู้รู้กฎหมาย ขอมให้เป็น ยาวีลิตอ แอตลอส คือ (เนติบัณฑิตย ฤาหมอดกฎหมาย) แล้วเป็นคน ที่ ๑ แห่งชาวสยามที่ได้เรียนรู้ แลได้ไล่ในที่ประชุม ผู้รู้กฎหมายต่างประเทศ นายเปล่งนี้เป็นบุตรนายหริ่ง ซึ่งเรียนอยู่ที่

นักเรียนสยามกลับจากยุโรป เข้าเฝ้า ทูลละอองธุลีพระบาท แลเรื่องนายเปล่ง ณวันศุกร์ เดือนสิบ ขึ้นค่ำหนึ่ง พระยาพิพัฒน์

ของเจ้าพระยาพลเทพ (ลิม) เกิมเมื่อ บัญชานสันฤทธิศก ๑๒๔๐ นายเปล่งได้เข้าเรียน หนังสือไทยแลภาษาอังกฤษ ที่โรงเรียนพระราช

กิจจานุเบกษา

๕๐

ทษ อายุศม ๗๖ ปี พรรยา ๕๕ พรรยา พระราช
 าย ทานหีบทองที่บรชงศพตามสมกวร
 พระยาสุนทรสงครามรามพิไชย (จัน) ผู้ว่าราช
 ทษ การเมืองสุพรรณบุรี บัวยเขนไชพิศมมาแต่ฉววิ
 ๖๖๓๖ เดือนห้า ขึ้นเก้าค่ำ บังอยังเปนต้ปตคก
 กา ไต่หาหมชชเลขศกมารภษา อากรรหาคลาขไม
 ๖๖๓๖ เดือนพฤษศษปี เดือนห้า แรมสี่ค่ำ บังอฮฮู
 ๖๖๓๖ เวลาบ่าย ๓ โมง พระยาสุนทรสงครามราม
 ๖๖๓๖ พิชัย ถึงแก่ชาตัญญูแกม อายุศม ๓๗ ปี
 ๖๖๓๖ พระราชทานหีบทองหีบ รชงศพตามสมกวร
 ๖๖๓๖ แก่ขนิศาคศกค

ปีมะโรงสัมฤทธิศก

ร.ฟ. ๘๗

ปีที่ ๑ ในรัชกาลที่ ๕

ให้ขุนพิทักษ์ศักดิ์ (เฉย) เป็นหลวงบาราศคัตจิน กงสุลฝ่ายจีนกรุงเทพฯ ให้ถือ
ศักดินา ๘๐๐ ได้บังคับบัญชาว่ากล่าวพวกจีนบรรดาอยู่ในแขวงกรุงเทพฯ ทงสน แลให้ทั้งบังคับ
บัญชาผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการ แต่ที่เป็นยุติธรรมแลชอบด้วยราชการ ถ้าพวกจีนวิวาท
เกี่ยวข้องเป็นความกันเล็กน้อย ก็ให้ว่ากล่าวตัดสินให้แล้วแก่กัน ถ้ามียอมกันฤเป็นความใหญ่
จะต้องถึงสินไหมพินัย ก็ให้นำตัวผู้ต้องคดีไปพร้อมผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการ พิจารณา
ตามกฎหมาย แลการอนนอกนั้น จึงประพฤติให้ถูกต้องตามบังคับ ในท้องตราจทุกประการ
แลรักษาความซอสัตย์สุจริตต่อกรุงเทพมหานคร ตามอย่างธรรมเนียมผู้อยู่ในตำแหน่งเช่น
ขอใหม่สุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๔ ๑๓ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก เป็นปีที่เริ่มแรกของตราดวงที่ประทับ
นั ประจําการแผ่นดินสยาม ศักราช ๑๒๓๐ ร.ศ. ๘๗ เป็นวันที่ ๖๔ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ให้พระศรีสยามสมานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ เป็นพระยานุภาพไตรภพสพ-
สรรพยุพทฤชามหาพิไชยสงคราม ผู้สำเร็จราชการเมืองนครเสียมราฐ ให้ถือศักดินา ๕๐๐๐ ๑๓๑

ตั้งแต่วันที่ ๑ ๑๑ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๓๐ ร.ศ. ๘๗ เป็นวันที่.....^๒ ในรัชกาล
ปัตยุบันนี้

ให้พระไชยราชรัรักษา ปลัด ๑ เป็นพระยาสุนทรสงครามรามพิไชยผู้สำเร็จราชการ
เมืองสุพรรณบุรี ถือศักดินา ๓๐๐๐ ๑๓๑ ตั้งแต่วันที่ ๑ ๑๑ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช
๑๒๓๐ เป็นวันที่.....^๓ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

๑ สำเนาฉบับนี้เป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่าข้อความโดยสมบูรณ์นั้นเป็นอย่างไร ต่อไปเป็นข้อความโดยย่อ บอกเฉพาะ
ชื่อผู้ที่ได้รับสัญญาบัตร และวัน เดือน ปี ที่ได้รับ
๒-๓ ควรเป็นวันที่ ๕

๑๖๔

ราช กษาณูณ

ข่าว ตาย หัว เมือง

พระไชยราช รัชยา (อุม) ปลัด เมือง
สุพรรณบุรี ใ้รับ พระราชทาน เครื่อง ราช
อิสริยาภรณ์ มงกุฎ สยาม ชั้น ที่ ๔ ภาติรา

ภรณ์ ๑ ช่วย เชน โรค พิษ มา ต้ง หน้
นิถุยาน วิ, คี ๑๑๓ ใ้ทาน นาย ชัน นาย สง หมอ
ชระเสย ศักดิ์ มา รัชยา อากา รศาค ลาย ไม้

ครั้น ถึง วันที่ ๑๖ กรกฎาคม วิ, คี ๑๑๓ พระไชย
ราช รัชยา ปลัด ถึง แก่ ทรเม อายุ ใ้ ๖๘ ปี

หลวง ศรี สุพรรณ นคร เขต รผู้ ช่วย ภัย
หลวง แพ่ง บุตร จัก ทาร คพ

อีกสายหนึ่งแก่มณกำลัง คัดโน้มน้ำ ตั้งแต่กำแพงด้านทิศระหว่างกรมหลวงเพชรินทร์
ตลอดมาตามทางบ้านเมือง จนถึงกำแพงพระนครด้านอุดรข้างวัดบวรนิเวศยาว ๕๐ เส้น กว้าง ๑๐ ศอก
เป็นเงินค่าจ้างทำถนน คาน้ำปูน ค่าทราย รวมเป็นเงิน ๒๑๕ ซึ่ง ๑๒ ค้าง ประทานชื่อ ถนนเพ็ญนคร

เจ้าพระยาบดินทรถึงอสัญกรรม

ครั้นมาถึงเดือนยี่ เจ้าพระยาบดินทรป่วยเป็นโรคชรา ถึงแก่อนิจกรรม อายุนับเรียงปี
ได้ ๘๐ ปี

* วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖
 ๑ คือ บ้านหม้อ
 ๒ เจ้าพระยาบดินทร (โต กัลยาณมิตร) ถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๖

๑๔๗

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ พระราชทานเพลิงแล้ว

พระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาบดินทร

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ได้ยกโกศศพเจ้าพระยาบดินทร ที่สมุหนายก
แห่ไปเข้าสู่มณฑลฝ่ายขวา

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิงศพ

พ.ศ. ๒๔๐๗

ตั้งผู้แทนทำหนังสือสัญญาเขตแดนไทยกับอังกฤษ

ลุศักราช ๑๒๒๖ ปีชวดคอกก** เป็นปีที่ ๑๔ กอลอนนพิศ ผู้สำเร็จราชการเมืองร่างกุ้งมีหนังสือ
เข้ามาถึงมณฑลนครราชสีมาว่า วัชรอินเดียนให้ทำหนังสือสัญญาเขตแดนอังกฤษกับไทย
เป็นที่หมายไว้ต่อกันให้สำเร็จ กำหนดกอลอนนพิศจะมาถึงเมืองกระในเดือน ๖ ซ้ำขึ้น ให้คนแวนมน
ฝ่ายสยามแต่งข้าหลวงออกไปพูดจากันให้ตกลง จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาเทพประสู
พระยาชุมพร พระสุรินทรามาตย์ ออกไปคอยกอลอนนพิศอยู่ที่เมืองกระ

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ กอลอนนพิศมาถึงเมืองกระ ได้พูดจาปรึกษากัน
กับพระยาเทพประสู พระยาชุมพร พระสุรินทรามาตย์ ข้าหลวงว่าด้วยการที่จะทำหนังสือสัญญา
เขตแดน ตกลงกันแล้ว กอลอนนพิศก็กลับไป

* วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๖
 ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชนิษฐน้อยนารี หรือเอกสภางบับประทุมเนามเป็น พระองค์เจ้า
กนิษฐน้อยนารี พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๒ กับเจ้าจอมมารดาัมพา
 ๒ ตรงกับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๖
 ๓ ตรงกับวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๖
 ๔ ตรงกับวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๖
 ** พ.ศ. ๒๔๐๗
 ๕ โทมัส ยอร์ช นอกซ์ (Thomas George Knox)
 ๖ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗

หน่วยวัดปริมาตรในมาตราไทย

1 ลิตร	เท่ากับ	1 ทะนาน
20 ทะนาน	เท่ากับ	1 ถัง
50 ถัง	เท่ากับ	1 บัน
2 บัน	เท่ากับ	1 เกรียน

ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ

"เดือนแปดปีภามาสาตร์/หุดิยาสาตร์"

หนังสือจดหมายเหตุ BANGKOK RECORDER เล่มแรก ออกก่อนที่เสมียมมีจะเดินทางมาเมืองสุพรรณราว ๔ เดือน

ปีศักราชที่เสมียมมีเดินทางมาเก็บอากรสมพัตรสรที่เมืองสุพรรณนั้นไม่ปรากฏชัดเจนในเนื้อความ ระบุเพียงว่า ปี "มะโรงจตุศก" นายธนิต อยู่โพธิ์ สันนิษฐานว่าตรงกับปี จ.ศ.๑๒๐๖ (จตุศก หมายถึงศักราชที่ลงท้ายด้วยเลข ๖) หรือ พ.ศ.๒๓๘๗ ซึ่งก็ใช้ศักราชนี้อ้างอิงกันเรื่อยมาในงานวิชาการ ยังไม่มีการตรวจสอบใหม่แต่อย่างใด ในเนื้อความตอนที่เสมียมมีมาไหว้พระวัดป่า(เลไล)นั้นระบุ... See more

รายนามผู้เข้าประชุม
ครั้งที่ ๑-๕

รายนามผู้เข้าประชุม

คณะกรรมการ โครงการ "การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔

เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์วิหาร"

ณ ห้องประชุมที่วัดถ้ำเขาวงกต วัดป่าเลไลยก์วิหาร อ.เมืองสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๖

(ครั้งที่ ๑)

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล / ฉายา	ตำแหน่ง	หมายเลขโทรศัพท์
๑	ดร.ศิริชัย ไร่เหล็ก	ผ.จ.ล. วิศ.พ.ว.ล.ค.ค.ช.ก.	๐๕๑-๖๑๗๖๒๕๕
๒	ดร.ศุภกิจ ไร่เหล็ก	ศ.จ.ล. วิศ.พ.ว.ล.ค.ค.ช.ก.	๐๕๑-๖๑๗๖๒๕๕
๓	นางอรุณพร อุนทรวงค์	บรรณารักษ์ชำนาญการ	๐๕๖-๖๖๖๗๙๐
๔	ดร.ศิริชัย ไร่เหล็ก	ผู้วิจัยชำนาญการ	๐๕๕-๗๕๕๗๐๕๗
๕	นายชัชวาล ไร่เหล็ก	นักวิชาการวิจัย สำนักศิลปศึกษา	๐๙๓-๕๕-๓๓๕
๖	นาง ชัญเชิด ไร่เหล็ก	บรรณารักษ์ชำนาญการ (ศิลปศึกษา) เมืองสุพรรณ	๐๖๑-๖๑๔ ๗๒๖
๗	นางฉวีวรรณ อุนทรวงค์	นาง	๐๕๑-๖๖๖๗๙๐
๘	ดร. กนต์ ปันตทอง	นักวิจัยศิลปศึกษา	๐๕๗-๔๙๖๐๒๖๐
๙	ดร.ศิริชัย ไร่เหล็ก	ผู้วิจัยชำนาญการ	๐๕๖๔๖๑๕๓๘
๑๐	นางสาวอมรพร เกอน์สง	นักเทคโนโลยีสารสนเทศ	๐๕๙๙๑๐๔๘๙๓
๑๑	ดร.ศิริชัย ไร่เหล็ก	ผู้วิจัยชำนาญการ	๐๕๑-๖๖๖๗๙๐
๑๒	ดร.ศิริชัย ไร่เหล็ก	ผู้วิจัยชำนาญการ	๐๕๑-๖๖๖๗๙๐
๑๓	ดร.ศิริชัย ไร่เหล็ก	ผู้วิจัยชำนาญการ	๐๕๑-๖๖๖๗๙๐
๑๔			
๑๕			
๑๖			

รายนามผู้เข้าประชุม

คณะกรรมการ โครงการ “การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔

เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร”

ณ ห้องประชุมพิพิธภัณฑ์ขรรค์วิจิตร วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อ.เมืองสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖ (ครั้งที่ ๒)

ลำดับ ที่	ชื่อ - นามสกุล / ฉายา	ตำแหน่ง	ลายเซ็น
๑	พระศรีอริขเมธี	ผจก.วัดป่าเลไลยก์	
๒	พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ.ดร.	รจก.วัดป่าเลไลยก์	
๓	ผอ.บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๔	นางสาวเอมอร เขาวนัสวน	สำนักหอสมุดแห่งชาติ	
๕	นางภควรรณ คุณากรวงศ์	หอสมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ	
๖	นายปรัชญา รุ่งแสงทอง	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๗	ดร.สิโรตม์ ภินันท์วิษัฒ์	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
๘	นายประสิทธิ์ แสงทับ	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๙	ดร.ณัฏ ยันต์ทอง	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๐	นายชวพัฒน์ พรหมขุนทด	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๑	นายเอกมงคล เพ็ชรวงษ์	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๒	นายประวิทย์ บุญเรืองรอด	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	
๑๓	นายทวิญ สอิ่งทอง	ศูนย์อนุรักษ์พันธุกรรมสุพรรณบุรี	
๑๔	นายอานนท์ รักผล	ไวยาวัจกร วัดป่าเลไลยก์	
๑๕	สมยศ ดวงประทีป	ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเลขานุการฯ	
๑๖	นายปัญญาชาติ โชติเกษียร	ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเลขานุการฯ	
๑๗	นายพรพล พูลเกษม	ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ	

รายนามผู้เข้าประชุม

คณะกรรมการ โครงการ "การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔

เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร"

ณ ห้องประชุมพิพิธภัณฑ์ชีวิตาจุ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อ.เมืองสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๖ (ครั้งที่ ๓)

ลำดับ ที่	ชื่อ - นามสกุล / ฉายา	ตำแหน่ง	ลายเซ็น
๑	พระศรีธวัชเมธี	ผจก.วัดป่าเลไลยก์	
๒	พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.	รจอ.วัดป่าเลไลยก์	
๓	ผอ.บุญฤทธิ ฉายสุวรรณ	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๔	นางสาวเอมอร เขาวนสวน	สำนักหอสมุดแห่งชาติ	
๕	นางภควรรณ คุณากรวงศ์	หอสมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ	
๖	นายปรัชญา รุ่งแสงทอง	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๗	ดร.สิโรตม์ กิรินทร์รัชต์ธร	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
๘	นายประสิทธิ์ แสงทับ	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๙	ดร.ถนัด ยันต์ทอง	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๐	นายชวพัฒน์ พรมขุนทด	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๑	นายเอกมงคล เพ็ชรวงษ์	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๒	นายประวิทย์ บุญเรืองรอด	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	
๑๓	นายทริฎฐ์ ส่องทอง	ศูนย์อนุรักษ์พันธุกรรมสุพรรณบุรี	
๑๔	นายอานนท์ รักผล	ไวยยาวัจกร วัดป่าเลไลยก์	
๑๕	สมยศ ดวงประทีป	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเลขานุการฯ	
๑๖	นายปัญชิต ไซตงเสถียร	ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเลขานุการฯ	
๑๗	นายพรพล พูลเกษม	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	

๑๕ ทรงศักดิ์ เกียรติ ๙๐ หลวงจตุรประภา จักรวรรดิสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ - ๕
 ๑๖ วิจิตรกร มนต์วิจิตร ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ
 ๑๗ วิจิตรวิจิตร ๑๖๖ ม. ๕ อ.เมืองสุพรรณบุรี ชมรมนักโบราณคดี

รายนามผู้เข้าประชุม

คณะกรรมการ โครงการ "การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔

เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร"

ณ ห้องประชุมพิพิธภัณฑสถานชาติ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อ.เมืองสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖ (ครั้งที่ ๔)

ลำดับ ที่	ชื่อ - นามสกุล / ฉายา	ตำแหน่ง	ลายเซ็น
๑	พระศรีอริยเมธี	ผจก.วัดป่าเลไลยก์	
๒	พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ.ดร.	รอง.วัดป่าเลไลยก์	
๓	ผอ.บุญยฤทธิ ฉายสุวรรณ	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๔	นางสาวเอมอร เขาวนสวน	สำนักหอสมุดแห่งชาติ	
๕	นางภควรรณ คุณากรวงศ์	หอสมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ	
๖	นายปรัชญา รุ่งแสงทอง	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๗	ดร.สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
๘	นายประสิทธิ์ แสงทับ	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๙	ดร.ถนัด อันธ์ทอง	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๐	นายชวพัฒน์ พรหมขุนทด	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๑	นายเอกมงคล เพ็ชรวงษ์	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๒	นายประวิทย์ บุญเรืองรอด	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	
๑๓	นายทิวัญ สอึ้งทอง	ศูนย์อนุรักษ์พันธุกรรมสุพรรณบุรี	
๑๔	นายอานนท์ รักผล	ไวยาวัจกร วัดป่าเลไลยก์	
๑๕	สมยศ ดวงประทีป	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเหลือขานุกการา	
๑๖	นายปัญญาสิทธิ์ โชติกเสถียร	ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเหลือขานุกการา	
๑๗	นายพรพล พูลเกษม	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	

๑๘ นายสุวิทย์ คุ้มภัย

๑๙ นายสุวิทย์ คุ้มภัย

๒๐ นายสุวิทย์ คุ้มภัย

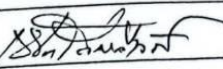
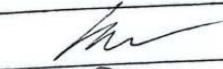
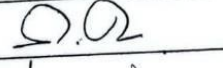
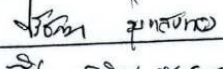
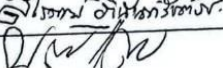
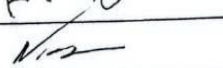
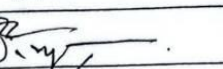
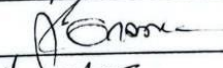

รายนามผู้เข้าประชุม

คณะกรรมการ โครงการ "การศึกษาเอกสารโบราณ สมัยรัชการที่ ๔

เรื่องการบูรณะวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร"

ณ ห้องประชุมพิพิธภัณฑ์ขริวตาวู วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อ.เมืองสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖ (ครั้งที่ ๕)

ลำดับ ที่	ชื่อ - นามสกุล / ฉายา	ตำแหน่ง	ลายเซ็น
๑	พระศรีธวัชเมธี	พจน.วัดป่าเลไลยก์	
๒	พระครูโสภณวีรานูวัตร, ผศ.ดร.	รอง.วัดป่าเลไลยก์	
๓	ผอ.บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๔	นางสาวเอมอร เซวาน์สวน	สำนักหอสมุดแห่งชาติ	
๕	นางกวรรณ คุณากรวงศ์	หอสมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ	
๖	นายปรัชญา รุ่งแสงทอง	สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี	
๗	ดร.สิโรตม์ กิรินทร์รัชต์ธร	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
๘	นายประสิทธิ์ แสงทับ	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๙	ดร.ถนัด ยันต์ทอง	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๐	นายชวพัฒน์ พรมขุนทด	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๑	นายเอกมงคล เทีชรวงษ์	วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ	
๑๒	นายประวิทย์ บุญเรืองรอด	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	
๑๓	นายหิรัญ สอิ่งทอง	ศูนย์อนุรักษ์พันธุกล้วยสุพรรณบุรี	
๑๔	นายอานนท์ รักผล	ไวยยาวัจกร วัดป่าเลไลยก์	
๑๕	สมยศ ดวงประทีป	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเลขานุการฯ	
๑๖	นายปัญญาชิต โชติกเสถียร	ชมรมนักโบราณคดี(สมัครเล่น)เมืองสุพรรณ ผู้ช่วยเลขานุการฯ	
๑๗	นายพรพล พูลเกษม	ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ	

๑๘ พระครูสิทธิวิมลวิธานวาทย์ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อ.เมืองสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

๑๙ นางพัชรีใจ เกาพิไชย หอสมุดแห่งชาติ จ.สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

ภาคผนวก ญ
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญารับทุนอุดหนุนการวิจัย ชื่อโครงการ หัวหน้าโครงการ หน่วยงาน		มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี ศรีสุวรรณภูมิ
๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการดำเนินการวิจัย		
ผลการวิจัยพบว่า		
การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์		
การประชาสัมพันธ์ -		

ภาคผนวก ฎ
ประวัติผู้วิจัย

๑) หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ

๑.๑ ชื่อภาษาไทย พระครูโสภณวีรานูวัต, ผศ.ดร. (นิคม เกตุคง)

๑.๒ ชื่อภาษาอังกฤษ Phrakhrusophonweeranuwat, Asst. Prof. Dr.

๑.๓ หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓๗๑๑๐๐๒๖๒๕๙๔

๑.๔ ที่อยู่ ๒๔๙ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี . e-mail : ๒๕๕๕ido@gmail.com โทร. .๐๙๒-๕๙๐๙๕๙๕

๒. ตำแหน่งงาน

๒.๑ ตำแหน่งทางวิชาการ

- อาจารย์ประจำหลักสูตร รัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี
- รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
- เป็นกรรมการสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์และสอบวิทยานิพนธ์หลักสูตร
- เป็นอาจารย์บรรยายพิเศษในสถาบันต่างๆ เช่น วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาทวารวดีและวิทยาลัยช่างศิลป์สุพรรณบุรี โรงเรียน อื่นๆ
- เป็นที่ปรึกษาศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กล้วยจังหวัดสุพรรณบุรี

- เป็นคณะกรรมการของภาครัฐและวิสาหกิจหลายแห่ง
- ความเชี่ยวชาญด้านงานวิชาการ/วิชาชีพ/และงาน

๒.๒ ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

- ผู้ช่วยเจ้าอาวาสอารามหลวงวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี
- รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสุพรรณบุรี
- เป็นรองประธานจัดสอบธรรมสนามหลวง
- เป็นคณะกรรมการโครงการศีล ๕

๓. ประวัติการศึกษา

ระดับ	ชื่อปริญญา (สาขาวิชา)	ชื่อสถาบัน, ประเทศ	ปี พ.ศ. ที่จบ
ปริญญาตรี	พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย	๒๕๕๗
ปริญญาโท	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย	๒๕๕๘
ปริญญาโท	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์	วิทยาลัยนครราชสีมา	๒๕๖๒
ปริญญาโท	สาขาพระพุทธศาสนา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย	๒๕๖๔
ปริญญาเอก	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์	มหาวิทยาลัยปทุมธานี	๒๕๖๑

๔. ผลงานวิจัย ผลงานทางวิชาการ และสิ่งตีพิมพ์

๔.๑ ผลงานวิจัย / วิทยานิพนธ์

(ผลงานวิจัย)

(๒๕๕๙)โครงการงานวิจัย เรื่อง การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ
Buddhist administrative powers in A state fair

(๒๕๖๐)โครงการงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดใน
จังหวัดสุพรรณบุรีPotential Development of Buddhist Tourist Attractions of
Monasteries in Suphanburi Province

(๒๕๖๑)โครงการงานวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุด้วยหลักพุทธธรรม:
วัดสุคนธาาราม อำเภอบางซ้าย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา The Development of Model Health
Care of The Elderly With Principles in Buddhists: Watsukhontharam Bangsai Distric
Pranakhornsriayuthaya Province

(๒๕๖๑)โครงการงานวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เมืองอุทองในฐานะประวัติศาสตร์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา An Analytical Study of U-THONG City as a History of Buddhist
Propagation

(๒๕๖๔)โครงการงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์กล้วย
จังหวัดสุพรรณบุรี Development of participatory learning center for banana
conservation in Suphanpuri province

๔.๒ สิ่งตีพิมพ์/บทความทางวิชาการ

บทความวิชาการ

(๒๕๖๐) เรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพุทธธรรม ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๐ แหล่งที่
ตีพิมพ์ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชื่อวารสาร พุทธบูรณาการ
กับศาสตร์สมัยใหม่เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคมยุคไทยแลนด์ ๔.๐

(๒๕๖๐) เรื่อง การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ใน
วารสารประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ วารสาร มจร.ทริปัญญาปริทรรศน์ Journal of MCU
Haripunchai Review วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระ

เกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ มิถุนายน-ธันวาคม ๒๕๖๐ หน้า ๖๒๗

(๒๕๖๐) เรื่อง **นกไม่มีขน คนไม่มีการศึกษา ไปสู่จุดสูงสุดไม่ได้** ในวาระการประชุมวิชาการ ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ วารสาร มจร.หริภุญชัยปริทรรศน์ Journal of MCU Haripunchai Review วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ มิถุนายน-ธันวาคม ๒๕๖๐ หน้า ๖๔๐

(๒๕๖๐) เรื่อง **การสอนยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางตามแนวพุทธศาสตร์** ในวาระการประชุมวิชาการ ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ MCU วารสาร มจร.หริภุญชัยปริทรรศน์ Journal of MCU Haripunchai Review วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ มิถุนายน-ธันวาคม ๒๕๖๐ หน้า ๖๕๕

(๒๕๖๑) บทบาทของพระสังฆาธิการ: การขับเคลื่อน ไทยแลนด์ ๔.๐ The Roles of Sangha Administrators Operational to Thailand ๔.๐”วารสารวิชาการVeridian E –Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม –สิงหาคมพ.ศ. ๒๕๖๑ หน้า ๙๓๘-๙๕๖

(๒๕๖๑) ภาวะผู้นำการจัดการเชิงพุทธที่มีต่อสังคมในยุคไทยแลนด์ ๔.๐” Leadership in Buddhist Management skills in the Workplace Sociology and Religion in Thailand ๔.๐ วารสารวิชาการVeridian E –Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม –สิงหาคมพ.ศ. ๒๕๖๑ หน้า ๙๒๖-๙๓๗

(๒๕๖๑) The Roles of Sangha Administrators: Operational to Thailand ๔.๐”วารสารวิชาการ Veridian E-Journal บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรวารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University

(๒๕๖๒) ประวัติศาสตร์และคุณค่าทางอารยธรรมสมัยทวารวดี (Historical Ecology And Dvaravati Civilization) Humanities, Social Sciences and artsVolume ๑๒ Number ๔ July –August ๒๐๑๙ หน้า ๖๐๖-๖๒๓

(๒๕๖๒) สติ-สัมปชัญญะ Solving Social Conscious ness” Humanities, Social Sciences and arts Volume ๑๒ Number ๔ July –August ๒๐๑๙

(๒๕๖๒) บทความภาษาอังกฤษ The Buddha’s concept of leadership & Thailand ๔.๐ วารสารวิชาการ Veridian E-Journal บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University Humanities, Social Sciences and arts Volume ๑๒ Number ๔ July –August ๒๐๑๙

บทความงานวิจัย

(๒๕๖๑) บทความงานวิจัยภาษาอังกฤษ เรื่อง “A Study to Observance of Five Precepts Behavior of the Buddhists in Suphanburi Province” วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ฉบับ International Humanities, Social Sciences and arts Volume ๑๑ Number ๕ July-December ๒๐๑๘, p.๗๙-๙๓.

(๒๕๖๒) THE DEVELOPMENT OF MODEL HEALTH CARE OF THE ELDERLY WITH PRINCIPLES IN BUDDHISTS: WATSUKHONTHARAM BANGSAI DISTRICT PRANAKHO - RNSRIAYUTHAYA PROVINCE Humanities, Social Sciences and arts Volume ๑๒ Number ๔ July –August ๒๐๑๙

(๒๕๖๓) การศึกษาวิเคราะห์เมืองอุทองในฐานะประวัติศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราชปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ (๒๐๒๐): มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓ หน้า ๑๐๖-๑๒๒

(๒๕๖๔) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุกล้วย จังหวัดสุพรรณบุรี วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ Vol. ๖ No. ๑ (๒๐๒๑) หน้า ๙๕-๑๐๖

(๒๕๖๕) มวลสารศักดิ์สิทธิ์ : การสร้างคุณค่าพระเครื่องเมืองไทย พระครูโสภณวีรานุวัตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ "พระพุทธศาสนาเพื่อการเยียวยาโลกแห่งอนาคต" มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม หน้า ๑๔๖ -๑๖๒

๔.๓ ผลงานทางวิชาการด้านอื่นๆ

การนำเสนอผลงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๕๖๔ งานตีพิมพ์ระดับนานาชาติอยู่ในฐาน SCOPUS. เรื่อง

An Analytical Study of U-Thong City as a History of Buddhist Propagation.

พ.ศ. ๒๕๖๔ ผลงานวิชาการ (ตีเด่น) เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเมืองอุททอง สมัยทวารวดี

๕. รางวัล / เลิศชูเกียรติ

- ศิษย์เก่าดีเด่น วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
- ศิษย์เก่าดีเด่น วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
- ศิษย์เก่าดีเด่นเกียรติคุณ มจร. ด้านพัฒนาสังคม ประจำปี ๒๕๖๓
- รางวัลวัฒนคุณาธรเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อกระทรวงวัฒนธรรม(ประเภทบุคคล)

ระดับประเทศ

-รางวัลเกียรติบัตร ด้านส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กล้วยสุพรรณบุรี วัดป่าเลไลยก์วิหาร สาขาการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ ๔.๐ (รางวัลเลิศรัฐ)

- รางวัลสยามนาคราช บุคคลแห่งสยามผู้เผยแผ่ศาสนาตัวอย่างจากองค์กรส่งเสริมการศึกษาและวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

๖. งานด้านเอกสารการสอน/ตำรา/หนังสือ

- การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Managent)
- การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ
- หลักพุทธธรรม
- การบริหารเชิงกลยุทธ์

๗. ได้รับการแต่งตั้ง ให้ดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขารัฐประศาสนศาสตร์

ตั้งแต่วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๔